

⁸ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *ad timones... timonibus.*

⁹ Ed. Grin., *procumbere.*

¹⁰ Edd. tres, *odorem, male; nisi quis legat fortasse, beatum ex afflatibus divinis odorem.* Sed prima lectio melior.

¹¹ Abest a ms. Reg. et edit. tribus.

¹² Latinius, *forte nominibus.*

¹³ Ms. Reg., *ut clamavit.*

¹⁴ Latinius, *addendum et.*

¹⁵ Ed. Schot., *solum navem.*

¹⁶ Sic fere de Jona Paulinus in carmine 21 ad Cytherium de naufragio Martiniani, *Exsul soli, hospes sali.* Unde cum in ms. codice Regio et in editis Bad., Grav. Grin. inter opera S. Paulini habeatur titulus, *Paulini epistola ad Macarium*, non dubium est quin hæc epistola sit S. Paulini Nolani.

¹⁷ Ed. Schot., *fluitabat.*

¹⁸ Ms. Reg., *demum et tertio.*

¹⁹ Ms. Reg., *jam Deo.*

²⁰ Ed. Schot., *conscensa.*

²¹ Ms. Reg., *Epidaurio.*

²² Ed. Schot., *condonavit.*

²³ Ms. Reg., *versabatur.*

²⁴ Ed. Schot., *sola.*

²⁵ Ms. Reg. *navis adictæ.* SACCHIN. : *Lego, epibatæ.* Vulgata lectio, *aditæ*, nullo sensu : *abditæ* proximum erat, ut quæ carcer fuerat Apostoli mergeretur et abderetur profundo; sed videbatur ingeniosior quam verior lectio. Affine erat *perditæ*, ut ad Cytherium : *Navarchus ipse perditæ princeps ratis.* Succurrebat *obito*, id est naufragio, ut ep. ad Jovium : *Naufragium salutis obeamus.* Item *navitæ*; postremo *salvi et nudi*, quod, secundum id quod posuimus, minime displicebat.

²⁶ Ed. Schot., *Dominum.*

²⁷ Ms. Reg., *ut in justo.*

²⁸ Ms. Reg. et ed. Bad., *mastruga.*

²⁹ Ms. Reg., *atque.*

³⁰ Ms. Reg. et editi tres codd., *præoptaris.*

³¹ Ed. Grin., *credente.*

³² Ed. Grin., *aliter.*

³³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *quæ diligas.*

³⁴ Edit. Schot., *affectu.*

IN EPIST. L.

¹ Ms. 1 Bigot., *vestris.*

² Mss. duo Big., *sunt.*

³ Mss. duo Big., *quia.*

⁴ Ex edit. Bened. additum verbum *est.*

⁵ Ms. Bigot. 1, *memoria.*

⁶ Ed. Rosv., *et qui.*

⁷ Ed. Rosv., *signabuntur.*

⁸ Mss. duo codices Bigotiani, *Sequentur.*

⁹ Ms. duo Big., *et quia.*

¹⁰ Addita particula et ex edit. Bened.

¹¹ Ed. Rosv., *sunt.*

¹² Hic locus ex editione Bened. restitutus. Ante erat, *Deinde si carissimi*, etc.

¹³ Sic edit. Bened. Ed. Rosv., *colligere.*

¹⁴ Ita edd. Bened. et Grav. At ed. Rosv., *qui sit magister.*

¹⁵ Sic edit. Bened. Alias, *ne forte.*

¹⁶ Edd. Grav. et Bened., *Habentes autem.* In his infra deest *autem.*

¹⁷ Mss. duo Big., *Colossensi.*

¹⁸ Sic edd. Grav. et Bened. Ante erat *Quid enim.*

¹⁹ Ms. duo Big., *dicatur.*

²⁰ Iidem codices mss., *agant.*

²¹ Ita cum duobus mss. Big. edit. Bened. Alias, *vacabat.*

²² Ms. Vatic. *quæ.*

²³ Mss. codices duo Big., *in resurrectionem*, ut in Vulgata : quæ tamen particula abest a Græco textu.

²⁴ Sic mss. 4 Vaticanæ et edit. Bened. Alias, *credendum est.*

²⁵ 1 Ms. Big., *penetravit.*

²⁶ Aberat *esse* in edit. Rosv.

²⁷ Mss. duo Big., *dicat.*

²⁸ Ms. duo Big., *cum esset.*

²⁹ Deest *suæ* in ms. codice Germanensi.

³⁰ Ms. duo Big., *Itidemque.*

³¹ Abest *inquit* a duobus mss. Big.

³² Ms. duo Big., *ferrum verbi pro gladio.*

³³ Ms. Germanensis codex, *hoc præstaret.*

³⁴ Bened. et Grav. edd., *sunt.*

³⁵ Mss. duo codices Bigotiani et Germanensis unus, *unanymis.*

OPERUM SANCTI PAULINI PARS POSTERIOR. POEMATA.

POEMA PRIMUM.

Dum adhuc degeret in seculo Paulinus, Gestidio volucres mittit.

327-328 PAULINUS domino merito suspiciendo GESTIDIO.

Injuria quidem est patrifamilias maritimis deliciis abundantanti terrenum aliquid et agreste præbere; sed ego, ut et causa mihi esset apud unanimitatem tuam aliquid colloquendi, et aliquod sermoni huic obsequium viderer adjungere, pauculas de paucissimis, quas pueruli vespere inferunt, siccudulas nisi : quarum cum erubescerem paucitatem, plura etiam ver-

* Scriptum ante annum 390.

A siculis verba subtexui, quasi vero numerum loquacitate facturus. Sed quia utraque culpabilia sunt, tu utrisque benigne ac familiariter ignoscendo (a) facies, ut nec inhumana videatur paucitas, nec odiosa garrulitas.

Sume igitur pastas dumoso in rure volucres,
Quas latitans silicis sub tegmine callidus auceps,
Dum simili mentitur aves fallitque susurro,
Agmina viscatis suspendit credula virgis.

5 Tunc referens tenuem non parvo munere præ-
dam,
Digerit aucupium tabulis, et primus opinis

(a) Ita editi cod. Schot. et Vinet. Ed. Rosv., *facis*

Ordo nitet sensim tenuatus ad ima tabellæ,
Ut minus offendat macies; prælata saginæ
Gratia præventos pingui juvat alite visus.

POEMA II *.

In seculo adhuc agens eidem Gestidio mittit ostrea.
Pauperis ut placeat carum tibi munus amici,
Munera ne reputes, quæ mittis ditia nobis.
Nam tibi quid dignum referam pro piscibus illis,
Quos tibi vicinum locupleti gurgite littus

5 **329-330** Suppeditat, mira ^a specie formaque
[diremptos.

At mihi vix alto ^a vada per saxosa profundo
Rarus in obscura generatur ^a spondylus alga.
Hinc te participans, bis quinque et bis tibi ternas
Transmissi æquoreo redolentes nectare testas,

10 Quas viscus prædulce replet bicolore medulla. B
Oro libens sumas; nec vilia dedigneris,
Quæ sunt parva modo, magno metitus amore.

POEMATIS III FRAGMENTUM. **

De regibus ex Suetonio collectis.

(Huc adscitum ex epist. 19 Ausonii ad Paulinum).
Europamque, Asiamque duo vel maxima terræ
Membra, quibus Libyam ^b dubie Sallustius addit
Europæ adjunctam, possit cum tertia dici,
Regnatas multis, quos fama obliterat, et quos

5 Barbara Romanæ non tradunt nomina linguæ,
Illibanum, Numidamque Avelim, Parthumque
[Vononem,

Et Caranum, Pellæa dedit qui nomina Regum,
Quique magos docuit mysteria vana Nechepsus;
Et qui regnavit sine nomine mox Sesoostris. C

10 Audax Icario qui fecit nomina ponto,
Et qui Chalcidicas moderate enavit ad arces.

POEMA IV ***.

Paulo post suam a seculo conversionem hac in oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem sibi et suis deprecatur posteritatem.

AD DEUM MATUTINA PRECATIO.

Omnipotens Genitor (a) rerum, cui summa po-
[testas,

Exaudi si justa precor, ne sit mihi tristis
Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem.

5 Supplicibus, nullusque habeat mihi vota nocendi,
Aut habeat nocitura mihi. ^c Male velle facultas
Nulla sit, ac bene posse adsit tranquilla potestas. D

Mens contenta suo, nec turpi dedita lucro,
Vincat corporeas casto bene conscia lecto

10 Illecebras; turpesque jocos, obscenaque dicta
Oderit illa nocens, et multum grata malignis
Auribus effuso semper rea lingua veneno.

* Scriptum ante annum 390.

** Scriptum est ante annum 390.

*** Alias 3: quod autem erat 4, nunc 5. Scriptum circa annum 390.

**** Alias 4: quod autem 5 erat, nunc 6. Scriptum circa annum 930.

^a Vide not. 216.

^b Id est *Africam*. Vide carm. 27, v. 73, et not. 217.

^c Vid. carm. 5, v. 64.

A Non obitu affligar cujusquam aut funere crescam.
Invideam nunquam cuiquam, nec mentiar um-
[quam.

15 Adsit læta domus, epulis alludat ^b inemptis
Verna satur, fidusque comes, nitidusque mini-
[ster,
Morigera et conjux, caraque ex conjuge nati.
Moribus hæc castis tribuat ^a Deus, hi tibi mores
Perpetuam spondent ventura in secula vitam.

POEMA V***.

331 332 *Varia Dei attributa enumerat, et gratiam a Deo precatur qua peccata vitet, ut Dei judicio securus occurrat.*

AD DEUM ALIA PRECATIO.

Omnipotens ^d quem mente colo, Pater unico
[rerum,

Ignorete malis, et nulli ignote piorum;
Principio extremoque carens, antiquior ævo,
Quod fuit aut veniet: cujus formanque modum-
[que

5 Nec mens complecti poterit, nec lingua profari:
Cernere quem solus, coramque audire jubentem
Fas habet, et patriam propter considerare dextram,
Ipse (b) opifex rerum, rebus causa ipse creandis;
Ipse Dei Verbum, Verbum Deus anticipator

10 Mundi, quem facturus erat: generatus in illo
Tempore quo tempus nondum fuit: editus ante
Quam jubar et rutilus cælum (c) illustravit
[Eous:

Quo sine nil actum, per quem facta omnia, cujus
In cælo solium, cui subdita terra sedenti,

15 Et mare, et obscure chaos insuperabile noctis,
Irrequies cuncta ipse movens, vegetator inertum;
Non genito ^e ex Genitore Deus, qui fraude su-
[perbi

Offensus populi gentes in regna vocavit:
Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.

20 Cernere quem licuit proavis: quo Numine viso,
Et Patrem vidisse datum, contagia nostra
Qui tulit, et diri passus ludibria lethi,
Esse iter æternæ docuit remeabile vitæ.
Nec solam remeare animam, sed corpore toto

25 Cœlestes intrare plagas, et inane sepulcri
Arcanum vacuis adopertum linquere terris.

Nate Patris summi, nostroque ^f salutifer ævo:
Virtutes patrias Genitor cui tradidit omnes,
Nil ex invidia retinens, plenusque datorum,

30 Pande viam precibus, patriasque hæc perfer ad
[aures.

Da Pater invictam contra omnia crimina mentem
Vipereumque nefas nocituri averte veneni:

^d Vide not. 218.

^e Vide carm. 6, v. 168.

^f Vide carm. 10, v. 5.

(a) Ms. Hieron. Alexandri et tres edit. Grav., Poelm. et Schot. in margg. habent: *Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.*

(b) Hi 9 sequentes versus desunt in editis codicibus Bad. et Mediolan.

(c) Edd. Grin. et Poelm., *illustraret.*

Sit satis, antiquam serpens quod perdidit * Evam, A
Deceptumque * adjunxit Adam. Nos sera nepo-
[tum

55 Semina, veridicis aetas * prae-dicta prophetis
Vitemus laqueos, quos letifer implicat anguis.
Pande viam, qua me post vincula corporis aegri
In sublime feram : puri qua lactea caeli
Semita ventosæ superat vaga lumina lunæ :

40 Qua proceres abiere pii, quaque integer olim
Raptus ^b quadrijugo penetrat super æthera *
[curru

Elias, et solido cum corpore prævius Enoch.
Da, Pater, æterni speratam luminis auram,
Si lapides non juro deos, unumque verendi

45 Suspiciens altare sacri, libamina vitæ
Intemerata fero : si te Dominique Deique B
Unigeni * cognosco Patrem, mixtumque duobus
Qui super æquoreas volitabat Spiritus undas.

Da, Genitor, veniam, cruciatque pectora purga,

50 Si te non pecudum fibris, non sanguine fuso
Quæro : nec arcanis numen conjecto sub extis.
333-334 Si ^d scelere abstineo, errori ipse *
[obnoxius : et si

Opto magis, quam fido, bonus purusque probari,
Confessam dignare animam : si membra ca-
[duca

55 Exsecror, et tacitum si pœnitet, altaque sensus
Formido excruciat, tormenta que sera gehennæ
Anticipat, patiturque suos mens saucia manes.

Da, Pater, hæc nostro fieri * rata vota precatu :
Nil metuam, cupiamque nihil : satis hoc rear C
[esse,

60 Quod satis est : nil turpe velim, nec causa pu-
[doris
Sim mihi : nec faciam cuiquam, quæ tempore
[eodem

Nolim facta mihi : nec vero crimine lædar,
Nec maculer dubio : paulum distare videtur
Suspectus, vereque reus. † Male posse facultas

65 Nulla sit, et bene * posse adsit tranquilla pote-
[stas.

Sim tenui victu atque habitu, sim carus amicis :
Et semper genitor sine vulnere nominis hujus.
Non animo doleam, non corpore, cuncta quietis
Fungantur membra officiis : nec saucius ullis

70 Partibus amissum quidquam desideret usus.
Pace fruatur, securus agam, miracula terræ
Nulla putem : suprema mihi cum venerit hora,
Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.
Purus ab occultis cum te indulgentis videbor,

75 Omnia despiciam, fuerit cum sola voluptas †
Judiciu[m] sperare tuum : quod dum sua differt

Tempora, cunctaturque dies, procul exige sæ-
[vum
Insidiatorem blandis erroribus anguem.

Hæc pia, sed mæsto trepidantia vota reatu,
80 Christe (a) apud æternum placabilis asserere Pa-
[trem,
Salvator, Deus ac Dominus, mens, gloria, Ver-
[bum,

Filius (b), et vero verum de lumine lumen,
Æterno cum Patre manens, in secula regnans ;
Consona quem (c) celebrat modulato carmine
[plebes,

85 Et responsuris ferit aera vocibus : Amen.

POEMA VI. *

(De S. Johanne Baptista Christi Præcursore.)

Summe Pater rerum, cœlique æterna potestas,
Cum quo nostra salus, sanctorum gloria Christe,
Spiritus et Patri pariter Natoque coherens,
Qui mentes linguasque regis, viresque ministras,
5 Promeruit quas sola fides : cui plena potestas,
Brutis ingenium, vocemque infundere mutis,
Præsta Evangelico ductum de fonte Johannem,
In nostra arenti decurrere carmina rivo.

Ille quidem tantus, quantum potuit dare
[mundo,

10 Qui nasci talem nova per miracula jussit :
Sed licitum magnis tenues impendere curas,
Nec dedignantur vilem cœlestia laudem :
Pars etiam meriti, meritum celebrare piorum :
Nec nova nunc, aut nostra canam : dixere pro-
[pheta

15 Cuncta prius, sanctique viri sermone soluto
Promissum exortum, vitam mortemque sacra-
[runt :
Si mors illa fuit, meruit quæ sanguine cœlum.

335-336 Nos tantum modulis evolvere dicta
[canoris

Vovimus, et versu mentes laxare legentum :
Sic (nam magna licet parvis, antiqua novellis,
20 Perfecta indoctis conferre, & æterna caducis)

Inspirante Deo quidquid dixere priores,
Aptavit citharis nomen venerabile David,
Consona cœlesti pangens modulamina plectro :
Nos quoque fas meminisse Dei, quanquam obsita
[multis

D 25 Pectora crimini-bus cœlestem admittere sensum.
Zacharias Syria quondam de gente sacerdos,
Credita solemnī curabat templa paratu,

Vita viri, pietate, fide, gravitate, pudore,
Obsequio condigna Dei conjux huic alma

30 Elisabeth prisca sanctorum stirpe virorum
Progenita, et tanto virtutibus æqua marito.

* Alias 5 : quod autem 6 erat, nunc 7. Scriptum circa annum 390.

^a Vide not. 219.

^b Vide not. 220.

^c Vide carm. 24, v. 93.

^d Vide in append. epist. 2 ad Celanc., n. 6.

^e Vide carm. 14, v. 45.

^f Vide carm. 4, v. 6.

^g Vide ep. 13, num. 19.

(a) Editi cod. Grin., Poelm. et Schot. in margg., Nate, ut versu 26.

(b) Ibidem cod. cum Grav. in margg., Filius ex vero verus.

(c) Sola Rosveyd. editio, celebrant, mendose cum versu sequenti habeatur ferit, hic enim plebes singulari numero effertur.

- Sed (quod in opprobrio ^a matrum posuere prio- A
[res]
Prole carens, sterilem ducebat mæsta senectam
Spemque omnem sobolis transacta excluserat
[ætas,
- 35 Forte sacrum sollemne Deo plebs cuncta ferebat,
Et plus antistes sacros adoleverat ignes,
Intima divinis decorans altaria flammis :
Ecce sacram propter ^b cœlestis nuntius aram
Adstitit, ac veste insignis, venerabilis ore,
- 40 Se cœlo missum vultuque habituque probavit,
Tum sancta in tales laxavit pectora voces :
Accipe, cœlesti Domino dilecte sacerdos,
Æterni mandata Dei, cui cura piorum
Perpetua est, jugis qui puro in pectore custos
- 45 Emeritum sanctis impendere scivit amorem. B
Ac primum : genus hic extincto semine non
[vult
Interiisse tuum, fecundaque viscera fecit
Conjugis, effeto quæ jam cessabat in ævo.
Cur tamen addubitas, mortali tu quoque sensu ,
- 50 Omnia posse Deum ? sed credes, ille probabit.
Nascetur dignus tanto sponsore beatus
Perpetuusque puer, qui primò protinus ævo
Te major, sacras invicto in pectore vires
Autoris dono plus quam genitoris habebit.
- 55 Nec sane, nato quæ prima vocabula ponas,
Arbitrii jurisque tui est : Deus ipse profecto ,
Qui nasci jubet, hunc idem jubet esse Johannem.
Nominis hic titulus, meritorum immensa pro-
[pago, C
Quæ necdum genito potuit prænoscere solus,
60 Qui dabit, et tanto tribuet tibi gaudia nato :
Nec vero tribuet tantum tibi, gloria parva est
Intra unam conclusa domum ; sed quantus ab
[ortu
Tenditur in seræ finita crepuscula lucis,
Totus prole tua tecum lætabitur orbis.
- 65 Quid mirum ? cuncta vitiorum fæce carebit,
Cœlestem ducens sine labe et crimine vitam,
Vesano ^a servans abstemia pectora vino,
Omniaque evilans malesuadi pocula succi.
Cumque hominum generi vel post errata salutem
- 70 Spondeat, ab sancta quisquis renovabitur unda,
Ipse in se nihilum, quo purificetur, habebit.
Ac ne plura tibi variis ambagibus edam,
Eliæ meritum doctus nescire sacerdos
Non potes, exosæ qui mortis lege remissa,
- 75 Æternam degit proprio cum corpore vitam,
Igneus excelsum quem vexit ad æthera currus,
Flammantum (a) rapido nisu glomeratus equo-
[rum :
337 - 338 Hunc tuus æquabit meritorum
[stemmate natus,
- 80 Tantumdem et laudis simul et virtutis habebit.
Ergo ad condignas tanto pro munere grates,
- Ne dubiam suspende fidem, ne mota faventis
Ira Dei meritam statuat post præmia pœnam.
Hæc ait, et tenues elabitur ales in auras,
85 Fragrantemque sacro procul aera fundit odore.
Diriguit trepida confusus mente sacerdos,
Ac dum promissum cunctantia corda volutant,
Dum se diffidit tantum meruisse favorem,
Ut summi sit cura Dei, dimissus ut alto
- 90 Nuntius e cœlo, famulo tam clara referret
A Domino mandata suo, ludique veretur,
Somniaque illa putat, mores dum parcius æquo
Æstimat ipse suos, nec se meruisse fatetur :
Infidum facit ipsa fides, dum credere dignum
- 95 Se non vult, pœnas incredulitate meretur.
Protinus adstricta est dubitanti lingua palato,
Et motus oblita sui, molitaque vocis,
Articulare sonum, pigro torpore cohæsit.
Dumque cupit narrare suæ miracula plebi,
- 100 Conatus frustra, deflexo obmutuit ore.
Mæstus abit, versatque inclusa mente dolorem,
Et veniam erratis arcano in corde precatur.
Quanta Dei pietas ! quamque exorabile Numen !
Pœnituisse sat est. Rata qui dat, temporis ordo
- 105 Volvitur, et gravida (mirum) distenditur alvo
Elisabeth, sanctumque gerunt pia viscera pondus,
Et venit effeto munus juvenile sub ævo.
Inde aliud, sanctus Gabriel, qui nuntius idem
Zachariæ fuerat, multo majora volutans,
- 110 Ad (b) Mariam molitur iter, quæ sponsa marito,
Sed mage lecta Deo, mundi paritura salutem,
Virgo illibatam servabat casta pudorem :
Cui postquam insignis cœlesti forma decore
Constitit ante oculos, vultus demissa pudicos,
- 115 Tinxit suffuso rutilantes sanguine malas.
Ille ait : O toto quem solis circulus ambit,
Quæque fuere prius, quæ sunt, quæ deinde se-
[quentur
Virginibus cunctis felicior orbe puella,
Magno lecta Deo, mater dicaris ut ejus ,
- 120 Cujus et ille pater ! felix age concipe pondus,
Impolluta viro, coituque immunis ab omni,
Verbo feta Dei : corpus tua viscera præsent
Illi, qui cælum, terras, mare, sidera fecit :
Qui semper fuit, et nunc est et tempore in omni
- 125 Semper erit : mundi Dominus, lucisque creator, D
Et lux ipse poli per te mortalia membra
Induet ; atque oculos hominum, cœtusque subi-
[bit.
Imperturbatos tantarum in præmia laudum
Tolle animos, dabit ille tibi viresque, fidemque,
- 150 Qui voluit (nam cuncta regit, nutuque gubernat)
Filius esse tuus, Domini cum Filius esset.
Dixerat, et visus pariter terrasque reliquit,
Assuetumque sibi facili petit æthera nisu.
Implentur præcepta Dei, creditque puella
- 135 Protinus, atque auget meritum vitamque priorem

^a Vide not. 221.

^b Id est ; *prope*. Vide carm. 9, v. 52.

^c Vide epist. 22, num. 2.

(a) Sic editio Lugdunensis. Ed. Rosv., *Flammatum*.

(b) Ita in voce *Mariam* secundam syllabam corripit Prudentius *Psychomach.* v. 88 ; sæpe Paulinus. Vide carm. 22, v. 133.

- Prompta fides : tacitis elementa latentia causis A 185 Aptent collatis quærita vocabula causis :
 Divinum informant corpus, sacrandaque crescit
 Sed negat arbitrium cognatis esse relictum,
339-340 Sarcina : cœlestem Dominum pia
 Cœlestis jussi per natum conscia mater.
 Ergo placet dudum præclusa voce silentem
 [confovret alvus.
 Consuluisse patrem, promendi sola facultas
 Interea gravidam soboles, quamquam edita
 [necdum,
- 140 Instigat Mariam sanctam, ut progressa revisat
 Elisabeth, longo quæ jam venerabilis ævo,
 Dilectum Domino puerum paritura gerebat.
 Auscultat nato genitrix, vis tanta a fidei,
 Et quo jussa venit : movit materna Johannes
- 145 Viscera, et implevit divino pectora sensu.
 Jam vates, necdum genitus, conclusus in alvo,
 195 **341-342** Quod mens crediderat, peccati pœ-
 [na remissa est.
 Jamque propheta prius gesta et ventura videbat.
 Illa ubi concepto fulgentem lumine longe
 Solvuntur vincite laxata repagula linguæ.
 Respondet jam voce senex, proditque propin-
 [quis,
- 150 Obvia progreditur, venerataque brachia ten-
 [dens,
 Tecta diu mandata Dei, spondetque futura,
 Dum transacta probat. Talem fore quis dubi-
 [taret,
- Salve, o mater, ait, Domini, salve pia virgo,
 Immunis thalami, coitusque ignara virilis,
 Sed paritura Deum : tanti fuit esse pudicam,
 Intactæ ut ferres titulos, et præmia nuptæ.
- 155 Cur mihi non meritæ, nec tanto munere dignæ
 Officii defertur honos? cur gloria cœli,
 In nostros delata Lares et vilia tecta,
 Obscuris tantum lumen penetralibus infert?
 Sed mitis placidusque suis cultoribus adsit,
- 160 Præstet (a) et hunc gepius b, quem præstitit
 [ante favorem.
 Dixit, et amplexus ulnis circumdata junxit,
 Jamque Deum venerata, pio dedit oscula ventri. C 210
 Dic age nunc, Judæa nocens, et sanguine regis
 Commaculata tui, verbis si nulla priorum
- 165 Est adhibenda fides, sacros si fallere vates
 Creditis, et Mosen ipsum, si fallere David
 Impia perversæ putat inclementia gentis,
 Credite a non genitis : materna clausus in alvo
 Inde ubi prima puer stabili vestigia nisu
 Quid videat, sancto matris docet ore Johannes.
- 170 Quis, precor, hunc docuit, quem casto viscere
 [virgo
 Contineat, quantus maneat nova secula partus?
 Sed sanctis abstrusa patent, nec visa profanis.
 Verum egressa modum latos petit orbita
 [ca.npos,
 Atque oblita mei procurrere longius audet.
- 175 Spero, erit ut possim firmato robore quondam D
 Hoc quoque per spatium fores agitare quadrigas.
 Nunc (b) cœptum repetamus iter : mortalia dicat
 Pagina mortalis : Dominum divina loquantur.
 Tecta igitur sancti, quamquam immaculata, pa-
 [rentis
- Jamque adeo exacto, quantum natura jubebat,
 180 Tempore, matura puer inclytus editur alvo,
 Et promissa Dei magna non credita pœna
 Implet certa fides, et natus comprobat infans.
 Liberæ a curis sacra ad præcepta vacaret.
 Conveniunt contingentes de more propinqui,
 Vestis erat curvi setis conserta cameli,
 Ut puer veterum de nomine ducta parentum
- 200 Quem Domini jussis, naturæ lege remissa,
 Insolito exortu nasci potuisse videret?
 Exemplum cunctis celebrandum incredulitatis
 Ante oculos cunctis posuit, vel pœna parentis,
 Vel venia : atque animis instat simul hinc me-
 [tus, hinc spes.
- 205 Labitur interea cunarum tempus : in ipsis
 Exstat divini species manifesta vigoris.
 Blanditiæ, risusque silent, incertaque cessant
 Murmura : serietas lascivi prævia sensus,
 Jam tenera informat venturis moribus ora.
- 210 Inde ubi prima puer stabili vestigia nisu
 Fixerat, et certam signarant verba loquelam :
 Mos erat aut sancti dicta auscultare parentis,
 Aut antiquorum præclara ediscere facta,
 Vel quas ipse Deus leges interprete Mose
- 215 Condiderat, sacri quas servat d pagina saxi.
 Hæc, et quæ teneram firmarent cetera mentem,
 Tractabat recolens : neque enim ignorasse priora
 Credendus, dederat Dominus cui nosse futura.
 At postquam robur membris accessit ab ævo :
 220 (Nam mens plena Deo tardos prævenerat an-
 [nos :)
 Illa sibi jam tum statuit discenda, docere
 Quæ nequeunt homines : simul effugienda cibo-
 [rum,
- Et potus, sanctæ contagia noxia vitæ.
 Tecta igitur sancti, quamquam immaculata, pa-
 [rentis
- 225 Deserit, ac turbas hominum, cœtusque no-
 [centes
 Effugit, ac solas loca tendit ad invia terras,
 In quæ se tantum mens impolluta videret,
 Liberaque a curis sacra ad præcepta vacaret.
 Vestis erat curvi setis conserta cameli,
- 230 Contra luxuriam molles e duraret ut artus,
 (a) Sic emendavimus cum Gronovio. Ante erat
 Præstitit hunc. Vide not. 222.
 (b) Edit. Lugd. et Rosv., Huc. Cui non succurrat
 attendenti, Nunc cœptum? Præcedentia satis inge-
 runt. J. F. Gronovius in Observat. Ecclesiast., c. 10.

a Vide not. 334.

b Vide not. 222.

c Vide carm. 5, v. 17.

d Id est, lex Decalogi sculpta in tabulis 2 lapideis.

e Id est, induraret. Simplex pro composito apud Paulinum. Vide carm. 8, v. 12, et ep. 23, n. 53.

- Arceretque graves compuncto corpore som- A
[nos.]
Hunc vilis rigidos ad lumbos zona ligabat,
Præbebant victum facilem silvestria mella,
Pomaque, et incultis enatæ cautibus herbæ,
235 Arentemque sitim decurrens unda levabat.
Quis locus hic vitii? aditum queui prava cu-
[pido]
Invenit hæc inter sacra et penetralia mentis?
Quo peccet, qui nil cupiat? quo tendat iniqui
In latebras sensus, quisquis non indiget ullo?
240 Sic primi vixere homines, mundoque recenti
Hos autor dederat ventura in secula mores;
Inseruit donec sese malesuada voluptas,
Ac secum luxus, et amorem invexit habendi.
Hinc odia, hinc lites, hinc fraus, hinc livor, et B
[iræ,
245 Cædes, arma, cruor, conflictus, prælia, mortes :
Hinc offensa Dei, quam tartara sæva piabunt.
Verum ego cur nimium communes arguo cul-
[pas;
Immemor ipse mei, quem non a commissa gra-
[vare,
Sed veniam sperare decet? (a) mirabimur in uno
250 Rectius invictum, nullique imitabile prisci
Exemplum secli, transgressum humana labore,
Semideumque virum, qui labe immunis ab omni,
Cum sua tam sævis cruciari corpora pœnis,
Præscripsit quid nos vel post peccata deceret :
255 **343-344** At postquam invictam firmans per
[taliam mentem, C
Exegit largum tempus, statuitque reperta
Quæ fuerant querenda, sibi vox edita cælo
[est :
Jam satis impensum spatii, dilecte propheta,
Quo tibi prodesse : tempus tibi quæ data sensit,
260 Ut prosint aliis, et quæ jam perditæ, servant.
Perge igitur sanctas puri Jordanis ad undas.
Hic quicumque hominum vitæ b commissa prioris
Pœnitet, et tandem sensu meliora volutat,
Abluere confessum : quisquis tibi mente fideli
265 Crediderit delere pio commissa lavacro,
Ille renatus erit, talis modo vita sequatur,
Quæ probet ablutos vitam damnasse priorem.
Paruit auditis famulanti mente Johannes,
Protinus et ripas jussi descendit ad amnis.
270 Prædicat hic præcepta Dei sermone verendo,
Infunditque novam credentium in corda salutem.
Diluit infusis credentium crimina lymphis,
Absolvitque metus hominum, pœnasque remit-
[tit,
Atque ignem restinguit aquis : obliviam suadet
275 Errorum, præstatque novæ nova corpora vitæ.
O Pater, o hominum rerumque æterne crea-
[tor,
Quot gradibus parcat pietas tua! quis pater un-
[quam
- Sustinet erranti toties ignoscere nato?
(b) Das genti sensum, quo vel bona vel mala
[noscant.
280 Non satis : innectis servandæ vincula legis,
Proponisque malis pœnas, et præmia justis.
Hæc quoque quis sprevit? redeat quandoque li-
[bebit,
In promptu venia est : sanctum patet ecce la-
[vacrum,
Quod renovet vitam, veteresque obliteret actus,
285 Quodque novos homines faciat. Quid quærimus
[ultra?
Et tamen ulterior venia est : violaverit ullus
Hoc quoque polluto prolapsus cor; ore donum.
Qua rquam jam nimius longe processerit error,
Desinat, et redeat : cum se damnaverit ipse,
290 Absolvi meruit : si pœnitet, irrita culpa est,
O vere, quod ais, pondus leve, quodque cohx-
[ret,
Suave jugum, toties homini cum ignoscitur uni,
Et tamen erramus, finis nec criminis ullus
Humano generi : sed crescit laus tua ; nam quo
295 Major culpa rei, parentis gloria major.
Grates ergo tibi referat mens omnis, et omnis
Lingua canat, quantumque potest humana pro-
[pago,
Si placuisse nequit, fieri vel grata laboret.
Panditur immensum, si demus vela, profundum
300 In laudes, Pater alme, tuas : sed conscia tanti
Mens oneris trepidat, propriasque haud inscia
[vires
Consultit, et dignis potius dicenda relinquit.
Reddamur coëptis : opus hoc tibi, sancte Jo-
[hannes,
Quo renoves puras abluto corpore mentes.
305 Non hæc prima dedit Domini sententia, qua te
Admonuit claram mittens per nubila vocem :
Seculæ multa prius sancti Deus ore locutus
Isaïæ c vatis, veteris qui maximus ævi :
Mittam, ait, ante tuos oculos, o nate, mini-
[strum,
310 Qui sentosarum purgans concreta viarum
Gressibus ille tuis, celsos subsidere montes,
Idem depressas faciet consurgere valles :
Diriget hic quæ prava, et leniet aspera, dura
Molliet, et totum coget planescere mundum.
D
315 **345-346** Tunc, precor, donum summi Pa-
[tris, alme Johannes,
Cum Christo promisse venis, teque imputat ille
Qui misit natum? tunc, o prædicte prophetis,
Nominis angelici tu participatus honore?
Per te prima Dei sese clementia profert :
320 Prima tibi dandæ veniæ permissa potestas :
Te cum multa novæ peterent miracula plebis,
De te Christus ait : Concessum est visere talem,
Qualem nulla prius viderunt secla prophetam.
Dico ego, qui solus quæ gesta gerendaque novi,

a Vide vers. 262.

b l est peccata. Vide vers. 248.

c Isaiæ xl, 3 et 4.

(a) Sic edit. Lugd. Edit. Rosv., mirabitur. Vide v. 254 et v. 285.

(b) Ita editio Lugdun. Ed. Rosv., Da, minus bene.

525 Inter mortales dederit quos femina partus, A
 Quosque dabit sollemni hominum de more crea-
 [tos,
 Nullus erit possit qui se præferre Johanni.
 Hæc de te ille refert, qui quælibet intima cordis
 Humani, et cunctos seclorum ex ordine tractus
 530 Pervidet, ut quæ sunt oculis subjecta videmus.

POEMA VII *.

PARAPHRASIS PSALMI I.

*Paulinus, tunc Theologicorum arcanorum rudis, putabat
 Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem
 servassent fidem, salutem quamdam consecuturos.*

Beatus ille, qui procal vitam suam
 Ab impiorum segregari cœtibus,
 Et in via peccantium non manserit,
 Nec in cathedra pestilenti sederit :
 5 Sed corde toto fixus in legem Dei
 Præcepta vitæ nocte volvit et die,
 Mentemque castis institutis excolit.
 Erit ille ut arbor quæ propinqua flumini,
 Humore ripæ nutriente pascitur,
 10 Suoque fructum plena reddet tempore,
 Et, fronde numquam defluente, pervirens
 Stabit perenni vividum lignum coma.
 Non hæc iniquos prosequetur gloria,
 Sed ut favillam pulveris ventus rapit,
 15 Sic ira iniquos verret a vultu Dei.
 Idcirco tali dividuntur ordine
 Hominum per orbem dissipatorum greges,
 Ut judicandi non resurgant impii,
 Qui denegarunt debitum cultum Deo,
 20 Sed puniendi : nam suum crimen videns,
 Non indigebit questione detegi,
 Quoniam imminentem ¹ præferent mortis no-
 [tam,
 Signum salutis non gerentes frontibus.
 Peccator autem, non et impius tamen,
 25 Quæ magna turba est, non resurget gloriæ,
 Verum resurget deputanda examini.
 Nec enim sedere cum piis iudex potest,
 Causas suorum redditurus actuum,
 Varieque gestis aut probandus, aut reus.
 30 Sine lege passim legis ignari cadent,
 In lege lapsus, lege judicabitur.
 Opus per omne curret ^a ignis arboriter,
 Quod non cremarit flamma, sed probaverit,
 Illud perrenni præmio pensabitur.
 35 Qui concremanda gesserit, damnum feret,
 Sed ipse salvus evolabit ignibus.
 Tamen subusti corporis signis miser
 347-348 Vitam tenebit ², non tenebit glo-
 [riam :

* Alias 6; quod autem 7 erat, nunc 8. Scriptum circa annum 390.

** Alias 7 : quod autem 8 erat, nunc 9. Forte circa idem tempus.

^a Vide ep. 28, n. 2, et ep. ad Marcellam in append. 1, n. 7.

^b Id est effundatur. Vide carm. 6, v. 230.

(a) Manuscriptus codex Regius cum editis Bad.,

Quia carne victus, mente non versus tamen,
 40 Etsi negarit debitam legi fidem,
 Per multa sæpe devolutus crimina :
 Tamen fidei nomen æternum gerens,
 Numquam salutis exsulabit finibus.
 Idcirco cuncti nunc in isto seculo,
 45 Dum currit ætas, et dies ævi patet,
 Rectas agamus semitas firmo pede,
 Nec deferamur lubrico latæ viæ,
 Præstat per arctum ³ diuicantes tramitem
 Laboriosis introire nisibus.
 50 Vias bonorum lætus agnoscit Deus,
 At impiorum pronum iter delebitur.

POEMA VIII **.

PARAPHRASIS PSALMI II.

B
 Cur gentes fremuere, et inania cur meditati
 Sunt populi? adstiterunt proceres cum regibus
 [acti
 Adversum Dominum et Christum, vesana (a) fe-
 [rentes.
 Vincula rumpamus, juga discutiamus eorum :
 5 Qui manet æterno totis moderamine cœlis,
 Irridebit eos, justaque loquetur in ira,
 Terribilique minax verbo turbabit iniquos.
 Ast ego Rex ab eo parili ditione creatus,
 Præceptum Domini super alnum prædico Sion ⁴.
 10 Ipse ad me Domineus, Meus, inquit, filius es tu,
 Teque hodie genui (b). Pete : sis mihi gentibus
 [heres,
 Et tua ^b fundatur totis possessio terris.
 Ferrea virga tibi est, valido quia jure tumentes
 Orbe regis toto populos : ceu vasa (c) recocto
 15 Ficta luto frangens corda, ut meliora reformes.
 Et nunc ecce omnes stratis advertite, reges
 Mentibus, et quicumque hominum famulantia
 [corda
 Judicio regitis, rerumque tenetis habenas :
 Deservite Deo trepidi, mixtoque fideles
 20 Exsultate metu : fiat discordia concursus,
 Dissimiles socios affectus pectore in uno ;
 Ne timor affligat mentes, vel gaudia solvant,
 Si careant leto, pavidi formidine lethi.
 Discite justitiam, rectosque capessite mores,
 25 Et justo trepidate Deo, gaudete benigno,
 D
 Nequando meritum Deus irascatur in orbem,
 Vosque via justa juste pereatis abacti.
 Amodo jam resiliire via properetis iniqua,
 Ecce brevi, cum magna potentis inarserit ira,
 30 Ventilet ut totum divino examine mundum,
 Segreget et paleas igni, frumenta salutis :
 Tunc omnes, quibus est in eo spes fida, beati

Grin. et Poelm., frementes : quod placeret, nisi jam dictum esset gentes fremuere.

(b) Ex ms. codice Regio et editis Bad., Grav. et Schot. emendavimus Pete, juxta textum Scripturæ. Ed. Rosv., peto.

(c) Sic ms. codex Regius cum editis Grin. et Poelm. Edit. Rosv., recocta.

PŌEMA IX .

PARAPHRASIS PSALMI CXXXVI.

349-350 Sedimus ignotos * diræ Babylonis ad
[annus

Captivi, Judæa manus, miserabile flentes.
Cum patrium memori traheremus pectore Sion,
Et meritum justa suspiraremus ab ira

5 Exsilium : lentis qua consita ripa salictis,
Hospitibus populis umbras præbebat amicas.
Illic Assyriæ mediis in mœnibus urbis,
Obliti ketas per mæsta silentia voces,
De salicum ramis suspendimus organa nostra.

10 Namque dabat nobis durum gravis ira do-
[lorem,

Quod solita in sancto depromi cantica templo
Hæc ad delicias sibi nos cantare jubebat
Impius ille, domo qui nos abduxerat, hostis.
Ergone divinas laudes et carmina castis

15 Apta choris, inter sacra barbara, foedaque
[busta,

Inter et accensas funestis ignibus aras,
Heu! male de nostro ketis mœrere, canemus?
Deque pio ritu luxum faciemus iniquum,
Mystica ad hostilem modulantes cantica ludum?

20 Quo miseri nunc ore sacros cantabimus hymnos?
Quove loco Babylon poscit sibi cantica Sion?
Sed Domini carmen tellus aliena mereri
Non ^b capit, indignas sacra vox avertitur aures.

Si tamen ut captis dominus violentior i: stas,

25 Et, si tantus amor, Sion pia noscere vobis
Cantica, si pergis me cogere non tua fari,
Et divina tibi quænam sint cantica Sion,
Accipe quid captæ Deus ultor spondeat urbi.

Ne longum speres isto gaudere triumpho,

30 Impie; quo sacrum prodi tibi præcipis hynnum:
Ecce quis est hymnus Domini, quæ cantica
[Sion:

Si fuero oblitus mea mœnia, te mea cura,
Urbs Hierusalem, fiat mea non memor unquam
Dextra mei, mea lingua meis et adhæreat arens

35 Faucibus, æterno nisi te complectar amore:

Et nisi principio promissi in secula regni,
Lætitiaque meæ primo reminiscar in anno,
Te cunctis Hierusalem preponere terris.

Esto memor tum prolis Edom, ut versa vice no-
[strum D

40 Aspiciat confusa diem, quo plebs tua claram
Mœnibus æternis * Hierusalem habitabit,
Cui nunc gens oblita tui, crudele minatur

Excidium, dicens: Invisam funditus urbem
Diruite et vacuate manu, vestigia donec

45 Nulla relinquuntur, muris ad inane redactis.

Infelix miseræ Babylonis filia, felix
Qui tibi pro nobis in nos tua gesta rependet.

* Alias, 8: quod autem 9 erat, nunc 10. Forte circa
an. 390.

** Scripta videtur anno 390.

*** Scripta anno 391.

**** Scripta videtur anno 393.

* Prudentius in Diptyco, n. 23.

A Nec minus ille beatus erit, qui parva tenebit
Et simul elidet ^a solidæ tua ^d pignora petræ.

50 Si cupis exstincta Babylonis stirpe beari,
In te ipso primis gliscentia crimina flammis
Frangere fide, jam propter ^e adest petra Christus:
[in ipso

Vipeream sobolem validis elide lacertis.
Nam Babylon nomen Confusio: filia cuius

55 Est caro, peccatis mater: quæ turba saluti
Noxia, corporeia ducit mala semina fibris.

351 - 352 Hæc vincenda tibi, si vis evincere
[mortem:

Namque tuis tales inclusos ossibus hostes,
Si permittantur crescendo assumere vires,

60 Difficili vinctes luctamine: præripe ^a parvos,
B Dum rudis ex utero cordis per pectora capta
Reptat adhuc teneris vitiorum infantia membris:
Quæ nisi præcaveas, aucta virtute necabit

65 Concordem vitii animam terrena propago.
Ne parcas igitur talem mactare catervam.
Non tibi crimen erit, nocituram perdere gentem,
Ultricemque malo perfundere sanguine petram:

Gaudet enim justus, si concidat impia proles:
70 Nam magis atque magis pius ista cæde piatur,
Si perinat peccata suis dominantia membris,
Et fracta in Christo vitiorum ^f plebe triumphet.

EPISTOLA XXIII **

AUSONII AD PAULINUM.

*Paulino in Hispania degenti scribit Ausonius, ejusque
conversionem tribuit animi levitati. Expostulat cum
illo de intermissione litterarum, eumque ad se in-
vitat.*

C

AUSONIUS PAULINO SALUTEM.

Discutimus, Pauline, jugum quod certa fovebat

Temperies: leve quod positum et tolerabile junctis.

(Vide hanc epistolam inter Ausonianas sub num.
23, tomo XIX nostræ Patrologiæ, col. 932.)

EPISTOLA XXIV ***

AUSONII AD PAULINUM.

*Iterum de silentio Paulini queritur Ausonius, et vio-
latæ amicitiaæ crimen in ejus uxorem Therasiam
refundit.*

AUSONIUS PAULINO SUO SALUTEM.

Proxima quæ nostræ fuerat querimonia chartæ

Credideram quod te, Pauline, inlectere posset.

(Hanc epistolam legere est inter Ausonianas sub
numero 22, tomo XIX nostræ Patrologiæ, col. 931.)

EPISTOLA XXV ****

AUSONII AD PAULINUM.

*Nihil respondente Paulino Ausonius tertio conqueritur
epistola scripta anno 392; quæ excidit. Quartam
hanc ad eum scribit eodem argumento.*

AUSONIUS PAULINO SUO SALUTEM.

Quarta tibi hæc notos detexit epistola questus,

Pauline, et blando residem sermone lacessit.

(Videsis hanc epistolam inter Ausonianas sub nu-
mero 24, tomo XIX nostræ Patrologiæ, col. 934.)

^b Id est non capax est, non potest. Vid. carm.
11, v. 67.

^c Vide not. 225.

^d Id est liberos. Vide carm. 18, v. 227.

^e Id est prope.

^f Id est multitudine seu numero.

POEMA X.

Quatuor supra memoratas epistolas quartum jam annum agens in Hispania Paulinus recepit, quarum primæ, tertiæ quæ interciderit, et quartæ respondet hoc carmine.

¹ AUSONIO PAULINUS.

361 - 362 Quarta redit duris hæc jam messo-
[ribus æstas,

Et toties cano bruma gelu riguit,
Ex quo nulla tuo mihi littera venit ab ore,

5 Ante salutifero felix ² cum charta libello
Dona negata diu, multiplicata daret.

Trina etenim vario florebat epistola textu,
Sed numerosa triplex pagina carmen erat.

10 Dulcia multimodis ³ quædam subamara querelis
Anxia censuræ miscuerat pietas.

363 - 364 Sed mihi mite patris plus quam
[censoris acerbum

Sedit, (a) et e blandis aspera penso animo.
Ista suo referenda ⁴ loco tamen, et graviore
Vindicis heroi sunt agitata sono.

15 Interea levior paucis præcurrit iambus,
Discreto referens mutua verba pede.

Nunc elegi salvere jubent, dictaque salute,
Ut fecere aliis ⁵ a orsa gradumque, silent ⁶.

20 ^b Quid abdicatas in meam curam, pater,
Redire Musas præcipis?

Negant Camœnis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

25 Fuit ista quondam non ope, sed studio pari
Tecum mihi concordia,

Cicere surdum Delphica Phœbum specu,
Vocare Musas Numina;

Fandique munus munere indultum Dei,
(b) Petere e nemoribus aut jugis.

30 Nunc alia mentem vis agit, major Deus;
Aliosque mores postulat,

Sibi reposcens ^c ab homine munus suum,
Vivamus ut vitæ Patri.

Vacare vanis otio aut negotio,
Et fabulosis litteris

35 Vetat, suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam:

Quam vis sophorum callida, arsque rhetorum, et
Figmenta vatium nubilant ^a,

Qui corda falsis atque vanis imbuunt;
Tantumque linguas instruunt,

40 Nihil adferentes ⁹ ut salutem conferant,
Quod veritatem detegat ¹⁰.

Quid enim testere vel bonum aut verum queant ¹¹,
Qui non tenent (c) summæ caput,

^{*} Alias 9, 10, 12: Scriptum anno 393 in æstate.

^a Id est *proœmium*.

^b Hic olim incipiebat carm. 10.

^c Vide not. 224.

^d forte legendum *Abstergit*, ob seqq.

^e Vide Auson. ep. 21, et 23.

(a) Ms. Lugdunensis codex cum editis 5, *Sederit, et blandis*. At omnes alii, *Sedit*, id est *Placuit*, ut in versu 178 et carm. 24, v. 543. Sic in principio quarti *Æneidos*.

A 45 Veri bonique fomitem et fontem Deum?
Quem nemo nisi in Christo videt.

Hic veritatis lumen est, vitæ via,
Vis, mens, manus, virtus Patris,

Sol æquitatis, fons honorum, flos Dei.
Natus Deo, mundi sator,

50 Mortalitatibus vita nostre, et mors necis.
Magister hic virtutum ¹²,

Deusque nobis, atque pro nobis homo
Nos (d) induendo se exiit,

55 Æterna jungens homines inter et Deum,
In utrumque se commercia.

Hic ergo nostris ut suum præcordiis
Vibraverit cælo jubar,

Absterget ^d agrum corporis pigri situm,
Habitumque mentis innovat;

B 60 Exhaustit omne quod juvabat antea
Castæ voluptatis vice;

Totusque (e) nostra jure Domini vindicat
Et corda, et ora, et tempora;

65 **365 - 366** Se cogitari, intelligi, credi, legi,
Se vult timeri et diligi.

Æstus inanes, quos movet vitæ labor
Præsentis ævi tramite,

Abolet ¹³ futuræ cum Deo vitæ fides.

70 Quæ, quas videmur ¹⁴ spernere,
Non ut profanas abjicit aut viles opes;

Sed ut magis caras, monet

Cœlis ¹⁵ reponi creditas Christo Deo,
Qui plura promisit datis;

C 75 Contemta præsens ¹⁶ vel mage deposita sibi
Multo ut rependat fenore.

Sine fraude custos aucta creditoribus
Bonus æra reddet debitor;

80 Multaque spretam largior pecuniam
Restituet usura Deus.

Huic vacantem, vel studentem, et deditum,
In hoc reponentem omnia,

Ne, quæso, segnem, neve perversum putes,
Nec criminis impium.

85 Pietas abesse Christiano qui potest?

Namque argumentum mutuum est
Pietatis, esse Christianum: et impii,

Non esse Christo subditum.

Hanc cum tenere discimus, possum tibi
Non exhibere, id est patri,

D 90 Cui cuncta (f) sancta jura, cara nomina
Debere me voluit Deus?

Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,
Linguæ, togæ, famæ decus,

95 ^{*} Profectus, altus, institutus debeo,
Patrone, præceptor, pater.

(b) Ita ms. codex Regius cum editis Grav., Schot. et Poelm. cum Bad. Cateri mendose, *Petere fonte nemoribus, jugis*.

(c) Edd. Bad. et Vinet., *summum*.

(d) Manuscriptus codex Regius et ed. Schot. in marg., *Nos induendus induit*. Editi tres in margg., *Nosque exuendus induit*.

(e) Editi quatuor, *Totique*.

(f) Editi quatuor, *sancto jure*.

- Sed, cur remotus tamdiu degam, arguis,
Pioque motu irasceres :
Conducit istud, aut necesse est, aut placet :
100 Veniale, (a) quidquid horum erit.
Ignosce amanti, si geram quod expedit :
Gratare, si vivam ut libet.
- ⁹ Defore me patriis tota trieteride terris,
Atque alium legisse vagis erroribus orbem,
105 Culta prius vestrae oblitum consortia vitæ
Inceperas sanctis mota pietate ¹⁷ querelis.
Amplector patrio venerandos pectore motus,
Et (b) mihi gratandas salvis affectibus iras.
Sed reditum inde meum genitor te poscere
[mallem
- 110 Unde dari possit. Revocandum me tibi credam, B
Cum steriles fundas non ad divina precatas,
Castalidis supplex averso Numine Musis ?
Non his numinibus tibi me patriæque reduces¹⁸.
Quod datur, in nihilum (sine Numine nomina
[Musas
- 115 Surda vocas, et nulla rogas) levis (c) auferet
[aura,
Irrita ventosæ rapiunt hæc vota ¹⁹ procellæ,
Quæ non missa Deo vacuis in nubibus hærent,
Nec penetrant superi stellantem Regis in aulam.
387—368 Si tibi cura mei reditus, illum
[aspice, et ora,
- 120 Qui tonitru summi quatit ignea culmina cœli,
Qui trilido igne micat, nec inania murmura
[miscet,
Quique satis cœlo soles largitur, et imbres,
Qui super omne quod est, vel in (d) omnia totus
[ubique
- Omnibus infusus rebus regit omnia Christus,
125 Qui mentes tenet atque movet, qui tempora
[nostra
Et loca disponit; (e) quod si contraria votis
Constituatur nostris, præce deflectendus in illa est
Quæ volumus : quid me accusas ? si displicet
[actus
Quem gero agente Deo, prius est [(f) si las) reus
[autor
- 130 Cui placet aut formare meos, aut vertere sensus.
Nam mea si reputes quæ pristina, quæ tibi nota,
Sponte fatebor eum modo me non esse sub illo
Tempore qui fuerim, quo non perversus ha-
[bebar,

⁹ Hic olim incipiebat carmen 12.

ᵇ Vide not. 225.

ᶜ Id est *frequentes agunt*.

(a) Edd. Lugd., Grav., Poelm. et Schot. in margg. cum Sacchino, *Vel aliud horum quidquid est*.

(b) Ms. Regius codex, *Hæc mihi gratandæ salvis affectibus iræ*. Hi 65 versus in ms. Reg. et edit. Bad. locum habent post versum *Moribus et monitu*.

(c) Sic legendum me monuit V. C. Nic. Heinsius, refragantibus codicibus in quibus *hoc feret*.

(d) Ita emendavimus ex ms. codice Vossiano et edit. Poelm., succurrentibus mss. Lugd. et Reg. et editis Bad. et Vinet., in quibus *regit*; et edd. Grav., Poelm. et Schot. in margg., in quibus legitur in

- A Et perversus eram, falsi caligine cernens,
135 Stulta Dei sapiens ²⁰, et mortis ᵇ pabula vivens.
Quo magis ignosci mihi fas, quia promptius ex hoc
Agnosci datur, a summo Genitore novari,
Quod non more meo geritur; non arbitrator,
[istis ²¹
Confessus dicar mutatae in prava notandum
140 Errorem mentis, quoniam sim sponte professus,
Me non mente mea vitam mutasse priorem.
Mens nova me fateor cepit ²², mens non mea
[quondam,
Sed mea nunc autore Deo, qui si quid in actu
Ingeniove meo sua dignum ad munia vidit,
145 Gratia prima tibi, tibi gloria debita (g) cedet,
Cujus præceptis partum est quod Christus
[amaret.
Quare gratandum magis est tibi quam queri-
[tandum,
Quod tuus ille, tuis studiis et moribus ortus,
Paulinus, cui te non insicere parentem
150 Nec nolo, cum credis perversum, sic mea
[verti
Consilia, ut sim promeritus Christi fore, dum sum
Ausonii; feret ille tuæ sua præmia laudi,
Deque tua primum tibi deferet arbore fructum.
Unde precor meliora putes, nec maxima
[perdas
- 155 Præmia, detestando tuis bona fontibus orta.
Non etenim mihi mens (h) vaga, sed neque par-
[ticipantum
Vita fugax hominum, Lycie qua scribis in antris²³
Pegaseum vixisse equitem, licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante sophorum
160 Pro studiis Musisque suis : ut nunc quoque castis
Qui Christum sumere animis ᶜ agitare frequen-
[tant ²⁴,
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in ardua versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
165 Perspicere intenti, de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque ²⁵ fori, rerumque tu-
[multus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis et amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur,
D 170 369—370 Quam referet certus non despe-
[rantibus autor,
Si modo non vincant vacuis præsentia rebus;

omnia infusus Christus qui tempora.
Antea legebatur in editione Rosv.

Qui super omne quod est, et in omni totus ubique
Omnibus infuso rebus agit omni a Christo,
Quo mentes tenet atque movet, quo tempora nostra.

(e) Manuscriptus codex Vossianus in Anglia, *ne quid*.

(f) Ms. Voss. cum editis Lugd., Vinet. et Poelm. Grav. et Schot. in margg., *fat*. Vulgata lectio magis placet.

(g) Ms. Reg. et edd. Bad., Poelm. et Vinet., *cedit*.

(h) Manuscriptus Regius codex cum editis Bad. et Schot. in margg., *demens Sacch., an præcipi tantum?*

Quæque videt spernat, quæ non videt ut me- A
 [reatur,
 Secreta ignitus penetrans cœlestia sensus.
 Namque caduca patent nostris, æterna negantur
 175 Visibus, et nunc spe sequimur quod mente vi-
 [demus,
 Spernentes varias rerum spectacula fornas,
 Et male corporeos bona sollicitantia visus.
 Attamen hæc a sedisse ¹⁶ illis sententia visa est,
 Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
 18.) Venturi æternum seculi, et præsentis inane.
 At mihi non eadem cui gloria, cur eadem sit
 Fama? fides voti ¹⁷ par est, sed amœna cœlenti,
 Nunc etiam et blanda posito locupletis in ^b acta ¹⁸
 Littoris, unde hæc jam tam festinata locorum,
 185 Invidia est? utinam justus me carpere livor
 Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
 Non patitur tenerum mens Numine firma pu-
 [dorem,
 Et laus hic contemta redit mihi iudice Christo.
 Ne me igitur, venerande parens, his ut male
 [versum
 190 Increpites studiis, neque me vel conjuge carpas,
 Vel mentis vitio: non anxia Bellerophontis
 Mens est, nec Tanaquil mihi, sed Lucretia
 [conjux.
 Nec mihi nunc patrii est (ut vis) oblivio cœli,
 Qui summum suspecto Patrem, quem qui colit
 [unum,
 195 Hic vere memor est cœli. Crede ergo, pater, nos
 Nec cœli immemores, nec vivere mentis egentes, C
 Humanisque agitare locis; studia ipsa piorum
 Testantur mores hominum: nec enim impia
 [summum
 Gens poterit novisse Deum; sint multa locorum,
 200 Multa hominum studiis inculta, expertia legum,
 Quæ regio agresti ritu caret? aut quid (a) ho-
 [nestis
 Improbis aliena nocet? Quid tu mihi vastos
 Vasconia: saltus, et ^c ninguida Pyrenæi
 Objicis hospitia, in primo quasi limine fixus
 205 Hispanæ regionis agam, nec sit locus usquam
 Rure vel urbe mihi, summum qua dives in
 [orbem
 Usque patet mersos spectans Hispania soles?
 Sed fuerit fortuna, jugis habitasse latronum: D

^a Id est placuisse. Vide vers. 12.

^b Virgil. *Æneid.*

^c Vide not. 226.

^d Id est deponeret. Vide carm. 14, v. 81.

^e Vide not. 227.

^f Vide not. 228.

^g Vide not. 229.

(a) Ita ms. Voss et edit. Vinet. Alii, in *istis*. Utraque lectio recepta.

(b) *Hubui*, id est *habitavi*. Sic *habere* pro *habitare* usurpatum a Prudentio, lib. 11 contra Symmachum, v. 299. Vide Heinsium in notis.

(c) Ante erat *aversis*. Levi facta immutatione reposuimus, *aversis*, id est *remotis*.

(d) Ita editiones Constantini, Poelm. et Vinet. cum PATROL. LXI.

Non lare barbarico-rigui, mutatus in ipsos,
 210 Inter quos (b) habui socia feritate, colonos.
 Non recipit mens pura malum, neque levibus
 [hærent
 Insperæ fibris maculæ: sic Vascone saltu
 Quisquis agit purus sceleris vitam inter ini-
 [quos ¹⁹,
 Nulla ab inhumano morum contagia ducit
 215 Hospite. Sed mihi cur sit ab illo nomine crimen,
 Qui diversa colo, ut colui, loca juncta superbis
 Urbibus, et lætis hominum celeberrima cultis?
 Ac si Vasconicis mihi vita fuisset in oris,
 Cur non more meo potius formata, ferinos
 220 Poneret ^d in nostros migrans gens barbara ritus?
 Nam quod in (c) aversis habitacula ponis Hiberis
 Urbibus, et deserta tuo legis oppida versu,
 Montanamque mihi Galagurrim et Bilbilim acutis
 Pendentem scopulis, collemque jacentis Herdæ
 225 Exprobras, velut his habitem laris exsul et urbis
 371-372 Extra hominum tecta atque vias: an
 [credis Hiberæ
 Has telluris opes, Hispani nescius orbis,
 Quo gravis ille poli sub pondere constitit Atlas,
 Ultima nunc ejus mons portio metaque terræ
 230 Discludit bimarem celso qui vertice Calpen?
 Bilbilis huic tantum, Calagurris, Herda notatur ^e,
 Cæsarea est Augusta cui, (d) cui Barcino amœna,
 Et capite insigni despectans Tarraco pontum.
 Quid numerem egregias terras et mœnibus ²¹
 [urbes,
 235 Qua geminum felix Hispania tendit in æquor,
 Qua (e) Betis Oceanum, Tyrrhenumque auget
 [Hiberus,
 Lataque distantis pelagi divortia complet,
 Orbe suo finem ponens in limite mundi?
 An tibi, mi domine illustris, si scribere sit
 [mens,
 240 Qua regione habites, placeat reticere nitentem
 Burdigalam, et piceos malis describere Boios?
 Cumque Marojalicis tua prodigis ^o otia thermis,
 Inter et umbrosos donas tibi vivere lucos,
 Læta locis, et mira colens habitacula tectis:
 245 Nigrantesne casas et (f) texta mapalia culmo,
 Dignaque ^f pellitis habitas deserta Bigerris?
 Quique superba tuæ ²² contemnis mœnia Romæ
 Consul, arenosos ^g num dedignare Vasatas?

ms. codice Regio et edd. Schot. Ed. Rosv.... Augusta cui *Barcinnus amœna*.

(e) Prior syllaba in *Bætis* perperam corripitur cum diphthongus sit; et priore longa legitur apud Lucanum, Statium, Silium, et omnes poetas. Ut igitur lex metri servaretur legerem:

Qua Bæti Oceanum, Tyrrhenumque auget Hiberno.

Duos amnes denotat, quorum Bætis in Oceanum, Hiberus in Tyrrhenum mare sese exonerant. Vulgatam tamen retinimus lectionem, quam Paulini esse arbitratur, cum eam codicum omnium tueatur auctoritas.

(f) Sic mss. codices Reg. et Voss. et editi Grav., Poelm. et Schot. in margg. Vide Nic. Heinsium in notis ad Nasonem. Alii, *tecta*, cum Rosv.

- Vel quia Pictouicis tibi fertile rus viret arvis, A
 • Rauranum (a) Ausonias (b) huc devexisse (c)
 {curules
 Conquerar; et trabeam veteri sordescere (d)
 [panno?
- Quæ tamen augusta Latiaris in urbe Quirini
 Cæsareas inter parili titulo palmatas
 Fulget in attrito longum ²² venerabilis auro,
 235 Florentem retinens meriti vivacis honorem.
 Ant cum Lucani retineris culmine fundi,
 Æmula Romuleis habitans fastigia tectis,
 Materiam præbente loco, qui proxima signat,
 In Condâtino diceris degere vico?
- 260 Multa jocos pateant; liceat quoque ludere fictis.
 Sed lingua mulcente gravem interlidere dentem,
 Ludere blanditiis urentibus, et male dulces
 Fermentare jocos satiræ mordacis aceto, B
 Sæpe poetarum, numquam decet esse parentum.
- 265 Namque **373-374** fides pietasque petunt, ut
 [quod mala nectens,
 Insinuat castis fama auribus, hoc bona (e) voti
 Mens patris affigi, fixumque hærescere cordi
 Non sinat, ut vulgus (f) scævo rumore mali-
 [gnum.
 Ante habitos mores, non semper, flectere,
 [(g) vitam
- 270 Crimen habet: namque est laudi bene vertere.
 [Cum me
 Inmutatum audis, studium officiumque require.
 Si pravo rectum, si religiosa profanis,
 Luxurie parcum, turpi matatur ²³ honestum;
 Segnis, iners, obscurus ago: miserere sodalis
 275 In mala perversi: blandum licet ira parentem
 Excitet, ut lapsum rectis instauret amicum
 Moribus, et monita reparat meliora severo.
 At si ²⁴ forte (h) itidem, quod legi, et quod
 [sequor, audis,
 Corda (i) pio vovisse Deo, venerabile Christi
- 280 Imperium docili pro credulitate sequentem,
 Persuasumque (j) Dei monitis, æterna parari
 Præmia mortali, damnis præsentibus emta,
 Non reor id (k) sano sic displicuisse parenti,
 Mentis ut errorem credat, sic vivere Christo,
 285 Ut Christus sanxit. Juvat hoc, nec pœnitet hujus
 Erroris, stultus diversa sequentibus esse
- ²⁵ Vide not. 230.
 (a) Tres mss. codices Lugd., Reg. et Voss. cum
 editis Grav., Poelm. et Schot. in margg., *Rauranum*.
 Vide not. 230.
 (b) Manuscripti codd. Lugd. et Voss. et edd. Poelm.
 et Schot. in margg., *heu devenisse*.
 (c) Ms. Voss., *secures*; non male. Vide not. 231.
 (d) Omnes codices *fano*, seu *phano*. Scribendum
 utique *veteri panno*. *Pannus* enim passim apud scrip-
 tores antiquos ponitur pro *centone*, sive pro veste
 lacera et centonibus consuta. Sic apud Petronium.
 Barbara contemti prælia pannus habet.
 Et,
 Sola pruinosis horret facundia pannis.
 Hinc *pannucea Baucis* apud Satyricum. *Pannus* et
purpura nonnumquam inter se opponuntur, unde ada-
 gium, *pannum purpuræ insuere*. Ita et hic *trabea* et
pannus sunt opposita. Paulinus carm. 21 ad Cythe-
- Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
 Sit sapiens. Breve (l) quidquid homo est, ut
 [corporis ægri,
 Temporis occidui, et sine Christo pulvis et
 [umbra:
 290 Quod probat aut damnat, tanti est, quanti arbi-
 [ter ipse.
 Ipse obit, atque illi suus est comitabilis error,
 Cunque suo moriens sententia iudice transit.
 At nisi, dum tempus præsens datur, anxia
 [nobis
 Cura sit ad Domini præceptum vivere Christi,
 295 Sera erit exutis homini querimonia membris,
 Dum levia humanæ metuit convicia linguæ,
 Non timuisse graves divini iudicis iras,
 B Quem Patris æterni solio dextraque sedentem
 Omnibus impositum Regem, et labentibus annis
 300 Venturum, ut cunctas æquato examine gentes
 Judicet, et variis referat sua præmia gestis,
 Credo equidem et (m) metuens studio properante
 [laboro;
 Si qua datur, ne morte prius quam crimine
 [solvar.
 Hujus in adventum trepidis mihi credula sistris
 305 Corda tremunt, gestitque anima, id jam ²⁶ cauta
 [futuri,
 Præmetuens ne vincita ægris pro corpore curis,
 Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
 Increpitet tuba vasta polo, non possit ²⁷ in auras
 Regis ad occursum levibus se tollere pennis,
 C 310 Inter honora volans sanctorum millia cælo,
 Qui per inane leves, neque mundi comede
 [vinctos
 Ardua in astra pedes facili molimine tollent,
 Et teneris vecti per sidera nubibus ibunt,
 Cœlestem ut medio venerentur in aere Regem,
 315 Claraque adorato conjungant agmina Christo.
 Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus
 [atris
 Sopitum tenebris sterili deprendat in actæ,
375-376 Tempora sub vacuis dacentem per-
 [dita curis.
 Nam quid agam? lentis si dum conniveo votis,
 320 Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
 D Et subitis Domini cælo venientis aperto
 rium, v. 477: *Cœunt in unum purpuræ et panni gre-
 gem*; et epist. 29, num. 12, *Vidimus purpuream su-
 pellectilem pannis veteribus servientem*.
 (e) Edd. Poelm. et Rosv., *noti*. Heinsius: *leg. f.*
voti... patrii.
 (f) Ita ms. Voss. Alii codd., *sæva*, mendose. Vide,
sæva fabula, carm. 11, v. 44.
 (g) Sic omnes codices. Nec male, si legeretur *vitæ*.
 (h) Ita ms. Voss. et ed. Lugd. Alias, *id idem*.
 (i) Sacchinus et N. Heinsius susp. cantur legendum
pie; sed et supra *pio Christo*, ep. 32, n. 6.
 (j) Mss. Lugd. et Voss., *sedet*.
 (k) Ms. Reg. cum editis quinque, *sancto*.
 (l) Ms. codex Vossianus, *quidquid homo est, homo*
corporis ægri.
 (m) Ita mss. Lugd. et Voss. cum edit. *Vinct*. Alii,
metuo.

Præstrictus radiis, (a) obscura et tristia noctis
Subfugia illato ³⁸ confusus lumine quæram?
Quod mihi ne pareret vel diffidentia veri,
325 Vel præsentis amor vitæ, rerumque voluptas,
Curarumve ³⁹ labor, placuit prævertere casus
Proposito, et curas finire superstitè vita;
Commissisque ⁴⁰ Deo ventura in secula rebus,
Exspectare trucem securo pectore mortem.
330 Si placet hoc, gratare tui spe divite amici:
Si contra est, Christo tantum me linque probari.

POEMA XI *.

Secundæ Ausonii epistolæ respondet carmine sequenti.

AUSONIO PAULINUS.

Continuata meæ durare silentia linguæ,
Te nunquam tacito memoras; placitamque la-
[tebris
Desidiam exprobras; neglectæque insuper addis
Crimen amicitia; formidatamque jugalem
5 Objicis, et durum jacies in mea viscera versum.
Parce, precor, lacerare tuum, nec amara pater-
[nis
Admiscere velis, ceu melli absinthia, verbis.
Cura mihi semper fuit, et manet, officiis te
Omnibus excolere, affectu observare fideli.
10 Non unquam tenui saltem tua gratia nævo
Commaculata mihi est; ipso te lædere vultu,
Semper et incauta timui violare figura.
Cumque tua accessi venerans, mea cautius ora
Composui, et læto formavi lumine frontem;
15 Ne qua vel a tacito contractam pectore nubem
Duceret in sanctum suspicio ¹ falsa parentem.
Hoc mea te domus exemplo coluitque ² colitque,
Inque tuo tantus nobis consensus amore est,
Quantus et (b) in Christo connexa mente colendo.
20 Quis tua, quæso, tuis obduxit pectora livor?
Quo rumore (c) pius facilis tibi fama per aures
Irrupit ³ pepulitque animum contraque vetustam
Experta pietate fidem nova vulnera movit,
Læderet ut natis placidum malesuada parentem?
25 Sed mihi non fictæ mens conscia simplicitatis,
Nec patris inculti pietas rea, respuit omne
Immeritum, et falso perstringi crimine non fert;
Inmunis (d) vero ⁴, gravius violatur iniquo
Vulnere, tam tenera ⁵ offensæ, quam libera culpæ.
30 Discussisse jugum quereris me, quo tibi doc-
[tis
Junctus eram studiis. Hoc nec ⁶ gestasse quidem
[me
Assero: namque pares subeunt juga: nemo va-
[lentes

A Copulat infirmis; neque sunt concordia frena,
Si sit compulsis mensura jugalibus impar.
35 Si vitulum tauro, vel equum committis onagro,
377-378 Si confers fulcas cygnis, et (e)
[ædona ^a parra; ;
Castaneis corylos, æquas viburna cupressis,
Me compone tibi: vix Tullius et Maro tecum,
Sustineant ⁷ æquale jugum; si jungar amore,
40 Hoc tantum tibi me jactare audebo jugalem;
Quo modicum sociis magno contendit habenis
Dulcis amicitia æterno mihi fœdere tecum,
Et paribus semper redamandi legibus æqua.
Hoc nostra cervice jugum non scæva resolvit
45 Fabula, non terris absentia longa diremit.
Nec perimet, toto fiet abstrahar orbe, vel ævo.
Numquam animo divisus agam; prius ipsa re-
[œdet
Corpore vita meo, quam vester pectore vultus.
Ego te per omne, quod datum mortalibus
50 Et destinatum seculum est,
Claudente donec continebor corpore,
Discernar orbe quolibet,
Nec orbe (f) longe, nec remotum lumine,
Tenebo fibris insitum,
55 Videbo corde, mente complectar pia
Ubique præsentem mihi.
Et cum soletus corporali carcere,
Terraque provolavero,
Quo me locarit axe communis Pater,
60 Illic quoque te animo geram.
Neque finis idem qui meo me corpore,
Et amore laxabit tui.
Mens quippe, lapsis quæ superstes artubus
De stirpe durat cœliti,
65 Sensus necesse est simul et affectus suos
Teneat ^b æque ut vitam suam;
Et ut mori, sic oblivisci ^c non capit,
Perenne viva et memor.

POEMA XII **.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN I.

In eo carmine, quod scripsit in Hispania 14 Januarii die anno 394, paulo antequam Nolam peteret, auxilium S. Felicis implorat, ut ad ejus tumultum incolumis pervenire possit.

Inclite (g) Confessor, meritis et nomine Felix,
Mens pietate potens, summi mens accola cœli,
Nec minus in totis experta potentia terris,
Qui Dominum (h) Christum constanti voce pro-
[fessus,
5 Contemnendo truces meruisti evadere pœnas,
(d) Edd. 5, merito.
(e) Ms. codex Regius et tres editi in margg., pica. Vide not. 232.
(f) Edd. Lugd., Schot. et Vinet., longum. Poelm., longo. Sacchinus: forte, Nec ore longe, nam orbe præcessit; vel Nec orbe longe, nec remotum limine.
(g) Hi tres primi versus, quos exhibet editio Rosv., desiderantur in ms. codice Germanensi notato num. 540. Secundus et tertius desunt in editis quinque.
(h) Manuscriptus Germanænsis codex notatus num. 540, Jesum non vincta voce.

* Scriptum sub finem anni 393.

** Alias 14: quod autem 12 erat, nunc 10. Scriptum anno 394, die 14 Januar.

^a Vide not. 232.

^b Licentia poetica.

^c Id est non potest. Vide carm. 9, v. 25.

(a) Non displiceret obscuræ... noctis, ut carm. 5, v. 15.

(b) Edit. quinque cum ms. codice Lugd., in Christum connexa mente colendum.

(c) Manuscriptus codex Regius, pium.

- Devotamque (a) animam tormenta per omnia A
[Christo,
Sponte tua jussus laxatis reddere membris,
Liquisti vacuos ravidis lictoribus artus,
Vectus in æthereum sine sanguine martyr hono-
rem,
- 10 O pater, o domine, indignis licet, anue¹ ser-
[vis,
Ut tandem, hanc fragili trahimus dum corpore
[vitam,
379-380 Sedibus optatis, et qua requiescis in^a
[aula,
Hunc liceat celebrare diem, pia reddere^b co-
[ram^a
Vota, et gaudentes inter gaudere tumultus.
- 15 Sit jam, quæso, satis merita impietate tulisse B
Hanc pœnam tot jam quot te sine viximus,
[annis,
Sede tua procul, heu! quamvis non mente re-
[moti.
Jam desiderii immenso tempore fessis
Consule: jam vel sero^a memor miserere tuo-
[rum:
20 Perque orbem, magni qui nos (b) procul æquore
[ponti
Disparat, obtritis quæ nos inimica retardant,
Pande vias faciles: et, si properantibus ad te
Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
Fortior adversis, et amicos provehe cursus.
- 25 Seu placeat telluris iter, comes aggere tuto
Esto tuis; seu magna tui fiducia longo
Suadeat ire mari, da currere mollibus undis,
Et famulis famulos (c) a puppi suggere ventos,
Ut Campana simul Christo duce littora vecti,
Ad tua mox alacri rapiamur culmina cursu,
- 30 Inque tuo placidus nobis sit limine portus.
Illic dulce jugum, leve onus, blandumque fe-
[remus
Servitium sub te (d) domino; etsi justus iniquis
Non egeas servis, tamen et patiere, et amabis
Qualescumque tibi Christo donante dicatos,
- 35 Et foribus servire tuis, tua limina mane
Munditie (e) curare sines; et nocte vicissim
Excubiis servare piis; et munere in isto
Claudere promeritam defesso corpore vitam.

POEMA XIII.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN II.

S Felici gratias agit quod ejus auxilio salvus Nolam
pervernerit; et describit populi concursum ad S. Fel-
licis tumulum in festo illius die.

Alias 17: quod autem 15 erat, nunc 21. Scriptum
anno 395, die 14 Januar.

Alias 18: quod autem 14 erat, nunc 22. Scriptum
anno 396, die 14 Januar.

^a Vide carm. 32, v. 544.

^b Vide carm. 15, v. 9.

^c Vide carm. 32, v. 544.

^d Vide carm. 12, v. 15.

^e Vide Beleth. div. Offic. cap. 4.

(a) Tres sequentes versus, cum 15, 16, 17, 19, 20, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 29 et 30, absunt ab editis quinque.

(b) Ms. Germ., tanto.

- Felix, hoc merito, quod nomine; nomine et
[idem,
Qui^b merito; redit alma dies qua te sibi sum-
[mus
Adscivit patriam confessum Christus in^c aulam,
Tempus adest plenis grates tibi fundere votis.
- 5 O pater, o domine, indignis licet optime servis,
Tandem exoratum est, (f) inter tua limina nobis
Natalem celebrare tnum. Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt ex quo sollemnibus istis
Coram vota tibi^d coram mea corda dicavi,
10 Ex illo qui me^a terraque marique labores
Distulerint a sede tua procul orbe remoto,
Novisti; nam te mihi semper ubique propinquum,
Inter dura vite, vitæque incerta, vocavi^e.
Et maria intravi duce te, quia cura pericli
- 15 Cessit amore tui, nec te sine: nam tua sensi
Præsidia, in Domino superaus maris aspera
[Christo:
381-382 Semper (g) eo et terris te propter
[tutus et undis.

(Hunc, precor, æterna pietate et pace serenam
Posce tuis, cujus magno stas nomine Felix.

- 20 Nunc juvat effusas in gaudia solvere mentes:
Cara dies tandem quoniam hic præsentiibus orta
[est,
Semper et æternum nobis celebrata per orbem,
Quæ te sacravit terris et contulit astris.)
Ecce vias vario plebs discolor agmine pingit:
25 Urbes innumeras una miramur in urbe.
C O felix Felice tuo tibi præsulè Nola,
Inclita cive sacro, coelesti firma patrono,
Postque ipsam titulos Romam sortita secundos.
Quæ prius imperio tantum, et victricibus armis,
30 Nunc et apostolicis terrarum est prima sepulcris.
Sis bonus o felixque tuis, Dominumque po-
[tentem
Exores, liceat placati munere Christi,
Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
In statione tua placido consistere portu.
- 35 Hoc bene subductam religavi littore classem;
In te compositæ mihi fixa sit anchora vitæ.

POEMA XIV.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN III.

D S. Felicis potentiam adversus dæmones ostendit, ejus-
que apud Deum intercessionem implorat.

Venit festa dies cælo, celeberrima terris,
Natalem^a Felicis agens, qua corpore terris
Occidit, et Christo superis est natus in astris,

(c) Editi codd. quinque, a puppibus aggere.

(d) Manuscriptus codex Germanensis, domine.

(e) Ms. Germ., Munditiis.

(f) Reposuimus inter ex ms. codice Germanensi
et editis quinque. Rosveydus correxerat intra. Sed et
inter viscera ex vetustioribus mss. ad Prudent. Cathe-
mer. hymn. 4, v. 20, legiasserit Heinsius in notis
non intra.

(g) Editi quidam, Semper ego. Post hunc versum
addidimus sex sequentes ex ms. Germanensi codice
pervetusto. Septem alii subsequentes, qui desunt
in editis quinque, exstant in eodem ms. codice.

Cœlestem ^a nactus ¹ sine sanguine martyr ho- A
 [norem.
 5 Nam Confessor obit, pœnas non sponte lucratus,
 Acceptante Deo fidam pro sanguine mentem ;
 Qui cordis taciti scrutator, ferre paratos
 Æquiparat ^a passis, sat habens interna probasse,
 Supplicium carnis justa pietate remittit ²,
 10 Martyrium sine cæde placet, [(a) si prompta fe-
 [rendi
 Mensque fidesque Deo caleat], passura voluntas
 Sufficit, et summa est meriti, testatio voti.
 Ergo dies, tanto quæ munere (b) rettulit alto
 Felicem cœlo, sacris sollemnibus ista est :
 15 Nam post ^b solstitium, quo Christus corpore
 [natus
 Sole novo gelidæ mutavit tempora brumæ,
 Atque salutiferum præstaus mortalibus ortum.
 Procedente die secum decrescere noctes
 Jussit, ab hoc quæ lux oritur vicesima ^a nobis
 20 Sidereum meriti signat Felicis honorem.
 Denique nil impar his, qui fudere cruorem,
 Testibus, et titulo simul et virtute (c) recepta,
 Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
 Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit.
 25 Nam sibi Felicem cæcis incumbere pœnis,
 Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,
383-384 Occultasque cruces gemitu testantur
 [aperto,
 Velatumque oculis mortalibus, at manifestum
 Auribus et multo præsentem numine produunt,
 30 Cum captiva intra deprenti corpora, Christum
 In sancto fulgere suo clamantque probantque,
 Membrorum incussu tremuli, capitumque rotatu,
 Tormentisque suis, sed non sua corpora tor-
 [quent,
 Clarnantes proprios aliena per ora dolores
 35 Orantum veniam : latet ultor, pœna videtur.
 Tum si quos graviore malo violentior hostis
 Vinxerit, ista dies divino munere ^a solvit.
 Cernere tunc passim est sacra purgata medela
 Pectora ^b liminibus sterni, jam mente refectos,
 40 Gratantes jam voce sua : concurrunt hiantium
 Turba tremens hominum; mixtæ inter gaudia
 [cunctis
 Prosiliunt lacrymæ : præsens Deus omnibus
 [illie D
 Creditur : immensi Felix est gloria Christi.
 Alina dies magnis celebratur cœtibus,
 [(d) omnes
 45 Vota dicant sacris ^c rata postibus; omnia gau-
 [dent

Terrarum et cœli,] ridere videtur apertis
 Æthra polis : vernum spirare silentibus auræ
 Flatibus, et lætium plaga cingere lactea cœlum.
 Nec modus est populis coeuntibus agmine denso,
 50 Nec requies, properant in lucem a nocte, diem-
 [que
 Expectare piget, votis avidis mora noctis
 Rumpitur, et noctem flammis funalia vincunt,
 Stipatam multis unam juvat urbibus urbem
 Cernere, totque uno compulsæ examina voto.
 55 Lucani coeunt populi, coit Appula pubes,
 Et Calabri, et cuncti quos adluit ^d æstus uter-
 [que,
 Qui læva et dextra Latium circumsonat unda :
 Et qua bis ternas ⁷ Campania læta per urbes
 Ceu propriis gaudet festis, quos mœnibus ampli
 60 Dives habet Capua, et quos pulcra Neapolis, aut
 [quos
 Gaurus alit, læta exercent qui Massica, quique
 Ufentem Sarnumque bibunt, qui sicca Tanagri,
 Quique colunt rigui felicia culta Galesi,
 Quos Atina potens, quos mater Aricia mittit.
 65 Ipsaque cœlestum sacris procerum (e) moni-
 [mentis
 Roma Petro Pauloque potens, rarescere gaudet
 Hujus honore (f) diei, portæque ex ore Capenæ
 Millia profundens ad amicæ mœnia Nolæ,
 Dimittit duodena decem per millia denso
 70 Agmine : confertis longe latet Appia turbis.
 Nec minus, ex alia populis regione profectis,
 Aspera montosæ carpuntur strata Latinæ,
 Quos Præneste altum, quos fertile pascit Aqi-
 [num :
 Quosque suburbanis vetus Ardea mittit ab oris,
 75 Quique urbem liquere Cales, geminumque Tea-
 [num,
 Quam gravis Auruncus, vel quam colit Appulus
 [asper :
 Huc et olivifero concurrunt turba Venafro,
 Oppida Samnites duri montana relinquunt.
 Vicit iter durum pietas, amor omnia Christi
 80 Vincit, et alma fides : animisque locisque rigen-
 [tes
 Suadet acerba pati, simul aspera ^e ponere
 [corda.
 Una dies cunctos vocat, una et Nola receptat,
 Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis ;
385-386 Credas innumeris ut mœnia dilatari,
 85 Hospitibus, sic Nola (g) assurgit imagine Ro-
 [mæ.

^a Sic mss.

^b Vide not. 233.

^c Vide carm. 5, v. 58, et carm. 16, v. 10.

^d Id est mare.

^e Id est deponere. Vide carm. 17, v. 248.

(a) Hunc versum addidimus ex ms. codice Ger-
 manensi.

(b) Idem codex ms., *condidit*.

(c) Manuscriptus Germ. codex, *recepti*, non
 male.

(d) Hic versus additus est ex ms. codice Germ.
 Ante erat *cœtibus, ore Gaudet terrarum, et ridere,*
 etc.

(e) Ita ms. Germ. cum editis Grin. et Poelm. Alii,
monumentis.

(f) Sic ms. Germ. codex cum ed. Schot. in marg.
 per synalepham; et hæc non est usitata. Ante erat
Dei in editis quinque, quod favet nostræ lectioni; in
 ed. Rosv., *die*, nullo sensu.

(g) Ms. Germ., *adsurgis.*

- (a) Tu quoque post Urbem titulos sortita se- A
[cundos ?
Nam prius imperio tantum et victricibus armis,
Nunc et apostolicis terrarum est prima ^a sepul-
[cris.
Tu quoque perpetuas duplici sub honore coro-
[nas,
90 Ante sacerdotis, post martyris, omne per ævum
Felicis complexa tui, gemino bene cœlum
Contingis merito divini mater amici.
Te prius alma pio celebrans altaria cultu
Presbyter instituit, placido et moderamine rexit.
95 (b) Hinc quoque perpetuo decorat te nomine
[Felix.
Namque tuo meritum in gremio sacratus hono-
[rem,
Ducit odorifero pia conditus ossa sepulcro.
Aurea nunc niveis ornantur limina ^a velis,
Clara coronantur densis altaria lychnis.
100 Lumina ceratis adolentur odora ^b papyris,
Nocte dieque micant, sic nox splendore diei
Fulget : et ipsa dies cœlesti illustris honore,
Plus (c) micat innumeris lucem geminata lucer-
[nis.
Nos quoque felices, quibus istum cernere coram
105 Et celebrare diem datur, et spectare patroni
Præmia, præstantique suis tam grandia Christo
Gratari, et lætos inter gaudere tumultus.
Ferte Deo, pueri, laudem, pia solvite vota,
Et ^c pariter castis date carmina festa choreis,
110 Spargite ^d flore solum, prætexite limina sertis : C
Purpureum ver spirat hiems, sit florens annus
Ante diem, sancto cedat natura diei.
Martyris ad tumulum debes et terra coronas.
Ast illum superi sacra gloria luminis ambit,
115 Florentem gemina belli pacisque corona.
Hunc, precor, æterna nobiscum pace serenum
Posce diem, hoc iterum liceat gaudere reverso,
Annuaque hic et vota tuis et carmina festis
Reddere placati tranquillo numine Christi.
120 Illic amor, hic labor est nobis; hæc vota tuorum
Suscipe, commendaque Deo, ut cum sedula
[cura
Servitium nostrum longo tibi penderit ævo,
Tunc demum (d) placidos pietate laboris alum-
[nos D
Absolvas (e) mittente manu; positasque tuorum
125 Ante tuos vultus animas vectare paterno

^a Alias 19 : quod autem 15 erat, nunc 32. Scriptum anno 397, die 14 Januar.

^b Vid. not. 234.

^c Vid. not. 235 et 236.

^d Id est *simul*. Vid. carm. 15, v. 334.

^e Vide not. 237.

^f Id est *justitiæ*.

(a) Hi tres versus desiderantur in ms. codice Germanensi. li, paucis quibusdam vocibus immutatis, jam reperiuntur in Natalitio carmine 2 S. Felicis, v. 28, 29 et 30.

(b) Manuscriptus Germ. codex cum editis Grav. et Schot., *Nunc*.

(c) Ms. Germ., *nitet*.

- Ne renuas gremio Domini fulgentis ad ora :
Quem bonitate pium, sed majestate tremendum,
Exora, ut precibus (f) plenis meritisque redonet
Debita nostra tuis, cum tu quoque magna pio-
[rum
130 Portio, regnantem Felix comitaberis Agnum :
Posce ovium grege nos statui, ut sententia
[summi
Judicis hoc quoque nos iterum tibi munere do-
[net,
Ne male gratatis lævos adjudicet hædis,
Sed potius (g) dextra positos in parte, (h) salutis
135 Munifico pecori, laudatisque ^o adgreget agnis.

POEMA XV.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN IV.

B S. Felicis genus et originem describit, et sancta ejus munia in Ecclesia.

387-388 Annua vota mihi remeant, simul
[annua linguæ

- Debita, natalis tuus, o clarissime Christo
Felix, natali proprio mihi carior; in quo
Quamlibet innumeris sint gaudia publica turbis.
5 Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses,
Æternis dignate Deo ¹ comes ire triumphis;
Sed quia nos inopes (i) justi ^o indignosque sa-
[lutis
10 Sic voluit ditare Pater bonus, ut male dites
Criminibus versa in melius vice divitiarum,
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, et pro
Nobilibus titulis et honoribus omnia vanis,
Felicem caperemus (j) opes, patriamque, do-
[numque.
15 Tu pater, et patria, et domus, et substantia
[nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus, hoc bene foti
Crescimur, inque aliam mutantes corpora for-
[mam,
Terrena exuimur stirpe, et subeuntibus alis
20 Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus, in te
Blandus et indignis, et dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo et nobis sollempnis habenda,
Quæ tibi natalis: quia te mala nostra abolente
25 Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.
Surge igitur cithara, et totis intendere fibris,

(d) Manuscriptus codex Gørn., *placitos*.

(e) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice et editis quinque. Edit. Rosv., *Absolvat*.

(f) Ms. Germ., *lenis*.

(g) Ms. Germ. cum editis quinque, *dextræ*. Vitiata Rosv. editionis interpunctio, *in parte salutis*, *Munifico pecori*.

(h) Ms. codex Germanensis, *piorum*.

(i) Ms. codex Germ., *æqui*.

(j) *Opes*. Sic mss. duo Germ. et Schot. in marg. et recte, pro *substantia*, ut in sequenti versu, et jam præcessit *opibus*. Legitur quoque natal. 8 S. Fcl., v. 356, *Felicis opes*.

Excita vis animæ tacito mea viscera cantu, **A**
 Non tacita cordis testudine, dentibus ictis,
 Pulsat amor linguæ, plectro (a) lyra personet
 [oris.
 30 Non ego Castalidas vatum phantasmata Mu-
 [sas,
 Nec sardum Aonia Phœbum de rupe ciebo,
 Carminis incentor Christus mihi : munere
 [Christi
 Audeo peccator (b) sanctum et cœlestia fari.
 Nec tibi difficile, Omnipotens, mea solvere doctis
 35 Ora modis, qui muta loqui, fluere arida, solvi
 Dura jubes. Tu namque asinam reboare loquen-
 [do ^a,
 Perfectamque tibi lactentes ^b ^c condere laudem
 Fecisti, et solidam ^d solvisti in flumina rupem, **B**
 Et terram sine aqua subitis manere fluentis
 40 Jussisti, deserta rigans in spem populorum,
 In quorum arentes animas pia gratia fluxit,
 Quos Christus vivo manans petra fonte refecit.
 Unde ego pars hominum minima, isto munere
 [fretus,
 Roris, Christe, tui vivos precor aridus haustus.
 45 Da verbum de fonte tuo ; tua non queo fari
 Te sine ; namque tui laus martyris, et tua laus
 [est,
 Qui facis Omnipotens homines divina valere,
 Fortiaque infirmis superans, de carne trium-
 [phas,
389-390 Aerios (c) proceres vincens in cor-
 [pore nostro. **C**
 50 Quare ades, ut duce te repetens ab origine
 [pergam
 Felicem narrare tuum, cui nobile ductum
 Ex Oriente genus : nec enim magis altera tellus
 Felicis patriam decuit, quam quæ patriarchas,
 Quæque pios tulerat, Christi sacra vasa, pro-
 [phetas.
 55 Unde et apostolicis fundens sua (d) flumina lin-
 [guis,
 Totum Evangelii sonus emanavit in orbem.
 Debitus inde Deo Felix, genitore profecto
 Italiam necdum genitus, tamen in patre venit :
 Civis ut affectu nostris oriretur in oris ;
 60 Nec cuiquam natum nisi nobis se mœminisset.
 Sic pater Abraham Domini præcepta secutus, **D**
 Mutavit patrias externo cespite terras,
 [(e) Deposuitque sacrum Chananæis semen in
 [arvis ;

^a Num. xxii, 28.

^b Psalm. viii, 3.

^c Vide not. 334.

^d Id est rapuit.

^e Vide not. 238.

(a) Ed. Rosv., cor.

(b) Ms. 1 Germ., sancta.

(c) Hic versus desideratur in uno Germanensi codice ms. Alter, *Aerios proceres*, recte, id est *dæmones*. Sic amat loqui Paulinus ; in epistola enim 24 ad Severum, num. 14, *hostis aerii* ; et in epist. 23 ad eundem, n. 20, *principum aeris hujus*. Alias, *Assyrios proceres*.

(d) Edit. Rosv., *fulmina*, refragantibus aliis mss.

Unde peregrinas subeunte ^a propagine terras,]
 65 Mystica Felicem nobis transmisit origo,
 Quem perfecta fides illa radice profectum
 Prodidit, ut nobis esset pia vena ^b fidei.
 Felix nunc etiam posita cum earne quiescit,
 Spiritus in Christo vivens, operantibus altæ
 70 Virtutis meritis Abrahæ semine mutat
 Duritiam lapidum, quos suscitavit in bona vitæ.
 Hac igitur genitore Syro generatus in urbe,
 Dilectam coluit patriæ sub imagine Nolam,
 Sede beans placita : multoque relictus in auro,
 75 Dives opum viguit, quamvis ^c non unicus heros.
 Hermia cum fratre sui cognomine patris
 Terrenas divisit opes ; cœlestia solus
 Obtinuit Felix ; geminos sententia discors
 Divisit fratres : Hermiam mundus ^d abegit,
 80 Felicem Christus sibi sustulit : ille caduca
 Maluit, hic (f) solida : præsentibus ille cohesit,
 Iste solum cœlo vertit, patrimonia regnis :
 Ille heres tantum proprii patris, iste coheres
 Christi. Sed quis tam variam miretur ab uno
 85 Sanguine progeniem, veterum inter sancta pa-
 [rentum
 Pignora qui relegat populorum stirpe duorum
 Fecundam pugnas uteri doluisse Rebeccam ?
 Conquestamque Deo gravidam luctamina ventris ?
 Cum jam tunc fremeret sanctæ intra viscera ma-
 [tris,
 90 Quæ nunc intra uterum mundi discordia sævit.
 Hispida Judæis (g) hirti sectantibus Esau
 Perfidia, addictis populo servitæ minori.
 At nobis lævem per (h) lenia pacis Iacob,
 Qua via lucis agit, meliore sequentibus ortu.
 95 Ergo pari dispar fratrum de sanguine sanguis :
 Hermias, velut asper Edom terrena secutus,
 Squaluit in vacua captivus imagine mundi,
 Duraque Idumæi prælegit (i) rura parentis,
391-392 In gladio vivens proprio, vanæque
 [laborem
 100 Militiæ sterilem tolerans, qui ^e Cæsaris armis
 Succubuit, privatus agens ad munia Christi.
 At meus æterni satus arma capessere Regis,
 In patris Israel migravit nomina Felix :
 Seseque a puero pia mens cœlestibus edens,
 105 Instituit servire Deo ; nec gratia pauper
 Adfuit, et quantum sitiebat corde capaci
 Lucis hians animus, tam largiter influa traxit
 Dona Dei. Primis ^e lector servivit in annis.
 Inde gradum cepit, cui munus voce fideli

et editis codicibus. Utraque lectio bona.

(e) Ili duo versus adduntur ex mss. codicibus 2 Germ.

(f) Hic Paulinus syllabam natura brevem, positione longam fecit ob duas subsequentes consonantes. Vide eandem licentiam carm. 24, v. 508.

(g) Sic mss. codices. At editi, *hirtis sectantibus*, *Esau*, mala interpunctione. Sed quid sibi vult *Hispida Perfidia* ? Num forte legendum *perfidia* ?

(h) Ita mss. codices Germ. cum ed. Schot. Alii, *lævia*.

(i) Sic restituimus ex veteri Badiana editione. Alias *jura*.

110 Adjurare malos, et sacris pellere ^r verbis.
 Quod quia perspicua meriti virtute (a) gerebat,
 Jure sacerdotis veneranda insignia nactus ^r;
 Mente loco digna meritum decoravit honorem.
 Sed ne sola (b) sacrum caput infula comeret

[illi,

115 Exstitit et potior geminandæ causa coronæ.
 Dira profanorum rabies exorta furorum;
 Cum pia sacrilego quateretur ^a Ecclesia bello,
 Præcipueque illos populo deposceret omni ^r
 Impietas, quorum pietas insignior esset :

120 Tunc senior sanctis (c) Nolanam legibus urbem
 Maximus (d) e placido (e) formabat episcopus ore,
 Presbytero Felice potens; quem mente paterna
 Complexus veluti natum, sedisque (f) fovebat
 Heredem; subita (g) sed tempestate fugatus,
 125 Non cedente fide, petiit deserta locorum.

Tunc magis atque magis, quæsito antistite ¹⁰,
 [felix

Claruit oppositus gladiis, solusque ^b fidei
 Invidia affectus : nec spectabatur honore;
 Major honore fides tantum quia ¹¹ causa ^c fidei.

130 Tunc petitur, sua cum draco lividus excitat
 [arma,
 Proruere id cupiens, quo surgimus, et cadit
 [ipse.

Ergo truces pœnas, fugiente antistite, solus,
 Vel primus de plebe, quasi de corpore vertex,
 Competitur Felix. Hunc omnes vincere certant;

135 Et quasi præcelsam obsessis in mœnibus arcem
 Facta mole petunt; cujus munimine victo
 Cetera jam facili cadat urbs (h) prostrata ruina.

O digna inlids dementia ! creditur uuo
 Exstinguenda fides, totus quam credidit orbis.

140 Heu misera impietas ! infernis ¹² cæca tenebris,
 Quo ruis ? in quem tela moves ? an credis in uno
 Mortali constare Deum ? et, si corpora solvas,
 Vim simul et mentem divinam posse aboleri ?
 Quæ mundi per membra meat, qua nasceris ipse,

145 Indignusque aleris, cujus de numine pendet
 Vincere vel vinci; cujus virtute vel unus

393-394 Fortior innumeris : pietate arma-
 [tus inermi,

Armatus ferro, sed inermes pectora Christo,
 Prosternit (i) superante fide, quæ conscia veri

^a Vide not. 239.

^b Vide not. 334.

^c Vide ibid.

^d Vide not. 59.

^e Johan. x, 15.

^f Licentia poetica. Vide carm. 25, v. 98.

^g Vide not. 241.

(a) Ita emendavimus ex duobus mss. Germ. et sic Sacchinus legendum censebat. Ante erat *regebat*, male; non enim dicitur *exorcistæ munus regere*.

(b) Sic restituimus ex mss. codicibus 2 Germ. Ante erat :

Sed ne sola viro sacrum caput infula velet.

Aldhelmus carm. de Paulo apostolo :

Infula virginis quem comit sacra pudore.

Ita enim scribendum e membranis admonet V. C. J. F. Gronovius in Ecclesiast. Observat., c. 15. Aldhelmus de Eustochio :

A 150 Cœlestis, vitam præsentem morte futuram
 Comparat, et victo victricem corpore mentem
 Læta Deo referens gaudentibus invehit astris.
 Quid juvat ergo pium tanta quod mole furoris
 Felicem vesane petis ? manet intus operto

155 Mens invicta Deo ; nec jam tibi sola resistit
 Terreni natura hominis ; Deus ipse repugnat
 Quem petis, atque tuis ^d serpens antique venenis
 Ipse offert se per famulorum corpora Christus,
 Teque tuis nectens laqueis, in cæde snorum

160 Sternit, per mortis speciem de morte trium-
 [phans.

Sed fera corda (j) suos stimulis furialibus
 [error

Sanguinea flagrare ¹³ siti, sanctumque cruorem
 Urgebat, veluti sceleris deposcere palmam.

Ergo ubi sacrilegos excepit Nola furores,

165 Intentosque (k) piis expavit civibus enses,
 Quæritur excussa Felix venerandus in urbe.
 Nec refugit, celso jam spirans sidera flatu,
 Et tacitis acuens stimulis in prælia mentem,
 Impavidus trepidum servabat pastor ovile,

170 Exemplo Domini, promptus dare pro grege vi-
 [tam e.

Ergo alacer sævos perstat quasi murus in ho-
 [stes;

Et canis, florente fide, revirescit in annis,
 Totus in astra animo, Christi memor, immemor

[ævi,
 Corde Deum gestans, et plenus pectora Christo.

C 175 Nec jam se capit ipse ; sacer majorque videri,
 Sidereumque ^r oculis et honorem fulgere vultu.

Illicet arripitur gaudens ; sævisque furemum
 Protrahitur (l) manibus, sed (qui mos hostis

[iniqui,
 Cui potior labor est (m) animas quam corpora

[nostra

180 Perdere), dilatam gladio terroribus ante
 Tentat, et in mortem surgit gradibus pœna-
 [rum ¹⁴.

Primus supplicii de carcere textitur ordo.

Ferrea junguntur tenebrosis vincula claustris ;
 Stat manibus colloque chalybs, nerveoque ^r ri-
 [gescunt

D 185 Diducente pedes : sternuntur fragmina testæ,

Infula quam nitidæ comebat casta juventæ.

(c) Ms. 1 Germ., *Nolanam qui*.

(d) Ita mss. codices duo Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg. Alii, *et placido*.

(e) Sic ms. codex unus Germ. cum edd. Grin. et Poelm. Ms. alter Germ., *firmabat*. Alii, *formavit*.

(f) Alias, *rovebat*. Vide not. 240.

(g) Ms. codex unus Germ., *sub tempestate*.

(h) Ita mss. duo codices Germ. Editi, *constrata*.

(i) Sic ms. unus Germanensis. Alii codd., *Prosternit*. Vide seqq.

(j) Mss. duo et editi quinque, *suus*. Alii, *suus*.

(k) Sic emendavimus ex duobus mss. codicibus Germ. Ante erat *Intentosque.... ensis*.

(l) Ita emendatum ex mss. duobus Germ. et ed. Schot. At alii, *Pertrahitur*. Correctio nostra confirmatur ex epist. 29 ad Severum, num. 11.

(m) Sic mss. duo Germ. Alias, *animos*.

- Arceat ut somnum pœnalis acumine lectus.
Nec requie tamen est vacuus, nec luminis expers
Confessor, cui jam sociatus in omnia Christus
Compatitur, virides gravior cui pœna coronas
190 Multiplicat; spatiantem ¹⁸ polum qui mente pera-
[grat.
Seque ipsum, vincto quamvis in corpore, liber
Spiritus antevolat summi in penetralia Christi,
Præmeditante anima certis sua præmia votis.
Ergo beata sacris Felicem passio pœnis
195 Urgebat gravibus vinclis et carcere cæco:
Quantasque ex homine induerat caro subdita
[pœnas,
Tantas a Christo recipit patientia palmas.
Maximus interea ^a solis in montibus æger,
Contentus fugisse manus feraliaque ora
200 Carnificum, diversa, at non levioꝛe, ferebat
Martyrium cruce, quam si ferro colla dedisset,
395—396 Membraque tormentis, aut ignibus:
[acrior illum
Cura sui gregis urit et afficit; uritur igne
Frigoris, et gelido cœli de rore rigescit,
205 Panis inops tectique simul, noctemque diemque
Pervigil intenta jungit prece tempus utrumque.
Dumosa dum stratus ¹⁹ humo compungitur artus
Sentibus, et mentem curis, intusque forisque
Dimicat, et ruris spinas in corpore perfert,
210 Tristitiæ patitur spinas in pectore mæsto.
Duris dura tegens, cruciatu mentis acerbo
Membrorum tormenta levat, sensumque doloris
Corporei (a) excludit cordis ¹⁷ dolor. Attamen
[ægra
Materies terræ (licet inconcussa maneret
215 Vis animæ, (b) spernente fide labentia carnis),
Victa hieme atque lame, duroque attrita cubili,
Deficiente suam linquebat corpore mentem,
Altius e vacuis fessi senis hausta medullis
Frigora pellebant glaciato sanguine vitam.
220 Mota Patris summi pietas antistite tanto,
Non tulit obscuro consumi funere corpus.
Quanquam et ut Eliam, (c) sic istum pascere
[posset,
Esciferas volucres jejuna per avia mittens;
Posset et ut Mosen ^{1a} secreto operire sepulcro.
225 Sed soli hoc dederat Deus uni munus amico,
Arcana tellure tegit, quia jure decebat.
Tantus honos illud corpus, quod comminus ore
Fulserat, et sermone Dei ^b ut mortalia functus
Jura, Deo (d) tantum frueretur teste sepulcri.
230 Ergo sacerdotem confessorumque sereno
Lumine respiciens, tacitis tabescere silvis
Non tulit ulterius mitis Pater; et quia digno
Condignum comitem meritis sociare parabat,
- A** Felicem numero de carceris eligit omni,
235 Cujus id apponat ²⁰ meritis opus, ut senis almi
Membra levat, revocetque animam, revehatque
[refotum,
Attonitisque ovibus cari solatia reddat
Pastoris. Venit ergo micans jam nocte silenti
Angelus, et tota vincitorum in plebe reorum
240 Felicem solum, pietas cui sancta reatum
Fecerat, alloquitur ²¹: fugit atrii carceris horror.
Voce simul sacri Felix et luce ministri
Excussus tremat, et verbum trahit aure fideli.
Ac primum, velut eludentis ²² imagine somni
245 Accipiat mandata Dei, stupet anxius: et se
Causatur non posse sequi prohibente eatena,
Insuper et claustro simul et custode teneri
Carceris obsessi. Sed vox divina morantem
Increpitans, jubet excussis assurgere ²³ vinclis.
250 Et subito, ut molles manibus fluxere catenæ,
Sponte jugo cervix ferrato exuta ²⁴ levatur,
Prosiliuntque pedes laxato caudice nervi.
Mira fides! salvus reserato carcere claustris,
Sopito custode, fores interritus exit,
255 Perque ipsos via lit, per quos via clauditur; ibat
Angelus, et tacitæ per amica silentia noctis
Lux et iter Felicis erat. Nonne unus in omni
Christus adest sancto? sicut viget omnibus idem
397—398 Spiritus in Christo genitis, sic ipsa
[piorum
260 Gratia concordat. Veterem remeare recenti
Historia (e) video speciem, qua jussus abire ²⁵
Kissen (f) sublimis in agmine discipulorum
Petrus, sponte sua vinclis labentibus, eque
Carcere processit clauso, qua prævious illum
265 Angelus, Herodi prædam furatus, agebat.
Sic meus, educente Deo, geminata per atra
Carceris et noctis, reliquis obscura, sed uni
Illustrata ²⁶ sibi, Felix impune per ipsos
Custodes, constante premens vestigia passu,
270 Callibus ignotis directus, jussa petebat.
Et postquam emensus secretos avia saltus
Rura (g), locum fessi senis invenit: ægra tra-
[hentem
Jam tenui cernit mæstus suspiria flatu.
Et primo ut cari cognovit membra parentis,
275 Fusus in amplexum, dat vultibus oscula notis,
Et tentat ²⁷ gelidis revocare fovendo calorem
Artubus, et crebris adflatus oris anhel
Reddere viventes tepefacto corpore sensus.
Sed neque clamatu est neque pulsu mobile cor-
[pus,
280 Jam simile exanimo: modicus tamen ultima vitæ
Flatus, et interne prodit trepidatio fibræ.
Anxius intuitu tali pia pectora Felix,

^a Vide carm. 16, v. 8.

^b Vid. carm. 32, v. 15.

(a) Ms. codex unus Germ., *Corporis*.

(b) Ms. 1 Germ., *superante*: utraque lectio bona.

(c) Manuscriptus codex 1 Germ., *sanctum quoque*.

(d) Sic emendatum ex mss. codicibus duobus
Germ. Ante erat *tanti*, nullo sensu.

(e) Ita emendavimus ex mss. duobus Germ.

(f) Sic reposuimus ex duobus mss. codicibus
Germ. *pervetustis*. In editis, *princeps super*.

(g) Ita emendatum ex ms. codice Germanensi.
Alter, *Jura*. Editi *Pura*. Correctio nostra confirmatur
ex carm. 20, v. 29, *avia rura*.

- Distrabit exsanguis artus, et lurida cernens
Ora fame, nec habens quidquam quo rebus ege-
[nis
285 Ferret opem, non igne procul, neque commi-
[nus ¹⁷ esca.
Ut dape tabentem recrearet et igne rigentem.
Querenti, et multa Christum prece convenienti,
Quanam ope, quave via jussum complere valeret
Servitium, subitam omnipotens de (a) sentibus
[uvam
290 Edidit, et capiti jussit pendere propinquam,
Ut facile ^a attiguo posset decerpere ramo
Natum sponte cibum. Divinitus ergo reffectus,
Mente pia oblato lætatur munere Felix;
Decerptumque ¹⁸ manu morientis ad ora race-
[mun
295 Admover: et quoniam strictis jam dentibus ille
Et sentire negat dulces et sumere victus ¹⁹,
Exprimit humentes acinos, succumque liquen-
[tem
Instillat, digito diducens arida labra;
Donec et adspirante Deo conatibus ægris,
300 Et luctante manu, rigidos paulisper hiatus
Laxavit, tenuemque aditum dedit oris aperti,
Quo rorem exiguum resoluta infunderet uva.
Hinc animæ sensus, calor ossibus, atque ocu-
[lis lux,
Vitaque tota redit: quæque hæserat obsita siccis
305 Faucibus, exercet solitas jam lingua loquelas,
Postquam vocis iter patefecit lubricus humor.
Ergo reviviscens, notissima comminus ora,
Felicis videt ora sui, amplexusque vicissim,
Conqueritur tardum: Nam te promiserat, in-
[quit,
510 Adfore jamdudum Dominus mihi, pars mea Fe-
[lix;
Præcipuum, Felix, pignus mihi, quæ rogo tantæ
Aut ubi te tenuere moræ? si corpore cessi
399-400 Ad tempus fragili, solido tamen
[esse fidelis
Pectore duravi. Docet et locus et status ipse,
515 In quo me cernis vitæ istius ima trahentem,
Non mortis fugisse metu, Christoque meam me
Præposuisse animam: fugi, non lucis amore,
Sed ^b fragile hoc metuens infirmi corporis;
[atqui ²⁰ D
Tecta petens, alia vixissent tutus in urbe,
320 Si mihi vile fides, et (b) cara ²¹ hæc vita fuisset.
Ignotos montes, desertaque nuda petivi,
In gremio Domini dulcis mea colla reponens,
Ipso ut ^c deficerem teste, aut ut pascerer ipso.
Nec frustra, ecce vides, fuit hæc fiducia nobis:

* Alias 20: quod autem 16 erat, nunc 12. Scrip-
tum anno 398, die 14 Januar.

^a Vid. carm. 16, v. 168.

^b Vide carm. 21, v. 603.

^c Id est *moreter*.

^d Id est *elegit*. Vide carm. 32, v. 522, et ep. 32,
num. 6.

^e Licentia poetica. Vide ep. 32, n. 5, v. 8.

^f Gen. xxvii, 28.

- A 525 Adfuit Omnipotens, et te mihi mittere ^d legit,
Per quem dona mihi sua redderet: utere, fili,
Præceptis pietatis opus mandantibus, et me
Suscipiens humeris, commune ad ovile reporta.
Impiger optato gavisus munere Felix,
530 Carum onus, ut Christi pondus leve, sumit, et
[adfert
Tam (c) volucris cursu, tamquam magis ipse fe-
[ratur,
Nec ferat; et vere Christus fert ipse ferentem,
Et (d) pedibus pietate citis Deus addidit alas.
Nocte ^e eadem pariter tot munera percipit unus,
335 Et simul exsequitur Felix; sua rumpere jussus
Vincla, sacerdotem reficit, revehitque reffectum,
Deponitque sui tutum sub culmine tecti,
Unica quod servabat anus; tam celsus et isto
Maximus exstabat merito Confessor, ut illi
340 Turba domus, summa et census, anus una ma-
[neret.
Pulsatis foribus Felix hanc excitat ²²; illa
Ad primos (e) pavefacta sonos, vix nota re-
[noscit
Alloquia, et dominum tectis assumit ²³ apertis,
Voce graduque tremens, quatiante timore se-
[nectam.
345 Cui Felix: Cape depositum hoc, quod con-
[scia mecum
Sidera noctis, et angelicæ sub principe Christo,
Me tradente, manus tradunt tibi; sume fideli
Hanc Domini gemmam gremio, quam tempore
[summo
Incolumem nobis Domino sub iudice reddas,
350 Quo nunc teste capis. Subit istis Maximus orsis,
Felicemque suum revocans: Cape tu quoque,
[dixit,
Muneris, o mi nate ²⁴, vicem, quam me tibi jussit
Reddere compositum, qui te mihi jussit adesse
Deposito. Tum deinde sacram Felicis amati
355 Imponit capiti dextram, simul omnia Christi
Dona petens: velut ille patrum venerabilis Isaac
Rore poli natum, et terræ benedixit opimo ^f;
Felicem Christo sic Maximus ore paterno
Ore et apostolico benedicens et locupletans,
360 Immarcescibilis redimivit honore coronæ
Perpetuisque opibus, quas et modo cernimus,
[auxit.

POEMA XVI.

DE S. FELICE NATALITUM CARMEN V.

S. Felicis historiam prosequitur.

401 - 402 Tempora temporibus subeunt,
[abit, et venit æstas;
Cuncta dies trudendo diem fugit, et rotat orbem:

(a) Sic mss. codices cum edd. Grav. et Schot. in
margg. Editi quinque, *vitibus*.

(b) Sic ms. unus Germanensis codex. Alii, *carum*,
incongrue omnino; nec enim attendendum ad præ-
cedentia.

(c) Ms. 1 Germ. *volucer*.

(d) Ita mss. duo Germ. et edd. Grin. et Poelm.
melius. Alii, *It pedibus*.

(e) Ms. 1 Germ., *stupefacta*.

Omnia prætereunt, sanctorum gloria durat A
 In Christo, qui cuncta novat, dum permanet (a)
 [in se.
 5 Tandem igitur revoluta dies mihi nascere, toto
 Exoptata dies anno, quæ dulcia festa,
 Et mea vota novas; quæ me sollempnia poscis
 Munera, natalem referens, quo millia gaudent
 Innumeri populi; quo me specialia tangunt
 10 Gaudia, quo famulæ rata debeo ^a munera linguæ
 Felici (b) libare meo, cui mente dicata
 In Domino Christo sum deditus: hunc et amoris
 Obsequio celebrare per annua carmina sanctum
 Fas mihi. Dicam igitur merita, et causas meri-
 [torum,
 15 E quibus obtinuit cœlestum præmia laudum,
 Æternosque dies, et magni nomen honoris. B
 Jam ^a prior hoc (c) primos vobis liber edidit
 [actus
 Martyris, unde domo, vel qui genus, et quibus
 [altus
 In studiis, quo deinde gradu per sancta vocatus
 20 Munia maluerit Christo servire perenni,
 Quam patrias errare vias ^a per devia mundi:
 Nam pater emeritis sub Cæsare vixerat armis,
 Diximus et tetro toleratas carcere poenas,
 Quas confessor obit, mortem quoque ferre pa-
 [ratus,
 25 Ni Deus anticipans gladios, solvisset iniquis
 Emissum vinclis, aliosque vocasset ad actus;
 Ut (d) prius ad sacram remearet episcopus aulam
 Maximus, in ^b solis qui saltibus ultima vitæ C
 Æger anhelabat, grassante fugatus ab hoste:
 30 Quem jussus proprio subvexit corpore Felix,
 Pauperis et tecti delatum in sede locavit;
 Pensatisque sibi, sancto senis ore beati,
 Officiis benedictus abijt; paucisque diebus
 Delituit proprii tacitus sub culmine tecti,
 35 Non tacita Dominum cœlestem mente fatigans,
 Quem prece directa, penetrans super astra, pro-
 [pinquo
 Pulsabat merito, pacem procedere poscens.
 Interea fluxere dies, pax visa reverti.
 Deseruit latebram Felix, tandemque sereno
 40 Confisus cœlo, lætis se reddere lætum
 Fratribus, et placidæ committere cœperat urbi.
 Gratabantur oves Christi, pastore recepto.
 Ille gregem pavidum de tempestate recenti
 Mulcebat montis cœlestibus, et duce verbo
 45 Anxia corda regens, firmabat amore ^e fidei;
 Contemnenda docens et amara et dulcia mundi;
 Nec concedendum terroribus; obviaque ipsis

^a Id est Nat. 4.

^b Vide carm. 15, v. 98.

^c Vide not. 334.

(a) Ms. codex unus Germanensis, ipse. Utraque lectio bona.

(b) Sic repositum ex duobus mss. codicibus Germ. Editi, *libata*, minus bene.

(c) Idem codices mss. Germanenses duo, *primus*; et recte quidem hoc sensu: *primus liber prior hoc, id est, liber proxime hunc præcedens jam vobis edidit actus Martyris.*

Ignibus aut gladiis ^a promptos inferre monebat
 403-404 Pectora; et ipse suis addebat pon-
 [dera verbis ^b,
 50 Confessor passus, quæ perpetienda docebat;
 Omnibus eloquio simul exemploque magister.
 Non tulit hæc Malus ille diu: sed inhorruit
 [atris
 Crinibus, et (e) rabidis inflavit colla venenis;
 Immisitque suum scelerata in pectora virus,
 55 Ureret ut nigras Felicis gratia mentes.
 Inseruit stimulos, et mentibus arsit iniquis
 Viperæ (f) furor invidiæ; petit improba (g) pri-
 [mam
 Ira domum; cunctis amor impius in scelus ar-
 [det.
 Felicem sitit impietas: sed ab ædibus absens
 60 Forte suis media steterat securus in urbe,
 Fratris de more suo vallatus amicis,
 Et pia verba serens populi credentis in aures.
 Ecce ad eum, strictis quærentes ensibus, adsunt.
 Cum subito, aut illis corda hostibus, aut huic
 [ora
 65 Vertuntur, notum non agnovere furentes,
 Felicemque rogant, Felix ubi cernitur, et non
 Cernitur; ipse, nec ipse vir est; cum sit prope,
 [longe est.
 Ignotus notusque suis fit civibus idem,
 Discernente fide vultum credentibus, ipse
 70 Hostibus alter erat: persensit ^a et ipse faventis
 Consilium Christi; ridensque rogantibus inquit:
 Nescio Felicem quem quæritis. Illicet illi
 Prætereunt ipsum; discedit at ille platea,
 Illudente ^a canes Domino frustratus hiantes.
 75 Nec longum emensis spatium, et scitantibus illis,
 Qua Felix regione foret, quidam increpat, et dat
 Indicium, ignarus cause, credensque furore
 Dementes, qui non vidissent comminus ipsum,
 Ad quem contiguus fecissent verba loquelis ^a.
 80 Perculsi novitate doli, graviusque furentes
 Mox redeunt, perque ipsa viri vestigia currunt.
 Jamque propinquabant, sed præcurrente tumultu
 Urbis, et attoniti clamoribus undique vulgi
 Admonitus Felix, instantia vulnera flexu
 85 Declinat, medioque procul se devius aufert.
 Namque (h) locum nactus, spatio qui forte pa-
 [lenti
 Panditur effugium, celebri seductus ab urbe,
 Sic quoque non longinquus erat sectoribus atris,
 Qui prope conspicuo subductus ab ore sequen-
 [tum,
 90 Infestos utcumque timens vitaverat enses;

(d) Ms. 1 Germ., *pinæ*.

(e) Sic emendavit ex duobus mss. codicibus Germ., refragantibus editis, in quibus mendose omnino legitur *rapidis*. Vide v. 199, *rabida monstra*, et alibi, *rabidis lictoribus*.

(f) Ms. unus codex Germ., *Viperens*.

(g) Ita edl. sex. Tres in margg. cum mss. 2 Germ., *primum*. Sed poetica magis vulgata lectio quam retinendus.

(h) Mss. duo codices Germ., *E spatio, nactusque locum qui forte parviti*. Tres edl. in margg., *parenti*.

- Et capiendus erat, quia nullius obice claustris, **A**
 Ille repellendis locus obsistebat iniquis.
 Nam ^a foribus nullis, in publica rostra ^b patebat
 Semirutus paries malefidus fragmine muri.
- 95 Sed divina manus sese sanctum inter et hostes
 Opposuit, miroque locum munimine sepsit.
 Non strue saxorum, neque ferratis data valvis
 Claustra, per humanas quibus atria claudimus
 [artes :
 Rudere sed subito concrevit sordidus ¹⁰ agger,
 100 Jassaque nutantes intendit aranea telas,
 Et sinibus tremulis (a) in totum struxit apertum,
 Desertaque dedit faciem sordere ruinæ.
- 405—408** Quæ simul occurrit minitanti-
 [bus, obstupuerunt ¹¹,
 Defixoque gradu, (b) sibimet dixere vicissim : **B**
 105 Nonne furor tentare aditus, aut credere quem-
 [quam
 Hac intrasse hominem, minimi qua signa dedis-
 [sent
 Vermiculi? modicæ rumpunt hæc retia muscæ,
 Nos penetrasse virum (c) per clausa putamus
 [inepti,
 •Et tenerum tanto non ruptum corpore textum?
- 110 Ille magis nostris manibus modo debitus index,
 Qui nos in deserta doloso callidus astu
 Induxit, versumque alio, mentitus in isto
 Felicem latitare situ, quo nostra maligno
 Verteret arma dolo, capiti fugientis amicus.
- 115 Ergo recedamus : nam stare diutius istic,
 Risus erit vulgi, demensque notabitur error, **C**
 Scrutatam ¹² hac hominis latebras contendere
 [gressum,
 Qua vel mole putri, vel araneolis obductis,
 Monstrat inaccessos humus incalcata recessus.
- 120 Nec mora, discedunt propere in diversa fre-
 [mentes :
 Sed Deus, ut Scriptura canit ^a, vesana minantes
 Irridebat eos cœlesti Christus ab arce ;
 Felicemque suum sacris velaverat alis.
 Qui Domini tutus gremio candentia tela
- 125 Discutiebatur ovans galea, scutoque ^b fidei,
 Et gladium verbi confessor in ore gerebat.
 Armatus pietate manus, et pectora plenus
 Casta Deo, insignis meriti thorace tegebat.
 O multis divina modis Sapiencia dives,
 130 Semper ab infirmis confundens fortia mundi !
 Vix populos altis defendunt mœnia muris,
 Et fretos valido munimine sæpius hostis
 Opprimit, adversisque expugnat montibus urbes.
 Nunc et ab armatis protexit aranea sanctum
- 135 Defensante Deo ; teneris stetit hostis abactus
 Cassibus ; aërio cessit vis ferrea filo.
- ^a Psal. II, 1 et 4.
^b Vide not. 354.
^c Psal. xxii, 4.
^d Vid. not. 242.
^e Id est *prope*. Vide *carm.* 21, v. 305; et 22, v. 118.
^(a) Mss. duo Germ., *intutum*. Bona utraque lectio.
^(b) Ed. I, *simul et*. Ex duobus mss. codicibus repo-
 ssumus *sibimet*, id est, *sibi inuicem dixere*.
- Vana salus hominum, virtus mea non mihi
 [virtus,
 Si caream virtute Dei. Quo vasta gigantum
 Robora? quo Pharii reges? ubi magna (d) Ilie-
 [ricus?
 140 Omnibus exitio sua gloria, qua tumuerunt,
 Cassa fuit. Neque vero suis virtutibus ista,
 Sed magis infirmis divina potentia fregit.
 Ille gigas ¹³ pueri funda pastoris obiit,
 Ut canis; illam urbem sonitus solvere tubarum;
 145 Littorea jacuit rex ille superbus arena,
 Divitias regni pendens in funere nudo.
 Sic ubi Christus adest nobis, et aranea (e) mu-
 [ro est :
 At cui Christus abest, et murus aranea fiet.
 Digressis igitur cum facta silentia turbis,
 150 Secretoque fugæ fidas nox alta tenebras
 Præbuit, egreditur Felix, mutatque latebram :
 Illa ¹⁴ canens Domino : Media si mortis in umbra
 Ingrediar, mala non metuam, quoniam tua me-
 [cum
 Dextra, per infernum nos expers luminis illo ^e.
 155 Ergo (f) Dei ductu capit in regione remota
 Compluvium, angusto brevia inter tecta ^d cubili,
 Quo velus arebat tecto cisterna profundo.
 Propter ^e in attiguis habitabat femina tignis
407—408 Sancta Deo mulier, quæ confes-
 [soris operi
 160 Nescia, Felicem Christo quasi conscia pavit.
 Mira canam, ingenium Domini pascentis alum-
 [num,
 Ignara pascente suum. Nunc sedula panes,
 Nunc alias de more, sibi quas coxerat escas,
 Mentis in excessu divino facta paratu
 165 Importabat eo, Felix ubi teste latebat
 Velatus Domino; sed nec cum tenderet illo ¹⁵
 Noverat ingressum; nec cum (g) discederet inde,
 Introitus erat illa sui memor : utque paratos
 Intulerat victus, propriis licet illa cibando
 170 Serviret manibus sancto, tamen inscia tanti
 Muneris, hoc ¹⁶ de corde suo novisse nequibat,
 Quod non mente sua, sed Christi numine agebat,
 Proque loco latebræ, et strictæ ¹⁷ super ora la-
 [cunæ,
 Appositos ingressa cibos linquebat, eosque
 D 175 Se posuisse domi credens, ita semper abibat,
 Ponende memor, et positæ mox immemor escæ.
 O mulier benedicta Deo, velut una volucrum,
 Quæ quondam mundo abductum pavere prophe-
 [tam.
 Tu quoque secreto pavisti martyra tecto,
 180 Sicut avis Domino parens, et nescia sancti,
 Conscia servitii : (h) quid gesseris, et cui tandem
 c) Ita mss. duo Germ. Ed. Schot. proxime accedit,
per clusa. Alii, *præclusa*.
 (d) Mss. duo Germ., *Hierico*
 (e) Ms. 1 Germ., *murus*.
 (f) Ms. codex 1 Germ., *die ducto*.
 (g) Manuscripti duo codices Germ., *discesserat*.
 (h) Ita mss. duo Germ. Ed., *quod*.

Servieris, gaudens illo sub tempore nosces,
 Cum Deus ipse suo pro confessore coronam
 Justitiæ Christus reddet tibi, tunc tua Felix
 185 Ipse tibi referet sub iudice prandia Christo,
 Quæ Deus ad dulces sacrati martyris usus
 Transtulit, ut quondam coctas messoribus escas,
 Angelica per inane manu pendente propheta
 Misit jejuno rabida inter monstra propheta;
 190 Non fera monstra, fides quia vicerat alma leones,
 Sanctaque frenabant avidos jejunia rictus.
 Sex illum totos perhibent¹⁸ ex ordine menses
 Expertem coetus hominum vixisse sub illa
 Culminis obscuri simul angustique latebra,
 195 Nil opis humanæ indignum, solamine Christi
 Semper abundantem : qui tempore fertur in illo
 Sæpe illum sermone suo dignatus adisse :
 Sæpe sua pavisse manu, cœloque dedisse
 Pocula, non pluvialis aquæ; quam nubila passim
 200 Omnibus effundunt; sed (a) quem specialiter uni
 Gratia Felici (b) mittebat ab æthere rorem,
 Nam nimiis, ut sit, tunc torrida solibus æstas,
 Et puteum quoque siccarat, qui parta latenti
 Pocula præbuerat. Sed ne sitis ureret illum
 205 Carnea, qui Christum sitiendo, ferebat et istam
 Corporis afflicti¹⁹ pœnam, delata sereno
 Inque globum (c) tenuis nubes collecta, per ar-
 [ctum
 Impluvii^a, dulcem sitientis in ora liquorem
 Infudit, quasi pressa manu; cœloque vocandum,
 210 Velleris ætherei succo lactante refecit.
 Quid mirum, si nunc terrena (d) labe solum
 Christus alat, positum quem in corpore sanctus
 [alebant
409 - 410 Spiritus; et cui panis erat, Ver-
 [bum Deus ipse
 Cœlestum panis, quo vescitur angelus omnis?
 215 Tempus ut hoc abiit, pax reddita condidit
 [enses,
 Felicemque Deus monuit prodire latebra,
 Qui (e) dudum placidas mundi clamoribus aures
 Struxerat, humanis ducens obliviam rebus.
 Ut novus in lucem jam desperantibus exit,
 220 Et patria tamquam redivivus in urbe videtur.
 Et multi dubitant agnoscere, et ante rogantes,
 Verane te facies? (aiunt) tunc ille beatus
 Redderis heu tanto nobis post tempore Felix?
 Qua regione venis? cœlo datus, an paradiso?
 225 Redditus in terras habitacula nostra revisis?
 Ille fidem firmat, coram se corpore adesse,
 Servatum vixisse Deo; dat gaudia cunctis;
 Laudibus et meritis populo celebratur ab omni.

^a Vide not. 167.

^b Id est *populus*. Vide carm. 23, v. 27.

^c Id est *apostoli Pauli*. Vid. ep. 30, n. 5.

^d I Cor. vi, 12.

(a) Sic emendavimus ex mss. duobus codicibus Germ. et editis quatuor. Edit. Rosv., *quam*, male.

(b) Ms. unus Germ. codex, *defudit*.

(c) Ita ms. unus Germ. codex, melius quam editi, *tenuem*. Hic versus desideratur in alio ms. Germ. codice.

(d) Sic repositum ex mss. duobus Germ. Vera

Functus erat, (f) longum perfunctus episcopus
 [ævum
 230 Maximus, et numerus^b ductu pastoris egebat.
 Felicis nomen totum balabat ovile,
 Quem confessoris redimibat a¹orea Christo;
 Quemque salutiferum spondebat lingua magi-
 [strum.
 Vitaque doctrinæ concors; sed ut hoc quoque
 [palmam
 235 Justitiæ ferret, meritum sublime quieto
 Corde premeus, velut indignus, non audet honore
 Crescere, testaturque seni mage debita Quinto;
 Quod prior²⁰ ille gradum socii meruisset ho-
 [noris
 Presbyter : hæc septem distabat summa diebus.
 B 240 Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
 Presbyter, et crevit meritis, qui²¹ crescere sole
 Noluit : ipse illum tamquam minor omnia Quintus
 Observabat, et os linguam Felicis habebat.
 Ille gregem officio, Felix sermone regebat,
 245 Multa alius sanctum Christi virtutibus auxit
 Gratia Felicem, nec pace minor subegit
 Prælia, quam validis confessor gesserat armis.
 Corpoream tristi sub tempestate salutem
 Spreverat, idem et opum simul et contemptor
 [honorum
 250 Secura sub pace fuit. Non ille tenendi
 Securus meriti, sed cautior ut bona vitæ
 Parta tueretur, postquam discrimina mortis
 Vicerat, et scopulos inter tranquilla timebat.
 Diximus ut mortem calcarit, et ambitionem;
 C 255 Nunc aliam confessoris cognoscite palmam.
 Vicit avaritiam : nam prædia multa (g) domosque
 Divitiis locuples patriis²² possederat heres;
 Confessor proscriptus erat, sed pace reducta,
 Et sua, si vellet, deposcere jura licebat :
 260 Maluit ille tamen verbum curare Magistri,
 Cuncta licent, non cuncta juvant^d : licito utile
 [præfert;
 Et quasi terrænæ contagia ducere labis,
 Horruit amissos in jura reposcere iundos.
 Multi (h) obtundebant, præ cunctis nomine
 [prisco²³
 265 Archelais (i), tam sancta fide, quam stemmate²⁴
 [clara,
 Dives opum vidua, et sanctum pietate fideli
 Felicem venerans, atque illi cara vicissim.
411 - 412 Hæc illum juxta meritum vene-
 [rata colebat,
 Utque ferunt, junctum sibimet pro jure sodali
 270 Usurpans animum, crebris pia corda querelis
 lectio, quæ infra confirmatur ex versu 272, *terrenæ
 contagia ducere labis*. Ante erat *mole*.
 (e) Ita mss. duo codices Germ. et ed. Schot. Alii,
 Qua. Et mox iidem duo mss., *Et patria*. Alias, *Ut*.
 (f) Sic mss. duo Germ. Editi, *largum*.
 (g) Mss. duo Germ., *domusque*; sic ubique iidem
 codices, *domus* pro *domos*.
 (h) Ms. 1 Germ., *obtundebant*.
 (i) Mss. duo Germ., *Archelais*; sic forte Paulinus
 dixerit, ut *Melanius* pro *Melania*.

- Sæpe fatigabat, cur debita promptaque reddi
 Jura recusaret, quæ dispensare recepta,
 Mercedis magnæ cum fœnore posset ²³ egenis.
 Plurima de propriis quoque rebus munera sæpe
 275 Obtulit; ille pio contentus ad omnia sensu ²⁴
 Feminæ placido ridebat pectore curam,
 Cœlestum sibimet sat conscius ipse honorum,
 Quæ pro terrenis sibi compensata tenebat.
 Unde potens, caris instantibus hæc referebat:
 280 Cogitis ut repetam terrena, perennia perdam?
 Præstat, opes salvo desint, quam vita opulento:
 Dives egebo Deo, nam Christum pauper habebō.
 Divitiis inopem (a) ditabit gratia Christi.
 Hunc retinens animum, (b) tria macri jugera
 [ruris,
 285 Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus B
 Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
 Possessor: sed et has ²⁷ de cespite dives egeno
 In Dominum confudit opes; cum paupere semper
 Collectum divisit olus, cum paupere mensa
 290 Una dies illi curam consumsit habendi.
 Unica vestis eum, sæpe et vix unica textit.
 Si geminas habuit, nudum meliore refovit.
 Sæpe novo miseris vertit velamine pannos.
 Felicisque habitu pauper mutatus ab atro
 295 Enituit; contra mendici tegmine Felix
 Sorduit, exornans inculto corpore mentem.
 Hac vivens pietate Deo maturus, et ævi
 Et meriti plenis clausit sua secla diebus,
 Mutavitque piæ, non clausit, secula vitæ.

POEMA XVII.

AD NICETAM REDEUNTEM IN DACIAM.

S. Nicetam Dacorum episcopum, qui ad Natalem
 S. Felicis Nolæ occurrerat, abeuntem miris laudibus
 prosequitur.

413 - 414 Jamne abis, et nos properans relin-
 [quis?

- Quos tamen sola regione linquis,
 Semper adnexa ¹ sine fine tecum
 4 Mente futuros ²?
 Jamne discedis revocante longe
 Quam colis, terra? sed et hic ^a resistis,
 Sancte Niceta ^b: quoniam et profectum
 8 Corde tenemus.
 I, memor nostri, remaneque vadens
 Spiritu præsens, animis vicissim
 In situs nostris, trahe, ferque tecum
 12 Quos geris in te.
 O nimis terra ³ et populi beati!
 Quos modo a nobis remeans adibis;
 Quos tuo acoedens pede visitabit
 16 Christus et ore.
 Ibis Arctos procul usque Dacos,
 Ibis Epiro gemina videndus,

^c Alias 30: quod autem 17 erat, nunc 13. Scriptum
 videtur anno 398, in æstate.

^a Id est, *ramanes*.

^b Vide not. 345.

^c Exod. xv, 25.

^d Id est *deposuit*.

(a) Ita ms. 1 Germ., melius quam alii *ditavit*.

(b) Mss. duo Geru., *modici tria*.

- Et per Ægeos penetrabis æstus
 20 Thessalonicen.
 Appulis sed nunc via prima terris
 Te vehet, longo spatiosa plano,
 Qua Canusino medicata flagrant
 24 Vellera fuco.
 Ast ubi paulum via proferetur,
 Det, precor, mites tibi Christus æstus,
 Et levis spirlet sine nube siccis
 28 Aura Calabris.
 Sicut antiqui ⁴ manibus prophete
 Per sacramentum crucis, unda misso
 Dulcuit ligno ^e, posuitque ^d tristes
 32 Merra (c) liquores;
 Sic tibi cœlum modo temperetur,
 Et (d) levi sudo tenuatus aer,
 Flatibus puris placide salubres
 36 Spirlet in auras.
 Qui solet flatu gravis e palustri,
 Anguium tetros referens odores,
 Solvere in morbos tumefacta crasso
 40 Corpora vento.
 Quem potens rerum Dominus fugari,
 Sive mutari jubeat: suoque
 Nunc sacerdoti bona sanitatis
 44 Flabra ministret.
 Sicut Ægypto pereunte quondam
 Noctis et densæ tenebris operta,
 Qua Dei vivi sacra gens agebat,
 48 Lux erat orbi.
 C 415 - 416 Quæ modo in toto species proba-
 [tur

- Orbe, cum sanctæ pia pars fidei
 Fulgeat Christo; reliquos tenebris
 52 Obruat error.
 Sic meo, qua se feret actus ora,
 Cuncta Nicetæ Dominus secundet:
 Donec optato patriam vehatur
 56 Lætus ad urbem.
 Pæge, Niceta, bene qua recurris,
 Prosperos Christo comitante cursus,
 Quem tui dudum populi fatigant
 60 Nocte dieque
 Te reposcentes, ut ager levandis
 Cum satis imbrem sitit, utque molles
 D Cum suas matres vituli represso
 64 Lacte requirunt.
 Unde nos justis precibus tuorum,
 Qui suum recte repetunt parentem,
 Cogimur victo, licet inrepleti,
 68 Cedere voto.
 Et quia spes jam rapitur tenendi,

(c) Sic emendavimus ex optimo ms. codice Ger-
 manensi. Ex hujus codicis lectione pariter emenda-
 tus est locus epistolæ 37, n. 1, Poem. 23, vers. 342
 et 345. LXX. *ix uicpas*, Exod. xv, 25. Origen. ho-
 mil. 7, itemque S. Augustinus quæst. 56, *Non poterant
 aquam bibere de mera*. Vide not. 244.

(d) Ms. Geru., *U*.

Urget affectus placitis favere :
 Jam vias illas licet oderimus * *
 72 Quæ rapiunt te,
 Odimus quamvis, (a) sed easdem amamus.
 Odimus quod te retrahunt : amamus
 Quod tuum nobis procul attulerunt
 76 Cernere vultum.
 Quas (b) prius stringi superante amore,
 Nunc tibi sterni faciles precamur,
 Prævio terris pelagoque summi
 80 Noniue Christi.
 Qui tibi factis iter omne campis,
 Arduos montes reprimat, cavasque
 Impleat valles, salebras adæquet,
 84 Jungat hiatus.
 Te per Hydruntum (c) Lupiasque vectum,
 Innubæ fratrum simul et sororum
 Ambient (d), uno Dominum canentes
 88 Ore catervæ.
 Quis mihi pennas daret ut columbæ ^b,
 Ut choris illis citus interessem :
 Qui Deum Christum duce te canentes
 92 Sidera pulsant ?
 Sed licet pigro teneamur ægri
 Corporis nexu, tamen evolamus
 Mentibus post te, Dominoque tecum
 96 Dicimus hymnos.
 Nam tuis intus simul implicati
 Sensibus, vel cum canis, ac precaris :
 Cum tua de te prece cumque voce
 100 Promimur et nos.
 Inde jam terris subeunte ponto
 Adriæ stratus sinus obsequetur,
 Unde procumbet, zephyroque leni
 104 Vela tumescent.
417 - 418 Ibis illabens pelago jacenti,
 Et rate amata titulo salutis ^c,
 Victor antenna crucis ^d ibis, undis
 108 Tutus, et austris.
 Navitæ læti solitum celeusma *
 Concinent versis modulis in hymnos,
 Et piis ducent comites in æquor ^e
 112 Vocibus auras.
 Præcinet cunctis, tuba ceu resultans,
 Lingua Nicetæ modulata Christum,
 Psallet (e) æternus citharistâ toto
 116 Æquore David.

* Licentia poetica. Vide not. 342.

^b Psal. LIV, 7.

^c Vide not. 245.

^d Vide not. 246.

^e Vide not. 247.

^f Jon. II, 1.

^g Tob. v.

^h Gen. XXVIII, 13.

ⁱ Gen. XXVIII, 12.

(a) Edd. quinque, *tamen has*.

(b) Mss. codices Germ. et Reg., *peradstricti*. Sed melius respondet *prius stringi* huic quod sequitur, *Nunc sterni*.

(c) Ms. Germ., *Lipias*. Ms. codex Regius cum editis quatuor, *Lepias*.

A Audient Amen tremefacta cete,
 Et sacerdotem Domino canentem
 Læta lascivo procul admeabunt.
 120 Monstra natatu.
 Undique alludent patulo verentes
 Ore delphines, sine voce quamquam,
 Æmula humanis tamen eloquentur
 124 Gaudia linguis.
 Nam Deo quid non sapit atque vivit,
 Cujus et verbo sata cuncta rerum?
 Hinc Dei laudem maris ima noscunt
 128 Mutaque clamant.
 Testis est nobis veteris prophetæ ^f
 Bellua, ad nutum Domini profundo
 Excita, ut mersum caperet, deinque
 B 132 Redderet haustum.
 Sed modo ad nostrum ferus ipse vatem
 Auribus tantum pia devorabit
 Cantica (f) : impastam saturabit ^g alvum
 136 Carmine pastus.
 Qua libet pergas iter, et per undas,
 Perque tellurem, licet, et per hostes,
 Ibis armatus galea salutis,
 140 Vertice Christo.
 Advolet missus Raphael, ut olim
 Tobie Medis ^g; ita prosequendo
 Ipse Nicetæ comes usque Dacos
 144 Angelus adsit.
 Ducat hunc æque famulum suum dux
 Ille, qui quondam profugum (g) minacis
 C Fratrâ a vultu Deus in salutem
 148 Duxit Iacob ^h.
 Namque Niceta fugitivus æque est;
 Quod semel fecit patriarcha, semper
 Hic facit, mundo fugiens ad alti
 152 Mœnia cœli :
 Et gradus illos, quibus ille vidit ^h
 Angelos versa vice commeantes ⁱ,
 Iste (h) contendit superante nubes
 156 Scandere vita :
419 - 420 Per crucis scalas properans in
 [astra
 Qua Deus nitens ad humum coruscis
 E thronis spectat varios labores,
 D 160 Bellaque mentis.
 Tuque, Niceta, bene nominatus
 Corporis victor, velut ille dictus

(d) Ms. Germ., *ambient*.

(e) Ed. Rosv. *alternis*. Emendavimus ex ms. codice Germanensi, *æternus*, *succurrentibus* nis. Reg. et editis codicibus Bad., Grav., Schot. et Poelm., qui præterunt *æternis*, nullo sensu. SACCHIN. : Lego *æternus*. Et sane aptissime David dicitur *æternus citharista*, quandoquidem ore omnium psallit, qui ejus psalmos decantant; id consecutus non modo ut in cœlo per se, sed in terris etiam per alios in seculum et in seculum seculi Deum laudet, quod optabat et spondebat dum viveret.

(f) Manuscriptus Germ. codex, *Carmina*.

(g) Mss. Germ. et Reg., *superbi*. At omnes edd., *minacis*, aptius ad Scripturæ sensum.

(h) Ita ms. Germ. Alii, *contentus*.

Israel, summum quia vidit alto
 164 Corde satorem ^a,
 Unde Nicetes meus approbatur
 Israelites sine fraude verus,
 Qui Deum cernit (a) solidæ fidei
 168 Lumine Christum.
 Hic Deus noster, via nostra semper,
 Sit comes nobis, sit et antecessor :
 Semitis lumen, pedibusque nostris
 172 Sermo lucerna ^b.
 Qua per obscuri vada cæca seculi ^c,
 Luminis veri face dirigamur,
 Donec optatos liceat salutis
 176 Tangere portus,
 Quos modo undosum petimus per æquor,
 Dum vagæ mentis fluitamus æstu :
 Terreo, tamquam fragili carina,
 180 Corpore vecti.
 Sed gubernaculo ^c crucis hanc regente
 Nunc ratem, in nobis pia vela cordis
 Pandimus, Christo referente litus
 184 Flamme dextro.
 Ergo dux idem modo prosequatur
 Te via, qua nunc properas revertens
 Ire Niceta, patrioque reddat
 188 Limine tutum ^d.
 Sed freto emenso superest viarum
 Rursus in terra labor, ut veharis
 Usque felices, quibus es sacerdos
 192 Præstitus oras.
 Tu Philippæos Macedum per agros
 Per Tomitanam gradieris urbem,
 Ibis et Scupos ^d patriæ propinquos
 196 Dardanus hospes.
 O quibus jam tunc resonabit illa
 Gaudiis tellus ubi tu rigentes
 Edoces Christo fera colla ^e miti
 200 Subdere gentes!
 Quaque Riphæis Boreas in oris
 Alligat densis fluvios pruinis,
 Hic gelu mentes rigidas superno
 204 Igne resolves.
 Nam simul terris animisque duri,
 Et sua Bessi nive duriores,
 Nunc oves facti duce te gregantur
 208 Pacis in aulam.
 Quasque cervices dare servituti,
 Semper a bello indomiti negarunt,
 Nunc iugo veri domini subactas
 212 Sternere gaudent.

^a Gen. xxxii, 28.

^b Psal. cxviii, 105.

^c Vide not. 248.

^d Vide not. 259.

^e Vide ep. 31, n. 12.

^f Gen. iv.

^g Id est *deponit*. Vide carm. 14, v. 81.

^h Vide not. 250 et 251.

ⁱ Isai. xi, 7 et 8.

(a) Ms. Germ. et ed. Grin., *solido*.

(b) Ita ms. Germanensis codex. Perperam alii codices, *Boreæ*. Ed. Schot. in marg., *Borrhæ*. Nos vero

A Nunc magis dives pretio laboris
 Bessus exsultat ^h : quod humi manuque
 Ante quærebat, modo mente cælo
 216 Colligit aurum.
 421—422 O vices rerum! bene versa forma!
 Invii montes prius, et cruenti,
 Nunc tegunt versos ^g monachis latrones
 220 Pacis alumnos.
 Sanguinis quondam, modo terra vitæ est,
 Vertitur cælo pia vis latronum,
 Et favet Christus supera occupanti
 224 Regna rapinæ.
 Mos ubi quondam fuerat ferarum,
 Nunc ibi ritus viget angelorum :
 Et latet justus, quibus ipse latro
 B 228 Vixit in antris.
 Præda fit Sanctis vetus ille prædo,
 Et gemit versis homicida damnis :
 Jure nudatus, spoliante Christo,
 232 Criminis armis.
 Interit casu satanæ vicissim
 Invidus Cain, redivivus Abel
 Pascit effusi pretio redemptos
 236 Sanguinis agnos ^f.
 Euge, Niceta, bone serve Christi,
 Qui tibi donat lapides in astra
 Vertere, et vivis sacra templa saxis
 240 Edificare.
 Avios saltus, juga vasta lustras,
 Dum viam quæris, sterilemque silvam
 Mentis incultæ superans in agros
 C 244 Vertis opimos.
 Te patrem dicit plaga tota (b) Borræ :
 Ad tuos fatus Scythia mitigatur,
 Et sui discors fera te magistro
 248 Pectora ponit ^e.
 Et Getæ currunt, et uterque Dacus :
 Qui colit terræ medio, vel ille
 Divitis multo bove (c) pilleatus ^h
 252 Accola ripæ.
 De lupis hoc est vitulos creare,
 Et bovi junctum palea leonem
 Pascere, et tutis cava viperarum
 256 Pandere parvis ⁱ.
 Namque mansueto pecori coire
 D Bestias pulsa feritate suades,
 Qui feras mentes hominum polito
 260 Imbuis ore.
 Orbis in muta regione per te
 Barbari discutunt resonare Christum

ex ms. codice Germ. pervetusto correximus *Borræ*, eo confidentius quo, præter necessitatem metri, eandem vocem ad vetustiores codices Prudentii castigatam moneat N. Heinsius in notis ad *Psychomach.* v. 847, *algidu Borræ*.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. Ante erat *pelleatus*. At recte *pilleatus*, sive *pileatus* : *Pileari* enim apud Ulpianum dicitur in *Collat. legis Mosaicæ* tit 2, estque, *pileo donari*. Henricus Valesius in notis ad excerpta, *pileatus*, pag. 205 B de *Legationibus*. Sed vide quid hic significet *pilleatus* in not. 251.

Corde Romano, placidamque casti
 264 Vivere ¹³ pacem.
 Sic tuo mitis lupus est ovili,
 Pascitur concors vitulus leoni,
 Parvus extracto trucibus cavernis
 268 Aspide ludit.
 423-424 Callidos auri legulos ^a in aurum
 Vertis, et (a) Bessos ^b imitatis ipse,
 E quibus vivum fodiente verbo
 272 Eruis aurum :
 Has opes (b) condens Domino perenni,
 His sacrum lucris cumulans talentum,
 Audies : Intra Domini perennis
 276 Gaudia lætus ^c.
 His, precor, cum te domus alma sancto
 Ceperit fratrum numerosa cœtu
 In choris, et nos pietate cari
 280 Pectoris abde.
 Nam Deo grates, quod amore tanto
 Nos tibi adstrinxit per operata vincla,
 Vis ut internam valeat catenam
 284 Rumpere nulla.
 Unde complexi sine fine carum
 Pectus, hæremus laqueo fideli ;
 Quaque (c) contendas, comites erimus ^d
 288 Mente sequaci.
 Caritas Christi bene fusa cœlo,
 [(d) Cordibus nostris ita neclit intus,
 Ut nec abjuncto procul auferamur
 292 Orbe remoti :
 Nulla nos ætas tibi labis unquam,
 Orbis aut alter, neque mors revellet ;
 Corporis vita moriente, vita
 296 Vivet ¹⁴ amoris.
 Dum graves istos habitamus artus,
 Mente te semper (e) memori colemus :
 Tu petes (f) simus simul in perenni
 300 Tempore tecum.
 Namque te celsum meritis, in altum
 Culmen imponet ¹⁵ pretiosa virtus :
 Inque viventum super urbe magnis
 304 Turribus addet.
 Nos locis, quantum meritis diremti,
 Eminus celsis humiles (g) patronis,
 Te procul sacris socium catervis
 308 Suspiciemus.
 Quis die nobis dabit hoc in illa,
 Ut tui stemus lateris sub umbra,
 Et tuæ nobis requietis aura
 312 Temperet ignem ^e ?

^a Alias 21 : quod autem 18 erat, nunc 14. Scriptum anno 399, die 14 Januar.

^b Id est qui legunt aurum ex venis.

^c Vide not. 252.

^d Math. xxv, 21.

^e Licentia poetica. Vide not. 342.

^f Luc. xvi, 24.

^g Vide carm. 20, v. 270.

(a) In editis versos. Non dubium quin juxta mss. codices Germ. et Reg. legendum sit *Bessos*, de quibus superius. Vide not. 252. Quidam codices, *imitare in ipsis*.

PATROL. LXI.

A Tunc, precor, nostri nimium memento,
 Et patris sancti gremio recumbens,
 Roscido ^f nobis digito furentem
 316 Discute flammam.
 Nunc abi felix tamen et recedens
 Semper huc ad nos animo recurre :
 Esto nobiscum, licet ad paternam
 320 Veneris urbem.
 425-426 Non enim unius populi magistrum,
 Sed nec unius dedit esse civem
 Te Deus terræ, patria ecce nostra
 324 Te sibi sumit.
 Nunc tuos æqua pietate utrisque
 Divide affectus, et amore nobis,
 Civibus vultu, gemina morare
 328 Civis in ora.
 B Forsan et major patria hæc habenda,
 Non manufactis ubi contineris
 Pectorum tectis ; hominesque vivam
 332 Incolis urbem.
 Sicut antistes, ita dignus almi
 Hospes es Christi, quia Christianis
 Mentibus consors, habitas herile
 336 Accola templum.
 Jam vale nobis, et in omne nostri
 Diligens ævum, bonus usque finem
 Duc bonum cursum, positamque justis
 340 Sume coronam.
 POEMA XVIII :
 DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN VI.
 De morte, sepulcro, ac miraculis S. Felicis.
 C Lex mihi jure pio posita hunc celebrare quot-
 [annis
 Eloquenti famulante diem, sollenne reposcit
 Munus ab ore meo, Felicem dicere versu,
 Lætitiâque meam modulari carmine voto,
 5 Et magnum cari meritum cantare Patroni,
 Quo per iter durum, qua fert ¹ via pervia paucis
 Alta per arcta petens superas penetravit ad
 [arces.
 Concordate meis, precor, et complaudite,
 [fratres,
 Carminibus, castoque animos effundite luxu.
 10 Gaudia sancta decent et carmina casta fideles :
 Nam cui ² fas hominum, cui Christus ³ amorque
 [timorque,
 D Non gaudere hodie ? et vacuum ⁴ procedere voti ?
 Qua quis possit ope, ingenii, linguæque, reique ;
 Cœlicolas Christo quando adgaudere ministros,
 15 Ipsa ⁵ etiam festo produnt elementa colore ?

(b) Mss. Germ. et Reg., *condis* . . . *cumulans*. Sed melius alii codices, *condens* . . . *cumulans*, *Audies*.

(c) Ita omnes codices, præter Rosv., in quo *Quoque*. Utraque lectio bona. Vide carm. 16, v. 116.

(d) Hosce quatuor versus addidimus ex ms. codice Germanensi, qui omnino necessarii erant ut perficeretur sensus. Desunt in aliis codicibus, et in ipso ms. Regio 800 annor.

(e) Ms. Germ., *memores*.

(f) Idem ms. codex Germ., *Tu pete ut simus*.

(g) Ms. Germanensis codex, *patronum*, non male.

- Cernite lætitiā mundi in splendore diei
 Elucere sacris insignibus ; omnia lætus
 Cander habet, siccus teneris a nubibus imber
 Ponitur, et niveo tellus velatur amictu.
- 20 Quæ nive tecta, solum nive, silvæ, et culmina,
 [colles :
 Cuncta senis sancti canos testantur honores ;
 Angelicæ docent et luce et pace potiri
 Felicem placida clarum in regione piorum,
 Lactea quæ tacito labuntur vellera cœlo.
- 25 Christe, Deus Felicis, ades ; da nunc mihi
 [verbum
 Sermo Deus, da perspicuam, Sapientia, mentem.
 Non opis humanæ (a) facundia dicere laudes
 Posse tuas : tua namque tui sunt gaudia sancti.
 Cedo, alii pretiosa ferant donaria meque
- 30 Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
 Vela ferant a foribus, seu puro splendida lino,
 Sive coloratis textum fucata figuris.
427-428 Hi læves titulos lento poliant a ar-
 [gento,
 Sanctaque præfixis r obducant limina lamnis.
- 35 Ast alii pictis accendant lumina ceris b,
 Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent,
 Ut vibrent tremulas funalia pendula flammæ.
 Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
 Et medicata n pio referant unguenta sepulcro.
- 40 Cedo equidem et (b) vacuo multis potioribus
 [auro,
 Queis gravis ære sinus relevatur, egente repleto,
 Qui locuplete manu promptaria ditia laxant b,
 Et variis animam sponsantes c dotibus adstant,
 Mente pares, ope diversi ; nec segnius illi
- 45 Fercula opima cibus, cervis aulæa ferisque d
 Larga quidem, sed mutua dicant : ego munere
 [linguæ,
 Nudus (c) opum, famulor, de me mea debita
 [solvens,
 Meque ipsum pro me, vilis licet hostia, pendo.
 Nec metuam sperni, quoniam non vilia Christo
- 50 Pauperis obsequii libamina, qui duo lætus
 Æra piæ censum viduæ laudata recepit.
 Tunc quoque multa Deo locupletes dona fe-
 [rebant,
 Implentes magnis æraria sancta talentis.
 Sed Christus spectator erat, qui corda ferentum
- 55 Inspiciens viduæ palmam dedit ; illa diurni
 Rem victus, geminos (quod ei substantia d)
 [nummos
 Miserat in sacram, nil e anxia corporis, arcam.
 Propterea ex ipso venturi Judicis ore
- A Ante diem meruit facti præcerpere laudem,
 60. Præferrique illis, quorum stipe vicerat aurum,
 Munere pauper anus, sed prodiga corde fideli.
 Ergo, boni fratres, quibus hæc dignatio, et
 [iste
 Consensus, placidis advertite mentibus aures,
 Nec qui, sed de quo loquar, exaudite libenter.
- 65 Despicienda quidem, tamen et miranda profabor,
 Despicienda meo ingenio, miranda beati
 Felicis merito ; quod dicere non sine Christi
 Laude licet : quia quidquid in hoc miramur, ab
 [illo est,
 Unde piis virtus, et per quem vita sepultis.
- 70 Præteritis cecini patriam, genus, acta, libellis,
 Et tota sanctum repetens ab origine (d) dixi
 Felicem, donec perfectæ tempora vitæ
 Clauderet, et posito desertis corpore terris,
 Tenderet æterni merita ad consortia regni.
- 75 Sed quia non iidem tumuli, qui membra piorum,
 Et merita occultant ; animarum vita superstes
 Corporibus functis, quæsitos corpore fructus,
 Et post corporeos obitus non mortua, sentit
 Læta (e) bonos, cruciata malos, quos rursus in
 [ipsum
- 80 Tempore venturo corpus revocata, renixto
 Corpore, communi metet f indiscreta receptu.
 Longa igitur mihi materies ; quantumque erit ævi,
 Tantum erit et verbi super. O si dicere f gesta
 Felicis (f) liceat, totumque efferre per orbem
- 85 **429-430** Nomina sic meriti, o si copia tan-
 [ta sit oris,
 Quanta operum h meritique manet ! Nam ten-
 [pore ab illo,
 Quo primum ista dies Felicem sine beato
 Condidit, et carnem terris, animam dedit astris ;
 Ex illo prope cuncta dies operante videtur
- 90 Confessore Dei, probat et sine corpore vivum
 Christum, ut ostendat majorem in morte piorum
 Virtutem, quam vim in vita superesse malorum.
 Ecce vides tumulum sacra Martyris ossa te-
 [gentem,
 Et tacitum obtento servari marmore corpus :
- 95 [(g) Nemo oculis hominum qua corpore cerni-
 [mus exstat]
 Membra latent positi, placida caro morte quie-
 [scit,
 In spem non vacuum redivivæ condita vitæ.
 Unde igitur tantus circumstat limina terror ?
 Quis tantos agit huc populor ? quænam manus
 [urget
- 100 Dæmonas ? invitosque rapit ? frustra que rebelli

a Vide not. 253.

b Vide not. 254.

c Vide not. 255.

d Id est bona seu divitiæ.

(a) Ita mss. duo codices Germ. Editi, *facunde*.

(b) Ms. 1 Germ. codex, *vano*.

(c) Mss. duo codices Germ., *Nullus*. Bona utraque lectio. Vulgata confirmatur carm. 18, v. 337, *Nuda boum*.

(d) Mss. duo Germ., *duxi*.

(e) Sic emendavimus ex mss. duobus codicibus Germ. et recte ; id est, *anima corpore exuta sentit læta fructus bonos, anima cruciata fructus malos, quos tempore futuro in ipsum corpus revocata metet*. Edd. Grin. et Poelm., *quos*. Ante erat nullo sensu, *Læta bonis, cruciatque malos, quod*.

(f) Mss. duo codd. Germ. et editi quinque *pateat* ; et duo mss. addunt post *pateat*, *si copia tanta sit oris*.

(g) Versus ille additus est ex mss. cod. 2 Germ.

- Voce reclamantes compellit adusque sepulcrum A
Martyris, et sancto quasi (a) fixos limine sistit ?
Respicio hanc aliquando diem, quam mœsta
[relicto
Orbe fuit, quam læta polo, cum Christus amicam
105 Assumens animam casto Deus hausit ab ore !
Addidit ornatum coelis, nec pignore terras
Orbavit : superi Felicis mente fruuntur,
Corpore nos ; animæque potentis spiritus illic
Vivit, et hic meritum ; sed totum funeris almi
110 Præsentare juvat, quem Nola impendit, ho-
[norem.
Namque sacerdotem sacris, annisque paren-
[tem
Perdiderat, sed eum coelis habitura patronum
Urbs devota pium : spe (b) solabatur amorem.
Totis ergo quibus stipatur conflua turbis,
115 Currit in obsequium, populos effusa fideles.
Tunc dolor et pietas coeunt (c) in pectora
[cunctis ;
Admixta pietate fides gaudetque doletque.
Et licet (d) accitum Christo super æthera tolli
Felicem credat, tanto tamen ipsa relinqui
120 Præceptore dolet ; quodque unum in funere
[sancto
Inter et exsequias restat solamen amoris,
Postquam depositum tumulandi in sede fere-
[trum,
Certatim populus pietatis circumfusus
Undique densato coetu sita membra coronat,
125 Relligiosa pie pugna exercetur amantum :
C Quisque alium premere, et propior consistere
[certat
Relliquiis, corpusque manu contingere gaudet.
Nec satis est vidisse semel, juvat usque morari,
Luminaque expositis, et qua datur, oscula
[membris
130 Figere ; dat meritam Christo plebs consona
[laudem,
Moliturque sacrum solii Felicis honorem.
Qua muris regio et tectis longinqua vacabat,
Fusus ibi læto ridebat cespite campos,
Uberius (e) florente loco, quasi præscia jam
[tunc
135 Semper honorandi mundo (f) venerante sepulcri
Gaudebat sacro benedici corpore, seque
Veris (g) amœna habitu, quo dignior esset (h)
[humando
Martyre, graminibus tellus sternebat odoris.
431—432 Ast illum placido scandentem celsa
[volatu,
140 Et casto assumtum de corpore, læta piorum
a Id est candida.
b Id est cadaver, seu corpus exanime. Vide carm.
32, v. 41.
(a) Ms. 1 Germ., fixus limite.
(b) Ita mss. duo Germ. Alii, sed spe solatur a-
morem.
(c) Sic mss. duo Germ. et edd. Grin. et Poelm.
Alii, in pectore.
(d) Ms. unus Germ., acceptum.
- Turba per æthereas ¹¹ susceperat obvia nubes ;
Angelique chori septemplicis agmina cœli,
Totis, qua cœlum patet, occurrentia portis,
Regis in adspectum, summique parentis ad ora,
145 Sidereo volucrum læti vexere triumpho.
Tum niveasacrum caput ornare corona :
Sed tamen et roseam Pater addidit indice
[Christo,
Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus ;
Quod (i) meritis utrumque decus. Nam ¹² lucida
[a sumsit
150 Serta, quasi placido translatus in æthera leto¹⁷,
Sed meruit pariter quasi cæsi martyris ostrum
Qui confessor obit. Tenet ergo et præmia passi,
Quod prompta virtute fuit ; nec pacis honore
Ornatuque caret, quia non congressus obivit.
155 Facta igitur rata justa ¹⁸ pium texere se-
[pulcro
Funes ^b ; at in sanctis divinitus insita membris
Gratia non potuit cum carne morique tegique :
Illico sed positus ex ossibus (j) ecce micat lux,
Quæ medicis opibus meriti dare signa potentis
160 Hactenus ex illo non umquam tempore parciit.
Et toto, quo mundus erit, fulgebit in ævo
Lux eadem, sancti cineris per secula cuatos.
Martyris hæc functi vitam probat ; et bona
[Christi
Ad tumulum Felicis agens, diffundit in omnes
165 Felicis late terras mirabile nomen.
Dignatam tanto præ cunctis urbibus unam
Hospite nobilitat Nolam ; quam gratia Christi
Felicis meritis ita dilatavit, ut aucta
Civibus ecce novis ; et mœnibus hic etiam ¹⁹
[urbs sit
170 Pauper ubi prima tumulus, quem tempore
[sævo,
Relligio quo crimen erat, minitante profano
Struxerat anguste, gladios trepida inter et ignes
Plebs Domini, ut seris antiqua minoribus ætas
Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
175 Clauserat ; et tanti tantum sacer angulus olim
Depositi possessor erat, qui lucis opertæ
Consciis, ut quidam fons ædibus exstitit amplis,
Et manet in mediis quasi gemma intersita tectis,
Basilicas per quinque sacri spatiosa sepulcri
180 Atria diffundens, quarum fastigia longe
D Adspectata instar magnæ dant visibus urbis.
Quæ tamen, ampla licet, vincuntur calmina
[turbis ;
Quod crescente fide, superundat gratia Christi,
Quæ populis medico Felicem munere præstat
185 Vivere. Qui perstans etiam post corporis ævum
(e) Ita mss. duo Germ. Edd. *Liberius*.
(f) Sic edd. Grin. et Poelm. fiventibus mss. 2 Germ.
Alias, veneranda.
(g) Ms. 1 Germ., amœno.
(h) Ita mss. duo codices Germ. Eddi, *humato*.
(i) Sacchinus eum ed. Schot. in marg., *Pro me-
ritis*.
(j) Mss. duo Germ., *emicuit lux*.

Præsides ipse suis sacer ossibus ; ossaque sancti A
 Corporis in tumulo non obsita pulvere mortis,
 Arcano aeternae sed praedita semine vitae,
 Vivificum spirant animae victricis odorem ;
 190 Quo medicina potens datur exorantibus aëris.
 Quanta resurgentes virtus et gloria cinget,
 Conjectare licet, cum gratia tanta sepultos
 Ambiat ; et quanto rediviva decore micabunt
 Corpora, in obscuris cum sit lux tanta favillis I
 195 Quid nobis minimis horum praestare coronae
 Sufficient⁹⁹, quorum, et cineres dant commoda

[visis ?

Cernere saepe juvat variis spectacula formis
 Mira salutantum, et sibi quaeque accommoda¹⁰⁰

[votis

433—434 Poscentum ; videas etiam de rure B
 [colonos

200 Non solum gremio sua pignora^a ferre paterno,
 Sed pecora aëgra manu saepe introducere secum,
 Et Sancto quasi conspicuo mandare licenter.
 Moxque datam sua confisos ad vota medelam
 Experto gaudere Deo, et jam credere sana,
 205 Et vere plerumque brevi sanata sub ipso
 Limine læta suis jumenta reducere tectis.

Sed quia prolixum et vacuum percurrere
 [cuncta,

Quanta gerit Felix miracula nomine¹⁰¹ Christi,
 Unum de multis opus admirabile promam

210 Innumeris paribus, sed ab uno pende relicta,
 Quæ virtus eadem gessit, distantia causis.

Pandite corda, precor, brevis est injuria C
 [vobis,

Dum paucis magnum exiguisque opus eloquor
 [orsis.

Et memores viduæ primo sermone relatæ,

215 Quam Deus e pretio mentis, non munere cer-
 [nens,

Antetulit multum mittentibus, omnia dantem :
 Me quoque ferte levi dicentem magna relatu.

Et mea namque illis sunt æmula verba minutis,
 Queis pretium pietas pervilibus^b aurea fecit.

220 Quidam homo re^c tenuis, plebeius origine,
 [cultu

Rusticus, e geminis angustam bubus alebat
 Pauperiem meroede jugi ; nunc subdere plau-
 [stris D

Suetus eos, oneri pacta regione vehendo,
 Nunc operæ pretium sub aratra aliena locatis

225 Paupertatis habens redditum ; spes anxia resque
 Tota inopi par illud erat. Non carior illi
 Progenies, aut ipse sibi : sed pignora^d et ipsos
 Ducebat ; neque cura minor saturare juvencos,
 Quam dulces natos educere ; parcior immo

230 Natis, quam pecori caro ; non gramine villi
 Illos, aut sterili palea, sed tegmine aprico
 Algidus, et de farre sibi natisque negato

^a Id est *liberos*. Vide v. 226 et 228.

^b Vide not. 256.

^c Id est *opibus*.

^d Id est *liberos*. Vide v. 200.

Esuriens pascebat, egens sibi, dives in illis,
 Quorum secundus labor exsaturabat¹⁰² egentem.

235 Hos igitur tam cara (a) suæ solamiam vitæ,
 Nocte miser quadam somno graviore sepultus,
 Amisit taciti furto prædonis abactos ;
 Exsurgensque die reduci, de more jugandos

Infelix primo in vacuis præsepibus intus,

240 Moxque foris frustra notis quæsivit in agris :
 Illico sed fessus cassis erroribus ultro

Atque citro, postquam nullis vestigia signis
 Certa videt, spebus frustrata indage peremtis,
 Humanam desperat opem, et pietate repletus,

245 Adspirante Deo depressam in pectore fracto
 Erigit in cælum mentem ; et mox corde reflecto,

Præsumente fide spem voti comptotis haurit,
 Sanctaque Felicis rapido petit atria cursu,
 Ingressusque sacram magnis cum fletibus anlam,

250 Sternitur ante fores, et postibus^e oscula figit,
 Et lacrymis rigat omne solum, pro limine
 [sancto

Fusus humi, et raptos nocturna fraude juvencos
 A Felice pio, velut a custode reposit,

Increpitans, miscetque precantia verba querelis :

255 Sancte Deo Felix, inopum substantia, semper
 Pro miseris felix, et semper dives egenis,

Te requiem fessis Deus, afflictisque levamen,
 Te posuit mœstis ad saucia corda medelam¹⁰³,

435—436 Propterea tamquam gremio con-
 [fisa paterno,

260 In te pauperies^f caput inclinata¹⁰⁴ recumbit.
 Felix sancte meos semper miserate labores,

Nunc oblite mei, cur me rogo, vel cui nudum
 Deseris ? amisi caros tua dona juvencos,
 Saepe tibi supplex quos commendare solebam ;

265 Quos tua perpetuo servabat cura favore,
 Pascebatque mihi. Tua nam custodia salvus,
 Dextraque sufficiens illos præstabat opimos,
 Quos misero mihi nox hæc abstulit. Heu quid
 [agam nunc ?

Quo deceptus eam ? quem crininer ? An tibi
 [de te

270 Conquerar ? immemoremque mei accusabo pa-
 [tronum ?

Qui mihi sopito tam densum irreperere somnum,
 Ne mea sentirem perfringere claustra¹⁰⁵ la-
 [trones,

Passus es ? et nullo fregisti dura pavore
 Pectora ? nec lucem tenebris furtoque dedisti ?

275 Aut ullis profugos curasti prodere signis ?
 Quo modo discurram ? quo deferar ? Omnia
 [cæcis

Structa mihi latebris ; nunc et mea tecta vi-
 [dentur

Clausula mihi, abductis ubi desolatus alumnis
 Nil habeo, quod habere velim ; quod dulce
 [videnti,

^e Vide not. 257.

^f Virgil. XII Æneid.

(a) Ms. unus Germ., *sibi*.

- 280 Dulce laboranti non irrita gratia præstet,
Oblectans inopem censu fructuque peculi.
Hos ubi nunc quæram miserandus ? quando
[vel usquam ²⁷
Inveniam tales ? aut unde parabo repertos ?
Qui solos habui contentæ rusticus illos
- 285 Paupertatis opes ? Ipsos igitur mihi redde,
Nolo alios. Nec eos ulla regione requiram,
Hic mihi debentur : hæc illos limina reddent,
In quibus ipsum te supplex adstringo, tibi que
Hæreo ; cur quæram , aut ubi , quos ignoro la-
[trones ?
- 290 Debitor hic meus est ; ipsum pro fure tenebo
Custodem : tu , sancte , reus mihi , conscius
[illis :
Te teneo ; tu scis ubi sint , qui lumine Christi
Cuncta et operata vides , longeque absentia cernis,
Et capis , includente Deo , quo cuncta tenentur.
Atque ideo occulti fures , quacumque latebra
Non tibi celantur , nec de te evadere possunt,
Quos et jam manus una tenet. Deus unus ubique,
Christi blanda piis , sed iniquis dextera vindex.
Redde igitur mihi , redde boves et corripe fures.
- 300 Sed non quæro reos , abeant , non nescio
[mores
Sancte tuos , nescis (a) male facta rependere,
[mavis
Emendare malos venia , quam perdere pœna.
Conveniat nobis igitur : sic divide mecum
Quæ tua , quæ mea sunt ; indemnus stet mea
[per te
- 305 Utilitas , justeque tuas clementia partes
Vindicet ²⁸ ; æquatoque tuum libramine constet
Judicium : tibi solve reos , mihi redde juvencos.
Ecce tenes pactum , famuli jam nulla morandi
Causa tibi ; accelera tantis me solvere curis.
- 310 Nam mihi certa manet sententia cedere ^a nus-
[quam ²⁹
Donec subvenias , nec ab isto poste refigi ;
Ni (b) properas , isto deponam in limine vitam,
Nec jam reperies , cui reddas sero reductos ³⁰.
Talia voce quidem querula , sed mente fideli
- 315 Plorantem , totoque die sine fine precantem,
Audivit lactus non blando supplice martyr,
437-438 Et sua cum Domino ludens con-
[vitia risit ; D
Poscentisque fide , non libertate dolentis
Motus , opem properat ; paucis mora ducitur
[horis.
- 320 Interea labente die , jam vespere ducto,
Nec precibus dabat ille modum , nec fletibus ;
[una
Vox erat affixi ³¹ foribus , Non eruar istinc :
Hic moriar , vitæ nisi causam protinus istic
Accipiam : tandem tamen , ut jam plurima tutum
- 325 Nox secretum adytis fieri cogebat ; et ille
- A
Temporis oblitus , damni nemer , ostia prono
Ore premens , toto prohibebat corpore claustra.
Sed multis frustra (c) pulsatum vocibus aures
Aggreditur violenta manus ; tandemque re-
[vellit ³²
- 330 Turba reluctantem , et sancta procul exigit aula.
Pulsus ab ædituis flet amarius , et sua lugens
Tecta petit , resonant plangore silentia noctis,
Questibus (d) et magnis late loca sola resultant :
Donec et invitus pervenit , et atra silentis
- 335 Ingrediens tuguri penetralia , rursus ab ipso
Culminis introitu taciti , ut præsepia vidit
Nuda boum , et nullos dare tintinnabula pulsus,
Excussa ut cervice boum crepitare solebant,
Mollius aut lentis cava linguis æra ferire,
- B
340 Armentum reduces dum gutture ruminat escas³³ :
His gravius , tamquam rescisso vulnere , plangentum
Integrat : et quamquam neget ægro cura quietem,
Pervigili (e) tamen hæc dat solamenta dolori,
Ut habus stabulata suis loca corpore fuso
- 345 Pressa superjaceat ; nec duro fracta cubili
Membra dolent , juvat ipsa injuria ; nec situs
[horret
Sordentis stabuli , quia notum reddit odorem
Dilecti pecoris , nec foetor foetet amanti.
Si qua illi extremo tulerant vestigia gressu
- 350 Aspicit ³⁴ , et palpante manu calcata retractans
Ingemit , et refricat ³⁵ totis jam frigida membris
Signa pedum ; mentemque suam , licet eminus
[absit
Corpore , sacramtam Felicis mittit ad aulam,
Felicem fletu , Felicem nomine clamans :
- 355 Nec desperat opem , nec parcit fundere vota.
Nox medium transvecta polum perfuderat
[orbem
Pace soporifera , reticebant omnia somno,
Solum ³⁶ illum sua pervigilem spes cura que ha-
[bebat.
Ecce repente suis strepitum pro postibus ³⁷
[audit,
- 360 Et pulsas resonare fores ; quo territus amens
Exclamat , rursum sibi fures adfore credens :
Quid vacua incassum crudeles ostia vultis
Frangere ? Jam nullus mihi bos ; quid quæritis
[ultra ?
Prævenere alii , mea tantum vita superstes
- 365 Quæ sociis vestris ut præda cassa remansit.
Dixerat hæc metuens : sed ³⁸ nullo fine ma-
[nebat
Liminibus sonitus ; quo crebrescente , nec ulla
Respondente sibi pulsantum voce , propinquat
Suspensus cunctante gradu , et dat postibus
[aurem
- 370 Sollicitam , et rimis acies per hiantia claustra,
Qua tenebris albus cœli color interlucet ,

^a Id est *discedere*.

(a) Ms. unus Germ. codex et edd. 4, *mala facta*.

(b) Ms. 1 Germ. cum editis quinque, *Ni properes*.

(c) Mss. duo codices Germ., *pulsantum*.

(d) Ita mss. codd. cum ed. Schot. Alii, *Questubus*.

(e) Sic cum Sacchino ms. codex Germanensis unus.

Ceteri, *Et vigili*.

- Inserit, exploratque diu ; nec adhuc sibi credit, A 415 Et reserantis adhuc molimina prævenerunt.
 Quid videat : nec enim sublustrum lumine noctis
 Pura fides oculis, dubio tamen ipsa per umbras
 375 **439-440** Corpora pulsantum trepidos au-
 [ferre pavores,
 Spemque (a) boni cœpere novis promittere
 [formis.
 Non homines pulsare videt ; sed quod videt
 [esse
 Verum, non audet sibi credere. Magna profabor,
 Quamquam parva Deo miracula, cui sapit omne
 380 Rerum animal sensu, quo jussit ipse Creator
 Omnigenum pecus. Ecce gerens duce Numine
 [mentem
 Par insigne boum, non nota per avia nocte
 Venerat ad notas nullis rectoribus ædes,
 Sponte quasi, non sponte tamen, quia Numinis
 [actu
 385 Ereptos potiore manu prædonibus illos
 Egerat occultis Felix moderatus habenis.
 Et postquam atigerant assueti culmea tecti
 Culmina ²² ; gaudentes reditu, expertasque ti-
 [mentes
 Sat (b) memori terrore manus, quasi sponte ti-
 [merent
 390 Instantem sibi raptorem, quater ostia junctis
 Frontibus, et tamquam manibus sic cornibus
 [uti,
 Ut dominum excirent sonitu. Sed territus ille,
 Rursus ut hostili circum sua claustra tumultu,
 Tuta etiam timuit ; rursus sapientia bruto
 595 Adspirat pecori causam sentire morantis,
 Atque intellectum domini reserare timentis.
 Edere mugitum, de quo formidine pulsa
 Panderet exclusis aditum securus alumnis.
 Ille inopina videns divini insignia doni,
 400 Hæret adhuc, trepidumque etiam sua gaudia
 [turbant,
 Credere non audet ; metuit non credere ; cernit
 Coram, (c) et caligare putat ; dum respicit
 [ad se,
 Diffidit tantum sese potuisse mereri :
 Sed contra reputans, a quo speraverit ²³, audet
 405 Credere, cognoscens Felicis gesta patroni.
 Jamque rubescabant rumpente ^a crepuscula
 [mane, D
 Noctis et extremæ fuga rarescentibus astris,
 Luce subobscura vel sublucentibus umbris,
 Cœperat ambiguos rerum pæserare ²⁴ colores.
 410 Tunc demum nota specie sibi bubus apertis,
 Ut primum cœpere oculis clarescere setæ,
 Certior exultat, removens et pessula claustris,
 Ostia laxato stridentia cardine solvit.
 Dum facit hoc, juncti simul irrupere jувenci,

^a Id est *erumpente*.

(a) Hic versus desideratur in duobus mss. codicibus Germ.

(b) Sic emendatum ex tribus mss. codicibus, 2 Germ. et 1 Barth. Ante erat *Stant*.

(c) Mss. tres codd. et ed. Schott., *Comminus, et caligare putat, male*. Vide *carminum*, 32, v. 203.

- Dimoto faciles cesserunt obice postes,
 Oblatumque sibi mox ipso in limine regem
 Cognoscunt hilares lætum, lambuntque vicissim
 Mulcentem, labrisque manus palpantis (d) in-
 [undant,
 420 Atque habitum totum spumosa per oscula scæ-
 [dant,
 Dum (e) complectentis domini juga cara be-
 [nignum
 Molliter obnixi blanda vice pectus (f) adulant.
 Illum dilecti pecoris nec cornua lædunt,
 Et collata quasi molles ad pectora frontes
 425 Admovet, et manibus non aspera lingua videtur,
 Quæ lambens etiam silvestria pabula radit.
 Sed tamen hæc inter, non vano corde, fidelis
 Rusticus officii meminit, neque curat anhelos
 441-442 Ante boves stabulis inducere, post-
 [que laborem
 430 Atque famem, recreare cibo, quam ducere secum
 Illuc, unde suos meruit. Venit ergo reductos
 Ducens, nec tacitis celat sua gaudia votis :
 Et referens densas trahit ad sua verba catervas ;
 Ingrediturque sacras cunctis mirantibus ædes.
 435 Quos miser hesternis amissos deflerat, eosdem
 Præsentis hodie ducit ; sanctique triumphum
 Martyris ostentat ²⁵ populis ; ducuntur et ipsi
 Per medios costas, modo furum præda, jувenci,
 Et modo Felicis spoliū ; dat euntibus ingens
 440 Turba locum, et muto celebratur gloria Christi
 C In pecore. Ille autem, qui tanti muneris alto
 Causa fuit Domino, mediis in liminibus stans
 Flensque iterum, sed lætitia, modo debita Sancto
 Vota refert, non ære gravi, nec munere surdo,
 445 Munere sed vivo linguæ mentisque profusus,
 Voce pia largum testatur pauper honorem ²⁶ :
 Debitor et Christo satis isto pignore solvit,
 Immaculata suæ cui sufficit hostia laudis.
 Captivos en, Sancte, tuos tibi plebe sub omni
 450 Victor ago, et supplex iterum tibi mandotaen-
 [dos :
 Conserva reduces, dignatus reddere raptos.
 Sed tamen in me nunc ipsum, bone respice
 [Martyr :
 Namque vides quod agas tibi adhuc superesse,
 [sed in me,
 Qui prope ²⁷ cæcatis oculis tua comminus adsto
 455 Limina ; nam multo mersi meæ lumina fletu ;
 Non solum damno, sed et inter gaudia plorans.
 Demisisti causam lacrymarum, tolle modo orta
 Vulnere de lacrymis ; miseratus, Sancte, meo-
 [rum
 Damna boum, miserare itidem ²⁸ modo danuna
 [oculorum.

(d) Ita correximus ex ms. Germ. uno codice. Alter, *inhumant*, forte id est, *humidas reddunt*. Ante erat *inudant*.

(e) Sic mss. duo Germ. Edd., *complectentes*.

(f) Ita emendavimus ex duobus mss. codic. Germ. *Editi, adoranti*.

460 Donasti reduces pecudes " mihi, rursus et illis A Moxque relecta sacram senserunt lumina dex-
 Redde meos oculos. Nam quid juvat esse re- [tram.
 [ductos, Inde " domum gaudens oculis bubusque re-
 Si languente acie praesens praesentibus absim? [ceptis,
 Talia praesentes populi risere querentem. Collaudante " Deum populo, remeabat, et illum
 Sed procul admotæ secreti Martyris aures Læta sequebatur gemini victoria voti.
 465 Suscepere pias ab inepto supplice voces,

MURATORII

IN S. PAULINI TRES NATALES SEQUENTES

PROLEGOMENA.

~~443-444~~ Tandem apertum in diem quatuor * Paulini episcopi Nolani poemata perduxī, diu ab omnibus litterarum cultoribus desiderata, diu etiam deplorata. Hæc tanti viri monumenta hucusque nobis invidit sæva temporum edacitas, quæ inter illustres rapinas hoc quoque magnum involverat eloquentiæ pignus. Maxime dolendum profecto est tot veterum Patrum divitiis excidisse, quibus et ecclesiastica historia, et fidei catholice dogmata promoveri feliciter possent; sed in earum potissimum jactura dolore nostrum exercere juvat, quæ ab eloquentissimis, sanctissimisque Patribus elaborata fuere, quorum ope ævi nostri heterodoxos evertere, et meliorem ad frugem revocare fas esset. Quantus autem fuerit Paulinus noster et orator, et poeta, et sanctus, tum ejus scripta, tum omnium illustrium scriptorum documenta testantur. Eximiam illius sanctitatem non attingam, utpote quæ satis apertos laudatores invenerit S. Ambrosium ep. 30 ad Sabin., Sulpic. Severum in fine Dialog., Greg. Turon. lib. de Glor. confess., cap. 107, Greg. Magnum lib. in Dialog. aliosque ejus res gestas prosecutos, ac etiamnum in Fastis ecclesiasticis commendetur. Mirum sane videri debet, virum senatoria dignitate, ac ipso consulatu olim auctum, innumeris præstantem opibus seculo ita renuntiassē, ut universæ Christianorum reipublicæ sanctitatis exemplum exstiterit, quod inquit ad eum scribens Augustinus ep. 34, et ep. 59 ad Licentium. Ejus in oratoria arte excellentiam commendavit Hieronymus in ep. 13 his verbis: *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius: nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus.* Tum addit: *Magnum habes ingenium, et infinitam sermonis supellectilem, et facile loqueris et pure,* etc. Reliqua mitto, ut ejusdem in poesi præstantiam magno viri magni testimonio ostendam. Ausonius Paulinum inter paucos carum habuit, totusque in eo semper fuit, ut illi dignitates comparentur, e jusque nomen famæ commendaretur. Itaque ad eum scribens ep. 20 hæc habet:

Et, quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,
 Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.
 Cedimus ingenio, quantum præcedimus ævo,
 Assurgit Musæ nostra Camæna tuæ.

Hinc discæ, quantum in poesi nominis Paulino foret, cui Ausonius præclarissimus alioqui vates assurgeret. Idem Ausonius ad Paulinum ep. 1: *Jam quid, ait, de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romane juventutis æquari.* Sed viri tanti nunquam satis laudandi panegyrim texere non lubet. Ad ejus igitur librorum seriem explicandam me confero. Ejusdem quinquaginta ad plures epistolæ exstant, tum poemata varia, ac præcipue 10 Natales in honorem S. Felicis conditi. Hæc et alia S. episcopi opuscula typis sæpe commissa fuere, ita tamen ut omnium venustissima habeatur Antuerpiensis editio anni 1622, quippe quæ notis Frontonis Ducei, et Heriberti Rosveidi, ac Paulini vita per P. Sacchinum elaborata abundet. Parisiis demum anno 1685 in duos tomos digesta prodire Paulini opera ad mss. codices recognita, notisque variorum illustrata studio Johannis Baptistæ Le Brun, quæ ad manus meas, quod valde dolui, deferri nondum potuerunt. Emiserat etiam Petrus Franc. Chiffletius V. C. e soc. Jesu anno 1662 librum, cui titulum fecerat *Paulinus illustratus*, eruditeque admodum res gestas, librosque sancti hujus exornarat. Nemini tamen hucusque ea poemata intueri contigit, quæ ex Ambrosianæ bibliothecæ latebris omnium primus in lucem produco. Testatur Paulinus in ep. ad Severum nona, se quotannis *Natalitium carmen* S. Felici pangere consuevisse. Decem vero ex his Natalibus tantum exstare opinio erat, quum in publicum prolatus est Dungali, qui anno Christi circiter 821 florebat, liber adversus Claudium ~~445-446~~ Taurinensem *de Cultu sacrarum imaginum*, quem Ludovico Pio imperatori, ejusque filio Lothario inscripsit. Plurima ibi memorat vir disertus ac pius S. Paulini carmina, inter quæ nonnulla ex Natalibus xi, xii, xiv et xv libata, quibus sacrarum imaginum, reliquiarumque cultus mirabiliter comprobatur. Vetustissimum hujus scriptoris exemplar et nostra bibliotheca servat. Istius igitur monitu alios quoque Natales Paulinum procudisse innouit. Sitim auxit fragmentorum pretium visisque aliquot undæ guttis continuo totus in votis fons fuit. Itaque dum uberrimam manuscriptorum codicum seriem lustro, quæ in Ambrosiana asservatur, incidit in manus meas antiquissimum volumen, in quo Venantii Fortunati, Prosperi, Juvenci, Aratoris, aliorumque veterum Christianorum

* Intelligit Natales xi, xii et xiii, necnon poema prolegomena præfixa leguntur tomo I Anecdotorum Muratorii. Edit.

carmina continebantur. Tres et decem S. Paulini Natales ibi exaratos inveni, quos cum Dungali fragmentis collatos germanum protinus tanti scriptoris foetum mihi, et orbi litterario sum gratulatus. Codex venerandam sapit vetustatem: Characteres quadrati, ac minutissimi miraque venustate rectis lineis inter se distincti, seculo, ut arbitror, nono elaborati fuere. Quindecim porro Natales Paulinum cecinisse hucusque creditum, quum expresse carmina Dungalus tum ex xiv tum ex xv citarit. Verum auctor iste, aut librarii in illo exscribendo decepti fuere; quæ enim carmina ex Natali xiv hausta referuntur, omnino rejicienda in xii, codex noster et rerum ordo evincunt. Itaque Natalis apud Dungalum xv hinc inscribendus erit decimus quartus, quem in membranis nostris descriptum non fuisse vehementer dolemus. Nostro præterea in codice simul confunduntur primus, et alter Natales, ac idcirco reliqui numero uno ab editis discrepant, ita ut hic septimus dicatur, qui apud alios octavus numeratur, quo ordine reliqui procedunt; sed amanuensium incuria id factum; quum penitus inter se distinguendi sint primus, et secundus. Subsequitur in laudato codice aliud Paulini Poema absque titulo, quod uti summa refertum eruditione et ego produxi. Post hæc S. Martini vita cum hujusmodi inscriptione exhibetur: *Incipit opus Paulini Petrecordii, de Vita S. Martini episcopi versibus.* Unde Bellarmini de Script. eccl., Sirmondi ad Sidon. Apoll., Labbæi de Script. eccl., aliorumque sententia confirmatur, qui horum carminum auctorem faciunt *Paulinum Petricorium*, seu *Petricordium*, qui 30 aut 40 annis ab obitu Paulini nostri florebat. Parum accurate scripsit Ughellus tom. VI Ital. sacr. illorum scriptorem poematum fuisse S. Paulinum juniorem, Nolanum itidem episcopum; hic enim circa an. Ch. saltem 520 episcopatu illo est auctus, Petricordium vero, ut dixi, circa an. 460 scripsisse certissimum est. Ceterum satis mirari nequeo cur hosce Natales partim neglexerint, partim summo studio veteres protexerint. Beda, Notkerus, Ado, Marcellus presbyter antiquissimus, atque ipse Gregorius Turon., aliique in Actis SS. die 14 Januar. relati, S. Felicis vitam ac miracula illustrarunt; neminem tamen ex iis plures quam decem hucusque editos Natales vidisse apparet, quum ea tantum miracula exhibeant, quæ in eis laudantur, alia etiam relaturi, si in promptu reliquos tres habuissent, aut quatuor. Vix unus Dungalus inventus, qui horum aliquam mentionem iniecerit. Lubentius igitur ab eruditibus laborem nostrum exceptum iri speramus, quum thesaurum tam diu nobis ereptum, ac pene desperatum tandem subduxerimus voracitati temporum. Hæc autem omnia notis ac disceptationibus pro viribus enucleanda censui, tum ne reliquis Paulini operibus, quæ eruditorum studio hucusque ornata visuntur, in aliquo cederent, tum ut poeseos merito aliqua per me ratione satisfaceret. Ut enim ea omittam, quæ hinc adversus novatores, reliquarum sanctorumque cultum improbant adferri possunt, certe nusquam majorem quam in hisce tribus saltem poematis, invenias eruditionem. Hic ethnicorum superstitio, hic sanctorum monumenta explicantur, resque gestæ Paulini velut in unum compendium coactæ illustrem scriptoribus seriem eruditionis præbebunt. Quod ad annos spectat, quibus recitati fuerint hujusmodi Natales, sententiæ Chiffletii part. 2, cap. 9, Paulini ill. propositæ acquiescendum puto, primum nempe ad an. Ch. 394 pertinere, quum nondum Nola se contulisset Paulinus, alterum deinde in an. 395 cadere, quo sanctus jam Nolæ redditus erat, tertium in an. 396, et sic de reliquis; etenim quotannis Natalem cecinit Paulinus. Id autem ex Natali xiii potissimum probatur. Ibi præclarissima de Gothis relata victoria, cæsusque Rhadagaisus memoratur, quæ an. 405 *Stilicone II et Anthemio coss.* contigere, uti Prosper in Chronico testatur; ac propterea sequentem annum 406 respicit Natalis xiii. Si ergo reliquis elapsis annis Natalem suum affigas, primum comperies in annum 394 incidere; similiter undecimum anno 404, duodecimum anno 405 esse tribuendos. Unum tantummodo lectores monitos velim, nimirum consulto hosce versus una cum amanuensium erroribus a me fuisse descriptos; conqueri enim sæpe solent doctissimi viri fidem manuscriptis non servatam, germanasque lectiones emendantium opinione, aut audacia plerumque vitiari. Idcirco omnium ingenio quædam castiganda reliqui, nonnullis etiam inter notas manum apposui.

(Hactenus Muratorius. Audiatur nunc Joannes Aloysius Mingarellius ex cujus editione tres Natales de quibus agitur exscribere maluimus. EDIT.)

IN NATALITIA PAULINI CARMINA PRÆFATIO.

1. Edidit jamdudum ex Ambrosianæ bibliothecæ codice Lud. Ant. Muratorius vir et ingenio, et eruditione clarissimus tria S. Paulini Nolanorum episcopi carmina in S. Felicem (a), quorum antea quædam duntaxat fragmenta exstabant apud Dungalum in libro quem is adversus Claudium Taurinensem de cultu sacrarum imaginum scripsit (b): qua de re summam apud litteratos homines gratiam iniit Muratorius, ac magnis laudibus a Casimiro Oudino, aliisque exornatus est. At cum in apographum et mendis ubique plenum, et mutilum alicubi atque imperfectum incidisset, fieri omnino non potuit, ut ea in lucem emitteret plane emendata. Quocirca cum codicem ipse præ manibus habuerim, cujus ope quamplurima menda expungere liceret, ac plures nondum editos versus adjungere, statui ea carmina rursus in isto nostrorum Anecdotorum tomo evulgare.

(a) Tom. I Anecdotorum, qui editus est Mediolani anno 1697.

(b) Exstat hic liber in Bibliotheca Patrum, et inscribitur *Responsa adversus Claudii sententias.*

2. Codex porro iste quo usus sum chartaceus est, ac sæculo, ut equidem opinor, XIV. ~~Æge~~ ^{Florentino} exaratus. In eo occurrunt primum tredecim Paulini carmina in S. Felicem, tum alia Prudentii, quorum indicem habes in extrema pagina (b). Decem priora Paulini cum Veronensi editione anni 1736 dum conferrem, aliquam in iis lectionum varietatem deprehendi, quæ cum alicui usui futura sit, si quando nova eorum editio perficienda erit, visum est mihi illa loca in quibus varietas nonnulla est hic adnotare.

3. In carmine 1, versu 4, noster codex habet, Christum non vincita voce. Vers. 36, Munditiis curare sines. In secundo carmine nulla est varietas.

4. In carm. 3, vers. 4, noster codex habet, cœlestem nactus. Vers. 5, pœnam non sponte. Vers. 11, Deo caleant. Vers. 13, munere condidit alto. Vers. 15, Qua post solstitium. Vers. 22, virtute recepti. Vers. 38, divino numine solvit. Vers. 39, Cernere nunc passim est sacris purgante medela. Vers. 48, Æthra polis. Vers. 55, totque uno compulsæ examine vota. Vers. 59, Et bis terdenas Campania. Vers. 61, Neapolis et quos. Vers. 65, Quos Antina potens. Vers. 66, monumentis. Vers. 68, hujus honore die. Vers. 77, Huc et olivifera. Vers. 83, Toto plena sui spatîo, spatiosaque cunctis. Vers. 85, Nola assurgis. Tres versus, nempe 86, 87 et 88, desiderantur. Vers. 95, Nunc quoque perpetuo. Vers. 103, Plus nitet innumeris. Vers. 111, sît florens annus. Vers. 128, Ut precibus lenis. Vers. 135, Et potius dextre positos in parte piorum.

5. In carm. 4, vers. 2, noster codex habet, o carissime Christo. Vers. 9, inopes justî, indignosque salutis. Vers. 29, Pulset amore lyrae. Vers. 57, tibi lactantes. Vers. 55, Imo et apostolicis fundens sua flumina linguis. Vers. 64, Unde peregrinas obeunte. Vers. 74, multoque reliquit in agro. Vers. 102, prælegit jura. Vers. 123, sedisque vovebat. Vers. 127, invidia effectus. Vers. 128, fides quia tantum. Vers. 149, prosternet superate. Vers. 181, Primus supplicii de carcere sumitur ordo. Vers. 207, Dumosa prostratus humo. Vers. 226, Arcana tellure tegi. Vers. 269, Custodes cunctante premens. Vers. 294, Demissumque manu. Vers. 318, corporis, atquin. Vers. 320, Et carum vita fuisset. Vers. 331, tam volucer cursu. Vers. penult., im-marcescibili.

6. In carm. 5, vers. 1, noster codex habet, Et venit ætas. Vers. 11, Felici librare med. Vers. 12, deditus : hunc etiam oris. Vers. 18, Martyris, unde domum. Vers. 46, dulcia mundo. Vers. 54, in pectora vivus. Vers. 57, petit improba primum. Vers. 63, Ecce et eum. Vers. 84, Attonitus Felix. Vers. 86, E spatîo nactusque locum, quî forte paventi. Vers. 100, sordibus agger. Vers. 102, intutum struxit. Vers. 133, Opprimis, ever-sæque exponunt montibus urbes. Vers. 139, magna Hiericho. Vers. 140, Omnibus exitii sua gloria, qua tæmuerunt, Causa fuit. Vers. 167, discesserat inde. Vers. 169, Intulerat satagens propriis. Vers. 190, Non fera jam feritas hominem circumstetit alnum. Frenarunt avidos jejunia sancta leones. Sex illum, etc. Vers. 199, aquæ, quæ nubila passim. Vers. 201, Gratia Felici defudit. Vers. 212, Inque globum tenuem. Vers. 215, Compluvii dulcem sitientis in ore liquorem. Vers. 230, Maximus, et pecudes ductu pastoris egebant. Quem confessoris, etc. Nam versus intermedius 231 desideratur in nostro codice. Vers. 241, quia crescere sede. Vers. 264, præ cunctis nomine claro Archelai tam sancta fide, quam nomine clara. Vers. 274, modici tria jugera ruris.

7. In carm. 6, vers. 11, noster codex habet, amorque, timorque est. Vers. 20, Quæ nive tecta solum nive silvas, culmina, colles Compta senis sancti canos testatur honores. Vers. 28, tua namque tui sunt gloria Sancti. Vers. 30, Officii sumptus superent : hi pulchra tegendis. Vers. 39, Ut medicata. Vers. 45, Ferula opima cibus, ceras, aulæa, lucernas Larga quidem, sed multa dicant. Vers. 47, Nullus opum famulus. Vers. 50, qui duo totum. Vers. 62, quibus hæc dignatio, et istic consessus. Vers. 71, ab origine duxi. Vers. 83, Tantum erit et verbis super hoc quo dicere gesta Felicis pateat, si copia tanta sit oris, Quanta operum meritique manet. Nam tempore ab illo. Vers. 113, pium spes solabatur amorem. Vers. 126, Quisque alium præstare, et propius consistere certat. Vers. 146, Tum nivea. Vers. 147, Pater addit iudice Christo. Vers. 158, Ex ossibus emicuit lux. Vers. 165, terras venerabile nomen. Vers. 166, Dignatam et tanto. Vers. 187, Corporis e tumulo. Vers. 208, Felix miracula numine Christi. Vers. 219, pietas et vilibus. Vers. 260, In te paupertas caput acclinata. Vers. 269, quem criminer? aut ubi de te. Vers. 276, qua modo discurram? Vers. 297, Quos et te manus una tenet. Vers. 298, Christus blanda piis. Vers. 301, nescis mala facta. Vers. 315, Nec jam repperies, reddas cui errore reductos. Vers. 324, ut jam plurima totum. Vers. 365, Ut prædæ cassa remansit. Vers. 389, quasi pone timerent. Vers. 394, rursus sapientia bruto. Vers. 403, Cominus, et caligare putat. Vers. 433, ad sua vota catervas. Vers. 450, tibi mando tuendos.

(a) In prima codicis pagina vetusta manu scriptum est : *Iste liber est ... scriptus a Domino Lippo de Plathesi viro devoto et docto.*

(b) In fronte codicis hæc scripta olim fuerunt : *In hoc libro ... sunt ista per ordinem. Primo quatuordecim libri in metris compositi a sancto Paulino civitatis Nolæ episcopo, et confessore, qui facti sunt in quatuordecim annis, scilicet pro quolibet festo unus, quorum materia est de sancto Felice presbytero, et confessore, et patrono civitatis Nolæ, et de ejus festo, quod brumale est, scilicet die 14 Januarii, videlicet die sancti Felicia in Pincis presbyteri, et martyris Romæ. Et inter*

hæc carmina sunt multa de Deo, et sanctis, et aliis rebus spiritualibus et devotis. Sequitur Apotheosis, id est de Divinitate, Prudentii poetæ clarissimi. Ejusdem Prudentii carmen vel liber contra hæreticos Patripassianos... Liber ejusdem contra Unionitas... Ejusdem Prudentii carmina vel liber contra Judæos. Ejusdem Prudentii carmen vel liber adversus hæreticos et infideles Homuncionitas ... Liber ejusdem Prudentii de natura animæ ... Liber ejusdem contra Phantasticos ... Ejusdem Marcio genia ... Ejusdem liber contra Marcionitas ... Liber dictus Psychomachia.

8. In carm. 7, vers. 5, noster codex habet, Ducat concretum terris caesentibus annum. Vers. 24, Tu miniam repleas. Vers. 35, Et subito præcedens. Vers. 39, Donetur variare modis, et pacta quotannis Carmina, mutatis uno licet ore loquelis Promere. Vers. 45, Cernimus illa diem. Vers. 83, vegetior hostis. Vers. 95, sedeant contegmina membris. Vers. 96, quis ambigat? Vers. 134, Sustinet, et solido. Vers. 164, cuspidè trino. Vers. 227, potens Domino. Vers. 232, vitam veniendo redemit. Vers. 277, sufferre tomum duramus. Vers. 278, acumine ferri. Vers. 279, sordibus unctum. Vers. 287, quod solido et crasso totum complebat operti.

9. In carm. 8, vers. 69, noster codex habet Ad consternandas. Vers. 93, servata Niveve. Vers. 96, quæ mala sanctis. Vers. 126, numeri virtute potentes. Vers. 144, Provida pollutas. Vers. 162, Terrentem magnos late populos. Vers. 168, Et opima Niveve. Vers. 175, altaria coram. Vers. 178, Attrita cum plebe. Vers. 179, Tam gravis exitii. Vers. 181, Pro meritis, nec norat eum. Vers. 207, Venerando in corpore membra. Vers. 245, Et rupta in fluvio sitientem caute. Vers. 259, Ceu aliquando feræ. Vers. 261, Naturam mutante Deo. Vers. 265, Atque suos cantare, reos ardere ministros. Vers. 289, Sanctis fons omnibus unus, Et regnum commune Deus : non una prophetis, Martyribusque sacris opera : et diversa fuerunt. Vers. 300, Qui fecit gelidos. Vers. 311, Dape, facili. Vers. 322, Immanes domitare feras. Vers. 325, Et morbis corpora frangunt, Qui desiderii hominem flammantibus urunt, Peccatisque vorant. Vers. 334, ut incensum restinguat. Vers. 336, Mira manus, et virga potens. Vers. 342, quo myrrham tristem. Vers. 345, tristia myrrhæ. Vers. 359, agere, in Christoque potentem. Vers. 365, toto redivivus corpore Felix. Vers. 368, distinctos actu. Vers. 384, ac sentire medelas. Vers. 389, Felicis et ipsa, Vers. 394, pavor et terrore. Vers. 396, incendia tectis. Vers. 397, recalent incendia flammæ.

10. In carm. 9, vers. 6, noster codex habet mihi te lucere diebus. Vers. 24, Neque enim ille dies fit. Vers. 79, Currens aereo modulabilis. Vers. 92, Spiritum ab Unigena Sanctum Patre procedentem. Vers. 105, Numine potabit. Vers. 107, Dominus ; sic ipsa diebus. Vers. 149, mihi carius anno. Vers. 156, anima, edicatque quod olim. Vers. 161, temporis annus Ver agit. Vers. 163 noster codex habet, Unctus adest Domini. Vers. 164, Nicetas. Vers. 180, Niceten ridere mihi. Vers. 209, agminis, et patriarchæ. Vers. 214, fore præcecinistis. Vers. 240, dignius ore. Vers. 245, Lumine conspicuum. Vers. 254, Unde interrasso. Vers. 292, quo me tua dextra. Vers. 308, credere pinna. Vers. 318, meditantis suggerit ignem. Vers. 353, cara sumus gemini? qui jure. Vers. 361, dum te circum agitans. Vers. 370, hunc res poscere cultum Ipsa videbatur. Vers. 395, Cospice sursum. Vers. 401, altaria tuta. Vers. 415, Huic dubius gemino Didymi. Vers. 433, in arma vocavit, Et paribus compsit victoria celsa coronis, Parque salutiferis, etc. Vers. 459, Jure pio signant. Vers. 460, sanctæ tamen unica pacis. Vers. 490, Nec mirere sacris spatii. Vers. 506, Teque sacris, psalmisque simul devota litante. Vers. 521, amne refuso. Vers. 535, Per totam vigiles. Vers. 564, irrepsit rudibus. Vers. 581, pictura ludere. Vers. 629, vigilare parato.

11. In carm. 10, noster codex habet, versu 2, solennia voto. Vers. 10, Illic adjunctis. Vers. 25, lumine Tobis. Vers. 32, culmine turris. Vers. 40, A tribus egressus. Vers. 45, interpositisque columnis. Vers. 47, Aspectare lacus. Vers. 59, spatiable pandit. Vers. 151, quam liquerat illis. Vers. 188, castifico socians. Vers. 234, Et moribus istius ævi. Vers. 276, post corporis usum. Vers. 282, terra, quis in me Rubus. Vers. 314, Ut qui corde.

12. Hæc sunt, quæ in prioribus decem Paulini carminibus animadvertenda censuimus. Quod vero spectat ad tria postrema, quæ rursus nunc edimus, in his plus quam trecenta loca emendavimus, ac præterea tertio et decimo carmini post septuagesimum versum tres et quinquaginta versus addidimus, qui in eo quem Muratorius adhibuit, Ambrosianæ bibliothecæ codice desiderabantur. Ac nostrum quidem hocce additamentum brevibus scholiis illustravimus : alia vero carmina non item, quod luculentissime a Ludovico Muratorio explicata jam sint. Quanti autem additamentum ipsum faciendum sit, ex ejus lectione cognosces : sed illud hic prætereundum non est, Tobizæ librum, et eum, qui Ecclesiasticus inscribitur, quos libros heterodoxi ut apocryphos rejiciunt, a Paulino ut sacros atque divinos in eo citari, ut in scholiis ostendemus.

13. Atque hic ego præfandi finem facerem, nisi aliquid de ea, qua usus sum, horum poematum inscriptione dicendum esset. Vulgo enim sic inscribi solent, Natalis I, Natalis II, et ita deinceps. Ita certe inscripsit Muratorius. At mihi quidem ea inscriptio numquam probari potuit : idque multis de causis. Primum enim etsi quotannis Paulinus in emortualem, seu, ut rectius cum Ecclesia loquar, in natalem S. Felicis diem carmen scriberet, quomodo tamen carmina ipsa Natales dici possint, equidem, ut dicam id quod res est, ne intelligo quidem. Dungalus sane in eo quem dixi libro cum passim hæc ipsa Paulini poemata in medium proferat, nusquam tamen ea Natales appellat, sed semper aut libros, aut carmina. Nostri autem codicis exscriptor primum quidem sic ea inscripsit : De vita S. Felicis carmen anni primi, carmen anni II, etc. ; postea vero, quasi eum hujus inscriptionis pœniteret, sic inscripsit : Liber I, Liber II, etc. Natalis vero nomen nusquam apud eum occurrit. At quid plura? Paulinus ipse quamvis multis in locis de hisce poematis mentionem faciat, tamen ne semel quidem ea Natales appellat, sed libellos, aut Natalitios libellos. Nam carm. 12, vers. 306, ita canit :

Sed nostris ante libellis

Præterita, in præsens semper servata canetur.

Et carm. 13, vers. 52 :

Et quia præteritis magis illa libellis

Et vers. 55 :

Dicta mihi.

Hunc animo textam gratante libellum.

Et vers. 104 :

Sit caput herous, fundamentumque libello.

Quin imo in epistola 28 ad Severum scripta eodem modo locutus est : « Habes ergo, inquit, libellos a me duos, unum versibus Natalitium de mea solempni ad Dominædium meum (ita vocat Paulinus S. Felicem, quasi Dominum ædis) cantilena, cui corpore ac spiritu quotidie, lingua autem quotannis pensito dulcissimum voluntariæ servitutis tributum in die consecrationis ejus, etc. » Pauca hæc te monendum censui, humanissime lector, antequam ad ipsa Paulini carmina venias : quid enim necesse erat me plura dicere, cum tam multa de iis doctissime scripserit Muratorius? Vale.

POEMA XIX.

CARMEN XI (a) IN S. FELICEM.

447-448 Sidera (b) si celo, si possunt (c)
[gramina terris

Defore, mella favis, aqua fontibus, uberibus lac :
Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,
In quibus et vitæ virtus (d), et gloria mortis
5 Ipse Deus pro quo vitam voluere pacisci,
Et moriendo piam sancire fidem populorum,
Mercarique sacrum pretioso sanguine regnum,
Sanguine, quo totum spargentes martyres orbem
Gentibus innumeris semen cæleste fuerunt (e).
10 Horum (f) de (g) numero procerum confessor
[in ista
Urbe datas Felix longe lateque per orbem (h)
Nominis emicuit titulo. Sed Nola sepult
Facta domus tamquam proprio sibi sidere plaudit.
Omnis enim, quacumque manet (i) mandatus
in ora
15 Martyr, stella loci (j) simul, et medicina colen-
tum est.

(a) In codice bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ, quem nostrum codicem vocabo, primum Paulini carmen in S. Felicem sic inscribitur : *Beati Meropii Paulini episcopi Nolani de Vita S. Felicis carmen anni primi. Liber primus.* Undecimum vero istud carmen sic inscribitur : *Incipit Liber XI.*

(b) Sex primos hujus carminis versus citat Dungalus in *Responsis adv. Claudii Taurinensis sententias.*—Priora hæc carmina retulit etiam Dungalus diaconus, qui seculo Christi nono librum de *Cultu imaginum* adversus Claudium Taurinensem scripsit, eumque Ludovico et Lothario Augustis nuncupavit. Hæc ejusdem præclarissima verba omnino sunt oculis omnium subjicienda : *Paulinus, ait, episcopus vir eruditissimus et sanctissimus, sicut et multi de eo testati sunt, nobilem librum xv carminibus distinctum in honore, et laude S. Felicis martyris edidit, in quo quanta miracula, et virtutes per ipsius merita, et intercessionem divina largiente clementia ad suum fieri cotidie tumultum, et maxime die natali ejus anniversario disseruit, non facile a quoquam excerpti, aut deflorari potest, quia cuncta flores, aromata, rosæ, lilia suaveolentia, ac melliflua sunt.* Animadverti tamen supra in prolegom. deceptum Dungalum, qui 15 a Paulino elucubratos Natales asseruit, quum revera 14 tantum cecinerit ; ipse enim Dungalus unum ex eis induos inconsiderate divisit. MURATORIUS.

(c) In codice bibliothecæ Ambrosianæ, quo usus est Muratorius, quemque *Muratorii codicem* posthac vocabo, scriptum est : *Sidera si celo possunt, si gramina terris, etc.* Utraque lectio probabilis videtur. Dungalus tamen legit ut est in nostro codice.

A Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe creator
Sic sacra (k) disposuit terris monumenta pio-
rum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina cælo.
20 Et licet una fides, par gratia, et æmula virtus
Martyribus cunctis maneat, tamen omnibus iis-
dem
Dissimiles operum formas exstare videmus.
Atque alibi tacitis (l) meritum sublime sepulcris
Excolimus memores, alibi clamantia signa
25 Conspicuas miramur opes. Ubi credo mali plus
Durius impietas retinet, majorem ibi morbus
Poscit opem gravior, vel adhuc ubi cæcior altam
Perfidia noctem trahit error, et ægra laborat
B In populo titubante fides, ibi lumina prorsus
30 Accendi majora decet, mundique tenebras
Illustrante Deo perimi, mentesque retusis
Attonitis oculis, trepidasque intendere ad ipsos
Divini veri radios, caligine tetra
Solvere, collyrioque medentis (m) inungere Christi.

(d) In Muratorii codice scriptum est : *In quibus et vita, et virtus.* At vero Dungalus legit ut est in nostro codice, cujus lectionem secutus sum.

(e) In cod. Mur. legitur *suere* : quod parum refert.

(f) Dungalus citat hunc versum, et alios, qui sequuntur usque ad versum 49.

(g) Emendavi ex nostro codice. In Mur. cod. scriptum est *Horum pro numero.* At Dungalus quoque legit *Horum de numero.*

(h) Tanta fuit per orbem S. Felicis fama, ut ex quavis terrarum parte Nolam populi venerabundi confluerent. Miracula crebra sanctum quotidie commendabant ; ipsaque Roma, tot licet sanctorum cœtu sublimis, tota pene suis e sedibus solvebatur, ut gloriosi confessoris sepulcrum inviseret. Hoc sæpe repetit Paulinus, ac potissimum Natali n. S. Damasus papa sancto huic se quondam voto obstrinxerat, cujus rei testem epigramma reliquit nostra quoque ad tempora transmissum. Videnda super his Acta SS. tom. I die 14 Januar. MURATORIUS.

(i) In cod. Mur. legitur *jacet* : in nostro *manet* : quo modo legit etiam Dungalus.

(j) Nostrum codicis lectionem amplexus sum. In cod. Mur. legitur *locis.* Dungalus legit ut est in nostro codice.

(k) Hunc versum mendose sic legit Dungalus : *Sic sua disposuit terris munimenta piorum.*

(l) Noster codex habet *tacitum.* At codicis Mur. lectio mihi magis placet.

(m) Mur. cod. habet *medentes.* At legendum est *medentis*, ut est in nostro codice. Id enim exposcit ipsa quoque metri ratio.

- 35 Quod per apostolicas curandis sensibus artes A Cote pia teritur, quia lene jugum, et leve Christi
[sti
Est onus ad Christum puro jam lumine versis,
Atque evangelico suffusis pectora succo.
Quo bene purgantur nebulæ, quibus interiorem
- 40 Obducunt aciem mundi fallentis amores,
Qui magnum per inane vagos sine renigē sensus
Circumagunt, hebetantque gravi caligine captos
Mollibus illecebris, ut frangant robora vitæ,
Sectenturque vagas (a) per gaudia lubrica pom-
[pas.
- 45 449-450 Hos (b) igitur nobis cupiens avertere [morbos
Omnimedens Dominus, sanctos mortalibus ægris B
Per varias gentes medicos pietate salubri
Edidit; utque suam divina potentia curam
Clarius exeret, potioribus intulit illos
- 50 Urbibus, et quosdam licet oppida parva reten- [tent
Martyras (c): at (d) proceres Deus ipsos mœni-
[bus amplis
Intulit, et paucas functos divisit in oras,

(a) Ita scriptum est in nostro codice. At in codice Mur. legitur *cavas*, id est *inanes*, ut recte explicat Muratorius qui notam subjungit sequentem. — *Cavas*, id est *inanes*. Virgil. vi Æneid.:

Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Et alibi:

Nox atra cava circumvolat umbra.

(b) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 55 citat Dungalus. — Theophridus abbas in serm. 1 de SS. Reliqq. *Has, ait, singulis provinciarum, et civitatum populis dedit in solatium, ut dum importunis urgentur incursibus hostium visibilibus, et invisibilibus, per harum defensentur meritum. Infra: Sic et Deus noster videns hostium multitudinem per totum volitare aerem, et pugnam adversus adoptionis suæ filios struere multiplicem, humanæ miseriæ misericorditer consulit, et multiplicatis super arenam patrociniis civitatem suam, id est Ecclesiam custodit, et protegit.* MURATORIUS.

(c) Mur. codex et Dungalus habent *martyres*: noster vero cod. *martyras*.

(d) In Mur. codice scriptum erat *ad proceres*. Recte autem Muratorius suspicatus fuerat legendum esse *at proceres*: ita enim legitur in nostro cod., et apud Dungalum.

(e) S. Leo in serm. de Nat. apost. Petri et Pauli apposite ad hanc rem: *Beatissimus Petrus princeps apostolorum ad arcem Romani destinatur imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet.* Vide reliqua. MURATORIUS.

(f) In Mur. codice legitur *quam Satana captos*, etc.

(g) Lectionem codicis Mur. secutus sum. Noster habet *teneri*.

(h) Mur. codex habet *dilabitur*; noster *delabitur*.

(i) Haud ita stricte sumenda Paulini verba, ut Romæ tum nullos superfuisse paganos credamus; siquidem non uno cecidit ictu superstitionis imperium, sed temporis beneficio id obtentum, quod statim a Constantino sacra fidei documenta, principumque exempla, evincere haudquaquam potuerant. Certe ex paganorum grege consules, senatores, alique magistratus fuere assumti pene ad hæc usque tempora, hoc est ad annum Chr. 404. Quin et ipse

Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magi-
[stros.

Inde Petrum, et Paulum (e) Romana fixit in
[urbe,

55 Principibus quoniam medicis caput orbis egebat
Multis insanum vitii, cæcumque tenebris.

Sed potiore Deo nostram reparare salutem,
Quam Satanae (f) captos etiam nunc fraude te-
[nere (g):

Rarescunt tenebræ mundi, et jam pene per
[omnes

60 Prævaluit pietas, et mortem vita subegit.

Crebrescente fide victus delabitur (h) error,

Et prope jam nullis sceleri, mortique relictis

Tota pio Christi censetur nomine Roma (i),

Irridens figmenta Numæ, vel fata Sibyllæ.

65 Cumque sacris pia turba refert (j) pastoribus
[Amen

Per numerosa Dei regnantis ovilia lætum.

Laudibus æterni Domini ferit æthera clamor

Sæcletus, et incusso Capitolia culmine nutant (k).

In vacuis simulacra (l) tremunt squalentia tem-
[plis

70 Vocibus icta piis, impulsaque nomine Christi.

Paulinus nondum profana religione expeditus consul processerat. Emissæ vero per hæc eadem tempora plures a piissimis imperatoribus leges, queis ethnicismus confodiebatur, satis innuunt, nondum illi, ut Taciti verbis utar, magnum diem impositum fuisse. Videndus hac de re codex Theod. tit. *de Paganis*, etc. Quin immo et anno 410, sex videlicet abhinc annis, Roma barbarorum irruptione sub Alarico eversa S. Augustino scribendi præclarissimos de Civ. Dei libros causam præbuit, ut a paganorum contumeliis Christi fidem tueretur. Inquit autem magnus doctor lib. 1, cap. 1: *An non etiam illi Romani Christi nomini infensi sunt, quibus propter Christum barbari pepercerunt? Testantur hoc martyrum loca, et basilicæ Apostolorum, quæ in ipsa vastatione Urbis ad se confugientes suos, alienosque (videlicet paganos Romæ degentes) receperunt.* MURATORIUS.

(j) Emendavi ex nostro codice. Nam Mur. pro *refert legit ferat*. — Id moris in Ecclesia primitiva invaluit, ut post sacras antistitis preces populus concordii voce responderet Amen. Egregius in hanc rem est S. Justini martyris locus in Apol. pro Christianis secunda, quæ re vera prior dicenda est: *Ὁ συντελέσας, inquit is, τὰς εὐχὰς τε, καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπεσημαί λεγων Ἀμὴν: Ubi ille, (id est episcopus) preces, et eucharistiam absolvit, totus qui adest populus fausta approbatione acclamat dicens, Amen.* Quod etiam antiquissimus doctor infra repetit. Tertullianus lib. de Spectac. cap. 25 ad Christianum ait: *Eo ore, quo Amen in Sanctum protuleris, gladiatori testimonium vis reddere?* Ipse Paulinus in precatore Matut. de Deo loquens:

Quem celebrant modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit æra vocibus Amen.

Consule præter hæc Bonam, Rer. Liturg. lib. II, cap. 5. MURATORIUS.

(k) Num fulmine, hoc est piarum vocum fragore? MURATORIUS.

(l) Eadem ferme verba exhibet S. Hier. in præf. ad II lib. Comment. in Ep. ad Galat.: *Romanæ, inquit, plebis laudatur fides. Ubi alibi tanto studio, et frequentia ad ecclesias et ad martyrum sepulcra concurritur? Ubi sic ad similitudinem caelestis tonitrus Amen reboat, et vacua idolorum templa quatiantur?* MURATORIUS.

Diffugiunt trepidi desertas demones ædes. A
 Lividus incassum serpens fremit ore cruento
 Lugens humanam jejuna fauce salutem.
 Sequæ simul pecudum jam (a) sanguine defrau-
 [datum
 75 Prædo gemens frustra siccas circumvolat aras.
 Sic (b) Deus et reliquis tribuens pia munera terris
 Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
 Sic dedit Andream (c) Patris, Ephesoque Johan-
 [nem (d),

(a) In Mur. codice scriptum erat *quem* : in nostro autem *jam* : quo modo legendum esse suspicatus fuerat Muratorius.

(b) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 84 citat Dungalus.

(c) Patræ urbs Achaicæ. Ibi consummasse martyrium Andreas dicitur in ejus Actis apud Sur. tom. VI. Hieronymus in ep. 148 ad Marcellam : *In omnibus locis versabatur (Jesus), cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia.* Vide Bar. in Martyr. Rom., et Florentin. in Martyr. Hieron. MURATORIUS.

(d) Ephesi occubuisse Johannem mille monumenta testantur. Euseb. Cæs. lib. III, cap. 35 Hist. eccl. Polycratis Ephesini episcopi epistolam refert, in qua idem assertur. Vide Baron. in Martyr. ad diem 27 Decembr. Ilinc celebris Ephesina Ecclesia, et inter apostolicas relata primatem, seu exarchum nulli subditum patriarchæ quondam jactavit. Tertull. cap. 36 Præscript. : *Proxime, inquit, est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippo, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum.* Venantium Fortunatum his jvat addere canentem lib. VIII, carm. 4 :

Nobilis Andream mittit Achaia suum,
 Præcipuum meritis Ephesus veneranda Johannem
 Dirigit.

MURATORIUS.

(e) M. Antonius Columna in libello de Vita et Gestis S. Matthæi : *Illud, ait, certe inter historicos convenit, in Regia Ethiopiæ civitate B. Apostolum martyrio coronatum, ibique diu sacrum mansisse corpus.* Pro martyrii loco adsentiri aliquantulum possem, siquidem Metaphrastes eidem adstipulatur, unaque cum eo Venantius Fortun. lib. V, carm. 1, ubi ait :

Matheus Æthiopes attemperat ore vapores,
 Vivaque in exusto flumina fudit agros.

Verum de sepulturæ loco Columna decipitur. Qui enim Paulinus noster Parthiam Matthæi sepulcrum complecti dixisset, si in Æthiopia illud conditum fuisset? Parthi, Æthiopesque nimium diversi, ut eorum nomina confundantur. Sed audiamus iterum Venantium lib. VIII, carm. 4 :

Inde triumphantem fert India Bartholomæum,
 Matthæum eximium Naddaver alta virum.

Idem etiam innuit carm. seqq. :

Quos Patra, quos Ephesus, Naddaver arce tenet.

Ut igitur concilietur viri tanti, urbem Naddaverem in Parthia positam arbitraret, quo S. Matthæi ossa post mortem fuerint translata. Cur enim hic audiat Abdias omnium iudicio scriptor apocryphus, qui hanc urbem Æthiopia in regione statuit? Si hujusmodi auctoritatibus agendum, Dorotheum et ego reponerem pseudographum et ipsum auctorem, qui in libello de XII apostolis Matthæum assertit Hierapoli Parthiæ defunctum, seu Hierapoli Syriæ, ut prodit in fragmento quodam Gulielmus Cave lib. de Script. eccl. Sed aperte Paulino subscribunt Anonymus apud Oecumenium dicens : *Matthæus evangelista Evangelium Hebraica lingua conscriptum tradidit. Obdormivit autem in Hiera civitate Parthiæ, et ibi sepelitur.* Hippolytus in Indiculo XII apost. scribit : *Matthæus obdormivit Hiereæ Parthorum civitate.* Freculphus tom. II, lib. II, cap. 46, Matthæi sepul-

Ut simul Europam, atque Asiam curaret in illis,
 80 451-452 Discuteretque graves per lumina
 [tanta tenebræ.
 Parthia Matthæum (e) complectitur, India Tho-
 [mam (f)
 Lebbæum Libyes (g), Phryges acceperunt (h) Phi-
 [lippum,
 Creta Titum sumpsit (i), medicum Boetia (j)
 [Lucam.

crum ita signat : *Primum evangelizavit in Judæa, postmodum in Macedonia prædicavit; requiescit in montibus Parthorum.* C. V. Bollandus ad diem 24 Febr. ex codice a mille annis exarato notitiam refert de locis SS. apostol., ibique dicitur : *Natalis S. Matthæi apostoli, qui passus est in Persida.* Martyr. Hieronym. a Florentino editum hæc habet : *In Persida Natalis S. Matthæi apostoli et evangelistæ.* Alius item indiculus vetustissimus apud Florent. pag. 159 in *Persida* passum testatur Matthæum. Parthia certe Persidi adjacebat, immo, ut Plin. lib. VI, cap. 25, ait : *Persis in Parthorum jampridem translata est nomen.* Et Persidem Parthia complectebatur, ut etiam erudit. et C. V. Baudrandus amicus meus in Lexico geograph. monuit. Unde opinio mææ aliud suffragium accedit, dum in Parthia sepultum Matthæum una cum Paulino affirmo. Patet etiam in Parthiæ prædicasse S. apostolum, ut par sit credere, relictos ibi discipulos eidem e vivis sublato, ejusque ossibus in urbem Naddaverem reportatis parentare potuisse. MURATORIUS.

(f) Obiisse hunc apostolum ibidem præter alios auctores testatur S. Hieron. de Script. eccl., qui et urbem Calaminam locum martyrii assignat. Ejus corpus Edessam deinde translatum, uti videre est apud Baron. in Martyr. ad diem 3 Julii. Laudata a Bollandus notitia hoc etiam assertit : *Natalis S. Thomæ apostoli in India, et translatio corporis ejus in Edessa.* MURATORIUS.

(g) Lebbæus idem est ac Thaddæus, qui alio etiam nomine Judas nuncupatur. S. Hieron. in cap. 1 Matth. : *Thaddæum apostolum ecclesiastica tradit Historia missum Edessam ad Abagarum regem Chosidenæ (Osroene legendum potius) qui ab evangelista Luca Judas Jacobi dicitur, et alibi appellatur Lebbæus, quod interpretatur corculum, credendumque est eum fuisse trinomium.* At a Paulino dissident reliqui scriptores in constituendo loco, ubi sacrum illius corpus servetur. Venant. Fortun. carm. 4. lib. VIII :

Hinc Simonem, et Judam lumen Persida gemellum
 Læta relaxato mittit ad astra sinu.

Dorotheus Tyrius in lib. de XII Apost. : *Judas Jacobi, qui et Thaddæus, et est Lebbæus Edessensis, et universæ Mesopotamiæ Evangelium Domini prædicavit. Sub Augaro Edessenorum rege in Beryto occisus, et cum honore sepultus.* Florentin. in not. ad martyrii Hieron. quædam producit martyrologia antiquissima, quibus in *Perside*, aut in *Suanis civitate Persarum* occisus Thaddæus dicitur. Ego censerem hos de mortis loco intelligendos, Paulinum vero de sepulcri loco. MURATORIUS.

(h) Hierapoli in urbe Phrygiæ sepultum Philippum discimus etiam a Venantio Fortun.

Læta suis votis Hierapolis alma Philippum
 Producent.

Cui adde Hieron. de Script. eccl. : *Philippus apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli cum filiiabus honorifice.* Vide Baron. in Martyr. ad diem 1 Maii. MURATORIUS.

(i) Episcopum Crætæ fuisse Titum, ibique etiam sepulturam nactum docet Hieronymus, ceterique scriptores, ac Menologia, ut eandem recoquere crambem nihil sit opus. MURATORIUS.

(j) In Mur. cod. legitur *Boethia*; in nostro *Boetia*.

Marcus, Alexandria (a), tibi datus, ut bove pul-
[so (b)]

85 **453-454** Cum Jove (c), nec pecudes Ægypti-
[tus in Apide demens,

In Jove nec civem coleret (d) male Creta se-
[pultum,

Dungalus mendose legit hunc versum : sic enim leg-
git : *Creta Titum sibi sumpsit, Antiochia, et Ostia Lu-
cam.* — Hactenus depravatam lectionem e Dungalō
hauseramus, quum ita in ejus codicibus, ac præsertim
in antiquissimo Bibliothecæ nostræ legatur :

Creta Titum sibi sumpsit, et Antiochia, et Ostia Lucam.
Rosweidus in notis ad hunc locum ita ait : *Mirum a
Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochiæ, et
Ostia, quum Martyrologium Romanum 9 Maii dicat
ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim.
Nisi tantum velit Antiochiam, et Ostiam Lucam Evan-
gelii proseminatorem habuisse egregium, fors et reli-
quias aliquas ejus aliunde expetierint.* Verum vulneris
hujus sanitatem codici nostro debemus. Revera in
Bœothia, seu Achaia sepultus est Lucas. Gaudentius
Brix. in serm. habito in Dedic. Eccles. *Johannem in
Sebaste provinciae Palæstinæ, Thomam apud Indos,
Andream, et Lucam apud Patras Achaicæ civitatem tu-
mulatos refert.* Lucæ dein reliquias una cum Andree
apostoli ossibus Constantinopolim de Achaia trans-
latas meminit Hier. de Script. eccles. Quibus alia
documenta addi possunt. Hinc pseudo Dorotheum
arguas, dum Ephesi mortuum ac sepultum Lucam
somnia. Ceterum medici titulum Lucæ a Paulino
alibi aptatur, nempe Natal. 9 :

Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela
Bis medicus Lucas.

MURATORIUS.

(a) Ita legitur in nostro codice : in codice autem
Muratorii *Alexandria.* — Alexandrinam Ecclesiam
Marcus a S. Petro illuc missus fundavit, eamque suo
etiam sanguine, tumuloque beavit. Id a Hieronymo
doceatur omnibusque Martyrologis. MURATORIUS.

(b) Apud Ægyptios celebris quondam fuit cultus
Apidis, quem bovis specie figurabant. Huic quotan-
tis longa cæremoniæ series impendebatur. Solin.
cap. 32 : *Inter omnia, quæ Ægyptus habet digna me-
moratu, præcipue bovem mirantur. Apim vocant. Hunc
ad instar colunt numinis, insignem notæ albæ macula,
quæ dextero ejus lateri ingenua corniculantis Lunæ
refert faciem, etc.* Historiam de hisce Ægypti
superstitionibus texere possem; præstat tamen lectorem
ad ea dimittere, quæ congresserunt Vossius in libris
de Theolog. gentil., Salmas. in Exercit. Plin. ad So-
lini locum supra relatum; Diodor. Sic. lib. 1; Eus.
Cæs. de Præp. evang. cap. 11, Herodot., etc. Ego
quoque ad quartum Paulini poema plura notabo.
MURATORIUS.

(c) Illato per Titum in Cretensem urbem Evan-
gelio, inde pulsus est Jupiter. Quod si ad Ægyptios
hujus mentionem referas, ille est Jupiter Ammon,
quem summa illi veneratione prosequuntur. Plu-
tarch. de Isid. et Osir. Ammonem ait esse ἰδιὸν παρ'
Ἀγυπτίους ὄνομα τοῦ Διός; proprium nempe apud
Ægyptios Jovis nomen. Herodot. in Euterp. : Ἀμμῶν
γὰρ Ἀγυπτίους καλεῖται τὸν Δία; Ammonem enim Ægypti-
i appellant Jovem. MURATORIUS.

(d) Jovem Cretæ regem fuisse, ibique sepulture
datum, atque ad divinitatis fastigium ab infelici
ethnorum errore perductum ipsi latentur gentiles,
inter quos Lucianus in lib. de Sacrific. ita ait : οἱ
δ' αὖ κρητες οὐ γινώσκουσι παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ τραπήναι
μόνον τὸν Δία λέγουσι, ἀλλὰ καὶ τὰρον αὐτοῦ δεικνύουσι;
*Rursus autem Cretenses Jovem affirmant non modo vi-
xisse apud sese, nutritumque fuisse, verum etiam sepul-
crum illius ostendunt.* Idem asseruit Callimachus
in hymno ad Jovem duobus his versibus :

Nec Phryges exsectis (e) agerent Cybeleia Gallis
Impuram fœdo solantes vulnere matrem,
Et tandem castis (f) fronderet montibus Ida
90 Intactas referens (g) securo vertice pinus :
Vana nec ulterius mutos (h) jam Græcia Delphos
Consuleret, spernensque suum calcaret Olympum
Altius in Sion gradiens, ubi collis alumni

κρητες αἰε ψεύσται, καὶ γὰρ τὰρον, ὃ ἄνα, σείο
κρητες ἐτεκνήσαντο, οὐ δ' οὐ θάνας : ἐσσι γὰρ αἰε.
Mendaces semper Cretenses, namque sepulcrum
Construxere tuum, o rex; non es morte peremptas
Ipse, sed es semper.

Vide Clement. Alex. in Orat. hortatoria ad Græcos,
Demetrium Scepsium apud Scholiast. Apollon. lib.
III, et reliquos mythologos. MURATORIUS.

(e) Cybeleia Cybeles, seu Berecynthiæ magnæ deo-
rum Matris dies festi erant. Hujus Deæ sacerdotum
B Galli nuncupati virilibus carere in Atidis memoriam
cogebantur. Paulinus noster in poem. 4 ita ait :

Hic habet et matrem captam pastoris amore,
Sed mellor Pastor, castum servare pudorem
Qui voluit, sprevitque Deam, cui sæva viriles
Abscidit partes, etc.

Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt, etc.
De Gallis etiam meminit Lucanus lib. 1 :

Crinemque rotantes.

Sanguineum popolis ceciderunt tristia Galli.

Herodian. lib. 1 : *Inde Phryges olim Orgia colebant
ad ipsum fluvium Gallum, a quo etiam sacerdotes Cy-
beles cognominantur.* Vide Panvin. lib. II Descript. civ.
Rom., et ea, quæ ad quartum poema retuli. Plura
etiam de Gallis et Archigallis dixi ad inscriptionem
quamdam Juliani J. C., quam in marmorum colle-
ctione nova sum editurus, MURATORIUS.

(f) Cybele potissimum in Ida monte colebatur apud
Phryges, quia ibi nefandos Atidis amores exercue-
rat. Hinc Virgil. lib. X Æneid.

Alma parens Idæa Deum.

A Cybele etiam Phrygiæ monte putatur Cybele no-
men traxisse. MURATORIUS.

(g) Pinus in tutela Matris deum est, inquit Servius
ad lib. IX Virgil., ubi hæc leguntur Cybeles Jovem
alloquentis verba :

Pinea sylvæ mihi varios dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa.

Arnobius etiam lib. V contra Gent. : *Quid sibi vult
illa pinus, quam semper stans diebus in deum Matris
intermittitis sacrario? Et eod. lib. ad finem : Pinus
illa solemniter, quæ in Matris infertur Sacrum Deæ,
nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Atis virum
demessis genitalibus abstulit? Et quam memorant Di-
vam in solatium sui consecravit meroris? Multa su-
per his videas apud V. G., mihi que supra omnes
carissimum Benedictum Bacchinum in singulari dis-
sert. de Sistris. MURATORIUS.*

(h) Emendavi ex nostro codice, qui habet mutos.
D In Mur. codice scriptum est multos : at recte suspi-
catus est Muratorius legendum esse mutos. — Unos
adhuc novimus Delphos Apollinis oraculo celebres.
Quid est igitur, quod multi hic memorantur? Poetica
locutus hoc in loco videtur Paulinus, ut pro Del-
phis oracula, aut templa Phæbo præcipue dicata
intelligat. Est hoc poetarum. Scimus etiam Apollini
Pythio plura delubra fuisse sacra. Delphosque an-
tiquitus Pythum appellatos. Pausan. in Phocicis :
κρόνω δέ, αἰτ, ὑστρον, καὶ Πυθῶ τὴν πόλιν, οὐ δέλφους
μόνον ἐκάλεσαν οἱ περιουόντες. *Sequenti vero tempore
urbem Delphos non solum, sed etiam Pytho incolæ nun-
cuparunt.* Quare pro Delphis multa Apollinis Pythii
templa hic intelligenda non inepte venient. Dæmo-
nem Delphicum obmutuisse nato Christo ferunt Oro-
sius lib. I, Cedrenus, et Niceph. Callist. lib. I, cap.
17. De silentii causa rogatum respondisse aiunt :

Me puer Hebraeus divos Deus ipse gubernans
Cedere sede jubet, tristenque redire sub Orcum.

Lene jugum celso fastigat (a) vertice Christus. A
 95 Fugit et ex Epheso (b) trudente Diana Johanne
 Germanum comitata suum, quem nomine Christi
 Imperitans Paulus pulso Pythone (c) fugavit.
 Fugit ab (d) Ægypto Satanas, ubi mille figu-
 ras (e),
 Nomina mille sibi variis accommoda monstris
 100 ~~455-456~~ Sumpserat; ut Serapi (f) sanctum
 [formaret Ioseph,
 Nominer ferali abscondens (g) venerabile nomen,
 Cum tamen ipsa fidem simulacri forma doceret,

Hinc arbitraret in textu latere mendum, ac propter-
 ea pro multis reponendum *mutos*. MURATORIUS.

(a) Hoc est acuit. Silius lib. v :

Mediamque per alvum

Sensim fastigans compressa cacumina necit.

Et apud Cæsarem in Comment. *fastigatus leviter col-
 tis* legitur. MURATORIUS.

(b) Plin. lib. xxxvi, cap. 14 : *Magnificentia vera
 admiratio existat templum Dianæ Ephesæ*. Censebatur
 autem hoc templum inter septem mundi mira-
 cula. Paulus apostolus, ut habetur in Actis apost.
 cap. xix, delatus Ephesum hæc ait : *Magnæ Dianæ
 templum in nihilum reputabitur, et destrui incipiet
 majestas ejus, quem tota Asia et orbis colit*. Illuc de-
 mum S. Johannes venit, ac Dianæ silentium impos-
 suit. Prochorus licet apocryphus scriptor in Joannis
 Historia id multis prodit cap. 4 et 5. MURATORIUS.

(c) Cap. xvi Act. ap. hæc habentur : *Factum est
 autem euntibus nobis ad orationem puellam quamdam
 habentem spiritum Pythonem obriare sibi, quæ quæ-
 stum magnum præbebat dominis suis divinando, etc.*
*Dolens autem Paulus, et conversus spiritui dixit : Præ-
 cipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea, et exivit
 eadem hora*. Apollo Pythius oraculis clarus habeba-
 tur; quicumque igitur spiritu malo obsidebantur, ac
 in divinationem erumpabant, Pythium in se habere
 dicebantur. Hoc autem a muliere illa expulso Pauli-
 nus Apollinem fugatum recte memorat. Pythii vero
 cognomen a Pythone interfecto, vel a πυθωνα hoc
 est a consulendo Phœbus traxit. MURATORIUS.

(d) In Mur. codice legitur : *Fugit et Ægypto* : in
 nostro : *fugit ab Ægypto*. Utraque lectio probabili-
 lis. — Ægyptiorum deorum numerus erat infinitus.
 Longam horum seriem textit Diodor. Sic lib. i Bi-
 blioth., Juvenalis sat. 5 :

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
 Ægyptus portenta colat? Crocodillon adorat
 Pars hæc; illa pavet saturum serpentibus Ibm;
 Elligies sacri nitet aerea Circeopithecii.

Tertull. cap. 34 Apolog. : *Ægyptiis permissa est tam
 vana superstitionis potestas, avibus, et bestiis conse-
 crandis, et capite damnandis, qui aliquem hujusmodi
 Deum occiderit*. Videndi Lucian. de Imag., Clemens
 Alexandr. lib. iii Pædag., cap. 2, Minutius Fel. in
 Dialog., et in primis Constantinus Manasses in An-
 nal., ubi ab Ægyptiis coli asseruit.

Ἰβεις, καὶ τράγους, βοῦς, καὶ κύνες, καὶ κροκοδείλους,
 καὶ τ' ἄλλα προσχθίσματα τῆς σφῶν φρονηλαθείας,
 Felles, et similes,
 Ibes, et hircos, et boves, canes, et crocodilos,
 Et alias abominatōnes ab errore mentis profectas.

Hæc S. Hieron. lib. iv Comment. in Esaiam. cap.
 xi aiebat *Gentem Ægyptiorum in tantum idololatriæ,
 et vanissimæ superstitioni deditam, ut accipitres, no-
 ctuas, canes, et hircos, et asinos divino nomine con-
 secrarent, etc.* MURATORIUS.

(e) Ita scriptum est in nostro codice : in codice
 autem Muratorii, *sub mille figuris*, quæ lectio men-
 dosa est.

(f) In Mur. codice scriptum est *Serapis*; in nostro
Serapi : utra lectio sit melior, judicet lector. — Jo-
 sephum patriarcham in Ægypto celebrem vana in-

Qua modius capiti (h) superest, quia frugibus
 (i) olim

Ante famem Domino sic inspirante coactis
 105 Innumeras gentes Ægypti ex ubere pavit,
 Et steriles annos annis saturavit opimis.
 Sed ne ultra sanctus coleretur honore profano,
 Mens arcana Dei devotæ pectora plebis
 Immissis acuit stimulis, cultumque nefandi
 110 Dæmonis everso (j), fractoque Serapide (k)
 [clausit.
 Non Pelusiæcis vaga saltibus Isis Osirim (l)

colarum superstio in Serapidem converterat. Julius
 Firmicus de Error. profan. relig., cap. 14. id pluri-
 bus asserit; nomenque Serapidi inditum prodit. *Nam
 quia Saræ pronepos fuerat, ex qua nonagenaria Abra-
 ham indulgentia Dei susceperat filium, Serapis dictus
 est Græco sermone, hoc est Σαρᾶς ἐκός*. Sed hoc invito
 Joseph accidit, immo mortuo, etc. Hic in Ægypto coli-
 tur, hic adoratur; hujus simulacrum Neocororum turba
 custodit, et ad memoriam vetustatis errans populus or-
 dinem sacrorum in honorem integerrimi, ac prudentis-
 simi hominis constitutum contentiosa hodie animositate
 custodit. Post Firmicum Rufinus Paulino coævus id
 quoque testatus est lib. ii Hist., cap. 23, de Serapi-
 dis simulacro loquens : *Quidam in honorem nostri
 Joseph formatum perhibent simulacrum ob divisionem
 frumenti, qua jamis tempore subvenit Ægyptiis*. Vide
 Baronium ad ann. 389. De hac re præclaræ disserta-
 tionem non ita pridem emissam Romæ a viro eru-
 ditissimo patre Bonjour per litteras monuit V. C.
 Ant. Magliabechius, eique Paulinum quoque nostrum
 favere gratulor. MURATORIUS.

(g) Emendavi ex nostro codice, qui habet *abscon-
 dens*. In codice enim Mur. legitur *abscondens*.

(h) Serapidis statua modio capiti superimposito
 effingebatur. Hanc effigiem reperire est apud Car-
 tarianum de Imag. deor., et apud Fulv. Ursin. in Scipio-
 nis numismate. Rufinus supra laudatus ibidem
 ait : *Post hoc revulsum cervicibus, et depresso modio
 trahitur caput*. Et infra : *Alii Jovem putant, cujus ca-
 pitii modius superimpositus*. Suidas quoque verbo
 Σαρᾶς inquit : *Οἱ δὲ τὸν Νείλον ἴσασαν εἶναι. διὰ τὸ
 εἶχεν μῶδιον ἐν τῇ κεφαλῇ* : *Alii vero Nilum esse dicebant,
 eo quod modium in capite gestaret*. Macrob. cap. 20
 lib. i Saturn., hujus falsi numinis meminit, sed pro
 modio *calathum* ejus capiti affingit. Ad Theodosii
 usque tempora stetit Ægyptii Serapidis templum.
 Dirutum deinde jacuit, ut Rufinus, Socrates, ceteri-
 que narrant Historici. Casalius de profan. rit. cap.
 13. Serapidis effigiem exhibet, sed quum ejus capiti
 modius desit, incertum mihi videtur, an illius Numi-
 nis sit simulacrum. Certe plures Serapidis figuræ
 profert clar. Patinus in imp. Numism. pag. 153 in
 Tito et in Hadriano, ac omnes cum modio intueri
 licet. Id etiam tetigit Plutarch. in libell. de Isid. et
 Osir. MURATORIUS.

(i) Lectionem codicis Mur. secutus sum. In nostro
 legitur *fructibus*.

(j) Ita legendum puto cum nostro codice. At in
 Mur. codice legitur *averso*.

(k) Id innuit quod ævo suo peractum fuerat; Se-
 rapidis enim simulacrum sub Theodosio M. eversum.
 MURATORIUS.

(l) Osiris a Typhone interemptus fuit, ac in frusta
 discerptus. Isis conjugem occisum ulta cum luctu,
 ac ejulatibus ejus reliquias quæsit, inventasque
 sepulcro reddidit. Hinc profanus apud Ægyptios ritus
 quotannis repetebatur. Ovid. lib. ix Metam.

Et regale decus, cum qua latrator Anubis,
 Sanctaque Bubastis, variisque coloribus Apis,
 Sistræque erant, nunquamque satis quæsitus Osiris.
 Minutius in Octav. : *Considera demique sacra ipsa, et
 ipsa mysteria; invenies exitus tristes, fata, et funera,
 et luctus, atque planctus miserorum deorum. Isis per-
 ditum filium cum Cynocephalo suo, et aliis sacerdotibus*

Quærit aruspibus (a) calvis, qui pectore tun- A
[so (b)
Deplorant aliena suo lamenta dolore,
Moxque itidem insani sopito gaudia luctu (c)
115 Vana gerunt eadem mentiti fraude repertum,
Qua non amissum (d) sibi quæsiere vagantes.
Heu quo stultitiæ merguntur gurgite mentes
457-458 Luce Dei vacuæ! nam quid, rogo, cæcius
[illis,
Qui non amissum quærent, nusquamque ma-
[nentem
120 Inveniunt, planguntque alli quod non dolet
[ipsis?
Elige quid facias miser error. Quid colis? aut
[quid
Plangis? non coeunt quæ jungis : luctus honorem
Non sequitur : lamenta colis, lugendaque credis,

luget, plangit, inquit; et Isiaci miseri cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imitantur. Mox invento parvulo gaudet Isis, exsultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur. Sed cur perditum filium vocat Minutius? Osiridem profecto maritum Isidis testantur antiqui omnes, ac potissimum Synesius in lib. de Provid., et Plutarchus in lib. de Isid. et Osir. Non juvat his immorari, quum tantum a se ipsis discrepantes ipsimet Ægyptii inveniantur in sacrorum suorum Historia, ut ne venditent quidem fabulas sale mixtas, sed nugas proferant ineptissimas. Pro Minutio stat Lactantius lib. 1 Instit., cap. 21, ubi inquit : *Isidis sacra sunt, quatenus filium vel perdidit, vel invenerit; nam sacerdotes ejus sua pectora tundunt, lamentantur, deinde puer producit, quasi inventus, et in lætitiâ luctu mutatur.* Filium autem Isidis Horum nomine deperditum ab Iside, simulque quesitum suspicor ex verbis Athanasii in Orat. contra gentes : *Ἐν γούν Αἰγύπτῳ ἔτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίριδος, καὶ Ὀρον, καὶ Τύφωρος, καὶ τῶν ἄλλων θρησκείας ἀποδείξαι ἠναγκάσθηται.* Certe in Ægypto nunc etiam de Osiride, Horo, Typhone, aliisque ut deperditis, et extinctis deploratio solemniter peragitur. MURATORIUS.

(a) Lampridius in Commodo : *Sacra Isidis coluit, ut et caput raderet, et Anubin portaret.* Idem repetit Spartianus in Pescenn. Nigro. *Vidimus sacra Isidis ferentem, quibus Commodus adeo deditus fuit, ut et caput raderet, et Anubim portaret.* Hieron. in Ezech. cap. XIII : *Perspicue demonstratur rasis capitibus, sicut sacerdotes, culloresque Isidis ac Serapidis, nos esse non debere.* Ambros. quoque in Ep. ad Sabin. : *Ipsi capita, et supercilia sua radunt, si quando Isidis suscipiunt sacra.* Hujus ridiculi moris causam tradit Plutarchus de Isid. et Osir. De vocabulo *calvi* ad rem facit Martialis distichon lib. XII epigr. 29 :

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba,
Inter adorantes cum stetit Hermogenes.

MURATORIUS.

(b) Julius Firmicus præclarissimus scriptor, de Errore profan. relig. cap. 2, Isiaci sacri summam his perstringit verbis : *In adytis habent idolum Osiridis sepultum. Hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miserandum casum sui regis turpitudine dehonestati defeant capitis, tundunt pectus, lacerant laceratos, veterum vulnorum reserant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funestas, ac miserandæ necis exitium renascatur, etc.* Lactant. lib. 1 Div. Inst. : *Sacerdotes Isidis deglabrato corpore pectora sua tundunt, lamentando sicut ipsa, cum filium perdidit, fecerat.* Commodus quoque referente Lampridio Isiacos pineis usque ad perniciem pectus tundere cogebat. Athenag. in Apolog. : *Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη, Ἀγγυπτιῶν πectus tundunt in sacris suis.* MURATORIUS.

(c) Mur. codex habet *planctu*; noster *luctu*.

Quæ divina putas. Si dii sunt (e), nec miseri
[sunt;
125 Aut si sunt miseri (f), dii non sunt, atque ho-
[mines sunt,
Et miseri : miserare (g) igitur mortalia passos,
Aut lætus (h) venerare deos : nam cæcus aperte
[est
Hic furor, aut miseros colere, aut lugere beatos.
Ergo dea est Isis? mulier dea? si dea, corpus
130 Non habet, et sexus sine corpore (i), vel (j)
[sine sexu
Partus abest (k). Unde ergo illi quem quærit (l)
[Osirim?
Atque ubi quærat eum (m), nescit dea. Sed dea
[numquam
B Esse potest mater, nec femina. Nam Deus unus,
Virtus trina Deus, Pater unus, et unus in ipso
135 Filius : ex ipso simul unus (n) cum Patre Verbi

(d) Minutius in Octav. : *Nec desinunt annis omnibus vel perdere, quod inveniunt, vel invenire, quod perdant. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod luceas?* MURATORIUS.

(e) In Muratorii codice ita scriptum est : *Quæ divina putas, si dicis, nec miseri sunt. Aut si sunt miseri, dii non sunt, atque homines sunt, Et miseri, etc.* In nostro autem codice ita : *Quæ divina putas. Si dii sunt, nec miseri sunt. Et miseri, etc., desideratur scilicet versus. Itaque, collatis invicem duabus hisce lectionibus, sic legendum statui ut superius legitur.*

(f) E Julio Firmico lib. de Proph. relig. Error. hæc hausit verba Paulinus : *Si dii sunt illi, inquit is cap. 8, quos colitis, cur eos lugetis? Cur annuis luctibus eos plangitis? Si lacrymis et luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque e duobus facite, aut nolite eos lugere, si dii sunt, aut si luctu eos dignos putatis, ac lacrymis, deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lacrymis vestri majestas divini nominis polluat. Epiphanius etiam in Anchorato cap. 166 : Ἄλλος δὲ Ἐραχλείτης Αἰγυπτίος φησὶν : Εἰ θεοὶ εἰσὶν, διὰ τὴν θρησκείαν αὐτοῦς; Ἄλιος vero Heraclitus Ægyptiis ita objicit : Si dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis?* MURATORIUS.

(g) Mur. cod., *miserere*. At legendum est *miserare*, ut est in nostro codice.

(h) Legendum est *lætus*, ut est in nostro codice : at Mur. codex habet *lætos*.

(i) Corruptum carmen. Ego emendatis verbis ita legem :

Ergo dea est Isis? Mulier dea? Si dea, corpus
Non habet, et sexum sine corpore, vel sine sexu
Corpus habet?

D Ut sit sensus. Si dea est Isis, quomodo corpus, a quo divinitas abhorrere deprehenditur, habet illa? Si corpore carentem dicitis, quo pacto sexus illi erit sine corpore? Sed legendum potius *Partum habet*. MURATORIUS.

(j) Mur. cod. habet *aut sine sexu*. At metri ratio ostendit legendum esse, ut scriptum est in nostro codice, cujus lectionem secutus sum.

(k) Mur. cod., *Pars habet*, quæ lectio sine controversia mendosa est : et legendum ut est in nostro codice, cujus lectionem posui.

(l) Mur. cod., *quærat* : noster vero, *quærit* : quam lectionem sequor. — Et hic insciti exscriptores offenderunt. Corrigo sic :

Unde ergo illi, quod cum quærit Osirim,
Aut ubi quærat eum, nescit dea?

MURATORIUS.

(m) In Mur. cod. mendose scriptum est *cum*. Noster habet *eum* : et ita legendum est.

(n) Spiritus sanctus hic *Spiritus Verbi* nuncupatur,

Spiritus : hæc tria (a) sunt Deus unus nomina A 145 Martyribus magno venerandæ cædis acervo
[semper.

Sola Dei natura Deus : quod Filius, et quod

Spiritus, et Pater est : sed Filius ex Patre natus,
Spiritus ex Patre (b) procedens. Nihil hic habet

[ulla (c)

140 Commune, aut simile in rebus natura creatis.

Ast (d) Carthago potens Cypriano martyre flo-
[ret (e),

Cujus et ore simul profusi, et sanguine fontes
Fecundaverunt Libyæ sitientis arenas.

Nec procul inde Uticam (f) collatis Candida
[Massa

aut si aliter legendum censes, ut illud Verbi referendum sit ad Patrem, ex ipso referendum esset ad Filium, a quo Spiritus procederet, ac propterea de processione S. Spiritus a Filio argumentum hinc quoque duci posset. Priorem tamen sensum tuetur S. Augustinus tract. 99 in Johann., ubi ait : *Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus?* Verum vide quæ inferius adnotavi. MURATORIUS.

(a) Mur. cod. habet *trina*: sed mendose: itaque Muratorius sic emendandum locum censuit: *Hæc trino Deus unus nomine semper*. At nostri codicis lectio non est immutanda, in quo legitur: *hæc tria sunt Deus unus nomina semper*.

(b) Prioribus Ecclesiæ seculis quum in controversiam non adduceretur, an ex Filio quoque procederet S. Spiritus (id enim hæretici, ut Bellarminus ait, concedebant, quemadmodum ex Basilio lib. II contra Eunomium in concilio Florentino evictum est) contenti erant catholici ex Patre Filium procedentem dicere. Nusquam tamen a solo Patre procedentem affirmare ausi sunt; quin immo et complures expressè Spiritum a Filio procedere scripserunt, ut pluribus exemplis ostendunt Bellarminus lib. II de Christo, cap. 24, 25, etc., Leo Allatus et alii. Ego in reliquis Anecdotorum libris Venantii Fortunati expositionem in symbolum *Quicumque* producam, qua idem etiam expressum reperietur. In alio item vetustissimo Ambrosianæ bibliothecæ codice ante mille, et plures annos scripto, symbolum idem sum nactus, ubi vulgata occurrunt verba: *Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, non creatus, nec genitus, sed procedens*. Quare Græculorum, ipsorumque Novatorum querelam retundere fas erit, quibus particula *Filioque* sero addita videtur. Nil igitur, uti superius dixi, obstat, si apud veterum nonnullis e Patre Spiritum procedere audiamus, quum, licet de Filio sileatur, nihil in nos eorum silentium pugnet. Sic Bachiarium audiemus antiquissimum philosophum, qui seculo Christi, quantum ex Gennadio colligere possumus, quinto florebat, in Apologia sua *Patris*, non vero *Filii* meminisse. Hanc item Apologiam in Anecdotis meis veluti eximium vetustatis arcanum Deo favente proferam. Illud etiam animadverti in expositione Fidei, quæ inter S. Hieronymi opera habetur, Rufinoque presbytero adjudicatur, itidemque in symbolo, quod a quibusdam Hieronymo, ab aliis Pelagio, et in vetustissimo Ambrosianæ codice papæ Damaso tribuitur, non addi particulam *Filioque*, uti volumina typis consignata habent, sed eam a nuperis exscriptoribus ninium scrupulosis adjectam. Verum lectorem ad secundum Anecdotorum volumen remitto, ubi de his fusius. Nunc animadvertisse sufficiat Paulinum hunc S. Spiritus e Filio processum alibi affirmare, siquidem ita canit Natal. IX:

Spiritum ab unigena sanctum, et Patre procedentem.

Hoc est a prole unigena, quæ alia non est, quam Filius. Hoc certe miror tanti scriptoris testimonium nulli observatum fuisse. MURATORIUS.

PATROL. LXI.

459 - 460 Extulit; unus enim (g) benedicti
[cespitis agger

Corpora multa tegens alte caput extulit arvis,
Et meritis altos (h) testatur monte sepulcri.

Inde Deo dudum jam fertilis Africa Christo

150 Multiplicat largas tanto de semine fruges,

Et parit egregios (i) verboque, fideque magi-
[stros.

Nec (j) minor Occiduis effulsit gratia terris.

Ambrosius Latio (k), Vincentius exstat Iberis.

Gallia Martinum (l), Delphinum Aquitania (m)
[sumpsit.

(c) Mur. cod., *illa*. At legendum est *ulla*, ut est in nostro codice.

(d) Mur. codex habet *Et*: noster vero *Ast*. Dungalus, qui citat hunc versum, et duos, qui proxime sequuntur, legit *At*. — Cypriani sanctitas, et fama Doctrinæ adeo se per orbem propagavit, ut apud Latinos non tantum, sed et apud Græcos antiquis temporibus celeberrima fuerit illius solemnitas. Exstant de illo sermones quidam S. Augustini, et duo S. Maximi. Quinque etiam alios ejusdem Taurinatis episcopi in S. Cypriani laudem proferam in reliquis Anecdotorum libris. MURATORIUS.

(e) Dungalus legit *gaudet*; Mur. cod. et noster *floret*.

(f) Celebris est Catonis fato, amplitudine et antiquitate inter Africanas urbes Utica. De ea sic Appianus: *Τριτη Λιβύη; μάλιστα μετά Καρχήδωνα πόλις. Utica post Carthaginem maxima urbs Africae*. Sub Valeriano trecenti martyres, ut fatentur quævis martyrologia, seu ut S. August. tract. in psal. XLIX, centum quinquaginta tres in fornacem conjecti gloriose occubuerunt. Hinc cinerum sacrorum massa in summa veneratione habita. Vide Baron. in Martyr. ad diem 24 Septemb.; Prudentius in hymno 13 de S. Cypriano.

Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes,
Candida massa dehinc dici meruit per omne sæculum.
MURATORIUS.

(g) Mur. codex mendose habet *unum etenim*. Noster recte *unus enim*.

(h) Noster cod. *alto*. Sed leg. est *altos*, ut in cod. Mur.

(i) Ita me Deus amet, quum Paulinus religioni sibi aliquantulum duceret, sanctos in vivis agentes laudibus extollere, quod saltem potuit, tacite laudavit. Hic itaque S. Augustinum, qui tum Hipponensem urbem, immo totum orbem *verboque fideque* illustrabat, innui certo certius arbitror, et forte etiam Alipium egregium virum, ac tum temporis Tagastensem episcopum, quos omnes Paulinus arcta familiaritate complectebatur. Consule Augustini, Paulinique amœbæas epistolas. MURATORIUS.

(j) Hunc versum et 5 sequentes citat Dungalus.

(k) Doctorem tantum nullus est ex antiquis, qui dignis non extulerit laudibus. Unum producam Venantium Fortunatum lib. VIII, carm. 4, ut ejus vulnere opem feram. Commendat ille

Vitalem, et reliquos, quos cara Ravenna sepulstat
Gerunsium, Ambrosium Mediolane tuum.

Hactenus depravata lectio; sed ex codice optimo Ambrosianæ bibliothecæ lectionem genuinam restituo: *Gerbasium, Ambrosium, etc.*, scilicet S. Gervasii Fortunatus meminit, / cujus corpus ab Ambrosio repertum Paulinus infra memorat. MURATORIUS.

(l) Ad S. Martini memoriam illustrandam non est meum plura congerere. Eiusdem res gestas a Paulino Petricordio, Sulpicio Severo, aliisque magnis scriptoribus pete. Satis sit adnotasse paucis ante annis tantum virum ad superos concessisse. An. 397, an vero 400 aut 401, is annus fuerit inquirendum aliis relinquo. MURATORIUS.

(m) Mur. cod., *Aquitania*; noster *Aquitania*: quam

155 Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem,
Et toto antiquum detrudunt orbe draconem,
Qui genus humanum per nomina mille deo-

[rum (a),

160 Quæ tamen ex obitis mortalibus et sibi sumpsit
Ipse, suisque dedit coluber, quibus arte no-
[cendi
Princeps in vacuo tetrum gerit aere regnum,
Dæmonibusque caput nobis inimicus oberrat.
Sic (b) itaque et nostra hæc Christi miserantis
[amore

165 Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul, quia cæcis mixta ruinis
Orbis, et ipsa simul (c) moriens in nocte jacebat
Saxicolis polluta diu cultoribus, in qua
Prostibulum Veneris (d) simul, et dementia
[Bacchi (e)

lectionem probo. Dungalus tamen legit *Aquitanica*. — Burdegalensis episcopus fuit Delphinus, Paulinique nostri admodum familiaris. Ad illum etiamnum quinque Paulini epistolæ exstant, in quibus etiam testatur poeta noster se ab hoc viro sancto baptizatum. Hinc autem discis Delphinum anno Christi 404 inter vivos non exstitisse, quippe viros sanctitatis fama post mortem præclaros hic tantum Paulinus recenset. MURATORIUS.

(a) Videtur aliquid desiderari.

(b) Hunc versum et tres qui proxime sequuntur citat Dungalus.

(c) Codex noster mendose habet *jam* pro *simul*. Emendavi ex Mur. codice. Apud Dungalum mendose legitur *Orbis*, et *ipsa moriens in nocte jacebat*.

(d) Vetus ænigma de quadam muliere Clodia nomine usurpatum legitur: *In triclinio Coa, in cubiculo Nola*. Quod eruditorum consensu nil aliud portendit, quam Clodiam in triclinio, convivisque lascivo ore, verbisque procacibus sic usam, ut Venerem, quæ in insula Coa colebatur, penitus exhiberet; in cubiculo vero in omne libidinis genus Nolanorum more incubuisse. Et revera Nolana lascivia in adagium translata est, ac propterea Ausonius in epigr. 70 Crispæ cuidam foedissimos objicit amores hisce verbis:

Et quam Nolanis capitalis luxus inussit.

Campani autem populi, inter quos Nolani, antiquitus Oscii appellabantur, hoc est quasi *obsceni*, ut Porphyrius antiquissimi scholiastis verba ad Horatium testantur; et Festus Oscis frequentissimum fuisse spurcarum libidinum usum asserit. Jure itaque Paulinus Nolæ positum *Veneris prostibulum* inquit. MURATORIUS.

(e) Ambrosius Leo lib. III, cap. ult. de Nola. Ejusdem regionis vindemiam eleganter expressit. Inter alia hæc ait: *At vero vindemiatore ea die, qua pro quoque vindemiam faciunt, atque per totum vindemiam tempus Baccho deo pleni esse, ac furere prorsus videntur*. Subdit: *Clamor vero captum omnem hominis superat, atque qui vix audientibus creditur, num omnino furentium est. In agro quin etiam, in quo vindemiant, semper pudibunda vindemiantibus inclamant, obscenissimas quasque partes suis nominibus pronuntiantes, Veneres vel obscenissimas se optare exclamant, eas jactant, minitantur, etc.* Quis certe crederet iis in oris tantas ethnicismi reliquias tamdiu durasse, ut nostra ad usque tempora illic orgia celebrarentur, et sub Christianis mutato tantum nomine Bacchus coleretur? Proh summum dedecus! *Quale enim, ut cum Tertulliano lib. de Cor. mil., cap. 6, loquar, haben-*

A 170 Numina (f) erant miseris, fœdoque nefaria ritu
Sacra celebrabat sociata libido furori.

Et quis erat vitæ locus hic, ubi nec pudor us-
[quam,
Nec metus ullus erat? Quis enim peccare ti-
[meret,

Hic ubi sanguineus furor, atque incesta libido

175 Relligionis erant (g), et erat pro numine crimen
His qui crediderant esse ullum in crimine nu-
[men (h)?

461-462 Atque erat in toto quasi sanctior
[agmine cultor,

Qui Veneris sacris pollutius incaluisse.

Plenus et (i) ille Deo, reliquisque beator es-
[set (j),

B 180 Qui magis infuso sibi dæmone sævius in se
Desipiens (k), propriisque litans furialia sacra (l)
Vulneribus sanam meruisset perdere mentem.

dum est apud homines veri Dei, quod a candidatis diaboli introductum, et ipsis a primordio dicatum est, quodque jam tunc idololatriæ initiabatur ab idolis, et idolis adhuc vivis? MURATORIUS.

(f) Mur. cod. habet *Numen*; noster *Numina*.

(g) Mur. cod. habet: *Relligiones erant*: quæ lectio sane mendosa est. Noster codex habet: *Relligionis erat*. Sed ad metri rationem servandam legendum puto *Relligionis erant*.

(h) Totus iste versus, *His qui crediderant esse ul- lum in crimine numen*, in codice Muratorii hic de- erat: *legebatur vero post versum 212, loco omnino non suo*. Itaque nostri codicis lectionem secutus hic eum posui.

(i) Noster codex habet *at ille*, codex vero Muratorii *et ille*. Hanc lectionem secutus sum.

(j) Noster codex habet *esse*: at ex quo verbo pendet istud *esse?* nisi subaudire velis *putabatur*. Ego lectionem cod. Mur. secutus sum.

(k) Non possum me continere, quin egregium proferam S. Maximi Taurinatis episcopi locum ex sermone *de idolis auferendis*, in quem una cum aliis ejusdem sancti in ceteris Anecdotorum libris orbi propediem Deo favente communicabo. Inquit ille: *Cum matutinum vigilaveris, et videris saucium vino rusticum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut dianaticus es, aut haruspex est; insanum enim numen amentem solet habere pontificem; talis enim sacerdos parat se vino ad plagas deæ suæ, ut dum est ebrius penam suam miser ipse non sentiat. Hoc autem non solum de intemperantia, sed et de arte faciunt, ut minus vulnera sua doleant, dum vini ebrietate jactantur*. Tum haruspicum vestes, furoremque describens addit: *Mors gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore pejor est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur*. Multa deim insignia in hanc rem addit, quæ silentio præterire propositum suadet. Tibull. de femina sacrificante agens:

Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit in pia deam.

Expressius hæc asserit Prudentius in Hymn. S. Romani:

Sunt sacra, quando vos ipse exciditis,
Votivus et cum membra detrunctat dolor,
Cultrum in lacertos erexit fanaticis,
Sectisque matrem brachiis placat deam.

MURATORIUS.

(l) Ita omnino noster codex. In cod. vero Muratorii legitur, mendose, *propriis litans furialia sacra*.

- O cæcis mens digna animis, et numina digna
Aversis servire Deo (a). Venus, et nemus (b)
[illis
185 Sit (c) Deus: ebrietas demens, amor impius illos
Sanctificent: abscissa colant (d), miserique (e)
[pudorem
Erroris fœdi Matris mysteria dicant.
Digna fides illis, quibus almo in lumine veri,
Legibus et castis, et magno nomine Christi
190 Nulla fides, et nullus amor, ideoque nec ullum
Indignæ pretium vitæ est in sanguine Christi.
Sit Deus his venter (f), vel cetera gaudia carnis,
Queis (g) Deus ipse Deus non est, quibus in
[cruce Christi
Gloria nulla subest, quia non dignatur adire
195 Degeneres animos virtus crucis. Inde beatis (h)
Felix, ut reliqui diverso martyres orbe,
Nolanis medicus fuit, estque perennis ope ista:
Nec modo Nolanis, sed et omnibus, a quibus
[idem
Imploratus erit, dabit isto jure salutem,
200 Si crucis alma fides in pectore supplicis adsit (i).
Ista fides genus humanum curatque, piatque:
Hæc ubi defuerit medicina, morabitur illic
Omne mali regnum, nec in illo desinet umquam
Cypris (j) adulteriis, furiis regnare Lyæus,
205 In quo defuerit Christi pudor, et crucis ardor.
Ignis enim divinus inest, ubi vis crucis intus
Ardescente fide cruciat male conscia corda,

(a) Mur. cod. sic habet: *O cæcis mens digna animis, et numine, digna Adversis servire deis! Ego nostri codicis lectionem secutus sum.*

(b) Nemora, quæ alio nomine *luci* appellabantur, apud antiquos magna superstitione coli solebant. *Nemus Aricinum*, ubi Dianæ simulacrum conditum, *Lucus Martis* apud Athenienses, et in Ponto et alia nemora passim memorata audimus. Ovid. lib. II Fast.

Lucus Aventino suberat niger illicis umbra,
Quo possis viso dicere: Numen inest.

Claudian. de Rapt. Pros. I. III, lucum venerabilem refert prope flumen Acym, additque numen loco, religionemque fuisse. Propert. el. 10, lib. IV: *Lucoque abscede verendo*. His addam Apuleium in Apolog. pag. 377 ita loquentem: *Iste vero nec diis rurationis, qui eum pascunt, ac vestiunt, segetis ulla, aut vitis, aut gregis primitias impartit, nullum in villa ejus delubrum situm, nullus locus, aut lucus consecratus*. Et hæc in re satis nota sunt satis. Hanc eruditionem supra omnes illustravit Pinto Ramirez in Spicileg. sacro, tract. 4, cap. 6, quem consule. MURATORIUS.

(c) Mur. codex, Sini.

(d) Tum in Isiacis, tum in Orgiis nefandus hic ritus inoleverat, ut virilia colerentur, quæ Phallum nominabant antiqui. Diodor. lib. I Biblioth. hæc omnia explicat: *Virilia*, inquit, *Osiridis a Typhone in fluvium abjecta esse aiunt, quod sociorum nemo hæc recipere vellet. Quæ tamen ab Iside recepta divinis sunt honoribus affecta. Nam in templis effigiem eorum adornatam coli præcepit, et caeremoniis, sacrificiisque deo isti peragendis honoratissimus ut esset effecit. Idcirco et Græci postquam sacrorum Bacchicorum, et Orgiorum solemnitates ab Ægyptiis accepere, membrum id in mysteriis, initiationibus, et sacrificiis dei hujus Phalli nomine honorant*. MURATORIUS.

(e) Murat. codex, miserique; noster, miserumque.

Vivificatque (k) animam vitis in carne peremptis.
Hostibus his (l) obtrita diu, corruptaque tantis
210 Pestibus ingentem poscebat (m) Nola medelam.
Atque ideo pensante Deo discrimen, opemque,
Felicem accepit medicum, qui vinceret omnem
Quamlibet antiquam miserorum in cordibus
[atris (n)

463-464 Perniciem, et meriti virtute potentior alti (o)

215 Vulneribus ductum super ulcera putria callum
Scinderet, ut saniem suffusa (p) labe coactam
Exprimeret sinibus ruptis, ac deinde lacunam
Vulneris expleret plana cute ducta cicatrix.
Ergo ubi Nolanis Felix, ut stella tenebris,
220 Fulsit ab ore Dei veniens, verbumque medendi
Ore gerens tamquam venturo sole serenus
In matutino lætum jubar exserit ortu
Phosphorus, occiduisque novus præfulget in (q)
[astris

Nuncius instantis cessura nocte diei.

225 Sic jam Evangelio totam radiante per orbem,
Et propiante (r) Deo cunctis mox judico terris
Adventus vexilla sui præteudit ubique,
Perque suos Christus sua signa coruscat (s)
[amicos.

Ex quibus hac voluit sibi prælucere sub ora
230 Felicem, ut nostras isto depelleret (t) umbras
Sidere, et antiquos ista quoque pelleret urbe
Dæmonas (u), ut pulsus hominum de corde co-
[lonis

(f) Respicit cap. in Epistolæ I Pauli ad Philipp., ubi de inimicis crucis Christi ait Apostolus: *Quorum finis interitus, quorum Deus venter*, etc. MURATORIUS.

(g) In nostro cod., *quis pro queis*.

(h) Mur. cod., *beatus*. Utraque lectio probabilis.

(i) In nostro cod., *assit*.

(j) In Mur. cod., *Cypres*. At legendum *Cypris*, ut est in nostro codice.

(k) In Mur. cod., *vivificans* pro *vivificatque*.

(l) In nostro cod., *iis*. Sed legendum est *his*, ut est in cod. Mur. Attamen quemadmodum vers. 259 vox *iisdem* est duarum syllabarum, ita fieri potest ut *iis* adhibuerit Paulinus ut unam syllabam. Vide et vers. 268 et 313, et carm. 10 vers. 331.

(m) In nostro cod., *puscebat*. At perspicuum est legendum esse *poscebat*.

(n) Post vocem *atris* est in Mur. cod. iste versus: *His qui crediderant esse unum in crimine numen*. De quo versu diximus pag. superiore.

(o) In Mur. cod., *allis*.

(p) Ita Mur. cod. At in nostro codice pro *suffusa labe* mendose legitur *suffusus a labe*.

(q) Ita noster codex. At in Mur. cod., *præfulgurat astris*.

(r) In Mur. cod., *propitiante Deo*. At nostri codicis lectio verior. Vide carm. 12, vers. 409.

(s) Eleganter, atque meliorum exemplo id usurpatum. Virgil. lib. XII Æneid.:

Æneas iustat contra, telumque coruscat.

Iterum ibidem:

Hinc atque hinc oditque moras, hastamque coruscat.

Græcorum quidem ad imitationem hoc factum, sed venuste admodum. MURATORIUS.

(t) Ita noster codex. At Mur. cod., *decerperet*: quod videtur mendum.

(u) Mur., *Dæmones*.

- Talibus intraret puras Deus iacula mentes, A
 Et vice mutata nobis pietate solutis
 235 Nostra prius nostros premerent modo vincla
 [leones
 Frustra in oves Christi victa (a) feritate fremen-
 [tes.
 Et manet hæc nobis etiam nunc gratia, quæ nos
 Peccatis prece sanctorum exorante resolvit,
 Atque iisdem sanctis ultoribus alligat illos,
 240 Discruciatque hostes, qui nos vincire solebant.
 Hi modo ut illato (b) deprensi lumine fures,
 Atque in vincla dati, nunc ignea flagra piorum,
 Ut meruere, ferunt, aut jam infernis (c) male trusi
 Carceribus trepidant, vicinum instare fatentes
 245 Iudicium Domini solis sibi triste, suisque
 Omnibus, in Satanæ partem quos sæva voluntas B
 Verterit, et Satanæ sociaverit æmula vita.
 Istic nequitix socios homines, ibi pœnæ.
 Ecce dies accepta Deo : modo vera salutis
 250 Lux micat : omnia jam nobis bene versa vide-
 [mus :
 Diffugere doli, cecidit Bel, interit error,
 Quique colebantur totis quasi numina templis
 Dæmones, hi per templa Dei torquentur inermes;
 Et qui divinos audebant sumere honores,
 255 Hi modo ab humana (d) plectuntur gente subacti.
 Namque isti, quos (e) nunc celebri Felicis in aula
 Torqueri, clamare, rapi per capta videmus
 Corpora, corporibus vinciti retinentur in ipsis,
 In quæ se trusere ipsi, pœnamque volentes
 260 Humanam, invenere suam. Nunc ergo reorum C
 Personæ (f) exululant pœnis, qui numine falso

(a) Mur., *vincla*. At melior lectio nostri codicis.

(b) Mur. cod., *Hi modo tam lato*. Sed nostri codicis lectio verior.

(c) Noster codex habet *inferni*. At mihi magis placet lectio cod. Mur.

(d) Piissimi imperatores Constantinus, ejusque successores plurimas in paganos leges emiseraut, quæ codicem Theod. tit. de Pagan., etc., consulenti patebunt. In his autem gentilium sacra, dæmonumque cultus omnino interdiciuntur, quod hic per poetam nostrum innui arbitror. MURATORIUS.

(e) S. Felicis mirabilem in fugandis immundis spiritibus alibi canit, ac præcipue Natal. III, ubi inquit :

Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
 Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit ;
 Nam sibi Felicem cæcis in-umbere pœnis
 Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,
 Occultasque cruces gemitu testantur aperto.

MURATORIUS.

(f) Hunc versum, et alios quatuor, qui proxime sequuntur, citat Dungalus.

(g) Hunc versum mendose legit Dungalus, nimirum sic : *Defuerant et qui mentito nomine vivos, etc.* — Scriberem potius : *mentito numine vivo*. MURATORIUS.

(h) Mur. cod., *libabat* ; noster, *libabat*.

(i) Mur. cod., *disoluta* : quæ lectio omnino mendosa est.

(j) In Dionysiâcis mos erat hedera caput redimire. Hinc Seneca in OEdip. act. II, in choro : *Te caput Tyria cohîbere mitra, Hederaque mollem baccifera religare frontem*. Hæc ille ad Bacchum. Statius item lib.

Dii fuerant, et qui mentito numine vivos (g)
 Ante Dei cultum sibi nil cæleste videntes
 Dederant homines, hi nunc ubi lumine Christi
 265 Vera fides patuit, non possunt ferre sepultos.
 Sed magis ut pateat, quia nunc hi qui cruciantur
 465-466 Dæmones ante fores, aut ante se-

[pulcra piorum,
 iidem sunt illi, quibus olim serva litabat
 Gens hominum, et sacros demens libabat (h) ho-
 mores,

270 Ipsa docet vocum species : nam sæpius illa
 Voce gemunt, solitum ut noscas clamore furorem.
 Sic plerumque velut resoluta (i) laxius ore,
 Dente fremunt, spumant labris, horrentque ca-
 [pillis.

Utque manu prensante comam excutiantur in
 [altum,
 275 Et pede pendentes stant crinibus : interea illic
 Sacrorum memores veterum, quibus exta sole-
 [bant

Lambere cæsarum pecudum, aut libamine pasci,
 Lascivosque choros hederatis (j) ducere pompis,
 Nunc etiam sua testantes sacra illa fuisse,

280 In quibus insanos dabat ebria turba tumultus,
 Euhoe Bacche sonum (k) fractis imitantur anhelis
 Vocibus, et lento jactant sua colla rotatu.

Sed quia non poterat mortalis (l) unius ætas
 Sufficere, ut longo contagia tempore tracta

285 Dilueret paucis, quos corpore viveret, annis
 Confessor Felix, et presbyter, ore magister,
 Elogio martyr (m), merito officioque sacerdos (n) ;
 Omnipotens Dominus finitum corporis ævum

I, Sylv. 2, vers. 233 : *Atque hederis redimita cohors*. Vide comment. Delrii in Senec., ibid., reliquosque mythologos. Ne in re satis nota putidus videar, pluribus parco. MURATORIUS.

(k) Mur. cod., *Euhoe Bacchisonum* : quæ lectio fortasse verior.

(l) Noster codex habet *Mortalis* : quæ lectio mihi vera videtur, quamvis in codice Mur. legatur *mortalibus*, et ultima syllaba vocis *mortalis* sit brevis.

(m) Felicis Nolani tormenta, passionemque prioribus in Natalibus expressit Paulinus. Exprimuntur et illa in Actis editis. Non tamen in persecutione mortem obiit sanctus ille. Hinc *Elogio tantum martyr* dicitur, uti etiam alibi *sine sanguine martyr* appellatur. Primæva in Ecclesia vero martyris nomen etiam iis tribuebatur qui tormentis superstites erant, ut manifeste ex lib. Tertull. ad martyras colligitur. Cyprianus ad martyras et confessores Jesu Christi epistolam 9 dedit, et ep. 12 ait : *De hoc et ad clerum, et ad martyras et confessores litteras feci*. Ep. quoque 15, *Litteras, inquit, feci quibus martyres et confessores consilio meo, quantum possem, ad Dominica præcepta revocarem*. Quidam igitur viventes adhuc martyris appellatione distinguebantur, quia ad sanguinis usque effusionem Christum constantissime fuerant confessi. Scribit in hanc rem Cyprianus laudatus ep. 30 : *Illud præterea vellemus addiscere, si martyres non propter aliquid martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant Ecclesiæ usque ad effusionem sanguinis sui pacem*. MURATORIUS.

(n) Sacerdotis vox pro episcopo hic capienda ; siquidem superius presbyter dicitur S. Felix. Reverta tantum pro grege Christi egerat hic sanctus, ut antistitis nomen promerereur. Sic Natal. xii ait Pauli-

Felici potiore via persistere fecit,
 290 Continuas medicos operosi martyris actus,
 Virtutes ut eas idem celebraret humatus,
 Quas in carne manens Christi virtute gerebat,
 Atque ita susceptæ nec mortuus abforet urbi
 Corpore, cum tantum positi sanator adesset
 295 Spiritus, et desiderii latitaret amantum
 Ad tempus cari facies subtracta patroni ;
 Prompta sed ægrorum semper medicina saluti
 Afforet. Inde perennis honos, et gloria sanctum
 Felicem meritis sine fine (a) virentibus ambit :
 300 Et licet a veteri (b) tumulis absconditus ævo,
 Qua mortalis erat, lateat telluris operto ;
 Viva tamen vegetante Deo, membrisque super-
 [stes
 Gratia divinum spirantia martyris ossa
 Clarificat populis merito vivente sepulti :
 305 Et magni solium (c) breve confessoris adorat
 Jugiter e variis congesta (d) frequentia terris.
 Sed Deus ut cunctorum hominum sator, omnibus
 [istam
 De sanctis indulsit opem procedere terris :
 Ut jam de tumulis agerent pia dona beati
 310 Martyres, et vivos possent curare sepulti.
 467-468 Nec satis hoc donum Domino fuit,
 [ut sua tantum

nus additam Felici in coelis coronam antistitis. Vide quæ ibidem notavi versu 568. MURATORIUS.

(a) Ita Mur. codex. In nostro mendose legitur *sinper*.

(b) Septem sequentes versus retulerat etiam Dungalus, iique Rosweido visi erant ad Natalem ix referendi ; sed verum intueris eorum situm. In antiquo Dungali codice, quem Ambrosiana bibliotheca asservat, ex Natali xi dilucide citati reperiuntur. MURATORIUS.

(c) Animadvertere juvæt quibus verbis debitam sanctis venerationem Paulinus exprimat. Certe is ait eorum sepulcra adorari :

Et magni solium breve confessoris adorat.

Cui si tot alia Paulini adjicias hac de re testimonia, profecto novatorum querelas miraberis, quibus tantam hilem movet idem sanctorum cultus in Ecclesia catholica etiamnum servatus. Paulinum itaque, ceterosque sanctos, velint nolint, idololatriæ accenseant oportet, quum nos passim hujusmodi laborare morbo gens cæca exclamet. MURATORIUS.

(d) Mur. cod., *confecta*. Melior nostri codicis lectio.

(e) Ita noster codex. Mur., *monimenta*.

(f) Ita Mur. In nostro cod., *affuerant* : quæ lectio mihi non probatur.

(g) Mur. codex, *tunc* : quæ lectio non videtur contemnenda.

(h) Noster codex habet *priorum* : quæ lectio mihi minus arripet.

(i) Mur. cod., *Martyres*.

(j) Celebrem refert, suisque peractam temporibus SS. corporum Protasii et Gervasii inventionem, quæ Mediolanensium antistiti Ambrosio contigit. De illa S. August. lib. Conf. ix, cap. 7, hæc habet : *Tunc memorato antistiti tuo (Ambrosio) per visum aperuisti, quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras*. Sidon. Apoll. ep. 1, lib. vii : *Ambrosium duorum martyrum repertorem appellat*. Videnda etiam Ambrosii ipsius ep. 14 ad Marcellinam sororem, et Paulinus alter in Ambrosii Vita. Fusissime autem

A Nomine, sive opibus loca martyres illustrent :
 Ex iisdem tumulis etiam monumenta (e) piorum
 Multiplicans multis tribuit miserator eosdem
 315 Gentibus. Et referam varias ab origine causas,
 Ex quibus hæc orta est variis benedictio terris
 Nam quia non totum pariter diffusa per orbem
 Prima fides ierat, multis regionibus orbis
 Martyres abfuerant (f), et ob hoc, puto, munere
 [magno
 320 Id placitum Christo nunc inspirante potentes,
 Ut Constantino primum sub Casare factum est,
 Nunc (g) famulis retegente suis, ut sede priori (h)
 Martyras (i) accitos transferrent in nova terræ
 Hospitia : ut sancto non olim antistite factum
 325 Novimus Ambrosio (j), qui fultus munere tali,
 B Postquam ignoratos prius, et tunc indice Chri-
 [sto (k)
 Detectos sibimet mutata transtulit aula,
 Reginam (l) prompta confudit voce (m) furentem.
 Nam (n) Constantinus proprii cum (o) conderet
 [urbem
 530 Nominis, et primus Romano in nomine regum
 Christicolam gereret, divinum mente recepit
 Consilium, ut quoniam Romanæ mœnibus urbis
 Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,

omnium Jo. Petrus Puricellius, quo accuratius nemo res Mediolanensium prosecutus est, hanc rem tractat in diss. Nazar. et in Monum. Basil. Ambros. Horum sanctorum reliquias ad se ipsum ab Ambrosio transmissas meminit poeta noster in ep. 12 ad Sever. ; dum enim reliquias recenset in Fundana basilica per se conditas ait :

Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
 Secula Protasium cum pare Gervasio.

MURATORIUS.

(k) Per visionem S. Ambrosio revelata SS. Protasii et Gervasii corpora testatur etiam, ut nuper vidi- mus, S. Augustinus præter ipsum Ambrosium ad Marcellinam ep. 14. Molinæus tamen famosus inter Calvinistas minister, lib. vii contr. Perron., cap. 11, totam hujus inventionis historiam inter commentitias fabulas rejicit. Vir sane et fronte, et mente destitutus, qui tantos auctores piissimi hujus eventus testes quasi impiissimos impositores traducere est ausus. S. Aug. iterum hanc rem divinitus factam asseruit lib. xxii de Civ. Dei, cap. 8 ubi agens de SS. Protasii et Gervasii corporibus ait : *Quæ cum laterent, et penitus nescirentur, episcopo Ambrosio per somnium D revelata reperta sunt*. MURATORIUS.

(l) Ariana labe infecta imperatrix Justina, ut Paulinus, qui Ambrosii vitam scriptis consignavit, expressum nobis reliquit, Ambrosium oderat, viresque plurimum ejus inimicis augebat. Viso autem tanto miraculo per sanctissimum antistitem patrato, coercuit exinde furorem, et a catholicorum persecutione abstinuit. Hæc quoque Augustinus habet cap. 7, l. ix Confess. : *Unde opportune promeres ad coercendam rabiem femineam, sed regiam, etc. Inde illius inimica (Justinæ scilicet) animus, etsi ad credendi sanitatem non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est*. MURATORIUS.

(m) Mur. cod., *luce*. At verior nostri codicis lectio.

(n) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 562 citat Dungalus.

(o) Et Mur. codex et noster habet *cum*. Dungalus legit *dum*.

- His quoque Romuleam sequeretur dotibus ur- A 350
[bem, Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic (f) operosa (g) vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide data copia fides
Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora
[vellent
- 335 Ut sua apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus : tunc Andream (a) devexit Achivis,
Timotheumque Asia : geminis ita turribus (b)
[exstat
Constantinopolis (c) magnæ caput æmula Romæ,
Verius hoc similis Romanis culmine muris,
- 340 469-670 Quod Petrum, Paulumque pari Deus
[ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum cum fratre Petri. Jam quanta per
[istam
Sanctorum per longa viam divortia terræ
Creverit utilitas ad nostræ munia vitæ,
- 345 Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati B
Rheda capax (d) oneris posita statione resedit,
Omnibus in spatiis quacumque aut mansio san-
[ctis
Corporibus, requiesque fuit vectantibus illos
Sacratos cineres, miris clamantia signis (e).

(a) Mirum in modum discrepant auctores in assignando tempore, quo SS. Andream, Timotheique corpora Constantinopolim fuere translata. Alii enim Constantino, alii Constantio pium opus adjudicant. Certum tamen crediderim, id sub Constantino contigisse, quam Hieronymus duobus in locis id expresse tradat. Advers. Vigilant. agens ironice hæc habet : *Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andree, et Lucae, et Timothei transtulit Constantinopolim.* Item quoque de Script. eccl. in Luca : *Sepultus est, ait, Constantinopoli ; ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum reliquiis Andree apostoli translata sunt de Achaia.* Illud quidem verum, eundem scriptorem in Addit. ad Euseb. Chron. an. 49 Constantini ita locutum : *Reliquiæ apostoli Timothei Constantinopolim invecitæ.* Sed exscriptorum vitio potius quam Hieronymi memoriæ tribuendus error. B. Petrus Damiani serm. 16 de S. Marco : *Vigesimo anno Constantini Cesaris Lucas de Achaia Constantinopolim translatus est una cum sacris B. Andree apostoli reliquiis.* Certe Euseb. lib. iv de Vit. Constantini, cap. 60; inquit : *Αὐτὸς γοῦν αὐτῶν εἰς δέοντα καιρὸν τῆς αὐτοῦ ἀλευτηῆς τὸν ἐνταυθοῦτοπον ἱταμίτο τῆς τῶν Ἀποστόλων προσήκειας κοινωνον εἰς τὸ ἐαυτοῦ σκῆνος.* Is igitur in opportunum venturæ mortis diem hic locum sibi divina dispensatione præparavit, qui apostolorum appellatione innotescit, ad suum sepulcrum. Igitur ecclesiam apostolorum Andree et Lucae Constantinus ædificari mandavit, ut ibi tum apostolorum ossa, tum suum corpus requiem haberent. Hoc alii multi, et meliores tradunt. Sed lectorem ad lib. iv, cap. 5, Constantinop. Chr. cl. viri Du Cangii remitto. Is rem hujusmodi supra cunctos diligentissime examini subjecit. MURATORIUS.

(b) Sancti regnorum propugnacula, turresque merito vocantur. In hanc rem optime conferrî possunt Basilii Magni verba in Or. in xl martyr., ubi de reliquiis eorundem loquens similia habet : *Hi sunt, inquit, qui nostram regionem administrant, et veluti turres quædam cohærentes securitatem ab hostium incursu exhibent, non uno loco se ipsos includentes, sed multis jam locis hospites facti, et multas patrias exornantes.* Theophrid. abbas serm. 1 de SS. reliqu.: *Unicuique locorum sicut et huic nostro abunde magnas sanctorum reliquias accommodat, quatenus dum ab indigenis digne, ac familiaribus honorantur, iidem indigenæ earum perpetua defensione firmentur.* MURATORIUS.

(c) Secundam, et novam Romam Constantini urbem dictam pluribus probat eruditionis fons Du Cangius

lib. i Const. Chr., cap. 6. Socrates de Constantino loquens lib. i cap. 16, hæc habet : *Σηματικῶν δὲ δευτέρων Ῥώμην νόμος ἐκράσεν : Λεγε δὲνιγε sancivit, ut secunda Roma Constantinopolis diceretur.* Eaque lex marmoreæ columnæ incisa : quod etiam asserunt Chron. Alex., et Theophanes an. 25 Constantini. Secunda synodus œcumenica an. Ch. 381 celebrata Constantinopolitanæ urbis episcopo post Romanum privilegia honoris concedit, *διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νῆαν τ.ν Ῥώμην, eo quod ipsa sit nova Roma.* Apposite vero ad Paulini verba cecinit Claudian. in Rufin. lib. u :

Urbs etiam magnæ quæ dicitur æmula Romæ.

Vide Gothofr. ad l. i C. Th. de Jure Italicæ. MURATORIUS.

(d) Sanctorum reliquias in lecticis collocatas transferri consuevisse et nos docuit Paulinus alter in Vita S. Ambrosii; agens enim de SS. Protasii et Gervasii translatione ait : *Sed ubi SS. martyrum corpora sunt levata, et in lecticis posita, multorum ibi sanaræ ægritudines perdocentur.* MURATORIUS.

(e) Post hæc verba excidisse versus videtur. MURATORIUS.

(f) Ita Mur. At in nostro codice legitur *illis*; quæ lectio minus placet. Dungalus quoque legit *illic*.

(g) Ita noster codex. At in cod. Mur., *operata*: quo modo Dungalus quoque legit.

(h) Apud Dungalum mendosa est hujus loci lectio.

(i) Ita in nostro codice : at Mur., *referret* : quo modo legit etiam Dungalus.

(j) Dungalus mendose legit *quacunque*.

(k) Ita noster codex. At Muratorius : *Decidit, ingentes illic pia gratia fructus*, etc., quo modo legit etiam Dungalus.

(l) Emendandum carmen, *Nam nos quoque.* MURATORIUS.

(m) Plures apostolorum reliquias in basilicis Nolanis repositas sæpe testatur Paulinus. In ep. 12 ad Sever. agens de reliquiis in basilica S. Felici sacra conditis ita canit :

Sancta Deo geminam velant altaria honorem,
Cum cruce apostolicos quæ sociant cineres,

De basilica Fundana loquens ait :

Hic et apostolicas præsentat gratia vires
Magnis in parvo pulvere pignoribus.

Hic pater Andreas, et magno nomine Lucas.

MURATORIUS.

(n) Mur. cod., *pulvere Patrum.*

Quæ Sanctus nostri Dominusque, paterque cu- A
[bilis,
Et custos animæ nostræ, et tutela salutis
Felix vicina sibi cominus æde recepit,
Quæ reliquis ejus (a) ætate recentior aulis
570 Exiguos cineres, et magnos servat honores,
Servaturque magis custodibus ipsa patronis :
Absit enim, ut servari unquam videantur egere:
Qui servare solent tamen, et curare suorum
Commoda alumnorum patrio dignantur amore,
375 Atque dicatorum (b) sibi tutamenta locorum
Dirigere (c) : hoc sanctis studium pietatis inesse
Spiritus miranda fide documenta dederunt.
Unde (d) recens etiam paucis opus eloquar orsis :
Dignum etenim sancti Felicis munera in ipso
580 Natali ejusdem gratantibus edere verbis.
Non peregrina locis (e), neque tempore prisca
[profabor :
471-472 Finibus in nostris, et in ista sede
[patrum
Nuper opus referam, quod forte renoscere (f)
[vohis

(a) Hæc eadem est basilica, quam descripsit Natali
ix ad Nicetam episcopum, eamque vix perfectam
fuisse tum temporis innuit hisce versibus, quibus Ni-
cetæ ad se opportune delato gratulatur, ut
Imperfecta juvet precibus, perfecta sacerdos
Dediceret.

Tum illam elegantissimis carminibus describit, et re-
liquias ibi collocatas recensens addit :

Namque et apostolici cineres sub cœlste mensa
Depositi placidum Christo spirantem odorem
Pulveris inter sancta sacri libanina reddunt.

Hanc eandem basilicam Nat. x his verbis designat,
simulque eosdem apostolorum cineres memorat :

Currimus ergo fide tantum, et prece supplice mixti
Ad vicina mei Felicis limina, et inde
Contiguam paribus votis adcurrimus sulam,
Atque ab apostolici cineris virtute medelam
Poscimus.

MURATORIUS.

(b) Nescio quid adversus ecclesiarum nostrarum
dedicationes obmurmurent hereticorum, quum illas
Deo in honorem sanctorum dedicemus. Sed animad-
vertant, queso, quam nostro mori suffragetur Paulinus.
MURATORIUS.

(c) Mur. cod., *Diligere.*

(d) Mur., *Inde.*

(e) Mur. cod., *Non peregrina loquar.* At nostri codi-
cis lectio venustior.

(f) Mur. cod., *agnoscere.*

(g) Mur., *ivit* : quæ lectio mihi arridet.

(h) In cod. Mur. legebatur *cruce*. At Muratorius
recte subrogavit *crucis*, ut est in nostro codice.

(i) Mur. cod., *tam grandis*. Nostri vero codicis
lectio videtur preferenda.

(j) Altaribus quibusque subesse martyrum corpora,
aut ossa solebant. Quin et absque illis aræ sacrari
æquibant. Expressus est can. 14 concilii Carthag. v
id interdicens. S. Hieron. contra Vigilant. hæc ha-
bet ironice : *Mate facit ergo Romanus episcopus, qui
super mortuorum hominum Petri et Pauli secundum
nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum,
offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi ar-
bitratur altaria.* Synodus vii œcum., can. 7 : *Ἐπισκο-
πος χωρίς ἁγίων λειψάνων καθιερώων ναὸν καθαιρείσθω,
ὡς παραβιβηκώς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις.* Episco-
pus absque sacris reliquiis consecrans templum depo-
natur, ut ille, qui ecclesiasticas traditiones transgredi-

Promptum erit ; in medio quoniam res lumine
[gesta est.
385 Credo ex hoc numero vestrum prope nullas in
[isto
Sit novus auditu, quia per longinqua remotis
Fama volans ierit (g). Certe affueratis in ista
Urbe aliqui per idem tempus, quo coaligit, ut
[fur
Illicitis animo stimulis agitatus avaras
390 Mitteret in sacra dona manus, et ab omnibus
[unam
Improbis, et demens venerandæ insignibus aulae
Eligeret prædæ speciem crucis (h), inscius illam
Indicio sibi, non spolio fore, quam velut hamum
Piscis edax hausit capta capiendus ab esca.
B 395 Quis, rogo, latronem tam grandi (i) spiritus
[auso
Impulit, armavit, cæcavit, præcipitavit,
Ut nec ad excubias vigilum, nec ad ipsa (quod
[est plus)
Quæ cineres (j) reverenda tegunt altaria (k) sa-
cros,

tur. Hoc aliæ synodi statuere. Præterire etiam nolo
egregium S. Ambrosii locum in ep. ad Marcellinam,
ubi SS. Protasii et Gervasii inventionem exposita ita
ad populum se dixisse ait : *Succedant victimæ trium-
phales in locum ubi Christus hostia est. Sed ille super
altare, qui omnibus passus est ; isti sub altari, qui il-
lius redempti sunt passione, etc.* MURATORIUS.

(k) Rosweidus in addend. ad notas in Paulini lo-
cum ep. 12 ad Sever. : *Reliquiis apostolorum et mar-
tyrum intra absidem trichora sub altaria sacratis,
prioribus Ecclesiæ temporibus unicum altare in tem-
plis fuisse censet. Salmas. in Solin. Polyhist. pag.
1213 hæc ait : De trichoris altaribus nugæ, Unicum
tantum altare in templis Paulini tempore habebatur.
Tum laudata verba ita corrigit : intra absidem tricho-
ram sub altari sacratis. Verum non ita certum est
unum altare antiquitus sacris in ædibus constitutum.
En ipse Paulinus in una basilica memorat :*

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros.

Ipse in ep. 12 ad Sever. :

Divinum veneranda tegunt altaria foedus
Compositis sacra cum cruce martyribus.

Iterum :

Sacra Deo geminum velant altaria honorem,
Cum cruce apostolicos quæ sociant cineres.

Verum quidem est, Paulino rationem carminis sua-
dere potuisse, ut plurali numero pro singulari utere-
tur. Sed ab ipso etiam pluralium numerum soluta in
oratione usurpatum ostendam. Agit in ead. ep. de
consecranda una basilica, ad quod opus martyrum
reliquæ satis erant : *Quorum martyrum, inquit Pauli-
nus, venerandus cinis si sine crucis consortio subji-
ciatur altaribus, hic apertus titulus indicabit.* Sed et in ep. 11
ad Sever. de basilica per Helenam Augustam Hieroso-
lymæ condita ait : *Dignoque mox ambitu consecratur con-
dita in passionis loco basilica, quæ auratis corusca la-
quearibus, et aureis dives altaribus arcano positam sa-
crario crucem servat.* Verum audiamus et magnum
Ambrosium in ep. 4, lib. II, ad Marcellinam. Refert
ille celebrem de Portiana basilica adversus Arianos
defensa historiam. Inclusus ipse cum plebe immissos
per vim armatos intrepidus sustinebat, quum repente
nunciatur pax ab imperatore reddita : *Certatim, in-
quit, hoc manciare milites, irruentes in altaria oculis
significare pucis insigne.* Ergo non unum altare, sed
plura. S. Greg. M. I. v, ep. 50 ad Pallad. Ecclesia
meminit, in qua 15 altaria collocata. In cœmeteriis

Pulveris et sancti virtutem halantia fragrant, A
 400 Corde repercusso fugeret, neque numine tantum,
 Sed specie simul, et pretio (a) præstantia ferret?
 Multa etenim suberant (b) alia, ut novistis, in
 [ipso
 Ornamenta loco, quæ sumeret, ut crucis auro
 Parceret : intus enim latitabant mystica vasa
 405 Sumendis mandata sacris. Sed præter et aulæ
 Ipsius in spatio variis insignia formis
 Munera erant de more sita hæc, quæ cernitis
 [illie
 Omni prompta die, vel circumfixa per omnes
 Ordine diverso (c) quasi candelabra columnas,
 410 Depictas exstante (d) gerunt quæ cuspide ceras,
 473-474 Lumina ut inclusis (e) reddantur
 odora papyris. B
 At medio in spatio fixi laquearibus altis (f)
 Pendebant per athena cavi retinacula lychni,
 Qui specie arborea (g) lentis quasi vitea virgis
 415 Brachia jaectantes, summoque cacumine rami
 Vitreolos gestant tamquam sua poma caliclos (h),
 Et quasi vernantes accenso lumine florent,
 Densaque multicomis imitantur sidera flammis,
 Distinguuntque graves numerosa luce tenebras,
 420 Et tenerum igniculis florentibus æthera pingunt :
 Dumque tremunt, liquidos crines, crebrumque
 [coruscant,

item, quæ sub ethnicorum imperio ecclesiæ erant, idem e-1 observare. Unum ex iis describit Aringhus Rom. Subterr. l. III, c. 22, et non pauca altaria martyrum tunulis superposita monet. Quanto id usitatius futurum fuit, quin religioni libertas reddita, pluraque sanctorum corpora in una eademque ecclesia plerumque conderentur! Ad alia propero. MURATORIUS.

(a) Apud Muratorium deest vox *pretio*, quam posui ex nostro codice.

(b) Consule diss. XVI de ecclesiarum Ornamentis, quam ad hæc explicanda, ne in notis nimium prolixus essem, ad libri calcem reservatam volui. MURATORIUS.

(c) Ita noster codex. At Muratorii codex habet *dimenso*. — Candelabra antiquitas in Christianorum sacris adhibita. Id satis in præf. diss. probavi. Juvat nunc apponere S. Clementis auctoritatem in ep. ad Jacob., licet enim tanti pontificis illam esse genuinum fetum et ego vix arbitrer, adhuc apud antiquos venerabilis fuit; ait igitur: *De vasis sane sacris ita gerendum est: altaris palla, canthara, candelabrum, et velum, si fuerint vetustate consumta, incendio dentur*. Quam vero magnifica forent candelabra, hinc discite, ubi dicuntur columnarum ad instar exstructa. MURATORIUS.

(d) Ita noster codex. At Mur., *exstare*. — Non ausim *exstare* illud aut corrigere, aut immutare. Aliorum id erit. Olim quoque pingebantur cerei, idemque mos in Ecclesia perdurat. Paulin. Natal. VI :

Ast alii pictis accendant lumina ceris.

MURATORIUS.

(e) Idem Paulin. Natal. III cecinit :

Lumina ceratis adolentur odora papyris.

Mos fuit tum ethnicis, tum Christianis scyrcum papyri speciem cera circumdare, atque ex illo candelas efformare. Plinius cap. 27, lib. XVI, de scyrcis loquens: *E quibus detracto cortice candelæ luminibus, et funebus serviant*. Sunt etiam Antipatri carmina apud Suidam in hanc rem:

Assiduis facibus sparsa caligine noctis
 Ambiguam faciem miscent lucem inter, et um-
 [bras,
 Et dubium trepidis conspectibus aera turbant.
 425 Ergo isthæc (i) licet in patulo sibi prompta vi-
 [deret,
 Tutius et furanda sibi, quoniam minus esset
 Criminis, et pretii suspensam altaris ab ora (j)
 Longius, argentoque levem emandare (k) lu-
 [cernam :
 Sed miser, ambitiosus, et ipsa in fraude super-
 [bus
 430 Tamquam vile nefas argentea sumere furto
 Sprevit, et audacem porrexit in aurea dextram,
 Quæ simul e variis (l) scite distincta lapillis
 B
 Viderat, et magnis inflarat pectora votis,
 Ut pariter gemmis gauderet dives, et auro.
 435 Sed tantum sceleris magni cumulatur (m) iniquo
 Pondere : peccato mansit gravis, et levis ære :
 Sacrilegum sua poena manet, sua præda latro-
 [nem
 Deseruit. Spolio furti, non crimine nudus
 Vivit inops fructu, sed vulnere fraudis abundans.
 440 Quamquam illum non hoc magno sine numine
 [Christi,
 Consilioque putem permissum crimen adisse (n):
 Ut quia vel quicquam de sacris tollere rebus

Λαμπάδα κροχίωνα κρόνου τυφήρα λύχνου
 Σχάσιον, καὶ λεπτῆ σπριγγόμενον παπύρω.

C Quæ sic verto : *Lampadem, ceream tunicam habentem, Saturni ardentem lucernam, junco et levi constrictam papyro*. MURATORIUS.

(f) Virgil. lib. I Æneid. ita :

Dependent lychni laquearibus altis

Incensi.

Ipsè Paulinus Nat. VI :

Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent.

Et Natal. IX :

Tectoque superne
 Pendentes lychni spiris retinentur athenis,
 Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
 Funibus, uadantes flammis levis aura fatigat.

MURATORIUS.

(g) Lucernas graphice describit, quæ *lumiere* Italice nuncupantur, quæque Mediolani arte mira elaborari solent. Hæ pluribus constant ramis, aut brachiis ab uno stipite, aut a medio orbe in circulum tendentibus. Singuli rami cereis suis in cacumine gravantur, et pendentes circum undique crystalli baccas ita gerunt, ut lumen in illas impingens nobili varietate iteretur. MURATORIUS.

(h) Noster cod., *calillos*. Mur., *caliclos*: quam lectionem probò, ut sit positum *caliclos* pro *caliculos*.

(i) Mur. cod., *Iste ergo*. At nostri codicis lectio verior.

(j) Etiam ævo Paulini suspendebantur lampades ad altaris latus. Hinc ille Natal. III :

Clara corosantur densis altaria lychnis.

MURATORIUS.

(k) Mur., *emendare*. Noster cod., *emandare*: quæ lectio videtur retinenda. Nisi forte legere malimus *amandare*: ut infra, vers. 658.

(l) Mur., *et variis*; noster cod., *e variis*: utraque lectio probabilis.

(m) Mur., *cumulatus*; noster cod., *cumulatur*: mihi prior lectio magis placet.

(n) Mur. cod., *adesse*: at legendum est *adisse*, ut est in nostro codice.

Mente recepisset, sineretur ad illa venire,
In quibus admissi impietas insignior esset.

445 Ante dies paucos idem confugerat illuc (a)
Militiam simulans fugere, et susceptus amice
Hospes ab aedituis (b) sacram curantibus aulam.
Toto pene latens ibi (c) mense cubilia, somnos,
475-476 Tempora custodum simul explora-

450 Cepisset (d) placidas (e) meditati criminis horas,
Nocte nefas tacita arripuit, nulloque labore,
Nec strepitu foribus clausis inclusus, ut unus
Servantum, quibus hospes erat, primos ubi som-
[nos (f)]
Non vigiles Vigiles cœpere silentibus umbris

(a) Ecclesiarum immunitatem, seu asylum multis exemplis illustrat V. C. Gothofr. tom. III, cod. Th. tit. 45, l. 1 de his qui ad Eccl. confug. Hanc statuerunt postea impm. Theodosius ac Valentinianus I. iv cod. tit : *Pateant, inquit, summi Dei templa timentibus. Nec sola altaria, et oratorum templi circumjectam ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita*, etc. Idem exprimitur in altera Theodosii Jun. lege, super quibus consulendus laudatus Gothofredus. MURATORIUS.

(b) Aedituus apud veteres *aeditimus* etiam dicebatur, et sacræ ædis custos hoc nomine insigniebatur. Ab ethnicis ad Christianos vocabulum translatum. Aeditui autem nil aliud sunt quam ostiarii, quorum ordo in Ecclesia Dei ab ipsis ejus incunabulis viguit. Hinc apud Græcos ostiariorum ordo *Νεοκίρων τάξις* appellatur, quod nomen proprie *aeditium* sonat. Paulini vero nostri locus in ep. 6 ad Sever. ab his lucem accipiet. Inquit is : *Repentina vi multitudinis, sed credo ipsius ordinatione correptus, et presbyteratu initiatus sum, falcior, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia et ab aeditui nomine, et officio optari sacram incipere servitutum) sed, etc.* Vides itaque etiam Paulini tempore ostiarii munus primum clericatus gradum exstitisse. MURATORIUS.

(c) Mur. cod., ubi : utraque lectio probabilis.— In lege superius memorata imperatores immunitatem multis etiam ecclesiæ adjacentibus locis concesserant, rationemque pietatis hanc adferunt : *Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ne in ipso Dei templo, et sacrosanctis altaribus confugientium quemquam mane, vel vespere cubare, vel pernoctare liceat.* Fur igitur iste in ipsa basilica somnos carpere non solebat. MURATORIUS.

(d) Mur., *cœpisset* : quæ lectio sane est mendosa.

(e) Mur. cod., *placitas* : at nostri codicis lectio melior.

(f) Hinc discere ostiariis necessitatem impositam in ecclesiis noctu cubandi, ibique vigilias ducendi. Consule Hallier. p. 2, art. 1, cap. 1 de sacr. Elect., et Morin. de sacr. Ordin. Etiamnum in metropolitana Mediolani ecclesia id moris retinetur. MURATORIUS.

(g) Mur. cod. paulo aliter, *ille locum sceleri sumens. Mallem legere sumpsit quam sumens.*

(h) Mur. cod., *quam*; noster codex, *qua*.

(i) Mur. cod., *adpositam*.

(j) Mur. cod., *paratam*.

(k) Mur. cod. pro *tunc* habet *jam*.

(l) Mur. cod., *qua* : et ita revera videtur legendum.— Instar hic sumendum pro imagine, forma, aut figura. Id alibi in hoc Natali occurrit :

Ante tamen, quia res hoc postulat, ipsius instar
Edarrabo crucis.

Nat. xiii :

Ipsius instar erit Domino puer iste beatus
Arboris.

A 455 Carpere, et oppressis oblivia ducere curis :
Ille locum sumens sceleri (g), qua (h) noverat

[usu

Expositam (i) lychnis per noctem ex more pa-
[randis

Machinulam gradibus scalas præbere paratis (j),

Et male securo sibi tunc (k) custode relictam :

460 Quæ (l) crucis instar erat, quod et est modo

[perpete virga

Directum, geminos transverso limate (m) gestans

Cantharulos (n) : unum de calce catenula pen-

[dens

Sustinet : in tribus his scyphulis (o) inserta (p)

[relucet

B Hoc est imago. Fuit hoc etiam Latio meliori vocabulum. Virg. I. vi Æneid. :

Quantum instar in ipso est !

Videlicet exemplar. Ulpian. in l. Si stipulatio, ff. de novi op. Nuntiat. ait : Si proponatur instar quoddam, et quasi facies quædam operis facta. MURATORIUS.

(m) Limes transversus alius non est quam trabs transversa, quæ lateralibus crucis brachiis constituit. Hanc infra ita designat :

Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

S. Aug. tract. 118 in Johann. : *Cruz lata est in transverso ligno, quo extenduntur pendentes manus.* Duo itaque ex his cantharulis crucis sanctæ lateralibus brachiis superponebantur. Crucem elegantissime elaboratam Aringhus profert lib. II, cap. 22, pag. 381 Rom. Subterr., in cuius brachiis candelabra duo itidem superposita cernuntur. Hujus ad instar situs fuisse crucis Paulinianæ cantharulos crediderim, quum nulla catenæ mentio occurrat, qua hi regenerentur, uti de alio mox videbimus. Hincmarus Rem. episc. in S. Remigii Vita apud Surium id. Janu. ait : *Assumpta igitur palla de beati Sepulchro, componunt eam in modum jeretri, accensisque super cruces cereis, atque super cerojarariis dant voces in canticis.* MURATORIUS.

(n) In Mur. codice legebatur *cartarulos*. At legendum est *cantharulos*, ut est in nostro codice : quod Muratorius conjecerat. — Necessario vox corrigenda, ac reponendum *cantharulos*. Canthari autem species lucernæ fuere, quæ in ecclesiis suspendebantur aliarum lampadum more. Anastas. Bibl. saepe illorum meminit, et expresso in Silvestro : *Phurum cantharum, ait, ex auro purissimo into altare, in quo ardet oleum nardinum pisticum, ubi candelæ ardent.* In Leone 3 : *Canthara habentia in medio ceros ex argento deauratos. Pharocanthara alibi etiam occurrunt, et canthara cerostrata.* Cl. V. Jo. Ciampinus Urbis ac litterarum decus, in eximio opere de Musivis canthari figuram exhibet. Frequentius tamen candelabra per hanc vocem designata arbitror. Hac significatione canthari nomen in Ambrosianæ Ecclesiæ Ritualibus perdurat. Beroldus vetustissimus hujusce ritus scriptor, qui in metropolitana archivo, et in bibl. Ambros. ins. asservatur, vocabulum non raro usurpat, ut candelabra designet. Exscribam quædam loca : In sabati S. ritibus hæc ait : *Et tunc duo diaconi de circumstantibus accendunt cereos, quos tenent cum cantharis de igne, qui est super candelabrum majus.* Infra : *Duo diaconi portant duo candelabra, quæ vocantur canthara cum cereis desuper accensis.* Item Paschatis die : *Diaconi portant candelabra, quæ vocantur canthara.* Et pluries alibi. MURATORIUS.

(o) Mur., *Sustinet in tribus. His scyphulis*, etc. At rectius noster codex, ut mihi quidem videtur.

(p) Mur. cod., *incerta*. At melior lectio nostri codicis.

- Lumina, cum fert festa dies (a) : tunc vero sine usu A 490 Pavescunt (k) miseri, neque damnum criminis
 465 Luminis ad speciem tantum suspensa mane-
 [bant (b).
 Sed paulo crucis ante decus de lumine (c) eodem
 Continuum scyphus (d) est argenteus aptus ad
 [usum.
 Hunc importuno sibi lumine prædo micantem
 Protinus extinguit : namque id quoque noverat
 [idem
 470 Sæpe solere mori, cum stuppa perarida longam
 Conderet (e) in noctem consumpto lumen olivo,
 Nec miraturum vigilem, si forte tenebras
 Cereret obducto subducere culmina (f) lychno,
 More putaturus noctem, non crimine factam.
 475 Non igitur quasi fur, quod erat latro, sed quasi
 [custos B
 Aufert illicitam securus prædo rapinam,
 Nec fugit impavidusque manet. Tegit una laten-
 [tem
 Cellula (g) de multis, quæ per latera undique
 [magnis
 Appositæ tectis præbent secreta (h) sepultis
 480 Hospitia. Harum una fur abditus (i) ; atque ubi
 [mane
 Claustra patere videt, reserata prosilit aula,
 477-478 Et latebrau linquens portat scelus :
 [ire parabat
 Romuleam, ut post jam captus narrabat, ad ur-
 [bem.
 Illic infandæ acturus commercia fraudis.
 485 Interea ignaris nostris nox illa, diesque C
 Totus abijt (j) : sero solitum jam vespere munus
 Curantes posuere gradus : ut scandere cœpit
 Facturus lychnum, nihil invenit : orba manebat
 Virga crucis solitæ pulcro spoliata monili.
 495 Scrutanturque sitos diverso littore portus.
 Effluxere dies frustra quærentibus octo,
 Sive decem, et cunctis vacua jam indage rever-
 [sis (m) ;
 Unas quærentum puer irritus ipse laboris
 In cassum fusi (n) longa regione redibat,
 500 Et prope jam Nola veniens subsistit in ipso
 Aggere, et ingenti gemitu, fletuque profuso
 Felicem clamans præsumit corde fideli
 Non remeare domum, nisi cum cruce : moxque
 [peractum
 Promptus iter relegit : fit et (o) illicit obvisi illi
 505 Quidam homo, qui furem, non furem, sed quasi
 [civem
 Norat : eum (p) noster primus rogat, unde viator
 Afforet ; ille refert : rursus de fure rogatur (q),
 Si vidisset eum : respondit at ille, propinquis
 Inde locis agere, et regio tunc illa (r) prope il-
 [los (s),
 510 Dum loquerentur, erat monti conjuncta Veservo (t),
 Quintus ab urbe lapis Nola. Sed vesperis ortus
 Consilium differt. Placet ut lux crastina rursus
 Jungat utrumque sibi ; fit mane, revertitur in-
 [dex ;
 Perducit nostros, capitur fur, præda refertur.
 515 Forte sacrata dies illuxerat illa beati
 Natalem Prisci referens, quem et (u) Nola ce-
 [lebrat,

(a) Etiam in diurnis sacris cereos accendi consuevisse hinc discit ; de qua re consule diss. xvi. *Incerta* vero lumina relucere dicuntur, quia interdiu accensa solaris luminis vigore ita premuntur, ut vix ardere cera videatur. MURATORIUS.

(b) Noster codex, *manebat*. Mur., *manebant*.

(c) Mur., *de limine*.

(d) *Scyphus* tum sacrum vas, in quo vinum ad missæ sacrificium detinebatur, tum etiam candelabri, lampadisve species fuit, ita a calicis similitudine appellatus. Cap. xxv et xxxvii Exodi, et alibi hoc sensu usurpatur *scyphorum* vox, et in Græca editione *κράπεδες* dicuntur. MURATORIUS.

(e) Noster codex mendose habet *Conderat*.

(f) Mur., *culmine*. At nostri codicis lectio retinenda.

(g) Recurre ad Diss. xvii, ubi etiam in ecclesiis privatos homines sepulcri locum invenisse ostendi, simulque hanc vocem pro viribus illustravi. MURATORIUS.

(h) Mur., *secura*. At nostri codicis lectio elegantior.

(i) Mur. cod., *abditur* ; quæ lectio fortasse est melior.

(j) Mur. cod., *obit*. Nostri codicis lectio concinrior.

(k) Mur., *pallescent* : quod magis placet.

(l) Mur., *posse* ; noster cod., *jure*.

(m) Mur., *recursis*. At multo elegantior nostri co-

dicis lectio.

(n) Noster codex habet *fusus*. At multo melior lectio Muratoriani codicis.

(o) Mur., *fitque pro fit et*.

(p) Mur. legit : *Norat eum. Noster primus rogat*, etc. Mihi magis arridet nostri codicis lectio.

(q) Mur., *rogatus*. At legendum ut est in nostro codice.

(r) In Mur. codice versus claudicat : sic enim se habet, *Inde locis agere, et regio prope ipsos*. Itaque emendandus est iste locus ex nostro codice.

(s) Mur., *ipsos* ; noster codex, *illos*. Malim legero *ipsos*.

(t) In Mur. codice legitur *Beservo*. At noster habet *Veservo*. Norunt omnes sequioribus seculis pro littera *V* adhibitam fuisse litteram *B*. Sic infra carn. 12, vers. 313, Muratorii codex habebat *Veneventum* pro *Beneventum*. — Græcorum aliquorum more *V* consonans per *B* effert. Apud hos non raro *Βεσούβιος*, et *Βεσείος* nuncupatur Vesuvius. Celebre est Agellii efatum de iis Virgillii versibus : *Vicina Veservo ora jugo* ; ait enim poetam scripsisse prius *Nola jugo*, at ob negatum a Nolanis aquæ petitæ beneficium pro *Nola* reposuisse *ora*. Fidem servamus auctori. Vesuvium montem ab urbe Nola quinque passuum millia distare docet quoque Anbr. Leo lib. ii de Nola, cap. 3. MURATORIUS.

(u) In Muratorii codice deest *et*, sed addendum est ex nostro codice.

Quamvis ille alia Nucerninus (a) episcopus urbe A
 Sederit : ecce ipsam sancti Felicis in aulam,
 Quam tunc solemnī populus stipabat (b) honore,
 530 Post sacra jam solvente pios antistite coetus,
 Tempore proviso divinitus egredientis
 Plebis in occursum subito introducit ille
 Furaces post terga manus nodata revinctus.
 Lætitia populus, foruidine prædo repletur,
 525 Utque novum ad monstrum tota concurritur
 [urbe.
 Turba furens odiis popularibus ibat in illum,
 Lætitia mæstos (c) miscebat et ira tumultus.
 Pertimui, fateor, ne forte diabolus illa
 Qua solet invidia violaret sanguine pompam,
 530 Et pejore prius curaret vulnere vulnus.
 Eripitur populo, cellaque includitur ipsa
 479-480 (Quod sic forte reo capto tunc ac-
 [cidit), in qua
 Delituit rapta cruce; qua post ipse reperta
 Clauditur, ut vivat. Tunc ergo mente (d) recepta
 535 Ipse suum facinus reus, atque obstacula coepit
 Mirandis narrare modis, lassusque per illos
 Octo decemve dies, quibus ire paraverat urbem
 Remulcam, implicitis ita se pedibus retroactum,
 Semper ut ire parans, semper retrahente rediret
 540 Nescio quo, rursusque illam remearet ad oram
 Vesevi (e), qua jussus erat quasi carcere claudi
 Angelica noctente manu : tamen ille putabat
 Arbitrii miser esse sui (f), quod corpore liber
 Esse videbatur, quem non exstante catena
 545 Fortior arcanis retinebat dextera vinclis.
 Ultor eum digno Felix errore ligabat,
 Et tali amentem (g) vertigine circumagebat,
 Semper ut abscedens nusquam discederet, et
 [cum (h)
 Prosiliente gradu coepisset abire, rediret.
 550 Mira fides! Ibat stando, remanebat eundo,

(a) Nuceriae duæ. In Umbria una, in Picentibus altera. Postrema hæc Nuceria paganorum nominatiō dicta, ejusque episcopus fuit S. Priscus. Ughellus tom. VII Ital. sacræ hæc de illo profert : S. Priscus primus hujus Ecclesie episcopus censetur sub Nerone coronatus, cujus dies festus agitur 9 Maii in Martyrol. Rom., de quo Bar. in notis, estque Divus tutelaris. In Martyrol. hodierno nil tamen de hoc sancto occurrit, unde Ughellum suspicari licet hallucinatum, ac pro Ferrario Baronium, ejusque notas memorasse. Illi cathedralis a Nucerninis dicata, ac tutelaris apud illos est semper habitus. Agunt de hoc sancto ad diem 9 Maii in Act. SS. cl. viri Henschenius, et Papebrocius, qui tamen incertam fatentur hujus historiam, sicuti incertissimum etiam esse martyrii tempus. Ego Nucerninis gratulor, quod illustrem ante tot secula S. episcopi memoriam primus et tenebris eruerim. Quam enim celebris ille fuit, cujus natalitius dies non Nuceria modo, sed et in aliis urbibus Paulini tempore colebatur. MURATORIUS.

(b) Mur. cod., stipavit.

(c) Mur. cod., incertos pro mæstos, quod est in nostro codice.

(d) Mur. cod., Tunc ego ut mente recepta, etc. At nostri codicis lectio retinenda.

(e) Mur. cod., Besævi, ut supra vers. 510.

(f) In Mur. legitur tui, quod est fortasse typographi mendum.

Nescius, hoc ipso, pro quo fugitare parabat,
 Ne fogeret, fieri, et secum sua vincla manere,
 Inruptamque (i) sibi proprium scelus esse cate-
 [nam.
 Namque sinu clausæ mandaverat insita præde
 555 Pondera, et hinc avidus (j) quasi captus mente
 [latebram
 Quærens, luce tamen campis errabat apertis,
 Seque latere putans exstabat in æquore (k) claro.
 Conscia sic mentem impietas cæcaverat, ut nec
 Effugeret fingens, nec celaretur aberrans.
 560 Sensibus (l) adversis metus hinc, stupor inde
 [nocentem
 Miscuerant animam, vitabat strata viarum;
 Secretos metuebat iners accedere saltus :
 B Ipsa etiam in silvis sibi forte silentia tantum
 Clamatura nefas metuens, aut tristia formis
 565 Occursura putans ultricum monstra ferarum.
 Inde miser celebri sejunctus (m) ab aggere juxta
 Devius in quodam (n) spatiabatur sibi rure
 Securum ignaris simulans sub corde (o) tino-
 [rem,
 Ut facinus sub veste (p) præmens : nam vestis in
 [altum
 570 Succinæ sinibus clausum mandaverat aurum.
 Nam neque vel tacitæ furtum committere terre
 Ausus erat, specubusve cavis de more latro-
 [num,
 Indicium metuens credendæ fraudis avarus.
 Inde suæ tantum tunicæ sua furta nefandus
 C 575 Crediderat, qua restrictum nodarat (q) amictum
 Suspendens fluidam nudato poplite vestem.
 Hanc sibi prædo penum (r) sceleris tunc semet in
 [ipso
 Struxerat, et digne tali est formidine vinctus,
 Crederet ut nullis miseri consortia furti,
 580 Ut sceleris tanti contagia solus haberet,

(g) Mur., mentem.

(h) Ita noster codex. At Muratorii codex hic omnino mendosus est; in eo enim legitur : Semper ut abscedens nusquam descendere tectum Prosiliente gradu coepisset abire rediret.

(i) Noster cod., Insumptamque.

(j) Mur. cod., avidam. At legendum ut est in nostro codice.

(k) Et Muratorii codex, et noster habet in æquore claro. At Muratorius ad hunc locum hæc adnotat : Mendum certe exscriptoris, ac positum pro æthere, aut aere claro. Verum pace doctissimi viri dictum sit : ego nullum hic mendum esse puto : constat enim etiam ab elegantissimis poetis, Virgilio, Ovidio et aliis, æquor positum esse modo pro campo plano, modo pro aere.

(l) Mur., sentibus. At legendum puto ut est in nostro codice.

(m) Mur., seductus. At nostri codicis lectio verior.

(n) Mur. cod., Devius in quodam. Noster codex devius in id quod. Priorem lectionem sequor.

(o) Mur., sed corde. Noster codex, sub corde.

(p) Noster codex mendose habet reste pro veste.

(q) Mur. legit quare strictum nodarat amictum. At legendum qua restrictum nodarat amictum, ut est in nostro codice.

(r) Muratorii codex habebat Hanc sibi prædo pænam, etc. Muratorius sic emendavit : Hanc prædo pænam. At lectio nostri codicis videtur verior.

Et sinus illius (a) fieret custodia furti,
481-482 Cujus sacrilegam fuerat manus ausa
 [rapinam.
 Ipse suum sibi ferret onus, solumque gravaret,
 Pollueretque suæ letalis sarcina prædæ,
585 Ut nihil ex illo vacuum impietate maneret,
 Qui spoliū sceleris sacris ex ædibus actum
 Includens habitu cincto substringeret (b) ipsum,
 Atque suis signum prætenderet ipse catenis.
 Namque brevi captus mutavit cingula vinculis,
590 Utque aurum sinibus distincta veste solutis
 Decidit, ex ipsa fuerat qua cinctus habena
 Vincetus eas, quas in sacra dona tetenderat audax
 Prædo manus, proprii captus nodamine lori
 Rettulit et prædæ vacuas, et reste (c) repletas.
595 Verum si penitus totam spectare velimus
 Ordinis exacti seriem magis ac magis omni
 In specie, vel qua latuit scelus, atque reclu-
 [sum (d)
 Claruit, admiranda Dei cernemus operta
 Felicem gessisse manu. Jam plurima retro
600 Diximus, ut frægiens non fugerit, utque redactis
 Passibus emensos sua per vestigia cursus
 In cassum totiens volente relegerit orso
 Longinquis exclusus, et ad vicina recussus (e).

(a) Descripserat modo Paulinus tunicam, quæ vulgaribus hominibus in usu fuit. De illa audiendus Quintilianus lib. xi : *Cui laticlavi jus non erit, ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant. Cingebant autem Romani tunicam, et prout libebat, illam contrahebant, aut dimittebant, interdum ita laxabant, ut sinu facto ibi celare aliquid possent. Inquit supra Paulin. :*

Vestis in altum
 Succinctæ sinibus clausum mandaverat aurum,
 Suspendens fluidam nudato poplite vestem.

Hoc idem fieri solitum docet Plutarchus in Coriolano, ubi candidatos olim sine tunicis ad comitia accessisse ait, ne incluso in eisdem auro suffragia mercarentur : *Ἀζωστον ἰβούλοντο πρῖναι, καὶ ἀχιτῶνα τοῖς πολιταῖς τῶν δεόμενον αὐτῶν. Discinctum volebant, ac sine tunica ad cives accedere candidatum. Ovid. Amor. lib. i :*

Quid puerum Veneris pretio prostare iuhetis ?
 Quo pretium condat, non habet ille sinum.

Horat. lib. ii, sat. 3 :

Ferre sinu laxo, donare, et ludere vidi.

Super his consule Oct. Ferrar. de Re vest. MURATORIUS.

- (b) Mur., *contingeret. Noster codex, substringeret.*
 (c) Mur., *rete. Noster codex, reste : quod magis placet.*
 (d) Mur., *vel qua latuit, quave arte reclusus. Utraque lectio probabilis.*
 (e) Mur., *recursus. At nostri codicis lectio mihi magis arridet.*
 (f) Mur., *auso. Utraque lectio probabilis.*
 (g) Mur. cod. pro ita habet hæc : at nostri codicis lectio melior.
 (h) Mur., *pingere.*

(i) Elegantissima est crucis ista descriptio. Hanc duplici modo effingi dicit. Alius crucem exhibet ejus ad instar, in qua Christus redemptionem nostram consummavit; alter vero monogramma, Græcis Latinisque notum profert. Singula dispiciamus. MURATORIUS.

A Nunc aliud Felicis opus, quod dextera Christi
605 Edidit, ut meritum cari monstraret alumni,
 Commemorabo pari specimen mirabile signo,
 Quod reus ipse tremens confesso prodidit au-
 [su (f).
 Ante tamen, quia res ita (g) postulat, ipsius in-
 [star
 Enarrabo crucis, qualem et pictura biforem
610 Fingere (h) consuevit, baculo vel star.te bicor-
 [nem,
 Vel per quinque tribus dispansam cornua virgis.
 Forma crucis (i) gemina specie componitur, et
 [nunc
 Antennæ (j) speciem navalis imagine mali,
 Sive notam Græcis solitam signare trecentos
B 615 Explicat existens, cum stipite figitur uno,
 Quaque cacumen habet, transverso vecte juga-
 [tur.
 Nunc eadem crux (k) dissimili compacta paratu
 Eloquitur Dominum tanquam monogrammate
 [Christum.
 Nam nota, qua bis quinque notat numerante La-
 [tino
620 Calculus, hæc Græcis chi scribitur, et mediam
 [rho (l),

(j) Muratorius legit *Antennæ*. In nostro codice ita scriptum est, ut queas legere *antennæ* et *antennæ*. At æquidem legendum puto *antennæ*. — Minutius in Octav. : *Signum sane, ait, crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus rehitur. Auctor poematis de Paschate quod S. Cypriano adscribitur, sed a Beda Victorino Pictav. vindicatur :*

Arboris hæc species uno de stipite surgit,
 Et mox in geminos extendit brachia ramos,
 Sicut plena graves autemæ carbasa tendunt.

S. Justinus Apol. 2 : *Κατανοήσατε πάντα τὰ ἐν τῇ κόσμῳ. εἰ ἀνευ τοῦ σχήματος τούτου διακρίνεται, ἢ κοινω- νίαν ἔχειν δύναται. Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τίμνεται ἢ μὴ τοῦτο τὸ τρόποιον, ὃ καλεῖται ἰστῖον, ἐν τῇ νηὶ σώων μέ- νει. Considerate omnia, quæ in mundo sunt, an sine signo hoc (cruce) gubernentur, aut possint præbere sui visum. Mare etenim non secatur, nisi trophæum hoc, quod appellatur malus, saluum in navi maneat. Auctor. serm. 56, tom. III op. S. Ambr., seu ille S. Maximus, seu Ambrosius sit, id luculenter asserit. Origen. Hom. 8 in divers. inquit : *Antennæ navium, velorum cornua sub figura nostræ crucis volitant. MURATORIUS.**

(k) Monogramma Christi nomen fuit compendiosè scriptum. Hoc in antiquis vexillis, quæ Labara nuncupantur, usitatum fuit, sed præ ceteris sanctiori consilio Constantinus Magnus usurparit, ex quo Christianorum alio primus nomen suum dedit. Euseb. lib. ii, cap. 8 de Vit. Const., hoc signum τῶν ἁλ- λων τιμώτερον, aliis pretiosius ac sanctius, habitum asserit. Videndus Gretser. in egregio opere de S. Cruce lib. ii, cap. 38 et seq. Brentius hæreticus perquam famosus monogramma aiebat nullam habere formam crucis, sed significare tantum hanc vocem *Christus*. En ut illum Paulinus noster arguit, dum ita loquitur :

Nunc eadem crux dissimili compacta paratu
 Eloquitur Dominum tanquam monogrammate Christum.

Est hoc plane crucis exhibere figuram. Effingebatur autem ita monogramma χ . MURATORIUS.

(l) Forte scribendum : *Et medium est rho ; seu potius, Et media est rho. MURATORIUS.*

Cujus apex et signa tenet (a), quod rursus ad A
[ipsam
483-494 Curvatum virgam, facit o (b) velut
[orbe peracto.

Nam rigor obstipus (c) facit i quod in Hella-
[de (d) iota est.

Tau (e) idem stylus ipse brevi retro acumine (f)
[ductus

625 Efficit, atque ita sex, quibus omni nomine no-
[men

Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice, et una tribus formatur (g) littera virgis.

Sex itaque una notas simul exprimit, ut (h) tri-
[tus una

Significet virgis Dominum simul esse ter unum.

630 Et Deus in Christo est, quem sumpto corpore B
[nasci

Pro nobis voluit trinæ concordia mentis.

(a) Ad efformandum Christi Græcum nomen, hoc est Χριστός, utique septem elementa concurrunt, quæ tamen sex melius vocantur quia unum sigma utrobique inseruit. Quomodo vero adnumeravit Paulinus ΧΡΙΤΟ, nihil de Σ addit. Num pro signa scribendum sigma? Hoc autem elementum dupliciter olim effungebatur, modo enim Σ et modo C exaratum invenimus. Illud in nummis antiquioribus Græcis observare est; alterum, testante Spanhemio diss. 2 de Præst. et Us. numism., post Domitiani tempora ita in usu fuit, ut prioris vestigia vix deprehendantur. Adsunt etiam in inscriptionibus quibusdam Christianorum notæ istæ xc, hoc est χριστος, Christus. Sed quomodo sigma istud in monogrammate exprimitur? ut verum fiat, quod hic Paulinus canit:

Atque ita sex, quibus omni nomine nomen
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice.

Et infra:

Sex itaque una notas simul exprimit

Neque enim Σ ibidem cernitur. Propterea censeo, alteram ejusdem sigma figuram nempe C, in monogrammate constitutam fuisse si partem lineæ rectæ, partemque convexæ litterarum rho constituentium sumamus. Seu potius C id est sigma efformatur in hemicyclo litteræ P, nempe in Ϟ, qui si reflectatur exhibet verum C. Aliter Paulinus explicari nequit. MURATORIUS.

(b) Et Muratorii codex, et noster habet facit ω. At scribendum est facit o, ut recte monet Muratorius. In voce enim Χριστός, quam spectat Paulinus, non est ω μέγα, sed o μικρόν.

(c) Noster codex habet obstipuus. At legendum obstipus, ut legit Mur.

(d) Mur., Ellade. At legendum Hellade, ut est in nostro codice: nam ἡ Ἑλλάς scribitur cum spiritu denso.

(e) Noster codex habet taut, at mendose. — Posito iota si lineam transversam ejus cacumini superponas, habes T, cujus altera pars in sinum curvata integrum deinde P præbebit. Animadverti autem in antiquis labaris aliquantulum protendi summam lineam ipsius rho ad sinistram, quæ protensio etiam Paulino dicitur brevis. Hujus observationis exempla ab Aringho petes in Rom. subterr. l. iv, c. 27, pag. 175 et 178; l. vi, c. 50, p. 685; l. iii, c. 22, pag. 524. Anulum etiam præfatus Aringhus exhibet, in quo inogramma ita expressum, ut integrum quoque tau ibi conspicias. Sex itaque litteras, quod infra Paulinus asserit, in monogrammate delineatas nancisceris. Neque sensus, neque carmen hic sibi constant. Potius igitur legendum Tau idem stylus, ipse brevi retro

Idque sacramenti est, geminæ quod in utraque
[virgæ

Ut diducta (i) pari fastigia sine supinant,
Infra autem distante situ parili pede constant,

635 Affixæque sibi media compage cohærent,
Et paribus spectant discreta cacumina sum-
[nis (j).

His intermedio (k) coeuntibus insita puncto
Virga velut (l) sceptrum regale superbius exstat,
Significans regnare Deum super omnia Christum,

640 Qui cruce dispansa per quatuor extima ligni (m)
Quatuor attingit (n) dimensum partibus orbem,
Ut trahat ad vitam populos ex omnibus oris.
Et quia morte crucis cunctis Deus omnia Chri-
[stus

Exstat in exortum vitæ, finemque malorum,
645 Alpha crucem (o) circumstat, et ω, tribus ultra-
[que virgis

acumine ductus. Ubi τὸ idem refertur ad stylus, nempe idem stylus I efficit tau. MURATORIUS.

(f) Muratorii codex habet: Tau idem stylus ipse brevi retro a cacumine ductus. Noster vero codex: Taut idem stylus ipse retro acumine ductus. Utraque lectio est vitiosa, ut ostendit metri ratio. Itaque ex utraque tertiam conflavi, quæ mihi genuina videtur. Muratorius vero sic emendaverat: Tau stylus ipse brevi retrorsum acumine ductus. At prima syllaba vocis acumine brevis est.

(g) Muratorii codex formatur. Utraque lectio probabilis. — Virgæ duæ ad constituendum X, una vero dumtaxat ad efformandum P concurrunt. Et hinc sublime Triadis mysterium educit Paulinus. X duabus constare virgis subjecta docent carmina:

C Idque sacramenti est, geminæ quod in utraque virgæ
Ut deducta pari fastigia sine supinant,
Infra autem distante situ parili pede constant,
Affixæque sibi media compage cohærent.

(h) Mur. codex, Et tribus una Significat, etc. At nostri codicis lectio elegantior.

(i) Murator. cod., deducta. Noster codex, diducta: et ita legendum puto.

(j) Mur. cod., summi. At noster codex habet summis, quo modo legendum esse suspicatus fuerat Muratorius.

(k) Pro duabus hisce vocibus, His intermedio, et Muratorii codex, et noster habet tres alios voces, Has inter medio. At ita legendum videtur, ut emendavit Muratorius.

(l) Mur., quasi. At malim cum nostro codice legere velut.

(m) An ex ligno monogramma efformari solitum? Ne crede. Hic itaque legendum duco extima Signi. MURATORIUS.

D (n) S. Ambr. serm. 56, seu, ut melius dicam, S. Maximus ita scribit: Cælum quoque ipsam hujus signi figura dispositum est; nam cum quatuor partibus, hoc est oriente, et occidente, et meridiano, et septentrione distinguitur, quatuor quasi crucis angulis continetur. Greg. Nyss. orat. de Christi Resurr. hæc de cruce ab Apostolo memorata habet: Novit enim ea figura quatuor cornibus e medio provenientibus descripta potentiam, ac providentiam illius, qui ex ipsa pependit, declarari. S. Hier. (seu quis alius sit auctor ille) in cap. xi Marci: Ipsa species crucis quid est nisi forma quadrata mundi? MURATORIUS.

(o) In plurimis Græcorum numismatis, atque in multis veterum Christianorum sepulchralibus notis monogramma invenias cum litteris A et Ω utrinque locatis, hoc modo α Ω apposite ad illud Apoc. cap. i: Ἐγώ εἰμι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ὁ ἄρξας καὶ ὁ ἔπις. Ego sum alpha et omega, principium et finis.

Littera (a) diversam terna (b) ratione figuram A
Perficiens, quia perfectum est mens una, triplex
[vis.

Alpha (c) iidem mihi Christus, et ω, qui sum-
[ma supremis

Finibus excelsi pariter complexus, et imi

650 Victor et inferna, et pariter caelestia cepit,
Effractisque abysis caelos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.

Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,

485-486 Corporeum statuit caelesti in sede
[tropæum (d),

655 Vexillumque crucis super omnia sidera lixit.

Illa igitur species, quam fur agitatus avaris

In cassum furis pen.lente reflexerat unco,

Pollutaque manu sancta amandaverat aula,

Hoc opere est perfecta, i modis ut consita miris

660 Aeternæ crucis (e) effigiem designet utramque :

primus et novissimus. Clemens Alex. lib. 1 Pædagog. :
εὐκότως γὰρ αὐτίς ὑπισχναίται τοῖς δικαίοις ὁ κύριος, ἵνα
δὲ σαρωῷ ὁ ἄγγελος τὴν μὲν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὸ τέλος.
Merito rursus lac iustis pollicetur Dominus, ut mani-
feste Verbum utrumque esse ostendatur, alpha et ome-
ga, principium et finis. MURATORIUS.

(a) Tres virgæ A component. Dux etenim in cacu-
mine coeuntes tertiam sinu complectuntur. Similiter
omega tali figura delineatum tres exhibet virgas, queis
magnum Trinitatis mysterium aperitur. MURATO-
RIUS.

(b) Mur. cod., trina. Utraque lectio probabilis.

(c) Hunc versum et alios septem qui proxime se-
quuntur citat Dungalus.

(d) Ita Mur. codex. At noster habet tropæum.
Prior lectio mihi magis placet. Dungalus duos hosce C
versus, 654 et 655, inverso ordine citat. — Ita codex
noster, et ad verè orthographiæ amussim. Bulenge-
rus in opusce. de Spol. bell. tropæum potius legen-
dum censet propter usus constantiam, neque tamen
diffidetur, rectius Tropæum dici. Verbum e Græcia
prodiit, a qua ita exprimitur τρόπαιον videlicet tro-
pæum. Ger. Jo. Vossius in Etymol. hanc lectionem
tæetur. Sane vetusti codices ita legunt, quos et ego
consultui, et Virgilianus codex antiquissimus in Flo-
rentina inagni ducis biblioth. asservatus sub cura cl.
viri, eximiique in re literaria fulgoris Antonii Ma-
gliabechii tropæum non tropæum inscriptum habet.
Neque ipsa dissentiant marmorata. Vide Dausquium in
orthogr. MURATORIUS.

(e) Non puram potuinq. monogramma fuit crux a
Paulino descripta, verum vulgaris etiam crucis ima-
gini junctum erat. Omnia percurri monogrammatiss
exempla tum in vetustis nummis, tum in sepulcrali-
bus monumentis, neque mihi utramque hanc effigiem
simul copulatam nancisci fas fuit. Unum tantum, at-
que egregium hujus eruditionis testimonium occurrit
apud Aringhūm in Rom. Subterr. lib. II, cap. 10,
pag. 311. Exhibetur ibi marmorei sarcophagi ex Vati-
cano cœmeterio effossi icon, in quo 12 apostolorum
imagines eleganter delineatæ cernuntur. Media inter
illos geminate crucis forma conspicitur, eodem plane
modo quo crux vulgaris efformatur, nempe trans-
verso ligno. Ab haste recte superiori cacumine sa-
crum atollitur monogramma venusta corona circum-
datum. Hujus ad instar Paulinianam crucem elabo-
ratam autumo. MURATORIUS.

(f) Et Muratorii codex, et noster habet clausi. At
Muratorius suspicatur legendum esse clausa.— Forte
scripsit Paulinus : Velamini clausa altaris faciem, etc.
quod puriore sensum efficeret. Solebant autem al-
taria velo claudi ad ejus similitudinem, quod olim
fuit in Salomonis templo ante sancta sanctorum II
Paralipom. III, quodque περιπέτασμα τῷ ἁγίῳ, ve-

Ut modo si libeat spectari cominus ipsam
Prompta fides oculis : nam reddita fulget in
[ipso,

Quo fuerat prius apta loco, et velamine clau-
[si (f)

Altaris faciem (g) signo pietatis adornat.

665 Ergo eadem species formam crucis exerit illam,
Quæ trutinam (h) æquato libratam stamine (i)
[signat,

Subreptoque (j) jugum concors temone figurat,

Sive superciliis (k) a fronte jugantia vultum

Lumina transversis imitatur cornibus arbor

670 Ardua, qua Dominus mundo trepidante pepenlit
Innocuum fundens pro peccatore cruorem.

Huic autem solido quam pondere regula duplex

Jungit, in extrema producti calce metalli

Parva corona (l) subest variis circumdata gem-
[mis.

tum adyti vocabatur. Theodoretus lib. 1 Hist., cap. 31 :
Δεκομητο δὲ καὶ τὸ θείον θυσιαστήριον βραχίονες τε πα-
ραπέτασμα. Ornabatur autem et divinum altare reg-
giiis velis. Conc. Tolet. cap. 7 : Qui insana temeritate
abrepti altaria nudantes sacris vestibus exiunt. Anast.
in Steph. 2 ait : In circuitu altaris fecit tetravela
octo. Item : super altare in ecclesia S. Laurentii coop-
ertorium fecit. MURATORIUS.

(g) Cruces in altaribus antiquitus collocabantur,
quidquid obmurmurent heterodoxi. S. Jo. Chrys.
orat. quod Christus sit Deus, ait : in mensa sacra
cruz. Egregius porro est in hanc rem Sozomeni lo-
cus lib. II, cap. 3 Hist. eccl., ubi narrat Probiano
cuidam, qui ex ethnico Christianus factus, crucis ta-
men virtutem non admittebat, oblatum per visionem
fuisse Σταύρου σύμβολον τῶν ἀνοσιευμένων ἐν τῷ θυσιαι-
στηρίῳ τῆς ἐκκλησίας, crucis signum, seu effi-
giem, que in sacro ejus ecclesiæ altari collocata erat.
Hanc quidem historiam mendacissimi centuriatores
cent. 4, c. 13, superstitiosam vocant, et a Constan-
tini tempore alienam, a Sozomeno conflictam, vel
stulte pro vera acceptam. Sed nos non morantur eo-
rum calumniæ. Sigebert. ad an. Ch. 451 crucem au-
ream in altari fuisse docet, quem episcopus Casaten-
tis missam celebraret. Hæc recte animadvertit Gret-
ser. cap. 13, lib. II de S. Cruce. Quibus adde que
habet can. 3 concil. Turonensis habiti an. 567 (non
ut quidam putant 570) : Ut corpus Domini in altari,
non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo com-
ponatur. Qui canon profecto de cruce in altari posita
intelligendus. Hinc lucem accipit Paulini carmen de
cruce.

Altaris faciem signo pietatis adornat.

MURATORIUS.

(h) Ms. ita se habebat : Quæ trutinam æquatæ li-
brata stamine, etc. Emendavi. Recurre ad ea que
disservi in diss. XXI. MURATORIUS.

(i) Mur. codex mendose sic habet : Quæ trutinam
æquatæ librata stamine, etc. At noster codex : Quæ
trutinam æquato libratam stamine, etc. Quo modo
emendaverat Muratorius.

(j) Et Muratorii codex, et noster habet subrepto-
que. At Muratorius legendum censet subreptoque : cui
equidem assentior. — Ita scribendum dixi (id est sub-
reptoque jugum), non subrepto, ut in ms. Consule
eamdem Diss. XXI. MURATORIUS.

(k) De his in præd. diss. XXI. MURATORIUS.

(l) Cruces corona circumdatæ pingi solebant. Idem
nos edocet Paulin. ep. 12 ad Sever., ubi sic ait :

Cerne coronatam Domini super arlia Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia; tolle crucem, qui vis auferre coronam.

- 675 Hæc quoque crux Domini tamquam diademate A
[cincta
Emicat æterna vitalis imagine ligni.
Hanc fur ille sui toto de corpore furti
Intactam ferro, quo cetera fregerat, unam
Liquit, et ut capto tunc, discinctoque refusus
680 Vestibus elapsæ ceciderunt fragmina prædæ.
Visa rei species tunc inventoribus ipsis
Ancipiti motu confudit pectora. Gaudent
Inventis, sed fracta dolent : tum (a) quærere
[causam
Incipiunt, cautum simul, audacemque latronem
685 Mirantes, cæcum fractis, cautumque relictis.
Tunc ille attonitis crimen, numenque fatetur :
487-488 **Mente etenim totum considerat (b) :**
[hoc tamen unum B
Numine servarat, quo crux inclusa vetabat
Quamlibet audacem segni virtute latronem.
690 Ipse fatebatur mentis scelus, atque crucis vim,
Contestans, quotiensque manus armasset in il-
[lain (c)
In cruce consertam socia compage coronam
Ceu fractas (d) totiens ictu cecidisse recusso,
Brachiaque ægra sibi nervis stupuisse solutis.
695 Hic libet in miserum paucis insurgere furem.
Infelix, quæ tanta tuam dementia mentem
Verterat, ut tanto reprehensus lumine veri
Non festinares omnem prævertere cursu
Indagem revolans, ut furtum sponte referres ?
700 Tantane vis animum tenebris oppressit ava-
[rum (e), C
Auderes illam ut gremio tibi condere partem,
Quam totiens arcente Deo violare timebas ?
Dic mihi, qua pavor ille tuus fugiebat ? et unde ?
Rursus ut intrepidum præceps audacia sensum
- 705 Tam male durabat, pavidus, contemptor et idem
Ejusdem sceleris specie (f) diversus abibas,
Perfidiaque fidem diviso pectore miscens
Virtutem crucis, et signum inviolabile Christi
Credebas metuendo crucem contingere (g) ferro.
710 Et quod noscebas metuens, portando negabas.
Sed tamen impietas tua nec tibi profuit (h), et
[nos
Stultitiam confesse tuam, divinaque signa
Fecisti magno crucis exultare triumpho.
Ergo relinquamus captum jam incessere (i) su-
[rem,
715 Cui satis ad pœnam est spoliatæ fraudis egestas.
Nunc (j) ad te, veneranda Dei crux, verto lo-
[quelas,
Gratantesque tua concludam laude profatus.
O crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
Cruce æterna salus hominum (k), crux terror
[iniquis,
720 Et virtus justis, lumenque fidelibus. O crux,
Quæ terris in carne Deum servire saluti,
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti :
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
Tu destruxisti credentibus eruta fana
725 Gentibus, humanæ concurs tu fibula pacis
Concilians hominem medium (l) per fœdera
[Christi.
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera
[ferri.
Esto columna piis tu semper, et anchora nobis,
Ut bene nostra domus maneat, bene classis aga-
[tur
730 In cruce fixa (m) fidem, vel (n) de cruce nacta
[coronam.

Ibidem :

Ardua florifera crux cingitur orbe coronæ.

Iterum :

Crucem corona lucido cingit gyro,
Cui coronæ sunt corona apostoli.

De coronis item crucem ambientibus hæc ibidem
sunt :

Sanctorum labor, et merces sibi rite cohærent,
Ardua crux, pretiumque crucis sublime coronæ.

Greg. Nazianz., in Julian. orat. 1, idem expressit :
Τὸν δ' οὐν λεγόμενον, ὅτι θυσιάζει τὰ σπλάγχνα τὸν σταυ-
ρὸν ἀναδείκνυσι στεφανούμενον, Ferunt, quum Julianus
sacrificaret, victimarum exta coronatam crucis effi-
giem illi ostendisse. Harum crucium exempla in plu-
ribus Christianorum inpp. numismatis occurrunt.
Vide quæ Aringh. in Rom. subterr. habet, et Gretser.
lib. II, cap. 11, de S. Cruce, et ex eo Rosweid.
in not. ad prælaudatam Paulini epistolam. MURATOR-
IUS.

(a) Mur., cod., cum. At legendum tum, ut est in
nostro codice.

(b) Mur. cod., *Mente etenim considerat : hoc tamen
unum*. At versus claudicat : itaque Muratorius sic
emendaverat : *Mente etenim placida considerat : hoc
tamen unum* : addens de suo illud placida. Sed sic
omnino legendum, ut est in nostro codice.

(c) Ita Mur. codex, cujus lectionem amplexus sum.
In nostro codice ita legitur : *quotiensque manus ar-
masset, ut illam*, etc.

(d) Hic quoque Muratoriani codicis lectionem se-
cutus sum. Nam in nostro codice legitur *Ceu fracta*.

(e) Mur. cod., *avaris*. At nostri codicis lectio reti-
nenda.

(f) Mur. cod., *speciem*. At legendum puto ut est in
nostro codice.

(g) Mur. cod., *confringere* : quæ lectio fortasse mel-
lior.

(h) In Muratorii codice deerat vox *profuit*, quam
ipse addidit. Et recte quidem : nam et in nostro co-
dice legitur.

(i) Noster codex habet *cessere*. At Mur. codex *in-
cessere* : quo modo legendum puto.

(j) Hunc versum et alios usque ad finem carminis
citât Dungalus.

(k) Mur. cod., *hominis*. At melior lectio nostri co-
dicis, quam sequitur etiam Dungalus.

(l) Mur. cod., *medii* : quæ lectio mihi magis placet.
Dungalus tamen legit *medium*.

(m) Mur. codex habet *nixa*, noster *fixa*. Dungalus
quoque legit *fixa*.

(n) Mur. cod., *Et de cruce*. Noster vero, *vel de cruce*,
quo modo legendum est : alioquin versus pede
laborabit. Et sane Dungalus quoque legit *vel*.

MURATORII

AD S. PAULINI NATALEM DUODECIMUM

PRÆFATIO.

439-490 Anno Christi 405 Natalem hunc cecinit S. Paulinus. Tria vero sancti Felicis miracula complectitur. Quidam beato confessori suem voverat, divisisque inter pauperes exiguis victimæ partibus votum completum arbitratus abibat. Mirabiliter e cœlo tactus ex equo ruit, pedesque secretis compedibus laborare dolet. Ad S. Felicis basilicam rursus defertur. Ibi sanctum precibus, et carniū distributione demulcet, pristinaque sanitate divinitus donatur. Apuli quidam agricolæ alterum suem S. Felici votivum Nolam trahere conantur. Animal sagina oppressum pio desiderio obstat, primoque in itinere gressu destituitur. Hi aliter votum completuri ad S. Felicis pergunt. Inscii ipsis per plura passuum millia, nulloque hominum ducente, sus sponte Nolam defertur. Miraculum cuncti stupent, et hostia improvisa Nolanos pauperes alunt. Postremum prodigium agricolis aliis accidit. Juvenam et ipsi glorioso confessori vovent. Hæc plastro jungi renuit, et e dominorum manibus furiosa dilabatur. Sponte dein ipsorum iter comitatur, et non sine miraculo mansuefacta se ad securin sistit. Omnia fuse, atque eleganter a Paulino canuntur.

POEMA XX.

CARMEN XII IN S. FELICEM (a).

Sæpe boni domini caris famulantur alumnis
 Mente pia, et (b) patrio subjecta tœnentur amore
 Mancipia, hisque favent cura propiore fovendis,
 Quos magis indignos opis, et virtute carentes
 5 Affectu rimante vident. Et si quis eorum,
 Moris ut humani solemnem postulat usus,
 Votum aliquod celebrare velit, neque possit ege-
 [nis
 Id patrare opibus, studio curatur herili
 Servus inops, cui dives opum, queis (c) pauper
 [egebat,
 10 Contulerit dominus cumulandæ impendia mensæ.
 Hæc mihi conditio est data sub Felice patrono : B
 Nulla mihi ex me sint, ut sint mihi cuncta per
 [illum ;
 Namque ad Natalem nunc ipsius, ut quidem et
 [ante
 Præteritis, quibus ista dies mihi floruit, annis,
 15 Non erat unde epulum votis (d) solemnem para-
 [rem,
 Instabatque dies, nec adhuc mihi prompta facul-
 [tas

(a) In nostro codice sic inscribitur istud carmen : *Incipit lib. xii. Lege quæ diximus ad titulum superioris carminis.*

(b) In Mur. codice deest conjunctio et.

(c) In nostro codice pro *queis* legitur *quò*. Sed prior lectio genuina videtur.

(d) In Mur. codice, *voti*. At legendum fortasse *votis*, ut est in nostro codice.

(e) Mur. codex sic habet : *Unde dapem instruerem, geminos dedit una*. Itaque versus claudicat : et legendum est ut emendavi ex nostro codice.

(f) Mur. cod., *Cum junice*. Utraque lectio probabilis. — Junix est bos femina teneræ ætatis, quæ jam cessavit vitula esse, necdum tamen ad summam magnitudinem pervenit. Persius sat. 2 :

Tot tibi quam in flammæ junicum omenta liquecant.
 Plautus, Mil. 6 :

Quam mox ad stabulum junix recipiat sese pabulo.

Papias :

Junices, boves juvenes.

A Ex aliquo suberat : subito ecce patronus abundans
 [dans
 Unde dapem largam struerem (e) geminos dedit
 [una
 Cum nutrice (f) sues, quorum de carne cibus
 20 Pauperibus, nos materiam ex animalibus iisdem
 Sumpsimus, egregiis quoniam miracula signis
 Per pecudes ipsas nuper Deus edidit, alta
 Destimulans ratione homines attendere Christo,
 491-492 Nec desiderium carnis præferre fi-
 [dei (g):
 25 Namque ad avaritiæ nostræ lacrymabile probrum
 Per (h) pecora humanæ rationis egentia sum-
 [num
 Signa dedisse Deum, series recitanda docebit.
 Non afflicta canam, licet arte poematis utar :
 Historica narrabo fide sine fraude poetæ :
 30 Absit enim famulo Christi mentita profari.
 Gentibus hæ placeant, ut falsa colentibus, ar-
 [tes:
 At nobis ars una (i) fides, et musica Christus,
 Qui docuit miram sibimet concurrere pacem
 Disparis harmoniæ quondam, quam (j) corpus
 [in unum
 35 Contulit assumens hominem, qui miscuit alium

Alexander Jatrosofista lib. II Passionum :

Qualia sunt bubula, et de junice pedes.

(g) Vocabulum hoc sæpe Paulinus usurpat pen-
 longa. In Paneg. :

Et genus humanum passim sine lege fidei.

C Nat. v :

Orans gales, scutoque fidei.

Et alibi MURATORIUS.

(h) Mur. cod., *Et pecora*. At legendum, ut est in nostro codice, ut sententia constet.

(i) Idem Paulin. Nat. IX dixerat :

Sic Deus omnisonæ modulator, et arbiter unus
 Harmoniæ, percuncta movet quam corpora rerum.

Infra Nat. XIII cytharæ exemplum allatum repetit :

Omnem ex nobis cytharam faciamus in unum
 Carmen diversis compositum fribus.

MURATORIUS.

(j) In nostro codice sic legitur : *Disparis harmoniæ : quo tanquam corpus in unum*, etc. At multo tidiior lectio Muratorii, quam secutus sum.

Infusa virtute Deum, ut duo conderet in se,
 Distantesque procul naturas redderet unum.
 Ut Deus esset homo, Deus est homo factus ab
 [ipso,

Qui Deus est, genitore Deo, cui gratia non est,
 40 Sed natura, quod est summi Patris unicus hæ-
 [res,

Solus (a) habens proprium, quod munere præ-
 [stat habere

His quibus alma fides dederit divina mereri.
 Ille igitur vere nobis est musicus auctor,

Ille David verus, citharam qui corporis hujus
 45 Restituit putri (b) dudum eompage jacentem,
 Et tacitam ruptis antiquo crimine chordis

Assumendo suum Dominus reparavit in usum,
 Consortisque Deo mortalibus, omnia rerum
 In speciem primæ fecit revirescere (c) formæ,

50 Ut nova cuncta forent, cunctis abeunte veterino.
 Hanc renovaturus citharam Deus ipse magister,
 Ipse sui positam suspendit in arbore ligni,
 Et cruce peccatum carnis perimente, novavit.
 Atque ita mortalem numeris cælestibus aptam

55 Composuit citharam variis ex gentibus unam,
 Omnigenas populos compingens corpus in unum.
 Inde lacessitis fidibus de pectine Verbi
 Vox Evangelicæ testudinis omnia complet
 Laude Dei: toto Christi chelys aurea mundo

60 Personat innumeris uno modulamine linguis,
 Respondentque Deo paribus nova carmina ner-
 [vis.

Sed referam ad mea cœpta pedem; nam tempus,
 [et hora est

Promissas offerre dapes, apponere vobis
 Prandia sollicitas caste sumenda per aures.

65 Non (d) veteri repetam, quæ sum dicturus, ab
 [ævo.

Ante dies paucos istic spectata profabor.

Venerat huc quidam placitum sibi solvere vo-
 [tam

Urbis Abellinæ de finibus advena nostris

Sedibus. Hic porcum studio curante paratum,

(a) In Mur. cod., *Solum et habens*. At multo elegantior lectio nostri codicis.

(b) Mur. cod., *Patri*. At melior lectio quæ est in nostro codice.

(c) In nostro codice legitur *reviviscere*. At præferendam puto lectionem codicis quo usus est Muratorius, quod secunda syllaba vocis *reviviscere* sit longa.

(d) In nostro codice legitur *non*. At codex Mur. habet *nec*.

(e) Mur. codex habet *illuc*. At malo cum meo codice legere *illinc*, nempe ex urbe Abellina.

(f) Votorum ac oblationum usum, quæ sanctis exhibebantur, elucidavi diss. xviii, ad quam lectores dimitto. MURATORIUS.

(g) Hic locus valde corruptus est apud Muratorium, qui in Ambrosiano illo codice sic legit: *Fama suis magnopere gentum accenderat acrem*, etc. Noster codex habet *Fama suis magna per egentum accenderat acrem*; quæ lectio multo minus mendosa est, sed

A 70 Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
 Cresceret, huc illinc (e) perduxerat; atque ubi
 [venit.

Pingue pecus voti (f) jugulat de more voven-
 [tum.

Fama suis magni per egentum (g) accenderat
 [acrem

Ora (h) famem et cuncti magnæ spe partis hian-
 [tem (i)

75 Tendebant ad opima senes convivia faucem (j).
 Interea largitor inops non partibus æquis
 Dividit (k) incisas carnes, medium suis aufert
 Sinciput, et tantum secti coquit intima ventris,
 Solaque pauperibus cæsi vitalia porci

80 Dividit, ac (l) totum sibi corpus habere relin-
 [quit,

Et votum complexisse putat, lætusque redire
 Incipit, ausus eas jumento imponere secum

493-494 Reliquias, et in his placiti se pigno-
 [ra voti

Sancta referre domum male credulus, in quibus
 [idem

85 Damnum animæ, nodumque viæ portabat avarus.
 Denique mox nec mille viam permissus abire
 Passibus, elucente die, simul aggere plano,
 Non tenebris pavitante, nec offendente salebris
 Lapsus equo, et quasi fixus humi se tollere rur-
 [sus

90 Ad consistendum reparato robore surgens
 Non potuit, cœpitque pedes clamare ligatos,
 Idque probare jacens, plantis quasi compede
 [junctis (m).

Hic aliud mirum casu sociatur in ipso:

Nam dum illum tanta cum debilitate jacentem

95 Mæsta propinquorum circumstat turba suorum,
 Jumentum, cui sola oneri porcina manebat,
 Ascensore sui vacuum, et ductore relictum
 Sponte sua sese nullo flectente refrenans,
 Tamquam offendiculi causam cognosceret ultro

100 Aut aliquem prohibere viam, qua cœperat ire,
 Vidisset, sic fugit iter, cursumque retorsit,

mendosa est tamen: mendum autem tolletur, si pro magna legas magni aut magnæ.

(h) Et Mur. codex, et noster habet *ora*. At Muratorius emendandum hunc locum censuit, et legit *ore*: quia scilicet superioris versus mendosam lectionem habebat. Sed legendum est *ora*.

(i) Mur. cod., *hiantes*. Utraque lectio probabilis.

(j) Mur., *fauces*: nam antea legerat *hiantes*. At noster codex habet *faucem*. Sed utraque lectio, ut dixi, est probabilis.

(k) Post versum 77 deerant in codice Muratorii tres versus, quos ex nostro codice addidi. Sic enim erat scriptum in Muratorii codice: *Interea largitor inops non partibus æquis Dividit, et totum sibi corpus habere relinquit*. Nim. librarius a primo *dividit* ad alterum transiit.

(l) Mur. pro *ac* habet *et*, quod nihil admodum refert.

(m) Mur. codex habebat *conjunctis*. Sed legendum est *junctis*, ut postulat metri ratio et ut est in nostro codice. Ita emendaverat etiam Muratorius.

Et properante gradu recurrit ad hospita te-
 [cta (a)
 Omnibus antevolans, quos lapsi attenda tenebat
 Cura viri, quem (b) paulatim quasi corpore fra-
 [[cto
 105 Nitentem, et genibus rigidis prodire negantem,
 Cæcæque vincla pedum pariter (c), meritumque
 [ruinæ,
 Et causam pœnæ (d) lacrimosa voce fatentem
 Luce palam manibus grave subvectantibus ægri
 Corpus, fida cohors sanctas referebat in aulas
 110 Orantem medici Felicis ad ipsa reduci
 Limina, mox illic certam (e) reperire medelam.
 Illum homines interque manus, iuterque catervas
 In sacra vectatum mirantibus atria turbis,
 Dispositi trino (f) per longa sedilia coetu
 115 Obstupuere senes, inopum miserabile vulgus,
 Et socio canæ (g) residentes agmine matres.
 Præterea multi, sua quos devotio sanctis
 Ædibus attulerat diversis eminus oris,
 Viderunt insigne pium, cum tempore eodem,
 120 Imo die, tam mira foret mutatio rerum.
 Idem homo, qui paulo ante suo digressus ab iis-
 [dexa
 Liminibus gressu, nunc ipse redux alienis

(a) Mur. cod., *ad hospita tecti*. At melior lectio nostri codicis.

(b) In Mur. cod., *quæ*. At legendum *quem*, ut est in nostro codice; quod vidit etiam Muratorius.

(c) Mur. cod. multo aliter: *Cæcæque vincla, pedem amissum, meritumque ruinæ*. Mihi quidem nostri codicis lectio magis probatur.

(d) Hic quoque diversa est lectio codicis Muratorii: in eo enim legitur: *Illius, et pœnæ, lacrimosa voce fatentem*.

(e) Et Muratorii codex, et noster habet *certam*. Mihi tamen placet Muratorii conjectura, qui *legere* (inquit) *malem*: certum reperire, *Græca plane poeticaque elegantia*.

(f) Triplex hominum cœtus in veteribus Ecclesiis cernebatur, ibique omnes per longa sedilia dispositis precibus operam dabant. Vid. Dodwel. Diss. Cypri. quinta, n. 24. Ex ecclesiarum redditibus forte unusquisque alebatur. *Senes* primo memorantur, deinde *inopum miserabile vulgus*, postremo *canæ matres*. De prioribus utique nil dicendum habeo, nisi quod eos ecclesiis inseruisse crediderim, ut ad veteris legis instar oblationes ad altare deferrent. Hic usus etiamnum in metropolitana Mediolani ecclesia servatur, *veglonesque* vocantur a Beroldo nostro ms., ac in pluribus aliis vetustis diplomatis. Pauperes ex ecclesiarum proventibus nutrirî solitos fuisse expressè docet conc. Antioch. can. 25, Chrysost. passim, Possidius in Vita S. Aug., alique innumeri Patres, ut res majori claritate non egeat. MURATORIUS.

(g) Hic diaconissas intelligi pene certum duco, quarum gradus et usus in Ecclesia non paucis seculis viguit. Hæ vero nonnisi ætate admodum provectæ ad id muneris admittebantur, secundum Apostoli præceptum i Timoth. v: *Ut eligantur viduæ non minus sexaginta annorum, neque bigamæ*. Id confirmat Tertull. lib. de vel. Virg., et lex 27 cod. Theod. de Ep. et Cler. De ministerio earum plura docebit Hallier. de sacr. Elect. part. 2, sect. 5, cap. 2, et Morin. de sacr. Ord. Earum vestigia in Ambrosianæ Ecclesiæ ritibus permanere certum est mihi, quum viduæ ille, quæ hic *veglonissæ* nuncupantur, oblationes ad sacrum altare deferendo inservant: quod itidem veterum diaconissarum munus fuit, ut S. Hier. in cap.

Inferitur pedibus, subvecto corpore pendens.
 Parte alia stratus, nullo servante sequentum,
 125 Hospitis ante fores etiam nunc carne suilla
 Stabat onustus equus, neque (h) quisquam notior
 [illi (i)
 Astiterat, cui cura foret relevare gravatum
 Fasce suo, et notis reducem subducere tectis.
 495-496 Ille tamen velut humana ratione
 [repletus
 130 Quærentique suos, et protinus opperienti
 Astiterat similis, certo vestigia servans
 Fixa loco, simul aure micans, et naribus ef-
 [flans
 Assuetorum hominum notos quærebat odores.
 Mirum erat hospitibus, quænam fuga, qui status
 [ille
 B 135 Esset equi, notumque animal faciebat amicis
 Ambiguum nova forma rei (j), neque quisquam
 [erat index (k)
 Accidui, cunctis illum stipantibus intus,
 Qui fuerat manibus sanctam (l) portatus in au-
 [lam
 Martyris, æger ubi sancto pro limine fusus
 140 Corpore projecto, et complexis postibus (m) hæ-
 [rens,

xiii Matth. docet. Tam vero illæ quam istæ ex ecclesiæ proventibus alebantur, testante id can. 103 conc. Carth. iv, Apost. Constit. lib. iii, cap. 1, 2, 3, etc., Balsamone in cap. 18 et 24 epist. Basilii ad Amphilocho. Inter alios audiatur S. Hier. in Isai. c. iii. *Nec ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quæ 60 annorum est*. MURATORIUS.

(h) Mur. cod., *nec*: quod nihil refert.

(i) Ita Mur. codex. At in nostro legitur *illa*: quæ lectio videtur mendosa.

(j) Mur. codex sic habet. Noster vero, *Ambigui nova forma feri*: quam lectionem quis neget esse mendosam?

(k) Mur. codex mendose habet *neque quisquam erat inde Accidui*. Itaque ad vocem *Accidui* hæc adnotavit Muratorius: *Verbum, et error correctione indigent*. Verum vox *inde* emendanda est ex nostro codice, non vero vox *Accidui*. Nam Paulinus sicut in Natali iv, versu 291, *ex attingit facit attinguum*, ita hic *ex accidit facit acciduum*.

(l) Murator. cod., *sacram*.

(m) Sacris ecclesiarum januis oscula ligere usitatum Christianis fuit. S. Jo. Chrys. hom. 30 in Ep. II ad Corinth. : *Ναὸς ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ. τὰ τοίνυν περίθρονα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ, καὶ τὴν ἔσθον, ἀλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐκ ὁρᾷτε ὅσοι καὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὴ κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατὶχοντες καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες. Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula et aditum osculamur, cum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam hujusce templi vestibulis osculum figunt. partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes? Clarius id exprimit Prudent. in hymn. 2 S. Laurent. *Ἐπὶ στεφανῶν*.*

Ipsa et senatus lumina
 Quondam luperci, et flamines,
 Apostolorum, ac martyrum
 Exosculantur limina.

Paulinus infra :

Dum postibus hæret in ipsis
 Felicis sancti, lambensque per oscula tergit.

Idem Natal. vi dixerat :

Sternitur ante fores, et postibus oscula ligit.

Oscula figebat supplex, fletuque lavabat,
Seque recognoscens proprii caput esse doloris,
Tales se se ipsum dabat accusando querelas.

O mihi (a), qui talem merui desumere pœnam
145 Hac in sede (b) miser, qua, si miser adveniat
[quis,

Efficitur felix! Sed justum, parque maligno
Me fateor merito exitium cepisse, patique,
Ut reas ipsa (c) inter modo limina puniar ardens
Exurente pedes simul, et stringente dolore,

150 In quibus, heu demens! oblatis munera voti
Fraude fidem violans converti in damna salutis.
Est tamen, est aliquid, fateor, quod dicere pos-
[sim

Jam mihi mutari grata vice tristia lætis,
Atque ipsas animo jam prosperiora tuenti
155 Infractis cœpisse malis dulcescere pœnas,
Ex quibus hæc nunc ipsa mihi bene gratia venit,
Qua (d) factum est mihi nunc, ut tam cito tan-
[gere rursus

Limina Felicis misero veneranda liceret.
Nam mihi si nullus, vel si levis iste fuisset
160 Casus, ut arreptum possem pertendere cursum,
Tunc magis infelix de prosperitate fuisset :
Mansisset (e) mihi culpa nocens, neque vulnus
[adactum

Intus in ossa animæ sensissem carne rebelli,
Occultasset enim meriti discrimen iniqui
165 Corporis illæsi vigor, et vinxisset inertem
Mens durata reum, nisi lapsum pœna ligasset.
Ergo potens medice in Domini (f) tu nomine C
[Christi,

Felix, jam satis hoc tibi sit, Dominoque potenti,
Quod non ira mihi, pietas sed amica salutis
170 Supplicium peperit, devincto (g) ut corpore cul-
[pa (h)

Solveret : ecce malum servum, refugamque (i)
[voracem
Jure retraxisti, injectis pro crimine vinculis.
Debitor infelix teneor, constringor, adoror,
Propositus cunctis divini forma timoris.

175 Mentibus hæc omnes trepidis (j) attendite, quæ
[nunc
Me miserum reliquis documento ferre videtis.

Et lacrymis rigat omne solum, pro limine sancto
Fusus huui.

MURATORIUS.

(a) Mur. cod., *Hic ego. Noster, o mihi pro heu mihi.*

(b) Mur. cod., *Factus et inde miser. Noster, hac in sede miser : quæ lectio magis arridet.*

(c) Mur. cod., *ipse. At multo pulchrior nostri codicis lectio.*

(d) Murat. cod., *quod factum mihi nunc. At legendum censeo ut est in nostro codice.*

(e) Mur. cod., *mansissetque. Recte Muratorius ita emendavit, ut est scriptum in nostro codice.*

(f) Mur. cod., *in Domino. At mihi magis placet nostri codicis lectio, qui habet in Domini.*

(g) Mur. cod., *devinctam ut corpore. At mihi magis probatur lectio nostri codicis.*

A Numquid enim hoc errore carent aliqui? Sed in
[uno
Exemplum fieri placuit, quo sit mea pœna
In (k) præjudicium quibus emendatio non est.

180 Sed jam parce tuo misero, precor, optime Felix,
497-498 Parce libens, succurre favens :
[dolor ultimus urget

Clamosas iterare preces : festinus adesto,
Ne mors præveniat medicum festina morantem.
Sed sciò, quod Domini manus hæc, quæ verbe-
[rat, et quæ

185 Parcet more suo : mihi tantum tu modo
[fesso (l),
Jamque fatiscienti propera laxare catenam,
Quam tu, sancte, vides, ego sentio : sicut
[operto (m)

B Clam tacitus vinclo fugitivi membra ligasti,
Sic invisibili medicina solve reversum.

190 Talia clamantem, dum postibus hæret in ipsis
Felicis sancti, lambensque per oscula tergit,
Antonitis illum pia turba et cernit, et audit
Cœtibus : ipse jacens etiam nunc erigitur spe,
Increpitatque moras omnes, et tarda suorum

195 Obsequia, afferri porcum, totasque jubet mox
Pauperibus reddi partes, sibi vivere tantum
Concedi petit atque inopum saturamini pasci.
Certatim socii cito jussa fidelia curant.

Itur ad hospitium notum, deponitur illic
200 Sarcina jumento, carnes in frusta secantur,
Et divisa coquit spumantibus ignis ahenis (n).
Cocta importantur patulis numerosa catinis.
Exsaturata fames inopum gratantia reddit
Verba Deo, et veniam petit, ut placata datori.

205 Nec mora : confestim voti ratione soluta
Debitor ille intus meritæ compage (o) catenæ
Solvitur, et pedibus Domino miserante reffectis,
Tamquam liber equus, vel ruptis cassibus ales
Evolat, et cervi salientis imagine currit.

210 Mira fides oculis obtenditur. Omnia gaudent
Tam facili pietate Dei, tantumque valenti
Felicis merito, ut coram adsit (p) Christus in
[illo,

Pro meritis hominum moderans in utroque po-
[tenter,

D (h) Mur. cod., *culpam solveret. Noster vero, culpa solveret.*

(i) Mur. cod., *servumque, fugamque voracem. At melior lectio nostri codicis.*

(j) Mur. cod., *Mentibus hæc trepidis omnes. Ultraque lectio optima.*

(k) Mur. cod., *Et præjudicium. At legendum videtur ut est in nostro codice.*

(l) In nostro codice legitur *Parcet, in ore tuo est. citus ergo patronus adesto. At emendandum hunc locum putavi ex codice Muratorii.*

(m) Noster codex habet *aperto. Emendavi ex codice Muratorii.*

(n) Mur. cod., *Et divisa coquit lymphis spumantibus ignis. Ego nostri codicis lectionem secutus sum.*

(o) Noster codex habet *compago. Emendavi ex codice Muratorii.*

(p) Noster codex habet *assit.*

- Ut resipiscenti medicus sit, et ultor iniquo.
- 215 Cernite enim, quantæ fuit (a) illa injuria fraudis,
Qua miser ille prius diviserat inter egentes,
Seque, suem, atque istic (b) ubi totum reddere
[votum
Debuerat, solum caput, intestinaque porci
Carpserat, et reliquam (c) toto sibi corpore
[partem
220 Feceerat imprudens, atque improbus, et tamen
[ipsa,
Qua miser extiterat, factus mox fraude beatus
Commutante Deo pietatis verbere culpam.
Talis enim censura Dei est : sic temperat alti
Pondera iudicii Deus arbiter, et pater, et rex,
225 Omnibus ut placidam (d) moderato examine li-
[bret
Justitiam, et levior mixta bonitate potestas
Ante reos moneat stimulo, quam fulmine per-
[dat (e),
Ut si profuerit præmissi (f) verberis ictus,
Salva salus homini redeat commissa pigenti (g).
- 230 At si quis sacro (h) monitus terrore flagelli
Noluerit sentire plagam, incuratus abibit,
Servatusque neci perfectam sentiet iram.
Ille igitur miser ante, dehinc mox ipse beatus
Tali sanatus carnemque, animamque medela.
235 Sed (i) quia cognovit causam, agnoscensque ja-
[centem
Pœnituit, merito curam sibi memet in ipso (j)

(a) Noster codex habet *sit*. Emendavi ex codice Mur.

(b) In nostro codice scriptum est *istic*. At legendum ut est in cod. Mur.

(c) Apud Muratorium est *reliquum*. At mendum videtur esse typographi.

(d) Mur. cod. habet *tacitam*, noster vero *placidam* : quæ lectio videtur potior.

(e) Mur. cod., *Ante reos moneat, stimulo quam fulminet ullo*. At legendum existimo ut est in nostro codice.

(f) Hic versus in Mur. codice omnino corruptus erat : sic enim in eo scriptum est : *Ut si profuerit præmissi, sine verberis ictu*. Emendavi ex nostro codice.

(g) In Murat. cod. sic scriptum est : *Salva salus hominis redeat compage remissa* : quorum verborum quæ sit sententia non video. Itaque nostri codicis lectionem secutus sum.

(h) Mur. cod., *sacri* ; noster, *sacro* : utraque lectio probabilis.

(i) Et Mur. codex, et noster habet *sed*. At Muratorius mallet legere *se* : quod et mihi probatur.

(j) Ita noster codex. At in Mur. cod. multo aliter, nimirum : *meritum curæ sibi memet simul ipse*.

(k) Noster codex habet *inque brevem expertus*. At hic Muratoriani codicis lectionem secutus sum : ita enim postulat et metri ratio, et loci sententia.

(l) Mur. cod., *omne*. At legendum *omnes*, ut est in nostro codice.

(m) Mur. cod., *uti* : quod mendum sustuli lectionem nostri codicis secutus.

(n) Mur. cod., *insultans*.

(o) Hoc est *claudicantem*. Vox certe nova, neque Paulino digna, de quo ait S. Hieron. ep. 13 ad eundem scribens : *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus*. An scribendum *plaudentem*, an po-

A Repperit, inque brevi est (k) expertus utrum-
que, quod omnes (l)
Justa lege manet divinæ pacis, et iræ
Jus, et opus, maneat vindex ut (m) jure su-
perbos

240 Pœna reos, pietas servet miserata fatentes.
499-500 Ergo relaxatis alacer vestigia vin-
[clis

Idem ex incolumi cito debilis, et cito liber,
Ex modo captivo læta cum voce redibat,
Exultans (n) velut ille olim, quem matris ab alvo
245 Claudentem (o) in verbo Domini Petrus, atque
[Johannes

Jusserunt validis in saltum assurgere (p) plantis.
Dignus et hic pauper Speciosæ limine portæ (q),
Quem Deus ipse Petri Deus, et Felicis, eadem
Nunc verbi virtute sui sanavit apud nos

250 De casu (r) claudum modo, qua sanaverat olim
Ex utero claudum : qua (s) nunc ope lætus
[abibat,
Quique preces mœstas (t) in vulnere (u) fuderat
[intus,

Ecce foris sano reddebat corpore grates.
Quidnam ego Felici possim redhibere patrono ?
255 Quas illi referam tanto pro munere digne (v)
Tam cito de tanto sanatus vulnere grates ?
Non pretium statui (x) medico, aut fastidia lecti
Tristia substinui, neque per scalpella, vel ignes,
Aut male mordaces vario de gramine succos,

C tius *claudum ante* ? Historia nota est in Act. apost. cap. III. MURATORIUS.

(p) Mur. cod., *exurgere*.

(q) Ibid. in Act. : *Ὁν ἐτίθειν καθ' ἑαίραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην ὤραιαν. Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa*. MURATORIUS.

(r) Mur. cod., *Excessu* ; noster vero, *de casu*.

(s) Mur. cod., *ista*, noster vero, *qua*.

(t) An *mæstus* ? MURATORIUS.

(u) Mur. cod., *pro vulnere* ; noster, *in vulnere*.

(v) Mur. cod., *pro tanto munere dignas*. Ego nostri codicis lectionem secutus sum.

(x) Celebres admodum sunt Plinii Senioris cap. 1 lib. XIX in melicos querimonix ; neque minorem plausum assequutus est Leonardus a Capua peritissimus nostri ævi iatrosophista in lib. *de medicinæ ac medicamentorum Incertitudine*, quem annis præteritis interdictum vidimus, ac dolemus. Huic addere lubet Bernardinum Ramazzinum V. C., et de medicina D optime meritum, qui in diss. *de Constitutionibus annor.* 1692, 93 et 94, num. 25, crudelibus medicis subrascitur, incertamque eorum in medendo methodum eleganter castigat ; *gentem rusticam, quæ magis paracho quam medico fidi*, fortunatam appellans. Eruditissimus quoque Harvæus non ita pridem dissertationem emisit *de medicorum Dolis, Mendaciis, etc.* S. Bernardus in ep. 321 ad fratres de S. Anastasio : *Propterea, inquit, minime competit religioni vestrarum medicinas querere corporales, sed nec expedit salutis*. Ibidem ad remedia spiritualia, quibus major quam humanis inest virtus, confugiendum potius docet. Hunc doctoris melliflui locum frustra Jo. Molanus in suo Diario, cap. 34, mitigare nititur. Refert etiam S. Hier. in Hilarion. Vita adductam ad hunc sanctum fuisse mulierem, quæ omnem substantiam in medicos se erogasse querebatur ; cui Hilarion : *Si quæ medicis dando perdidisti, pauperibus elargita fuisses, curasset te verus medicus Jesus Christus*. MURATORIUS.

260 Sævior et morbis, et vulneribus medicina
in corpus grassata meum est, velut accidit illis,
Quos humana manus suspecta visitat arte,
Semper et incerto trepidos solamine palpat.
En ego per breve nunc spatium perlatus ad ip-
[sum (a)]

265 Felicis sancti solium, et projectus in ipso
Lumine tam gelido, quam duro in marmore fra-
[ctus,
Atque dolens jacui, et solus mihi sermo pre-
[candi,
Sola fides medicina fuit : nullum affore vidi,
Et sensi medicum. Quisnam hic medicus, nisi
[Christus

270 Ipse, vel a Christo Felix de nomine Christi,
Et virtute potens? Neutrum illo in tempore
[sensi,

Et tamen ipse fuit præsens in utroque, velut me
Peccantem argueret cito, sanaretque dolentem.
Par modus in specie varia mihi castigantis,

275 Parentisque fuit Domini. Sanator, et ultor
Luminibus latuit, pœna atque medela refulsit.
Nunc ego jam pleno perfectis ordine votis
Ibo domum gaudens medico, tutusque (b) pa-
[trono

Æternum Felice mihi; non jam (c) ulla verebor

280 Occursura mihi, velut ante, pericla viarum :
Namque periculum aberit, quia causa soluta pe-
[riculi est (d).

Non resoluta fides me vinxerat, et modo solvit
Rite soluta fides (e) : tamen alliget, oro, tuus me C.
Semper amor, Felix : istam mihi nocte ca-
[tenam,

285 Qua tibi me numquam nec mors, nec vita re-
[solvat.

Verum omnes quicumque meos videre dolores,
Inque tuo merito magnis insignibus altam
Conspexere manum Christi, cognocere debent,

(a) Noster codex mendose habet *ad illum*. Itaque Muratoriani codicis lectionem sequor.

(b) Mur. cod., *tutusque*, sed mendose : itaque emendavi ex nostro codice.

(c) Mur. cod. sic habet : *Æternum Felice, nec amplius ulla verebor*.

(d) Mur. cod., *quia causa est nulla periculi*. Ego nostri codicis lectionem probo ob verba quæ proxime sequuntur.

(e) In codice Muratorii deerat versus quem ex nostro codice addidi. Sic autem scriptum erat in Mur. codice : *Namque periculum aberit, quia causa est nulla periculi. Non resoluta fides tamen : alliget, oro, tuus me, etc.*

(f) Mur. cod., *malo*; at melior nostri codicis lectio.

(g) Mur. cod., *vano*; noster, *multo*.

(h) Noster codex habet *nobis*. At legendum *robis*, ut est in cod. Mur.

(i) Mur. cod., *Veneventum*. Lege quæ diximus ad carn. 11, vers. 510.

(j) *Sumen*, *inis*, mamilla a sugendo dicitur. Lucil. Satyr. lib. iv, apud Nonnium :

Quod si nulla potest muller tam corpore duro
Esse, tamen tenero maneat succussa lacerto,
Et manus uberior lactanti in sumine sidat.

A 501-502 Quantum illis mea pœna boni pro-
[viderit, ut jam

290 Præcaveant de terrenis sibi parcere rebus,
Et, lucra dum captant, acquirere damna salutis.
Nam si de vili pecudis mihi carne alimentum
Pauperibus fraudasse malum (f) fuit, et quid in
[illis,

295 Qui male divitias multo (g) amplectuntur amore?
Defossisque suo pariter cum corde metallis
Incubitant, atque hæc latitare superflua produnt,
Quæ proprio longe secreta tuentur ab usu?
Quid facient? quidnam pro se tibi, Christe, lo-
[quentur?

Tantium qui partem inopum invasere, nec
[ullam

B 300 Apposuerit sibi de re superante salutem?
Unus abijt missus. Nunc mense grata secundæ
Fercula ponemus : sed quamvis rursus eandem
Diverso carnem conditam jure feremus.
Namque aliud vobis (h) iterum, quod de sue-
[mirum

305 Lusit opus Felix, mira novitate retexam.
Tempore res prior est : sed nostris ante libellis
Præterita, in præsens tempus servata canetur.
Nec refert, quod opus quo sit sub tempore ge-
[stum;

310 Qui diversa facit sanctorum in laude suorum
Omnibus in terris rerum miracula Christus.
Agricolæ quidam de nostris longius oris
Appula trans urbem Beneventum (i) rura co-
[lentes

De grege setigero multis a foetibus unum

315 Lactea adhuc tenero pulsantem sumina (j) rostro
Excerpsere sibi, et curatum tempore multo
Paverunt in vota suem, et cœpere paratum
Ducere sacramam (k) sancti Felicis ad aulam,
Corpore de magno ut multos mactatus (l) egenos

Lamprid. in Alex. Severi Vita : *Jussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactantem*. Casaubonus in notis *suminatam* pro *saginatam* explicat, ita tamen ut meliorem sensum arbitretur, si textum corrigat sic legendo : *Ne quis suem suminatam occideret*. Revera *sumen* de suillis mammis proprie usurpatur, et ex illo quoddam farcimen efformabatur Plinio ac Martiali sæpe memoratum. Salmasius ad eundem Lampridii locum *Suminatam* censet pro *scropha* intelligendam, et *lactantem* esse *tenerum porculum*. Plin. lib. xi, cap. 37, *sumina* olim sub abdominis appellatione venisse affirmat, quem consulere cuique liberum facio. MURATORIIUS.

(k) Mur. cod., *sancitam*. At legendum est *sacramam*, ut est in nostro codice.

(l) Oblationes votivas in pauperum subsidium conferri solitas non semel repetit Paulinus, quia martyribus id admodum placebat. Et sane in Ecclesia laudabilis olim fuit agaparum usus, quo nomine pia intra ecclesias convivia distinguebantur. In iis autem pauperes ex divitum mensa participabant, et caritatis ardor fovebatur. Sed quum inde multa incommoda fluerent, agapæ e Christianorum cœtu sublata. Oblationum tamen usus aliquatenus permansit, easque in martyrum honorem factas S. Aug. memorat lib. viii, cap. 7, de Civ. Dei, in quarum partem pauperes etiam vocabantur : *Quæcumque, ait ille, exhibentur*

- 320 *Pasceret, et saturo gauderet paupere martyr.* A
Sed gravis arvina (a) porcus superante pedum
 [vim (b)
Non potuit se ferre diu, primoque viarum
Limine succubuit sibimet, neque deinde moveri
Voce, manu, stimulis potuit : liquere jacentem,
- 325 *Hospitibusque suis commendavere relictum*
Mœrentes domini : mens anxia nutat in anceps :
Nam voti revocare viam pia pectora nolunt :
Rursum (c) Felicis veneratum limina longe (d)
Ire pudet vacuos devoti muneris. Ergo
- 350 *Ambiguus talis sententia mentibus hæsit,*
Ut (e) totidem lectos eadem (f) de gente (g) mi-
 [nores
Ad sua vota legant (h), quot erat provectus in
 [annos
Ille, sua pressus qui mole manebat iners sus (i).
- 503-504** *Quod devota fides obstricti debita*
 [voti
- 355 *Maturare parans tali ratione putavit,*
Pluribus ut modicis unum pensaret optimum.
Ergo sacrum hunc (j) venere locum, votisque
 [patratis
Hospitium rediere suum non cominus istinc.
Nam tum forte domos, quæ circa martyris au-
 [lam (k),
- 340 *Implerat (l) solitis densata (m) frequentia turhis.*
Propterea (n) procul hinc secreto in rure re-
 [motam
Contenti subiere casam, qua mane parabant
Ad reditum proferre pedem, cum prima ru-
 [beret
- Parturiens aurora dlem : tuguri fore aperta (o)
 345 *Hospes homo egreditur tecto, notumque suem vir*
Conspicit ante fores mirando astare (p) paratur,
Tamquam se missum a (q) domino loqueretur
 [adesse,
Atque salutanti similis vestigia lambit
Gaudentis domini, et gestu subgrunnit alumno
- 350 *Blandus, et olfaciens motando dat oscula rostro,*
Seque, quasi votum debere agnoscat herile,
Ingerit, et tardos invitat gutture cultros.
Quo duce, quæso, vias ignotis finibus egit,
Quosve pedes, tam longe ut posset currere,
 [sumpsit,
- 355 *Qui brevibus spatiis in primo fine viarum*
Defecit fluidæ depræssus mole saginæ (r) ?
 B *Certe nulla manus tantum pecus aggere longo,*
Nec sinus advexit, nec mens sua tam spatiosam
Ignota regione viam penetrare subegit (s),
- 360 *Quando homines etiam et mentis ratione vi-*
 [gentes,
Perque ignota regi (t) faciles interprete lingua,
Si tamen hi careant duce, quo via luceat illis,
Cæcus in externis (u) regionibus implicat error.
Quisnam igitur direxit iter suis ? unde voluntas,
- 365 *Qua dominos sequeretur, ei vel sensus ut esset*
Conscius ad votum se longa ætate coactum (v) ?
Unde hæc cura fuit pécori, quæ rara fideles
Excitat, ut tamquam proprio culpabilis actu (x)
Pigra remansisset sancto sus cincta (y) timore,
- 370 *Contractam remanendo sibi, veniendo piaræ*
 C *Curaret culpam, et vitium pensaret inertis*
Desidix, quamvis sero comitata profectos

religiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta sunt memoriarum, non sacra, vel sacrificia mortuorum, tamquam deorum, Quicumque etiam epulas suas eo deferunt (quod quidem a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terrarum locis nulla talis est consuetudo) tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant et auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per meritâ martyrum in nomine Domini. MURATORIUS.

(a) Mur. cod., *Sed grave sagina*. Quæ lectio omnino mendosa est : itaque emendavi ex nostro codice.

(b) Mur. cod. mendose habebat *porcus superante pedumque*. Locum emendavi ex nostro codice.

(c) Mur. cod., *rursus*, quod nihil refert.

(d) Noster codex mendose habet *longo*.

(e) Mur. cod. habet *Et*; noster *Ut*: quam lectionem D
 noster probat.

(f) Unam de duabus syllabis fecit Paulinus. MURATORIUS.

(g) Mur. cod., mendose habet *eadem de grege*. Locum restitui ex nostro codice.

(h) Murat. cod., *legunt*.

(i) Murat. codex, *ineptus*; noster, *iners sus*: et ita legendum est.

(j) Mur. cod., *huc*; noster, *hunc*.

(k) Noster codex habet *aulas*. Malui sequi lectionem cod. Mur.

(l) Quanta gens ad S. Felicis venerationem coiret, sæpe monuit Paulinus. In Nat. III, postquam multos enumeravit populos Nolam idcirco confluentes, addit :

Una dies cunctos vocat, una et Nola receptat,
 Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis,

Credas innumeris ut mœnia dilatari
 Hospitibus. Sic Nola assurgit imagine Romæ.
 MURATORIUS.

(m) Noster codex mendose habet *densata*.

(n) Noster codex, *præterea*. Mihi magis placet lectio codicis Muratorii.

(o) Mur. codex mendosus hic erat : in eo enim legebatur *tuguri forte aperti*. Nos locum restituimus ex nostro codice.

(p) Ita scriptum est in nostro codice. In codice vero Mur., *adstare*. At prior lectio melior.

(q) Mur. cod. habet *se missum Domino*. At nostri codicis lectio mihi probatur.

(r) In nostro codice versus 355 ponitur post versum 356. Ita enim in eo scriptum est : *Defecit fluidæ depressum mole saginæ Qui brevibus spatiis in primo fine viarum*. At ego malui sequi lectionem codicis Mur.

(s) Et noster codex, et Muratorii habet *subegit*. At Muratorius mallet legere *coegit*.

(t) Noster codex mendose habet *Per que ignota rei*. At legendum est ut habet Mur. codex.

(u) Mur. cod., *extremis*. Mihi magis arridet lectio nostri codicis.

(v) Mur. cod., *paratum*; noster, *coactum*.

(x) In mur. cod. scriptum est *astu*. At legendum *actu*, ut est in nostro codice.

(y) In nostro codice legitur *sancto subjecta timore*. At malui sequi lectionem codicis Muratorii : ad quam enim nomen refertur adjectivum femininum *subjecta* ? an ad *pecus*, quod commemoratur versu 367 ? At ibi *pecus* est nomen neutrum. Itaque si quis legere velit *subjecta pro sus cincta*, oportet ut in versu 367 legat *pecudi*, non vero *pecori*.

Obsequio dominos? Patet admirabile monstrum A -
 Cælesti ditione datum tanto (a) suis auso,
 375 Solus ut iret iter longum, tantoque fuisse
 Ingenio porcum, ignotis ut tramite recto
 Digereret spatiis : quid et hoc tam (b) grande
 [quod illum
 Transbeneventanis (c) huc fluibz advenientem
 Publica seu mediî constrata (d) per aggeris
 [audax
 380 Miserit, occursus nusquam cepere (e) frequentes,
 505-506 Sive per occultos egit (f) vestigia
 [saltus,
 Nulla manus ferro, fera vel fuit obvia morsu.
 Quæ solum duxit manus, aut protexit euntem?
 Nempe oculos aliqua celatus nube fefellit,
 385 Aere (g) vel raptus vento mage, quam pede ve- B
 [nit,
 Et subito hospitium domini delapsus ad ipsum (h)
 Constitit ignoto pro limine quadrupes hospes.
 Dicam aliud, prope vicini mirabile signi.
 Nam genere abjunctam pecus armentale juven-
 [cam
 390 Quidam homines æque longinqua huc (i) sede
 [profecti
 Secretam primo lactantis (j) ab ubere matris
 Nutrierant nostris votivo munere pactam
 Pauperibus, magna quos istic (k) plebe coactos
 Larga ope multorum Felicis gratia pascit.
 395 Ergo ubi jam membris vitula exultavit adultis
 Facta per excrementum jam corpus idonea voto,
 Promovere domo : sed, qui mos esse videtur C

(a) In Muratorii codice hic versus claudicabat : deerat enim vox *tanto*, quam supplēvi ex nostro codice.

(b) In Mur. codice scriptum est *quod et hoc quam grande*. Nostri codicis lectionem sequutus sum.

(c) In Mur. codice legitur *Trans Veneventanis*.

(d) Mur. codex habet *se strata*; noster *constrata*. — Vix olim *strata* appellabatur, unde nomen Italicum *strada*, eo quod silicibus sternentur. Hinc Paulin. Nat. xiii :

Cum tacita inspirans curam mihi mente juheres
 Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem.

Idem sanctus in carm. ad Cyther. de Via Appia :

Post hæc et ad nos pergere inceptat viam,
 Qua sternit aggerem silex,
 Cui munitor Appius nomen dedit.

Tibullus quoque ad Messal. scribens :

Namque opibus congesta tuis hic glareæ dura
 Sternitur, hic apia jungitur arte silex.

Propterea Procopius lib. ii de Bello Pers., pag. 46, ait: *Στρατὰ ἢ ἑστρομένη ὁδὸς τῇ Λατινῶν καλεῖται φωνῇ. Strata Latino sermone via vocatur silicibus constrata.* Neque hoc inferiorum seculorum inventum fuit, sed ipsos melioris seculi Latinos vocabulum istud auctores habuit. Virgil. i Æneid. *Strata viarum* ait. Lucretius quoque :

Strataque jam pedibus populi detrita viarum
 Saxeæ conspicimus.

Hinc noster Nat. xi :

Vitabat strata viarum.

Strata, æ, absque alio additamento usurpabatur etiam Paulini ævo, namque in l. vi cod. Theod. de Imag. imper., edita ab Honorio et Theod. AA., ita habetur : *Absit, ut nos instructionem viæ publicæ, et pontium,*

Persolvenda piis longe sua vota ferentum
 Martyribus, plastro subjunctam (l) quo vehe-
 [rentur,
 400 Aggressi hanc voluere jugo subjungere (m),
 [quamvis
 Insuetam, tamen ut mitem, jamque ante sub-
 [actam (n)
 Usibus humanis, quibus illam e congrege cœtu
 Sustulerant domini parvam, tectisque, cibisque
 Miscuerant : hinc ut domita feritate putantes.
 405 Sub juga se facilem docili cervice daturam,
 Sollicitant palpante manu, et conantur in ar-
 [ctum (o)
 Ducere : at illa sibi solitos alludere tactus
 Credula consentit primum, sequiturque vo-
 [cantes.
 Verum ubi jam propiata jugo conspexit habenas,
 410 Cervicique suæ persensit lora parari,
 Indignata dolis (p), et permutata repente
 Fit fera, nec cervice jugum, nec vincula collo.
 Suscipit, et victis manibus, lorisque recussis
 Prosilit a cœtu retinentum, et devia longe
 415 Rura petit, fugiens dominos, assuetaque tecta.
 Nec procul ex oculis hominum de more ferino
 Se rapit, et cæcis fugitivam saltibus abdit ;
 Nam fugiens dominos abeuntes eminens astans (q)
 Sic fugit, ut non se patiatur rure relinqui.
 420 Denique ubi junctum (r) gemino bove currere
 [(s) plastrum
 Conspicit, humanum sapit, et quasi conscia
 [voto

stratarumque operam inter sordida munera numeramus. Vide Gothofr. ad eandem legem ; Du Fresnoium in Gloss. Lat., verb. STRATA ; Isidor. l. xv, c. 16 ; et Juven. lib. ii. MURATORIUS.

(e) Muratorius legit *numquam capere* ; noster vero *nuquam cepere* : quam lectionem sequor.

(f) Mur. codex mendose habebat *igitur*. Sed legendum est *egit*, ut est in nostro codice.

(g) In Mur. codice scriptum erat *aera*. At Muratorius recte emendaverat *legens aere*, ut legitur in nostro codice.

(h) In nostro codice scriptum est, *Et subita hospitium domini delapsus ab aura*. At scqui malui lectionem codicis Mur.

(i) In Mur. codice scriptum est, *hac* ; in nostro *huc*. Ego istam lectionem sequor.

(j) Mur. cod., *lactentis* : quam lectionem emendavi ex nostro codice.

(k) Mur. cod., *ista* : quod mendum sustuli, nostri codicis lectionem secutus.

(l) In Mur. codice scriptum erat *plastrum subjungere*. Muratorius emendavit sic legens : *plastro subjungere*. Attamen hiuleus adhuc erat verborum concursu. Itaque legendum *plastro subjunctam*, ut est in nostro codice.

(m) Mur. cod., *submittere*. Utraque lectio probabilis.

(n) Emendavi ex nostro codice. Mur. cod. habet *tamen ut mitem jam mente subacta*.

(o) Mur. cod., *in artum*.

(p) Mur. cod., *dolos* : quæ lectio sit melior judicet lector.

(q) Mur. cod., *adstans*.

(r) Mur. cod., *vinctum* ; noster, *junctum*.

(s) Mur. cod., *currere* ; noster, *tendere*.

- Deberi sese, comes (a) incipit esse profectus. A 435 Pauperibus factura cibos de corpore cæso,
 Nec longe comes est, tardis comes orbibus ire Læta suum fundit dominorum in vota cruorem.
 Spernit, et excursu velut exultante (b) gementes 507-508 Quorsum isthæc? numquid pecudum
 425 Prætervecta rotas lenti moliminis agmen [(d) est, ut Apostolus inquit,
 Respicit ante volans, nec jam timet ad juga cogi, Cura Deo? Sed qui propter nos omnia fecit,
 Invisoque prius fit amica, et prævia plastro, Omnia pro nobis operatur in omnibus auctor,
 Donec sacratam ventum Felicis ad aulam est (c). 440 Atque per ignaras (e) pecudes operantia nobis
 Illic sponte gradum sistit, seseque vocanti Signa facit, brutas per clara insignia mentes
 450 Applicat, et tamquam voti rea gaudet in ipso Sollicitans firmare fidem, et confidere vero,
 Stare loco, propriam cui debet victima cædem. Ut Dominum dociles linguis in verba solutis
 Illa rebellis, et humanis non subdita vinculis 444 Non taceant homines, quem signis muta lo-
 Ducitur ad placidam nullo luctamine mortem [quantur.
 Intemerata jugis summittens colla securi,

(a) In nostro codice scriptum est *comis*. Ego legendum censeo *comes*, ut est in cod. Mur. Nam prima syllaba vocis *comis* est longa.

(b) Mur. cod., *insultante*. Utraque lectio probabilis.

(c) Vocula est deest in cod. Muratorii: quod parum refert.

(d) S. Paulus I ad Corinth. cap. IX: Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ Μωσίου γίγναται: οὐ φιμώσας βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μίλα τῷ θεῷ. Scriptum est in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? MURATORIIUS.

(e) Emendavi ex nostro codice. Mur. cod. habet *ignotas*.

MURATORII

AD S. PAULINI NATALEM DECIMUM TERTIUM

PREFATIO.

509-510 Supra alios Natales procul dubio præclarissimus est decimus tertius, tum propter uberrimam eruditionem, resque gestas Paulini fuse illic explicatas, tum etiam propter eximios viros, piæque feminas, quæ Nole constitutæ episcopo canenti aderant, pretiumque solemnitate augebant. Annus quo Natalis pronuntiatus, est vulgaris epochæ 406, uti Chiffetius, parte 2 Paulini illustrati, solidis argumentis ductus probat, ac Prosperi Chronicon testatur. Etenim ibi Radagaisus cum suo exercitu ad internecionem profligatus dicitur *Stilicone* u et *Antemio consulibus*, anno nempe 405. Igitur sequenti anno pacem Italiæ redditam canit Paulinus, ac in anno propterea 406 figendus Natalis. Nunc videamus quinam sint illustres ii viri ac feminae, quibus præsentibus olegantissimum carmen recitavit poeta noster, Decem una cum Paulino fuisse, proditur histæ versibus:

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes
 Pectore concordi simus ut una chelys.
 Æmilius veniat decimus. Tunc denique pleno
 Concinet in nobis mystica lex numero.

Singillatim itaque eorum nomina recolamus. Primi omnium memorantur

Turcius ore pia, florente Suecrius ævo.

Turcius idem est ac Apronianus V. C., qui postea his versibus commendatur:

Apronianum Turciæ gentis decus
 Ætate puerum, sensibus carnis senem.

Suecrius (si tamen pure hoc nomen in codice refertur) aut Asterium Turcii Aproniani supra relati filium exhibet, de quo Paulinus infra:

Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.

Aut Pinianum V. C., de quo mox. Sequuntur puellæ duæ:

Similesque puellæ,
 Alfiæ, qualis erat soror illa Philemonis olim,
 Nobilis in titulo, quam signat Epistola Pauli;
 Et simul Eunomia æternis jëm pacta virago
 In cælo thalamis.

Unius puellæ nomen elucescit, Eunomiæ nempe, quæ Turcium Apronianum ac Avitam parentes habebat. Alterius vero supplendum, hoc est Melaniæ junioris, cui Albina mater; hæc etenim una propter ætatem teneram matrisque præsentiam puella dici potuit. Hoc autem infra melius exprimitur:

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
 Flos geminus, Melani germen, et Eunomia.

Germen Melani pro Melania ponitur, seu quia ex filio senioris Melaniæ prodierat, seu, ut rectius dicamus, poetarum ac præcipue Græcorum more, quibus familiare est pro nomine recto similia usurpare. Sic βία Πριάμοιο, vis Priami, id est Priamus; ἰς Τηλεμάχοιο, robur Telemachi, id est Telemachus, apud Homerum; fortis equi vis, hoc est equus, apud Lucretium; et ὄδορα canum vis pro canes apud Virgillum reperiuntur. Quum itaque certum sit, Melaniam hic innui, dubium in Alfiæ nomine exortum est mihi. Siquidem soror

Philemonis non *Alfia*, sed Græce *Ἀπφία*, et in Vulgata versione Latina *Appia* recte dicitur, unde si sensus hic habendus: *Qualis fuit Alfia soror Philemonis*, corrigendum nomen, ac *Appia* reponendum. Verum in eam potius sententiam traheret, ut *Allia Melaniæ* nomen quoque fuerit; sicque legerem, ut post *Alfia* ponendum comma arbitraret. Nomen hoc veteribus notum, ut nos non pauca docent marmora, ac ipse textus id præ se ferre videtur; cum enim inferius dicat: *Et simul Eunomia*, oppido nos monet, expressum superius fuisse et alterius puellæ nomen. Hisce succedit Albina ejusdem Melaniæ mater:

Prima chori Albina est.

Et infra de Melania sermonem habens eam *Albina cum matre* copulat. Inde subsequitur *Hærasia*: *Compar et Hæresia*, seu, ut diss. 5 dicemus, Therasia illa sit, ac ita corrigendus textus: **511-512** *Cum pure Therasia*. Hæc in seculo Paulini conjux fuit, cum quo dein continentiam amplexa piissimam etiam tum Nolæ vitam ducebat. Avita mulier alia dein memoratur:

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps,
Agmilius hymnisonis mater Avita choris.

Avita autem Turcii Aproniani conjux erat, et ex eo duos genuerat filios, Asterium nempe, ac Eunomiam supra laudatos. Post hos Pinianus V. C. sequitur Melaniæ junioris maritus:

Huic propinquat socius æquali jugo
Ævo minor Pinianus, par fide.

Æquale jugum illi cum Turcio facit; ambo enim conjugati erant. Si istis Paulinum ipsum adjicias, ac *Æmilius*, decem habebis procul dubio illos quos versu supra laudato innuebat ipse poeta. Quibus positis, elucescit cur ille cecinerit:

Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quattuor in natis, in patribus duo sunt.

Albina, Avita, ac Therasia matres erant. Licet nullum pignus Therasiam matrem tunc commendaret, ejus ætas tamen, et receptus olim in Hispania filius nomine hoc illam distinguebat. Duæ filiæ matribus erant, Melania Albina, Eunomia Avitæ: quod Paulinus melius expressit:

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus, Melani germen, et Eunomia.

Subsequuntur duo filii mares, Pinianus videlicet ac Asterius. Hic Turcium naturalem parentem, ille Paulinum spiritualem patrem profitebantur, unde ait idem sanctus:

Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Ergo quatuor nati ac duo patres aperte produntur. De his autem omnibus dissertationes singillatim posuimus, ad quas lectorem remittimus. Ceterum fama sanctitatis piissimæque vitæ quam ducebat Paulinus, Nolam illustres illos Romanos adduxerat, ut ibi, abdicato seculo, sibi ac Deo unanimiter viverent. Nimirum illic monasticam vitam profitebatur Paulinus, pluresque sub ejus regimine melioris tutorisque instituti rudimenta haurire gestiebant. Hinc animadvertes Pinianum a S. Augustino, et quidem episcopo, fratrem appellatum, quo nomine utique illum S. doctor non compellasset, nisi monachus saltem laicus iste fuisset. Auctor vitæ S. Melaniæ apud Sur. die 31 Januar. Pinianum ac Melaniam in Siciliam navigasse ait, *partim quidem ut agros qui illic erant venderent, partim autem ut sanctissimum episcopum Paulinum viderent, qui erat eis Pater secundum spiritum*. Ea ut optime universa congruunt. In eo tamen decipitur auctor iste, quod clarissimam hanc catervam ad Paulinum officii tantum gratia perrexisse [*innuat*]; illud enim iter ab eis susceptum fuit, tum ut instantes Urbi Gothos declinarent, tum ut vitam ibi suam perpetuo Christi servitio manciparent. Certe Paulinus inquit:

Hos ergo Felix in suo sinu abditos
Mandante Christo condidit tectis suis,
Mecumque sumsit sempiternos hospites.

Infra subdit:

Socios in tecta recepimus, et nunc,
Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
Felicisque patris gremio conjuncta fovemur
Pignora.

Tantum enim emicuerat in Paulino viro antea nobilissimo ac ditissimo rerum sæcularium repudium, ut unus Paulinus ferme in perfectionis exemplum proponeretur. Vide ep. Augustini 34 ad eundem Paulinum, et 39 ad Licentium, rursusque 59 ad ipsum Paulinum. Consule Hieronymum itidem in ep. 34 ad Julianum, et Sacchinum in Paulini Vita, part. 2. Quod autem illustris hic cœtus diu Nolæ moratus non fuerit, in causa fuisse videtur ingruentium iterum barbarorum motus, qui servitutem Italiæ minitantes anno postea 310, impetu funestissimo ipsam Urbem ingressi, cædibus atque rapinis implevere, atque adeo Campaniam ipsam vastavere. In hoc insuper Natali cum plura proponantur ad tanti antistitis res gestas illustrandas, omnia pro viribus meis in Diss. 9 et sequentibus expendi.

POEMA XXI.

CARMEN XIII IN S. FELICEM (a).

513-514 Candida pax (b) grata nobis (c) vice
[temporis annum

Post hiemes actas tranquillo lumine ducit,
Signatamquæ diem (d) sancti Felicis honore
Securis aperit populis. Gaudere serenis

5 Mentibus, abstersa diri caligine belli,
Suadet ovans Felix, quia pacis et ipse patronus
Cum patribus Paulo, atque Petro, et cum fra-

[tribus almis
Martyribus regem regum exoravit amico
Numine Romani producere tempora regni,

10 Instantesque Getas (e) ipsis jam faucibus Urbis
Pellere, et exitium, seu vincula vertere in ipsos,
Qui minitabantur (f) Romanis ultima regnis.
Nunc igitur pulsa formidine, ut (g) inbribus

[actis,
Respicere expulsas nubes, præsentia rerum

15 Præteritis conferre juvat. Quam tetra per istos,
Qui fluxere, dies, elapso nox erat anno,
Cum furor accensus divinæ motibus iræ
Inmisso Latiis arderet in urbibus (h) hoste!
Nunc itidem placidi spectata potentia Christi

(a) In nostro codice carminis titulus hic est : *Incipit liber XIII.*

(b) Anno præterito, hoc est an. Ch. 405, *Stilicone II et Antemio* *co.*, ut Prosper in Chronico asserit, est ingens de Gothis relata victoria, ac idcirco anno præsentis 406 pacem Italiæ redditam canit Paulinus. Adidit illud *lætum*, ut carmen in ms. laborans supple-
re. MURATORIUS.

(c) Emendavi ex nostro codice. In Mur. codice versus claudicabat : ita enim in eo scriptum erat, *Candida pax grata vice temporis annum*. Muratorius de suo addiderat vocem *lætum* post vocem *pax*.

(d) Emendavi hunc locum ex nostro codice. Nam in Mur. codice mendose scriptum erat *signatum-que pio*.

(e) Paul. Orosius lib. vii, cap. 37 Hist., eadem de Rhadagaiso Gothorum rege habet : *Hoc igitur, ait, Romanis arcibus imminente, fit omnium paganorum in Urbem concursus*. Et infra : *Hic jam receptus sinu Italiæ Romæ e proximo tremetem terrore quassabat*. S. August. de Civ. Dei lib. v, cap. 25, hanc Gothorum irruptionem tangit : *Cum Rhadagaisus, inquit, rex Gothorum agmine ingenti et immani jam in Urbis vicinia constitutus, Romanis cervicibus immineret*. MURATORIUS.

(f) Paulino adstipulatur Orosius supra laudatus : *Qui (Rhadagaisus), ut mos est barbaris gentibus, omnem Romani generis sanguinem diis suis propinare devoverat*. MURATORIUS.

(g) In Mur. cod. scriptum erat *et*. Emendavi ex nostro codice, qui habet *ut*.

(h) Noster codex pro *in urbibus* mendose habet *milibus*. Itaque secutus sum lectionem cod. Mur.

(i) In Mur. codice scriptum est *munere*. Lectionem nostri codicis secutus sum utpote minus obscuram.

(j) Iterum audiamus Orosium, Rhadagaisi eadem his verbis testantem : *Igitur rex Rhadagaisus solus spem fugæ sumens clam suos deseruit, atque in nostros incidit, a quibus captus, et paulisper retentus, deinde interfectus est*. Augustinus quoque loco citato barbarum hunc interemptum affirmat. MURATORIUS.

(k) Natus erat Honorius Augustus *co.* *Richomere et Clearcho*, videlicet an. Ch. 384, ut Marcellinus in

A 20 Munera (i) : mactatis pariter (j) cum rege profano
Hostibus, Augusti pueri (k) victoria pacem
Reddidit, atque annis tener idem, et (l) fortis
[in armis
Prævaluit virtute Dei, et mortalia fregit
Robora, sacrilegum Christo superante tyran-

[num.
25 Sed quid ego hinc modo plura loquar? quod non
[speciale
Esse mei Felicis opus res publica (m) monstrat?
Pluribus (n) hæc etenim (o) causa est curata
[patronis,

Ut Romana salus et publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres
[omnes,

B 30 Quos simul innumeros (p) magnæ tenet ambitus
[Urbis,
Quosque per innumeras diffuso limite (q) gentes
Intra Romuleos veneratur Ecclesia fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu

Excubias. Felix meus hic (r), velut unus eorum,
35 In precibus pars magna fuit; sed summa petiit
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

515-516 Ergo pedem referam; sat enim mihi
[paucalocuto (s),

Chron., Idacius, Socrates lib. v, cap. 12, asserunt, quamquam Claudianus in iv consul. ejusdem Honorii ob stare videatur. Igitur anno 405 vigesimum primum ætatis suæ annum complevit, ac vigesimum et alterum iniiit. Nihilò secius *puer* Paulino dicitur, poetica certe libertate. Vide quæ infra adnotavi ad
C vers. 158. MURATORIUS.

(l) In nostro codice deest vocula *et*, quam supplevi ex codice Mur.

(m) Muratorius legit unam vocem *respublica*. Noster vero codex habet duas : *res publica*, et ita legendum censeo.

(n) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad
36 citat Dungalus.

(o) Prodigiose Gothos ad internecionem cæsos, aut in vincula redactos fatentur quicumque hanc fidelium Romanorum tetigere victoriam. S. Aug. serm. 29 in Luc. : *Deus ostendens, quia non in istis sacrificiis est ipsa temporalis salus, ipsa regna terrena mutat. Victus est Rhadagaisus, adjuvante Domino, miro modo*. Et Oros. loco laudato : *Conterritum divinitus Rhadagaisum in Fæsulanos montes cogit*. MURATORIUS.

(p) Dodvellus inter protestantes vir erudit. *de Paucitate martyrum* dissertationem emisit; sed quantum ille a vero aberraverit hic unus Paulinus docet, cum innumeros in Urbe una martyres extitisse affirmet.
D Huic omnino consentit Prudent. in hymno 11 ad Valerian. de Hippolyto :

Innumeros cineres sanctorum Romula in Urbe
Vidimus, o Christo Valeriae sacer.

Idem in hymno S. Laurentii :

Vix fama nota est
Quam plena sanctis Roma sit,
Quam dives Urbanum solum
Sacris sepulcris floreat.

Idem etiam tradidit S. Leo Magnus

MURATORIUS.

(q) In nostro cod. et apud Dungalum scriptum est *limite*; in cod. Mur. *lumine*. Prior lectio mihi probatur.

(r) Mur. cod. et Dungalus, *his*. Noster vero codex habet *hic*. Neutra lectio videtur improbanda.

(s) Emendavi ex nostro codice. Mur. codex habet *locutum*.

- Unde nihil proprium meritis Felicis adesset : A
Nec reticere tamen potui, quia portio laudis
- 40 Hinc (a) quoque Felici suberat, quod summa po-
[testas,
Rexque potens regum Christus Deus omnibus
[una
Annuerat sanctis, quibus in grege supplice mix-
[tum
Felicem parili audivit pietate benignus.
Parcam igitur propriis adjungere publica donis
- 45 Munera, privatosque canam Felicis honores,
Quæque suis proprie egerit (b) hic in sedibus,
[edam.
Unde igitur faciam texendi carminis orsum?
Quæ bona Felicis referam? quæ multa per omnes
Passim agit, expediam magis, anne domestica B
[dicam
- 50 Munera, quorum ego sum specialis debitor illi?
Hæc potius repetam, mihi quæ collata, meis-
[que
Sæt memini, et quia præteritis magis illa libellis
Dicta mihi; quæ partim aliis, permixtaque nobis
- 55 Contulit, hunc animo texam gratante libellum,
Et contra solitum (c) vario modulamine mo-
[rem,
Sicut et ipse mihi varias parit omnibus annis
Materias, mutabo modos, serieque sub una,
Non una sub lege dati pede carminis ibo.
- 60 Nam quia secundo sancti Felicis in agro
Emergere novi flores, duo germina Christi,
Turcius (d) ore pio, florente Suerius (e) ævo,
Et pariter sanctæ matres, similesque puellæ,
Alfia (f) qualis erat soror illa Philemonis olim
- 65 Nobilis, in titulo quam signat Epistola Pauli,
Et simul Eunomia (g) æternis jam pacta virago
In cælo thalamis, quam matris ab ubere (h)
[raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit,
Unguentoque sui perfudit nominis, unde
- 70 Tincta comam (i), et meritis sanctis caput un-
[cta pudicum
Spirat eo sacros sponsi cælestis odores.

(a) Emendavi ex nostro codice. Mur. habet *hoc pro hinc*.

(b) Noster codex mendose habet *gerit*. Itaque lectionem cod. Mur. secutus sum.

(c) Reliquos Natales heroico versu prosequutus est Paulinus; hunc vario metro absolvit. Hanc illi mentem obvenisse crediderim, ut Piniani nomen poemate complecteretur; non enim illud hexametris salva metri ratione includi poterat. Ita Rutil. Numatianus in Itiner. cum Volusiani nomen illæsis prosodizæ legibus carmini commendare non posset, satis habuit desiderium suum testari. Ait ille:

Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quosdam refugit regula dura pedes.

Est hic ille Rufus Volusianus Albinæ inferius memorandæ avunculus, de quo consulè diss. meam IV. MURATORIUS.

(d) In nostro codice scriptum est *Turtius*: sed mendose. — Vide diss. I. MURATORIUS.

(e) In Murator. cod. scriptum est *Suecrius*: in nostro *Suerius*. — Adeat lector diss. II. MURATORIUS.

(f) Et Mur. codex, et noster habet *Alfia*. Censet autem Muratorius in præfatione ad hoc Paulini carmen, Melaniæ juniore *Alfiæ* quoque nomen fuisse, eamque hoc in loco designari: adeo ut post vocem *Alfia* incisi nota, seu κόμμα adscribendum sit, ac *Philemonis soror* cum ipsa *Alfia*, seu *Melania* compareretur. *Quum enim* (inquit ipse) *inferius dicat Paulinus, et simul Eunomia, oppido nos monet expressum superius fuisse et alterius puellæ nomen. A tanto viro ægre equidem dissentio: attamen si licet mihi, quod sentio, libere dicere, vix adduci possum ut credam Melaniam juniorem Alfiæ quoque nomine vocatam esse. De hac enim sanctissima femina sæpe meminerunt Augustinus, Hieronymus, Paulinus hic noster in epistolis, Palladius, alique veteres scriptores: nec quisquam tamen eam usquam Alfiam vocat. Quare verisimile mihi videtur nomen istud Alfia et in Ambrosiano codice, quo usus est Muratorius, et in nostro corrupte depravateque scribi, ac legendum esse, Apphia qualis erat soror illa Philemonis, etc., adeo ut Apphiæ nomine Philemonis soror indicetur, quæ in Vulgata Novi Testamenti translatione Appia dicitur. Pauli enim apostoli locus, quem Paulinus respicit, in Græco exemplari sic se habet: Παῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς Φιλήμονι*

τῷ ἀγαπῆτῷ, καὶ συνεργῷ ἡμῶν, καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπῆτῇ: id est, *Paulus vinculus Christi Jesu, et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro, et Apphiæ dilectæ*: in Vulgata autem translatione additur vox *soror*: quod additamentum Paulinum quoque in ea legisse apparet. Jam vero cum Philemonis soror *Apphia* vocetur a Paulo, conicere licet Paulinum quidem scripsisse *Apphia qualis erat, etc.*, liberos vero pro *Apphia* exscripsisse *Alfia*. Quod si quis malit, a Paulino scriptum esse *Appia*, ut legitur id nomen in Vulgata translatione, non repugnabo. At enim, inquires, Paulinus postquam dixerat, *similesque puellæ Appia, qualis erat, etc.*, paulo post subjungit, *Et simul Eunomia, etc.* Dubitandum igitur non est quin alterius puellæ nomen, præter Eunomiæ, superius expressum ab eo fuerit, quæ una cum Turcio, Suerio et Eunomia Noxæ esset. At respondere possem, Paulinum proxime ante ea verba, *similesque puellæ, etc.*, hæc alia scripsisse:

Secundo sancti Felicis in agro
Emergere novi flores, duo germina Christi,
Turcius ore pio, florente Suerius ævo.

Itaque recte eum postea subjunxisse:

Et simul Eunomia.

Verum, ut nihil dissimulem, equidem arbitrator inter versum 65 et 66, aut inter 63 ac 64, aliquos versus desiderari cum in Muratorii codice, tum in nostro: si enim locum hunc a versu 60 ad 71 attente legeris, sententiam mutilam omnino atque imperfectam esse comperies.

(g) Plura de hac S. virgine retuli in diss. III. MURATORIUS.

(h) Hunc pium Christianorum usum illustratum infra reperies in not. ad vers. 315. Nunc sufficiat Prudentius in hymno S. Laurentii:

Videmus illustres domos
Sexu ex utroque nobiles
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberam.

MURATORIUS.

(i) Hic locus quam maxime corruptus erat: nam in Murat. codice scriptum est *Tincta comas animæ, et mentis caput uncta pudicum Debere quemquam plaudere, et confidere*. Itaque in eo desiderabantur tres et quinquaginta versus, quos primus in lucem edo.

- Hæc Melani (a) soror est (b) simul, et quasi filia A
 [(c), cujus
 Hæret ovans lateri germanum nacta magistrum.
 Quæ simul astrictæ divinis dotibus ambæ
 75 Virtutum varias ut viva monilia gemmas
 Mentibus excultis specioso pectore gestant.
 Has procerum (d) numerosa cohors, et concolor
 [uno
 Vellere virginæ sequitur sacra turba catervæ.
 Eunomiam hiuc Melani doctam sub principe
 [voce
 80 Formantem modulis psalmodum vasa (e) mo-
 [destis
 Auscultat gaudens dilecto Christus in agno,
 Quod modulante Deo benedictas [arvula prin-
 [ceps (f) B
 Sanctorum comites casto regat ore choreas.
 Hæc igitur mihi (g) meditantibus congrua suasit
 85 Gratia multimodis inluso carmine metris
 Distinctum variis imitari floribus hortum :
 Sicut Felicis gremium florere repletum
 Lumine diverso quasi rus admiror opinum
 Hospitiis multis in eum Christo duce missis,
 90 Felicique patri denso simul agmine natis
 Pignoribus, subito ut totis habitacula cellis

- Per fines crevisse suos, et sobria castos
 Tecta sonare modos tandem sibi vocibus aptis
 Gaudeat, hospitibusque suis et corpore, et ore
 95 Ipse sinu pleno dignos miretur alumnos,
 Et virtute pares animas in dispare sexu :
 Sicut olivarum fecundo in colle novella (h)
 Lætatur senior (i) divino a semine Christi
 Plantator cernens inter sua rura colonos.
 100 Floreat ergo novo mihi carminis area prato,
 Laudibus et Domini, qui conditor oris, et artis
 Omnimode est, vario famulans pede musica
 [currat.
 Jamque intertextis elegus succedat iambis,
 Sit caput herous, fundamentumque libello.
 105 Castis (j) agendus gaudiis, et hostiis (k)
 Dies refulsit laude Felicis sacer.
 Quod laude dixi, morte dictum dicite,
 Quia mors piorum jure laus vocabitur,
 Pretiosa Domino quæ Deo rependitur.
 110 Unde et propheta dicit in verbo Dei,
 Vitæ probatæ (l) in exitu laudem dari.
 Et ante mortem prædicandum neminem
 Salomonis ore (m) sermo divinus docet,
 Laudanda quamvis quidam in hac vita gerant
 115 Nec possit alibi, quam sub isto seculo

(a) Binæ memorantur a vetustis scriptoribus femine eodem Melaniæ nomine appellatæ : altera senior dicitur, junior altera. Senior quidem ab Augustino in epistola ad Paulinum nostrum, a Paulino ipso in epistola 29 ad Severum, atque, ut alios præteream, a Palladio in Lausiaca historia magnis laudibus extollitur. Filius celebri huic matronæ fuit, quem Publicolam Chiffletius nominat : qua de re miratus Muratorius, nescio, inquit (tom. I Anecd. Lat., pag. 146), *quorum tabularum auctoritate fretus Chiffletius Publicolam eum appellet*. At ex Lausiaca Palladii Historia nomen hocce deprompsisse videtur pereruditus ille vir : ubi enim de seniore hac Melania Palladius sermonem habet, hæc scribit (cap. 117) : *Και τὸν Ποπλίκοια δὲ υἱὸν κατηχήσασα τὸν νεώτερον, ἤγαγεν ἐπὶ τὴν Σικελίαν*, id est, *cum vero Poplicolam junioem filium Christianæ fidei mysteriis imbuisset, in Siciliam eum duxit*. Melaniæ ergo filius Poplicola, seu Publicola nobilissimam juvenem Albinam uxorem duxit, filiamque ea ex suscepit Melaniam juniorem, de qua hoc in loco loquitur Paulinus. Illud itaque probare non possum, quod monachi S. Mauri in adnotationibus ad 124 S. Augustini epistolam scripserunt, *Albinam scilicet Melaniæ senioris filiam fuisse*. Nam Palladius cap. 118 de Melania seniore loquens hæc scribit : *Στηριξάσα δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ἐκγόνην Μελανίαν τὴν νεωτέραν σὺν τῷ αὐτῆς ἀνδρὶ Πινιάνω· κατηχήσεν δὲ καὶ Ἀλβίαν τὴν ἑαυτῆς νόμφνην, γυναῖκα δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς*, hoc est : *Quæ autem suam quoque neptem juniorem Melaniam una cum ejus viro Piniano confirmasset, Albinam etiam nurum suam, filii vero sui uxorem fidei mysteriis imbuuit*. Sed ut ad Melaniam juniorem revertar, ea inter sanctas mulieres numeratur in Martyrologio Romano. A vetustis autem scriptoribus modo Melania dicitur, modo Melanium, et Græce *Μελάνιον* : ut *Glycerium, Dorcium, Philotium, Eustochium*, quarum feminarum nomina apud Terentium, aliosque scriptores occurrunt. At nomen *Melanius*, quod in adnotationibus ad 44 Paulini epistolam memorat Rosveydus, commentitium videtur. Ex nomine *Melanium* genitivum *Melani* efformat hoc in loco Paulinus veteres poetas imitatus, apud quos legitur *benefici pro beneficii, ingeni pro ingenii*, etc.

(b) Melaniæ junioris soror germana non fuit profecto Eunomia : Eunomiæ enim parentes fuerunt Turcius Apronianus, et Avita : Melaniæ vero Publicola Melaniæ senioris filius, et Albina. Itaque Eunomiam Melaniæ sororem a Paulino dici opinor, quod ejus esset consobrina. Eunomiæ enim mater Avita Melaniæ senioris soror fuit, ut testatur Palladius cap. 118 ; Melania vero senior Melaniæ junioris avia.

(c) Quia scilicet Eunomia Melaniæ quasi parenti dicto audiens erat.

(d) *Proceres* vocat Paulinus Pinianum, Æmilium, aliosque qui Nolæ una cum Paulino ipso sanctissimam vitam vivebant.

(e) Præ oculis habuisse videtur Paulinus illud psalmi LXX : *Nam et ego confitebor tibi, in vasis psalmi veritatem tuam*.

(f) Quum hoc carmen scripsit Paulinus, Melania annos circiter quatuor et viginti nata erat. Orta est enim anno circiter 382, ut probat Tillemontius : istud autem carmen recitavit Paulinus anno 406, ut ostendit Muratorius.

(g) Hic versus emendatione indiget : nam claudicat.

(h) Locutio ex psalmo cxxvii desumpta, in quo legitur : *Filii tui sicut novellæ olivarum*.

(i) *Seniorem* appellat S. Felicem, quem carm. 11 presbyterum vocaverat ; *πρεσβύτερος* enim Latine senior dicitur.

(j) Ante hunc versum in nostro codice legitur : *Incipit liber XIII*, quasi hic aliud carmen incipiat : quod tamen falsum esse constat ex superioribus versibus 105 et 104.

(k) Hostiis laudis scilicet, vel potius sacrificiis characteristicis.

(l) Respicere videtur Paulinus illud Tobie (cap. III, vers. 4) : *Hoc autem pro certo habet omnis qui te coluit, quod vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur*.

(m) Respicit Paulinus illud Ecclesiastici (cap. XI, vers. 50) : *Ante mortem ne laudes hominem quemquam*. Librum enim qui *Ecclesiasticus* inscribitur Salomoni tribuerunt plures Ecclesiæ Patres, quamvis a Jesu Sirachi filio scriptus videatur.

Laus præparari, quæ canenda in exitu est. A
 Sed credo, quoniam tota res vitæ istius
 Fluitans et anceps lubrico pendet statu, 145
 Brevique nostram vertit ætatem rota,
 Surgensque, cadensque per salebrosas vias,
 Quibus hujus ævi cursus explicandus est :
 Iccirco nos magistra providentia
 Monet, ante sipem nec sibi, nec alteri (a)
 Debere quemquam plaudere, et confidere,
 125 Quamvis honesta rectus incedat via,
 Tamen timere semper offensam pedis,
 Donec peractis usque metam cursibus
 Palmam petitiæ comprehendat gloriæ.
 Quare beatos martyras (b), quos extulit
 130 Perfecta virtus in coronam cælitum
 Justis honoris debiti præconiis

517-518 Celebramus omnes nos eorum
 Confessione Christiani nominis,
 Quibus profuso sanguine ob sanctam fidem
 135 Proseminarunt frugis æternæ bonum,
 Ut si ambulemus martyrum vestigiis,
 Paribus (c) parentum perfruamur præmiis.
 Hinc ergo sanctis, sive confessoribus,
 Seu (d) consecratis passione testibus (e)
 140 Dies sacros (f), in quibus functi diem
 Mortalis ævi morte vitali suum
 De labe mundi transierunt ad Deum,

(a) Hic desinunt tres et quinquaginta versus, quos ex nostro codice supplēvi.

(b) Murat. codex habet *martyres* : noster *martyras*.

(c) Nostri codicis lectionem secutus sum : nam in Muratorii codice scriptum est *parit*.

(d) Mur. codex habet *sive*. At legendum est *seu*, ut est in nostro codice : hanc enim lectionem exposcit metri ratio.

(e) *Μάρτυρ* Græco, Latine *testis* dicitur. Frequentius tamen usurpata vox Græca. August. lib. xiii contra Faust., cap. 76, hujus nominis significationem expressit : *Per quorum, ait, confessiones, passiones, et mortes hoc Deo placuit attestari, martyres appellantur, qui Latine testes dicuntur*. Isidor. lib. vii, cap. 11 : *Martyres, seu testes ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt*. MURATORIUS.

(f) Quam apertis hic verbis doceat, laudet, ac suadeat Paulinus festos dies in sanctorum honorem institutos, etiam lippis patet. Id alibi tetigit, hic plenius testatur encomiis. Totius vero Ecclesiæ catholicæ calculo quam hic pius olim probaretur usus, impudenter tamen Lutherus in libello de Form. miss. : *Omnium, ait, sanctorum festu prorsus abroganda putamus*. Et in lib. de Cærem. eccl. servavit : *Festa sanctorum in universum aboleantur*. Cui non pauci heterodoxi dant manum. Nos catholici cum Paulino, reliquisque sanctis Patribus sentientes, sacra celebrabimus sanctorum festa ; illi vero duce Luthero contenti novam credulis venditabant sententiam. MURATORIUS.

(g) Alibi innuimus S. Felicem martyrio vitam non consummasse ; ac propterea vocatur iste in Nat. xi, *Elogio martyr*, et alibi *sine sanguine martyr*. In Natali vero vi hæc ipsa canit de Felice in cælum assumto.

Tum nivea sacrum caput ornare corona,
 Sed tamen et roseam Pater addidit, iudice Christo.
 Pæpæreque habitu niveos duplicavit amictus,

Populi fideles gaudiis solemnibus
 Honore Christi gratulantes excolunt,
 145 Ut iste sancti pace Felicis dies,
 Quo clausit olim corporis vitam senex
 Confessionis ante functus prælia,
 Sed incruento consecratus exitu
 Post bella victor pacis assumptus die
 150 Vocante Christo liquit exultans humum,
 Et in supernas transitum fecit domos,
 Non defraudatus a corona martyris (g),
 Quia passionis mente votum gesserat.
 Nam sæpe agonem miles intravit potens,
 155 Victoque semper hoste confessor redit (h) :
 Sed præparata mente contentus Deus
 Servavit illum, non coronam martyris
 Negans, sed addens et coronam antistitis (i)
 Ut incruento palmam adeptus prælio
 160 Et præliati possideret præmium
 Confessionis purpurante laurea,
 Vittaque pacis in sacerdotis stola
 Redimitus idem bis coronatus foret
 Confessor, atque presbyter Felix Dei.
 165 Hic ergo, votis (j) quem recolimus annuis (k),
 Non est agonis, sed sepulturæ dies,
 Quo separata ab invicem substantia
 Animæ (l) volavit ad Deum, in terram caro
 Reversa tumulto conquievit abdita.
 170 Et merito sanctis iste natalis dies (m)

Quod meritis utrumque decus. Nam luci la sumsit
 Serta quasi placido translatus in æthera letibo,
 Sed meruit pariter quasi cæsi martyris ostrum,
 Qui confessor obit.

MURATORIUS.

(h) Murator. codex habet *redit* ; noster vero *redit*.

(i) Jure hanc in cælis adeptus coronam Felix, quia oblatam respuerat in terris. Exposebat illum populus post S. Maximi obitum in antistitem ; at ille (sunt Paulini verba Nat. v) :

Velut indignus, non audet honore
 Crescere, testaturque seal mage debita Quinto.
 Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
 Presbyter, et crevit meritis, qui crescere sede
 Noluit.

MURATORIUS.

(j) S. Felici sacer dies postrid. id. Jan. celebratur, quemadmodum etiam ævo Paulini factum. Wandelbert. testis accedit :

Quam nonam et decimam constat Februi ante kalendas
 Esse diem, Felix sacer, et confessor honorat.

MURATORIUS.

(k) Emendavi ex nostro codice : nam Murat. codex habet *annus*.

(l) Mur. codex habet *anima* : at legendum est *animæ*, ut est in nostro codice.

(m) Apud antiquos familiare fuit diem sanctorum emortualem *Natalis* nomine exprimere, quia tum cælo revera nascebantur. Noster vates Nat. iii,

Venit festa dies cælo, celeberrima terris,
 Natalem Felicis ægis, qua corpore terris
 Occidit, et Christo superis est natus in astris.

S. August. serm. 10 de sanctis, seu quisquam alius est illius auctor, eandem profert rationem : *Digne natalem istorum colimus, quos beatus æternæ vitæ mundus edidit, quam mundo maternorum viscerum partus edidit*. Euseb. Gallicanus, seu Cæsarius, hom. 50 de S. Genesisio : *Beatorum martyrum passiones natales vocamus dies, quando eos martyrii vita, et gloriæ*

- Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,
519-520 Et in superna regna nascuntur
[Deo,
Secumque lætam spem resurgendi ferunt.
- 175 Ego semper istum sic honoravi diem,
Magis hunc putarem ut esse natalem mihi,
Quam quo fuissem natus in cassum die.
Lugendus (a) etenim est ille dignius (b) mihi
Dies, in istud (c) quo creatus seculum
- 180 Peccator utero peccatricis excidi
Conceptus atris ex iniquitatibus,
Ut jam nocentem pareret me mater mea.
Maledictus ergo (d) sit dies quo sum miser
Ad iniquitates ex iniquis editus.
- 185 Benedictus iste sit, Natalis et mihi,
Quo mihi patronus natus in celestibus
Felix ad illam exortus est potentiam,
Qua me valeret fæce purgatum mea
Laxare (e) vinculis, et redemptum absolvere
- 190 De luctuosa morte natalis mei.
Eadem (f) recurrit sen per hæc cunctis dies
Acto per orbem circulis anno suis :
Verum quotannis innovante gratia
Diversitatem munerum, quæ dat suo

fides, dum ingerit morti, genuit æternitati. His adde Petrum Chrysol. serm. 129, Belet. de div. Off. cap. 4, Amalar. lib. iv, cap. 35, de Eccl. Offic., Raban. lib. u de Instit. cler., cap. 43, Honor. Augu- todun. lib. iii, cap. 17, Albin. comment. in Johan. Evang. lib. vi, cap. 38, aliosque non paucos. De his consule dissert. xix, infra. MURATORIUS.

(a) Mur. codex mendose habet *legendus* : itaque emendavi ex nostro codice.

(b) Murat. codex habet *dignus* : itaque versus apud eum claudicat. Legendum est ergo *dignius*, quo modo legitur in nostro codice.

(c) Et Mur. codex, et noster habet *istum*.

(d) S. Jobum imitator diei qua natus erat maledicentem. Præter Origenem (seu alius ille sit auctor) lib. iii in Job audiendus S. Gregorius lib. iv Moral., cap. 7, Jobi verba explicans, atque ita concludens : *Quid est ergo diei natalitatis maledicere, nisi aperte dicere: Dies mutabilitatis pereat, et dies æternitatis erumpat?* Juvat etiam adducere verba Philippi in hunc locum. Philippus iste Gennadio memoratus, ac S. Hieronymi discipulus commentarium in Job edidit, quem nobis infesta ætas eripuit. Quædam illius fragmenta ex vetustissimo bibliothecæ Ambrosianæ codice Saxonice characteribus exarato in reliquis Anecdotorum libris producam, quorum unum in præsentia omittere nolo : *Quidam, ait, dicunt tempora natalitatis humanæ, quia præterierunt, non posse maledici. Certe ex superfluo maledicuntur, quia suis jam sunt peracta transcursibus. Sancti autem inflati spiritu prophetiæ maledicunt diem natalitatis humanæ, quod quidem non sine tribulatione sua faciunt; sentiunt quippe in se compatiendo generi humano justitia Dei sententiam mortis inlatam, etc.* MURATORIUS.

(e) Noster codex habet *laxatum* : quæ lectio est mendosa : itaque emendavi ex codice Muratorii.

(f) Duo isti versus, nempe 190 et 191, in Mur. codice inverso ordine leguntur in hunc modum : *Acto per orbem circulis anno suis Eadem recurrit semper hæc cunctis dies.*

(g) Igitur anno 406 Nolam concesserat sancta læc Romanorum cohors. MURATORIUS.

(h) Mur. Cod. habet *creavit* : noster vero *crearat* : quæ lectio mihi magis placet.

- A 195 Christus sodali, donet ut Felix mihi,
Mutatur, et non ipsa quæ cunctis venit,
Varias meorum carminum causas ferens.
Videamus ergo, quid mihi hoc anno novum
Attulerit, unde vocibus vernem novis.
- 200 Non ibo longe, nec procul sumam mihi
Præterita tempore, aut locis absentia.
Adsunt, tenentur ipsa dona cominus :
Videtes omnes munera hoc anno data (g)
Nobis in uno juncta Felicis sinu
- 205 Mancipia Christi, nobiles terræ prius,
Nunc vero cælo destinatos incolas,
Quos Christus ipse, qui creatat (h) divites,
Hoc pauperavit (i) seculo, in regnum ut suum
Terreni honoris arce dejectos vehat.
- B 210 Apronianum (j) Turciæ gentis decus,
Ætate puerum (k) sensibus carnis senem,
Veteri togarum nobilem prosapia,
Sed clariorem Christiano nomine,
Qui (l) mixta veteris, et novi ortus gloria
- 215 **521-522** Vetus est senator curiæ, Chri-
[sti (m) novus,
Huic propinquat socius æquali jugo.
Ævo minor est (n) Pinianus (o), par fide,
Et ipse prisco sanguine illustris puer,

(i) Pauperare est inopem facere. Vox melioribus etiam nota Latinis. Horat. ii serm., sat. 5
Eripiet quisvis oculos mihi citius, quam te
Contemtum cassa nuce pauperet.

Plaut. in Pseud. 20 :

C Nam boni viri
Me pauperant, improbi alunt.

Eandem vocem in Mil. Glor. repetit. Chromat. Aquileiens. episcop. hom. 2 : *Qui se causa religionis ad fidei seculo pauperarunt.* MURATORIUS.

(j) Noster codex mendose habet *Apronianum*. — De illo in diss. i. MURATORIUS.

(k) Summa dignum est animadversione, quod hic Turcius puer nuncupetur; infra enim ait Pinianum Turcio ætate minorem fuisse. At Pinianus circa an. Ch. 406 trigesimum, et quod excurrit, vitæ suæ annum agebat. Quum enim auctor vitæ S. Melanise apud Surium die 31 Jan. Pinianum asserat una cum Melania Deo continentiam vovisse, dum illi ætatis annus 24 excurreret, atque id an. Dom. 399 contigerit, ut ostendi in Diss. vi, manifesto colligitur, Pinianum an. 406, trigesimo saltem in anno ætatis constitutum. Quare quum Turcius etiam puer vocetur, quia tamen Pinianum ætate præcallebat, *pueri* vocabulum a Paulino amplificari admodum videtur. Hic ipse Pinianum infra, Julianam in ejus epithal., et Honorium imperatorem, dum annus ætatis vigesimus secundus illi foret, eodem *pueri* cognomine afficit. Id quidem nescio, an usum obtinuerit apud Græcos Latinosve auctores; sed in sacris Bibliis quandoque *pueri* appellantur ii qui virilitatem jam attingere. Crediderim, forsau hanc vocem a Paulino de iis usurpari, qui nuper baptismum suscepissent; ait enim in ep. 36 ad Macarium de sene quodam recenter baptizato : *Jam in extrema ætatis senecta puer, et malitia parvulus, non solum gratiæ, sed et mentis infantiam gerit.* MURATORIUS.

(l) Noster codex habet *quo*. At Murat. cod. lectionem sequi malui.

(m) Mur. codex habet *Christo*; noster *Christi*.

(n) Vocula est deerat in Mur. codice : itaque versus claudicabat. Eam adlidi ex nostro codice.

(o) In nostro codice mendose scriptum est *Pinna-*

- In principē Urbe (a) consulis primigenus (b). A
 220 Valerius ille (c) consulari stemmate 250
 Primus Latinis nomen in fastis tenens,
 Quem Roma pulsus regibus Bruto addidit,
 Valeri modo hujus Christiani consulis
 Longe retrorsum generis auctor ultimus.
 225 O vena felix ! Ille gentili licet
 Errore (d) functus hoc suæ stirpis bonum
 Non capiat atro mersus inferni lacu ;
 Sed nos fideli contuentes lumine
 Retroacta, vel præsentia humani status
 230 Miramur opera conditoris ardui,
 Et præparatos a vetustis seculis
 Successionum mysticarum lineis
 Pios (e) stupemus impiorum filios.
 Tamen in tenebris impiarum mentium
 235 Lucis videmus emicasse semina
 In tempore ipso noctis antiquæ sitis,
 Quibus probata (f) quamlibet gentilibus
 Mens, et voluntas lege naturæ fuit.
 Hinc in quibusdam nunc eorum posteris
 240 Veterum subinde vena respondet patrum ;
 Ut ille quondam Piniani nunc mei
 Auctor supremus in libertatem suis
 Post regna dura (g) vindicandis civibus
 Lectus (h) nepotis hujus ortum prætulit,
 245 Qui mente avita persequens superbiam
 Potiore causa servitutem depulit
 A semetipso corporis victor sui,
 Pulsoque regno diaboli e membris suis
 Jam spiritali pace peccati jugum
 Fidelis animæ casta libertas terit,
 Et in hoc parentis aliquid illius refert
 Puer iste Christi consulatum militans,
 523-524 Quod liberandis consulens munus
 [pium
 Redemptionis opere (i) dispensat Deo
 255 Prisci parentis æmulator hactenus,
 Quod servitute liberat domesticos,
 Ut ille cives. Sed quod ille gesserat
 In Urbe et una (j), et parvula (k) primis adhuc
 Romæ sub annis, hic modo in multis agit
 260 Diverso in orbe constitutis urbibus,
 Passim benignus et suis, et exteris.
 Nam liberorum (l) plurimis cervicibus
 Servile sanctis opibus expellit jugum,
 Quos ære vincios in tenebris carceris
 265 Absolvit auro de catena fœnoris.
 Hos ergo Felix in suo sinu additos
 Mandante Christo condidit tectis suis,
 Mecumque sumpsit sempiternos hospites.
 His nunc utrimque lætus adjutoribus
 270 Trium sub una voce votum dedico,
 Uno loquente spiritu in affectu trium (m).
 Magnificate Deum mecum, et sapientes honestis
 Unanimes pueri psallite carminibus.
 Ut decachorda sonent pulsus psalteria nervis,
 275 Et paribus noceant pulsiva fila modis.
 Sic pia compagis nostræ testudo resultet,
 Tamquàm uno triplex lingua sonet labio.

MURATORIIUS. — De hoc illustri viro infra consule diss. vi. MURATORIIUS.

(a) Cur consulem in Urbe principe, nimirum in Urbe Roma, vocat? An alibi tum temporis consules, ut ad eorum distinctionem Urbis nomen fuerit appendendum? Ita sane. Ad exemplum Urbis in civitatibus imperii præclarissimis consules vocabantur supremi magistratus. Burdigalam constitutos consules nos docuit Ausonius de Clar. Urb. in fine:

Diligo Burdigalam, Romam colo, civis in hæc sum,
 Consul in ambabus. Cunctæ hic, ibi sella curulis.

Exhibet Gruterus septem inscriptiones pag. 429 et seq. L. Licinio cuidam positas, qui ter consul Barcinone fuerat. Memoratur itidem apud illum pag. 351, num. 5, alius in colonia Astigitana consul vi *Allius Mamercus*. Sic Sidonius Apollin. consul appellatus fuit, quum revera in patria sua tantum hoc peregerit munus. MURATORIIUS.

(b) Noster codex mendose habet *primi genitus*.

(c) P. Valerius postea Poplicolæ cognomentum adeptus inter primos consules numeratus fuit. Ita nos omnes fasti docent, Livius, Plutarchus in ejus Vita, Sigonius et reliqui Romanæ scriptores historiæ. Is Brutum collegam hostili transfixum hasta publice laudavit, legesque in populi favorem condidit. Ex istius familia Pinianus prodierat. MURATORIIUS.

(d) Muratorii codex habet *terrore*; noster vero *errore*.

(e) Emendavi ex nostro codice: nam apud Muratorium mendose legitur *post stupemus*, etc.

(f) Acris inter Pelagianæ ac Jansenianæ historiæ scriptores intercedit quæstio, nempe utrum gentilibus solo naturæ lumine bonum aliquod opus patrare licuerit, an vero omnia eorum facta nomen peccati mererentur. De hujusmodi quæstione legendus magnus Augustini clypeus et gloria Em. Norisius in *Vindiciis Augustin.* § 4, Gonet. disp. 1 de Necess. gratiæ, sect. 5, art. 3, Maced. in lib. advers. Calvin., aliique plurimi præstantissimi theologi. Apostolus ad

C Rom. n ita scribit: *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt*. S. August. de Spir. et Lit., cap. 27 et 28, aliqua ab infidelibus opera bona fieri asserit, additque rationem, quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta permanserint. Hinc Paulinus in *Ethnicis* ait quædam lucis emicasse semina, eisque propterea aliquam in seculo mercedem, quum secundum naturæ documenta operantur, a Deo concessam consentiunt plerique auctores. MURATORIIUS.

(g) Hoc est post durum regum imperium, quibus Roma diu paruerat. MURATORIIUS.

(h) Noster codex habet *lecti*; Mur. vero cod., *lectus*.

(i) In Murator. codice legitur *ope*: quo modo si legamus, versus claudicat. Legendum est ergo *opere*, ut legitur in nostro codice.

(j) Florus lib. 1, cap. 9, enarrata regum ab Urbe expulsionem ita loquitur: *Liber jam hinc pop. Rom. prima adversus exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum pro gloria, et imperio, lacessentibus assidue usquequaque finitimis; quippe cum patrii soli gleba nulla esset, sed statim hostile pomerium, mediisque inter Latium et Tuscos quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret*, etc. MURATORIIUS.

(k) Noster codex habet *et una parvula*.

(l) Emendavi ex nostro codice. Apud Muratorium mendose legitur *Nam et libertorum*, etc. — Consule diss. vi. MURATORIIUS.

(m) Cetera in nostro codice desiderantur. Ac dolendum sane est quod Lippus Platesius totum hoc cæcè carmen non exscripsit: plura enim alia menda illius ope expungere liceret quæ in Muratorii codice reperiuntur. — Abhinc ad finem usque carminis, Muratorii textum et notas, quas illius nomine signari jam inutile foret, exhibemus. Edit.

Tres etenim numero sumus iidem, mentibus A
[unum.

Et plures coeunt in tribus his animæ.

280 Quarum celestis liber indita nomina servat;
Prima chori Albina est, compar et Herasia,
Jungitur hoc germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis, hymnisonis mater Avita choris.

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
285 Flos geminus Melani germen, et Eunomia.
Hæc eadem et nobis maribus sunt pignora; nam
[quos

Discernit sexus, consociat pietas.

Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

290 Diverso ex ævo nomen sociamur in unum,
Et non ambo senes, sed tamen ambo pares. B
Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quattuor in natis, in patribus duo sunt.

Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,

295 Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Pinus enim semper florente cacumine perstans

V. 278. *Tres etenim*. Hæc omnia explicui in præf. ad hunc Natalem.

V. 281. *Albina*. Adeat lector diss. iv, ubi multa de hæc præclarissima femina.

V. 281. *Compar et Herasia*. Legendum prorsus *compare Therasia*, seu *cum pare Therasia*. Vide diss. v.

V. 285. *Avita*. De ista quoque dissertationem in institui.

V. 285. *Flos geminus*. In præf. ad hoc poema elucidavi totum.

V. 291. *Ambo pares*. Mihi magis arrideret hæc lectio: *sed tamen ambo patres*.

V. 294. *Melani conjux*. Ad ea recurro, quæ fusius tractavi in diss. vii.

V. 298. *Pinus enim semper*. Virgil. in Culice:

Bumastusque virens, et semper florida pinus.

Columella, lib. ix, de pabulis apum disputans ait: *Posthæc frequens sit incrementi majoris surculus, ut rosmarinus, et utraque cytisus; est enim sativa, et altera suæ spontis; itemque semper virens pinus, et minor ilex*. Illic Columellæ locum Petrus Victorius lib. xxv, cap. 5 Variar., Pontan. in Virgil. ad iv Georg., v. 112, non de pinu arbore, sed de quodam virgulti genere interpretantur, cui perpetua insit viriditas. Salmasius ad Solin., pag. 279, tum apud Virgilium, tum etiam apud Columellam legendum censet *pinus, non pinus*. Verum arguunt viri tanti Paulini testimonio, aperte arborem, non virgultum, pinum semper florentem appellantis:

Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Hæc infra expressius habet. La Cerda ad citatum locum Georg. pinum deliciis destinatum, ac in hortis sæpe locum invenisse evincit, ninirum ad apum utilitatem, quibus mediocres pinos Virgilius et Columella destinant.

V. 304. *Desudat thæda*. Ita in codice nostro et in vetustis mss. legitur, quamquam Stephani *tedam* absque diphthongo scribere maluerint. Thæda Græcè *δαΐς*, vel *δαΐ*, quasi fax, seu lampas vocatur. Est autem thæda pini morbus; nempe quum arbor illa nimia succi abundantia luxuriat, in lignum materiemve oleaginosam ad incendium accommodat migrat. Theophrast. de Caus. Plan. lib. v, cap. 15: *Τάχα δὲ καὶ γίναται τινὲ δένδρων καὶ οὐ κακονύμενης, ἀλλ' εὐθηνούσης,*

525-526 Semper amans celsis alta co-
[mare jugis;

300 Non mutat speciem cum tempore, namque sub
[æstu

Et nive par sibimet stat viridante coma.

Fertilis et fructu validæ nucis intus ad escam

Lac tenerum crispo tegmine mater habet.

Pinguis odoratum desudat thæda liquorem,

305 Ut nec in ipso arbor robore sit sterilis.

Hæc igitur typus est æterni corporis arbor,

Pulchra, ferax, vivax, ardua, odora, virens,

Istius instar erit Domine puer iste beatus

Arboris, ut maneat gratia perpes ei.

310 Jamque Deo plantatus agit, sanctoque profectu

Fructiferum adtollit pinus ut alta caput.

Eminet hic proprio mihi filius in grege primus;

Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.

Quem simul unanimes vera pietate parentes

315 Infantem Christo constituere sacrum.

Ut tamquam Samuel primis signatus ab annis

Crederet in sanctis votus alente Deo.

ὄν τῆς λέξης, ὅταν αἱ ἴξαι δαδωθῶσι. Arborum autem genus etiam aliquod forte est, cui corruptio sponte, nec ullo pacto læso, sed bene vigenti eveniat, ut pino, quum radices in thædam mutata fuerint. Ex hoc ligno faces parabantur, quæ in nuptiis potissimum præferri solebant. Hinc Ovid., Ep. 12, *Pinea tæda* inquit. *Columella* lib. v, cap. 10: *Fissuram cuneo thædæ pinæ adigito*. De thædis multa Salmas. in Solin. cap. 33.

V. 312. *Mihi filius*. Piniatum spirituale Paulini filium etiam innuit auctor Vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31 Januar., de Piniano ac Melania ejus conjugis in Siciliam profectis inquit: *Ut sanctissimum episcopum Paulinum viserent, qui erat eis pater secundum spiritum*.

V. 313. *Asterio*. De isto multa in diss. ii.

V. 315. *Infantem*. Nostrorum temporum heterodoxi interdum invehuntur in monachismum, ac in religiosorum vota. Verum non ita sentiebant priorum seculorum Christiani, quando et ab ipsis incunabulis Deo dicatæ pueros puellasque solebant. Hoc de Asterio Paulinus affirmat, dixeratque ante de Eunomia:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cælo thalamos, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit.

Augustinus in psal. lxxv hunc eundem morem nobis insinuat: *Alii virginitatem, ait, ab ineunte ætate vovent, ut nihil tale vel experiantur, quale illi experti sunt, et reliquerunt, et isti voverunt plurimum*. Sic SS. virginum præclarissimæ, ut Tæcla, Agnes, Cæcilia, Agatha, Catharina, etc., a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo dicatæ fuere. S. Melania quoque Piniæ uxore, uti habent ejus acta die 31 Januar. ap. Sur., filiam vix natam Deo dicavit: *Nascitur ei puella. Ea, quum primum lucem adspexit, castitatis Soli consecrata fuit, Melania offerente primitias Domino, qui ipsam dederat, ut sic vel consuetudinem habens matrimonii, videretur plurimum tribuere virginitati*. Hinc explicare facillimum erit Hincmari Rem. episcopi locum in Vita S. Remigii, ubi ait, sanctum hunc, *postquam per viginti et duos annos in clericali conditione, in episcopatu vero septuaginta et quatuor continentissime ministravit, nonagesimo sexto ætatis anno terræ corpus reddidisse; nam vix natus Remigius Deo sacratus fuit, atque idcirco ab ipsa ejus nativitate clericatus illius anni ab Hincmaro dinumerantur*.

Prima parente Christi sub nomine murmura A
[solvit,
Et Domini nomen prima loquela fuit.
320 Jamque parente Deo regnis caelestibus ortus
Sidereo pariter nomine, et ore micat.
Hunc puerum, et fratrem fecit pia gratia patri,
Nam pariter sancto flumine sunt geniti.
325 Quos natura gradu diviserat, hos Deus almo
Munere germanos in sua regna vehet.
Ergo novem cuncti socia cum prole parentes,
Pectore concordi simus ut una chelys;
Omnes ex nobis cytharam faciamus in unum
Carmen diversis compositam fidibus.
330 Æmilium veniat decimus. Tunc denique pleno
Concinet in nobis mystica lex numero.
Hoc etenim numeri in capite, in testudine pacis B
Viva salutariter chorda loquetur opus.
Huic cytharæ plectrum Felix erit. Hoc deca-
[chordam
335 Christus ovans cytharam pectine percutiet.
Quæ cythara in nobis Christo modulante sonabit
527 - 528 Plenam perfectis sensibus armo-
[niam.
Sic pax nostra Deo totis sit consona fibris,
Simus ut uniti corpore, mente, Fide.
340 Talis enim cytharam sanctis homo legibus im-
[plet
Omnibus ad vitam compositus numeris.
Cujus vita sacræ concordat ad omnia legi,
Omnis enim inrupto flamme chorda canet.
Nunc ad te, venerande parens, æternæ patrone, C
345 Susceptor meus, et Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas.
Multa mihi variis tribuisti munera donis;

V. 318. *Parente Christi. Pro Christi nomine Dei nomen repono. Sed infra repetitur:*

Jamque parente Deo.

V. 321. *Sidereo. Asterius ab astro, hoc est sidere deducitur; hinc nomen sidereum Asterio esse Paulinus ait.*

V. 326. *Ergo novem. Vide præf. ad hoc poema.*

V. 330. *Æmilium. De isto prolixam disceptationem habes Diss. viii.*

V. 344. *Nunc ad te. Dungalus in respons. ad Claud. Taurin. hos versus ex Natali xiv citat, aliosque itidem ex eodem Natali se decerpisse fatetur, qui tamen omnes codicis nostri beneficio ad unum et eundem Natalem xiii pertinere dignoscuntur. Inde ortus error, Paulinum quindecim Natales elucubrasset, quum solum quatuordecim potius sint reputandi.*

V. 351. *Si mihi flumineis. Celebriores poetas poeta noster imitatur, qui hujusmodi verbis sunt usi. Homerus:*

Οὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλώσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἴην,
φωνή δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δὲ μοι ἦτορ ἔνειν.

Neque si mihi decem linguæ quidem, decem et ora essent, vox et infrangibilis, æreum et mihi pectus inesset. Virgil. vi Æneid.:

Non mihi si linguæ centum siunt, oraque centum,
Ferreæ vox.

Ovid. lib. i Trist., eleg. 4, Silius lib. ix, Claudian. in Paneg. Olybr. et Prob., et alii cecinere. Persius tamen, sat. 5, hunc morem ridere videtur, inquiens:

PATROL. LXI.

Omnia, præsentis vitæ rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me meminere debere, cui me
350 Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi flumineis facundia curreret undis,
Oraque mille forent centenis persona linguis,
Forte nec his opibus conlato fonte refertus
Omnia Felicis percurrere munera possem,
355 Quanta suo Dominus donavit Christus amico,
Et mihi confessor famulo transfudit alumno.
Quæ quibus ante feram donis diversa, sed æquis
Grandia ponderibus concurrunt multa, nec ex his
Quid potius memorare legam, discernere possim.
360 Judicii facilis discrimen copia turbat.
Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,
Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.
365 Tu mihi caelestum, si possem attingere, rerum
Prima salutariter jecisti semina eausis.
Nam puer occiduis Gallorum adductus ab oris,
Ut primum tetigi trepidum tua limina gressu,
Admiranda videns operum documenta sacrorum
370 Pro foribus fervere tuis, ubi corpore humato
Clauderis, et meritis late diffunderis altis,
Toto corde Fidem divini nominis hausi,
Inque tuo gaudens adamavi lumine Christum.
Te Duce fascigerum gessi primævus honorem,
375 Teque meam moderante manum, servante sa-
[lutem,
Purus ab humani sanguinis discrimine mansi.
Tunc etiam primæ..... libamina barbæ
529-530 Ante tuum solium, quasi te car-
[pente, totondi;
Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis

Vatibus hic mos est centum sibi postere voces,
Centum ora, et linguas optare in carmina centum.

V. 367. *Nam puer. Sunt qui in dubium revocaverunt, an Paulinus in Aquitania cunas fuerit sortitus; sed præter alias auctoritates id evincentes, en idem astruitur.*

Nam puer occiduis Gallorum adductus ab oris.

Paulinus ergo suum apud Gallos ortum traxit. Infra quoque asseritur:

Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Hæc de se ipso in Galliam profecto loquitur, ubi præterea innuit, parentem suam etiam tum in vivis egisse. Addit se, licet in Hispania morantem, Gallia tamen mente vixisse. Ceterum Nolum se adhuc puerum concessisse superius iterum testatus est Paulinus, S. Felicem ita alloquens:

Tibi me

Mancipium primis donavit Christus ab annis.

V. 374. *Te Duce fascigerum. De consulatu S. Paulini prolixè egi in Diss. ix.*

V. 376. *Purus ab humani. Carmen emendandum, ac sanguinis vocabulum aut tollendum, aut in metro anteponendum. Placeret*

Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

V. 377. *Tunc etiam primæ. Pes in versu desideratur. Aut epitheto igitur libamina sunt jungenda, aut quid aliud interponendum exempli causa, Tunc etiam primæ, ut mos est, libamina barbæ. Mos antiquis fuit,*

- 380 Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.
Cum tacita inspirans curam mihi mente juberet
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem;
Adtiguumque tuis longo consurgere tractu
- 385 Culminibus tegimen, sub quo prior usus egentum
Incoluit, post hæc geminato tegmine crevit
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospita
[cellis.
Subdita pauperibus famulatur porticus agris,
Quæ nos impositis super addita tecta colentes
- 390 Sustinet hospitium, inopumque salubria præstat
Vulneribus nostris consortia sede sub una,
Commoda præstemus nobis ut amica vicissim,
Fundamenta illi confirmant nostra precantes,
Nos fraterna inopum foveamus corpora tecto.
- 395 Ergo ubi bis terno dittonis fasce levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus. Inde propinquos
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.

quum primum ex ephæbis prodirent, barbam ton-
dere, eamque deo alicui aut penatibus dicare. The-
sæus Delum hujus rei causa profectus est, ut in ejus
Vita Plutarchus docet. Statius Thebaid. lib. viii :

Ille genus Phæbo, crinem hic pascēbat Iaccho.

Dio lib. lxi de Nerone agens ait : *Τριχας ἐς σκαριον
τι χρυσοῦν ἑβαλὼν ἀνέβησ τῷ δὲ τῷ Καπιτωλινίῳ.
Barbam in sphæram quamdam auream conjiciens dedi-
cavit Jovi Capitolino.* Quod idem Suetonius hisce ver-
bis prodiderat : *Gymnico, quod in septis edebat, inter
Buthysæ apparatus barbam primam posuit, condi-
tamque in auream pixidem, et pretiosissimis margaritis
adornatam, Jovi Capitolino consecravit.* De hoc more
videndi Bisciol. Hor. Subcesiv. lib. vii, cap. 5, Alex.
ab Alex. Dier. Gen. lib. i, cap. 26, et lib. iii, cap.
27, et alibi, Cœl. Rhodig. lib. xix, cap. 22, Tira-
quell. de Jure primig., Adrian. Jun. lib. ii de Coma,
et alii. Quod ethnici fecere, id et in Christianos
translatum hinc discimus. Illi diis suis; isti sanctis
martyribus, aut ipsi Deo summo dicabant. E Vita S.
Willelmi Ducis edita per V. C. Mabillonium cap. 23
edocemur barbam Deo fuisse consecratam a mona-
chis, qui eam ponebant. Barbæ apud Christianos be-
nedictio fiebat, quum illa tondebatur. Ademarus Ca-
banensis apud Besilium, pag. 328, de Jordano episc.
ait : *Crastino die barbam benedici jubet, et detondi.*
De quo more consule Du Fresnium in Diss. 22 ad
Joinvillam, pag. 273. Paulinus itaque ante S. Felicis
tumulum barbam primam secari voluit, eamque forte
S. confessori dicavit.

V. 380. *Campanis.* Ad ea recurre, quæ fusissime
tractavi in Diss. x, ne hic morosus nimium eva-
derem.

V. 395. *Ergo ubi bis terno.* S. Ambr. ep. 58 : *Scio,
inquit, plerosque gentilium gloriari solitos, quod in-
cruentam de administratione provinciali securim reveze-
rint.* De hisce Paulini muneribus vide infra Diss. x.

V. 397. *Soli quondam genitalis.* Nimirum Gallia,
seu Aquitanix, ex qua ortum suum traxerat Pau-
linus.

V. 398. *Inde propinquos.* Burdigalæ in clarissima
Aquitanix urbe natus est Paulinus, quod Uranius in
ejus Vita testatur; aut Hebromagii in castello eidem
urbi proximo, ut Ausonius in ep. ad eumdem Paulin.
innuit. Hinc est quod Paulinus propinquos vocat
Iberos.

V. 400. *Illic me thalamis.* Therasia, de qua Diss. v
vide, Paulino conjux obtigit. Hæc probabili nimium

- A 400 Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.
Ex illo quamvis alio mihi tramite vita
- 405 Curreret, atque alio colerem procul absitus orbe,
Qua maris Oceani circumsonat unditus æstu :
Galla mente tamen numquam divulsus ab ista
Sede fui, semperque sinu Felicis inhæsi,
Inque vicem sensi Felicem adsistere nostris
- 410 Rebus in omne bonum, per cuncta, domique,
[forisque,
Conficienda. Mihi res, et defensio rerum.
Unus erat Felix placato Numine Christi,
Semper et avertens aversa, et prospera præstans.
- B Tu Felix semper felix mihi, ne miser essem,
415 Perpetua pater, et custos pietate fuisti.
Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineum pareret fraterna periculum
- 531-532 Causa mihi, consumque meum jam
[rector adisset ,

conjectura in Hispaniis nata, fuitque ejus patria for-
tasse Complutum, nam in Paneg. Celsi Paulinus ait
de filio sibi nato :

Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Conjunctum tumuli fœdere martyribus.

V. 406. *Qua maris Oceani.* Facili negotio versus
emendandus, neque enim Paulinus unquam illud un-
ditus excogitavit; sed verbum aliquod mutandum.
Petrus Bernardonius elegantissimus poeta, summo-
que vir præditus ingenio, ita legendam hunc versum
censet :

Quæ maris Oceani circumsona tunditur æstu :
ac propterea corrigendum etiam superiorem, ut sibi
sensus constet :

Atque aliam colerem procul absitus oram.

Sed quamnam Hispaniæ regionem colebat Paulinus?
Ausonium audiamus, qui nostro poetæ in ep. 24
querulus hæc objicit :

Me Punica lædit
Barcino, me bimaribus juga ninguida Pyrenæi.

Et infra :

Nunc tibi trans Alpes, et marmoream Pyrenem
Cæsareæ Augustæque domus Tyrrhenica propter
Tarraco, et ostrifero superaddita Barcino ponto.

Verum istæ urbes Tyrrheno tantum mari alluuntur,
non vero Oceano. Equidem arbitror in Vasconia ple-
rumque egisse Paulinum. Erat hæc Hispaniæ pars
prope Oceanum in Aquitanix finibus. Ipse poeta fidem
facit in ep. 4 ad eumdem Auson. :

Quid tu mihi vestos
Vasconix saltus, et ninguida Pyrenæi
Objicis hospida? In primo quasi limine fixus
Hispanæ regionis agam.

Non ita tamen Paulinus ibi constitit, quin reliquum
Hispaniæ Tarraconensis tractum sæpe inviseret.
Hoc alia ejusdem carmina suadent. Ego ad alia pro-
gredior.

V. 418. *Jam rector.* Provinciis Romani imperii
rectores præficiēbantur, quibus summa potestas in
sontes et patrimonia erat. Est tit. in cod. Theod.
lib. i de Off. rector. provinciæ, ubi de his plura.
Agunt etiam de illis l. 1 Off. præf. præf. Afr., § Deo
nobis, l. illicitas, ff. de Off. præsid., et alia impera-
torum edicta. Vide Gothofr. in Not. dignitat., Pan-
cirol. ad not. utriusque imp., et Bulenger. in Imp.
Rom.

Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia Fisco A
 420 Eximis, et Christo Domino mea, meque reservas.
 Nam quo consilio rebus capitique meo tunc
 Christus opem tulerit, Felicis cura potenter
 Adfuerit, docuit rerum post exitus ingens,
 Quo mutata mea est sors, et sententia vitæ,
 425 Abjurante fide mundum, patriamque, domum-
 [que,
 Proditā diversis egit commercia terris,
 Portandamque crucem distractis omnibus emit.
 Res igitur terræ regni cœlestis emit spem;
 Spes etenim fidei carnis re fortior. Hæc spes
 430 Perpetuam, quæ nixa Deo est, rem parturit;
 [at res
 Carneæ cœlestem perimit spem; quæ tamen et
 [rem B
 Si superet vincente fide, non protinus aufert,
 Sed bene mutatam divino jure reformat,
 De fragili æternam referens, terrisque remotam
 435 In cœlis statuens, ubi fides credita custos
 Christus habet; neque tantum isto, quo sum-
 [serit istinc,
 Depositum numero servat, sed multiplicato,
 His, qui crediderint, commissa talenta rependit
 Fœnore, sequæ credentibus efficiet rem.
 440 Et quæ res hac re poterit pretiosior esse?
 Si totus mundus mihi res privata fuisset,
 Num potior Domino foret hæc possessio Christo?
 Et quis me tantæ vel spe modo possessorem
 Præstitit esse rei? Quis me rem compulsi istam
 445 Spernere pro Christo, ut Christum mihi verteret C
 [in rem?
 Quis nisi tu, semper mea magna potentia, Felix
 Peccatis inimice meis, et amice salutis?
 Tu mihi mutasti patriam meliore paratu,
 Te mihi pro patria reddens. Tu carneæ nobis
 450 Vincula rupisti. Tu nos de labe caduci
 Sanguinis exemptos terræ genitalis ab ora
 Ad genus emigrare tuum, et cœlestia magnis
 Fecisti sperare animis. Tu stemmata nostra
 Mutans de pravus mortalibus inter amicos
 455 Cœlestis Domini, et libro signata perenni

V. 426. *Egit commercia.* Mallem *egi commercia*, uti
 etiam in sequenti carmine: *distractus omnibus emi.*

V. 439. *Sequæ credentibus.* Adderem *ipsum*, ut sit
 completum carmen:

Fœnore, sequæ ipsum credentibus efficiet rem.

V. 446. *Mea magna potentia.* Virgiliiana imitatio.
 Ait Venus Æneid. lib. I ad Cupidinem:

Nate, meæ vires, mea magna potentia solus.

Statius lib. I Theb. ita Venerem inducit loquentem:

Secundabitur juveni, cui tu mea summa potestas,
 Nate cupis.

V. 449. *Tu carneæ nobis.* Sanctum castitatis pro-
 positum innuit, quo se una cum conjugē Therasia
 Christo dicaverat. Ut enim ad sacerdotium promo-
 veretur, ab uxoris toro sejungendus erat. Hæc prisca
 Ecclesiæ consuetudo multis conciliorum canonibus
 roborata invenitur. S. Hier. in ep. ad Pammach.:
*Episcopi, presbyteri, diaconi aut virgines eliguntur,
 aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pu-*

Nomina, translato mortalis originis ortu,
 Deleri facies morti, transcripta salutis.
 Quid simile his habui, cum diceret esse senator,
 533-534 Qualia nunc istic habeo, cum dicor
 [egenus?

460 Ecce mihi per tot benedicti martyris aulas,
 Et spatiis amplas, et culminibus sublimes,
 Et recavis alte laquearibus ambitiosas,
 Inriguas et aquis, et porticibus redimitas,
 Undique, ubique simul, quodcumque per ista
 [beati

465 Nomine Felicis colitur, celebratur, habetur,
 Omnibus in spatiis domus est mea. Nec locus
 [ullus

Ædibus illius conjunctus, et insitus exstat,
 Qui mihi non quasi res pateat mea. Sed quid
 [in isto

Munere me jactem, si rem Felicis amati
 470 Visibili lapidum tecto vernaculus hospes
 Possideam? Quanto plus est mihi, quod mihi
 [Felix

Ipsæ Dei dono domus est, in quo mea vivat
 Vita, domum nullis lapsuram possidet annis?
 Nam quod Felicis domus et mea sit domus, ipso

475 Permittente sui licitas mihi juris habenas,
 His etiam probat officiis audacia nostra,
 Hospita quod socios in tecta recepimus, et nunc
 Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
 Felicisque patris gremio conjuncta fovemur

480 Pignora, quæ nostis, quos cernitis, et modo in
 [ipsis

Felicis tectis mecum metata tuentes
 Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum
 Culmina, et angustis vicino martyre cellis
 Tutius in parvo sprete ambitione manentes.

485 Christus enim juxta est modicis, avertitur altis,
 Pauperis et tuguri magis arcta tigilla frequentat,
 Quam præcelsa superbarum fastigia rerum
 Ergo ut componam, quæ nunc colo, tecta relatis
 Culminibus, quæ nunc habeo, aut habuisse re-
 [cordor,

490 Si placet, arbitris sibi met componite justis.

dici. Idem sæpe repetit, et præsertim contra Vigilanti-
 um. Arator Subdiac., cap. 30:

D Ecclesiæ nunc alia fides sine fine pudicos
 Pontifices jubet esse suos.

De hac questione plures plura, et præcipue Bellarm.
 lib. I de Clericis, Allatius de Consens. utriusque Eccl.
 Propterea Therasiam de conjugē sororem Paulini factam
 inquit Idacius in Chron.

V. 483. *Vicino martyre.* In his eisdem Cellis a se
 exceptam fuisse Melaniam seniore scripsit Paulinus
 in ep. 10 ad Sever. : *Tugurium vero nostrum, quod a
 terra suspensum cœnaculo uno, porticu cellulis hospi-
 talibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum
 gratia Domini non solum sanctis, qui illam plurimi
 comitabantur, sed etiam divitum illorum catervis non
 incapaces angustias præbuit.*

V. 486. *Arta tigilla.* Tigillum est tignum parvum, seu
 exigua trabs, ac propterea parum sibi constat sensus.
 Emendare placet: *magis arcta tegella.* Tegillum nun-
 cupatur parvum tegmen, pusillumve tectum. Hoc
 veræ menti magis consonat.

- Quæ tam pulcra domus? Quis ager tam fertilis? A
[aut quid
In re mortali fuerit mihi, quam modo in ista
Paupere contribuit Christus, per quem mihi
[abundat
Dives inexhausto reditu possessio Felix?
495 Ut vero ex veteri relegam mea prædia censu,
Quicquid erat magnum quondam mihi qualibet
[in re,
Terra erat, et vacuæ species ventosa figuræ,
Sive aurum, gemmæque forent, erat illa supellex
Vile bonis pretium, pretiosum virus avaris.
500 Ac modo cassus opum; nec opum, sed verius
[expers
Damnatorum onerum; secura liber habendi
Paupertate fruor, nec habent inimica sequentum B
Vincula, quo teneant nudum. Facile levis exit
Corpore, quem nullis suffocat amoribus illex
505 Per varias species mundi fallentis imago.
O veneranda mihi et toto pretiosior orbe
535-536 Pauperies Christi! thesauro cœlitate
[ditas
Quos spoliis opibus, terræ quasi rudere purgas,
Destruis in nobis terrena, æterna vicissim
510 Construis in pretium vitæ; dispendia terræ
Vertis vere novo, versa vice detrimenti,
Ut lucri nobis servata pecunia damnum,
Non servata lucrum faciat, sed more sinistro
Fusa eadem damno est. Nec enim sine nomine
[Christi
515 Præceptoque cuiquam sua fundere prodest;
Nam vere pereunt vitæ impensa profanis.
Luxus, et ambitio magno discrimine morbi
Crimen avaritiæ pensant, quia par in utroque

V. 494. *Inexhausto reditu. Reditus, non redditus pro proventu apud optimos auctores in usu fuit: Ovid. lib. iv de Ponto, eleg. 5:*

Aut populi reditus positam componat ad hastam.

Uberiores reditus Velleio Paterculo dicuntur lib. II Hist., et populi reditus Plinio lib. xvi, cap. 37, memorantur.

V. 496. *Quicquid erat magnum. Vir profecto ditissimus olim Paulinus fuerit. Præter alios auctores aperte Ausonius innuit ep. 24 ad eundem:*

Ne sparsam raptamque domum, lacertaque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus.

S. Eucherius in ep. de Contemptu Mundi: *Paulinus quoque Nolanus episcopus, peculiare et beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu, etc. Venant. Fortun. in Vita S. Martini, lib. II, hæc de Paulino habet:*

Dives agris, opulens famulis, locupletus acervis,
Vir censu vastus, lære celsus, et ore rotundus,
Ditior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
Et dedit innumeros redimentes crimina nummos.

Mitto Augustin. lib. I, cap. 10, de Civ. Dei, Prosper. in Chron. ad annum 4, Arcad. et Honor., Greg. Turon. de Gl. conf., cap. 107 et reliquos.

V. 503. *Facile levis exit. S. Hieronymus in ep. 13 ad Paulinum nostrum: Denique, ait, et tu, audita Salvatoris sententia: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me: verba vertis in opera, et nudam crucem nudus sequens expeditior, et levior scandis sculam Jacob.*

V. 514. *Nec enim sine nomine. Idem S. Hier. lib. III*

- Causa subest mortis, quam sic maculosa libido
520 Perficit, et rerum mundi malesuada cupido.
His me divitiis inopem cupis, optime Felix,
Ut facias vitæ locupletem, et paupere cultu
Exsortem reddas mortis sine fine luendæ
Divitibus mundi, quibus auri lethifer usus
525 Parturit æternos sociis cum vermibus ignes.
Non solis tibi nos junctis vis degere tectis,
Quos et in æternæ tibimet consortia vitæ
Enutrire paras, et ad illam ducere formam,
Quam tu sub Domini perfectus imagine Christi
530 Gessisti in terris homo quondam ex divite pau-
[per.
Nam cui paupertas tua, quam pro nomine
[sancto
Proscriptis opibus gaudens confessor adisti,
Ignorata manet, et qua præditus usque senectam
Conducto Felix coluisti semper in horto?
535 Propterea similes tibi niteris efficere omnes
Paupertate pia, quos suscipis hospite tecto;
Dissimilis nec enim tibi posset forma coire.
Quantum etenim discors agno lupus, et tenebris
[lux,
Tantum dispescunt via divitis, et via Christi.
540 Nam via lata patet, quæ prono lubrica clivo
Vergit in infernum, qua dites urget avaros
Molibus impulsos propriis in Tartara ferri.
At via, quæ Christi est, quæ confessoribus amnis
Martyribusque patet, paucis iter ardua pandit.
545 Non capit ergo via hæc fursos, excludit onustos.
Propterea famulum, sectatoremque beati
Martyris adstringi decet, exutumque molestis
Compedibus tenuem de paupertate salubri,
Atque levem fieri, ut portam penetrare per artam

in Matthæum: *Non dixit Christus: qui reliquistis omnia, hoc enim et Crates fecit philosophus, et multi alii divitias contemserunt; sed qui sequenti estis me: quod proprium apostolorum est atque credentium.*

V. 515. *Præceptoque cuiquam. Carmine deest aliquid. Scriberem: Præceptoque ejus cuiquam.*

V. 526. *Junctis. Fortasse junctios.*

V. 530. *Quondam ex divite. De S. Felice idem Paulinus Nat. IV dixerat:*

Multoque relictus in auro
Dives opum viguit, quanvis non unicus hæres.
Hermia cum fratre sui cognomine patris
Terrenas divisit opes, cœlestia solus
Obtinuit Felix.

V. 534. *Conducto Felix. De eod. S. confessore Paulin. Nat. V:*

Tria macri jugera ruris
Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
Possessor.

Eadem habent Beda, et Marcellus presbyter in S. Felice Vita.

V. 539. *Tantum dispescunt. Dispescere pro dis-sidere, vox inusitata. Fortasse tantum discordant, ut carmen superius docet, in quo dicitur agno lupus discors.*

V. 545. *Via hæc fursos. Placet conjectura hoc in loco Petri Antonii Bernardonii, amœnissimi poetæ, meique supra omnes familiaris, cui legendum videtur fartos, litteris nimirum in codice parumper vitiat. Hoc autem verbum proprie, plenos, gravesque cibo significat, ac poetæ menti omnino convenit.*

550 Possit, et excelsum Domini conscendere mon-
[tem.
Sed quid ego imprudens discernere pondera re-
[rum?
Pro magis hæc ego pono tuis, pater optime, donis.
Quamlibet hæc quoque sint mihi grandia, parva
[tamen sunt,
537-538 Si potiora loquar. Quota portio
[namque tuorum est
555 Erga nos operum reputatio muneris hujus,
Quod terram hospitio dederis, habitandaque
[lecta
Condere præstiteris, cum tu, pater, et tua nobis
Viscera præbueris? Nam quid nisi viscera nobis
Intima prompsisti, quibus interiora sepulcri,
560 Sancte, tui exitis ab aperto pulvere causis
Pandere dignatus speciali nos tibi amore
Insertos tanto voluisti prodere signo,
Ut tacitam et fixam per tot retro secula sedem
Corporis, alme, tui subito existente favilla
565 Pulveris in nostro servari tempore velles?
Ergo illas Felicis opes in laudibus ejus
Transcursu properante legam, quasi dona mi-
[nora,
Multa suo nobis quæ jam gremio susceptis

V. 563. *Per tot retro secula.* Dissertationem xrv adi, in qua de S. Felice. Ibi adversus vulgarem opinionem de ejus martyrii tempore plura diximus.

V. 588. *Cancello.* Cancellis circumdari hominum sanctitate illustrium sepulcra solebant. Paulinus Nat. vi :

Excussus de plebe rapi, admovumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis corpore verso.

Greg. Turon. lib. vi Hist. Franc., cap. 10 : *Qui fures ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super tumulum cujusdam defuncti erat, etc. Paulus in libello, quem S. Augustino obtulit serm. 31 de Divers. ait : Orabam ego quotidie cum magnis lacrymis in loco, ubi est memoria gloriosissimi martyris Stephani. Die autem dominico Paschæ, sicut alii, qui præsentis erant, viderant, dum orans cum magno fetu cancellos teneo, subito cecidi.* S. Ambr. in ep. ad Marcellinam : *Forvidantibus etiam clericis jussi eruderari terram eo loci, qui est ante cancellos SS. Felicis et Naboris, etc. Quod idem repetit Paulinus alter in Ambrosii Vita. Noster vero infra de aperiendo S. Felicis tumulo ait :*

Est primus labor illis

Cancellos remove loco.

V. 588. *Sit pagina quædam.* Ita scripsi, quum in ms. haberetur : *Sed pagina quædam.* Sanctorum sepulcra argento aut auro olim tegebantur. Celebris est hic Mediolani ara, ubi SS. Ambrosii, Protasii et Gervasii corpora conduntur, quam Angilbertus archiepiscopus aureis cooperuit laminis. Anno 1468, referente Spondano de Cæmet. sacr. lib. 1, part. 3, cap. 4, Romæ in sacello S. Petronillæ reperta est arca marmorea candidissima in se duas capsas ligneas continens, unam grandiore, alteram pueruli capacem, utramque laminis argenteis contactam, signoque crucis insignitam. Aut ipsæ arcæ ex argento formari solebant, harumque exempla petes ab Aringh. in Rom. Subterr. Anno 1695 Ticiui sub confessione, seu altari S. Augustini repertus non dissimilis sarcophagus capsas duas in se continens, quarum altera ex purissimo argento. Diu quæsitum, an ossa inclusa Augustini forent; sed res adhuc in incerto.

V. 590. *Gemino patet ore.* Sanctorum tumuli ita conditi, ut corpora in capsulis inclusa penitus humi

Sedulius adtribuit, neque parcat prodigus in nos
570 Jugiter affluere innumeris ope divite donis.
Non ea suppeditans tantum, quibus indiget usus
Corporis, illa etiam, quibus et nunc gratia nobis
Quæritur, et post nos retinetur nomen honoris,
Addidit, ut tantis numquam retro condita seclis
575 Nostro opere exstructas ad crescere, vel renovari,
Porticibus domibusque suas permitteret aulas.
Ille etiam proprii nobis secreta sepulcri
Sancta revelavit. Paucis venerabile munus.
Eloquar, ut magnæ pietatis luceat instar,
580 Qua nos indignos tanto dignatus amore est,
Ut prope ad arcanum permittens nostra verena
[dum
Lumina ceu propriis sua proderet ossa medullis.
Ergo suam toto vobis loquar ordine causam,
Qua tribuit vicina suis nos cernere membris,
585 Atque ipsam positi contingere corporis arcam.
Nota loci facies cunctis manet, ut super ipsum
Martyris abstrusi solium, claudente sepulcri
Cancello latus in medio, sit pagina quædam
Marmoris, adfixo argenti vestita metallo.
590 Ista superficies tabulæ gemino patet ore
539-540 Præbens infusæ subjecta foramina
[nardo,

laterent; superiore vero parte aperiebatur in pavimento *foramen* unum, aut geminum, quod in Vita S. Quintini apud Surium 31 Octob. et apud alios *fenestella* nuncupatur, cui circumpositi cancelli, de quibus supra. Hujusmodi imaginem conspiceri est in S. Caroli sepulcro hic Mediolani. Per hæc foramina palæ, oraria, Branda (hoc nomine apud veteres velamina quædam donabantur) oleaque immittebantur, ut universa per tumuli contactum virtute ex sanctorum reliquiis effluente imbuerentur. Greg. Turon. lib. ii de Glor. mart., cap. 46, de sepulcro S. Venerandi ait : *Super quod caput quicumque vult per fenestellam immittit precans, quæ necessitas cogit.* Idem de Glor. conf., cap. 37, lib. 1, Sepulcrum SS. Petri et Pauli describens : *Qui orare desiderat, reseratis cancellis, quibus locus illo ambitur, accedit super sepulcrum, et sic fenestella parvula patefacta, etc.* Metaphrastes apud Sur. 11 Jul. S. Euphemie reliquias adinventas refert. In ejus autem sepulcro arca erat, *parvum foramen habens, in quod cum ego quoque indignus aliquando ausus essem manum inferre, et loculum tetigissem, sensi bonum odorem, et gratiam apprehendi.*

V. 591. *Præbens infusæ.* Pius iste mos Christianorum erat, ut oleum nardulave ad sanctorum sepulcra deferrent, quæ liquoribus curationum gratia communicabatur. En quid Paulinus de hac nardo ferat :

Quæ cineris sancti veniens a sede reposta
Sanctificat medicans arcana spiritus aura.

Infusam nardum solebant reportare immittentes.

Quique loco dederat, nardum ex aureis parantes
Ut sibi jam ferrent.

Dixerat Nat. vi :

Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
Et medicata pio referant unguenta sepulcro.

Quot autem virtutes oleum ac nardus e SS. martyrum tumulis asportata operarentur, pluribus evincere possem. Augustinus unus sat erit, qui lib. xxii, cap. 8, de Civ. Dei, hæc de filio quodam defuncto habet : *Cumque corpus jaceret exanimè, atque a gementibus et plangentibus exsequiæ pararentur, amicorum ejus quidam inter consolantium verba suggestit, ut ejusdem martyris oleo corpus perungeretur. Factum :*

- Quæ cineris sancti veniens a sede reposita
Sanctificat medicans arcana spiritus aura.
Hæc subito infusos solito sibi more liquores
595 Pocula de tumulo terra subeunte biberunt,
Quique loco dederant nardum exhaurire pa-
rantes,
Ut sibi jam ferrent, mira novitate repletis
Pro nardo jaculis cumulum erumpentis arenæ
Inveniunt, pavidique manus cum pulvere multo
600 Faucibus a tumuli retrahunt. Nova res movet
omnes,
Et studium accendit subiti disquirere causam
Prodigii. Placet ergo diem condicere certam,
Scrutari et penitam submoto marmore sedem.
Hoc etenim, fateor, nimis anxia cura timebat,
605 Ne quid forte pio de corpore pulvis haberet,
Quem manus e tumulo per aperta foramina
[romptum
Hauserat, et varia concretum sorde ferebat
Cum ossiculis simul, et testis cum rudere mixtis.
Inde metus hominum per mutua verba puta-
bant,
610 Ne fortasse sacram sancta de carne favillam
Bestiola occultis aliqua interclusa cavernis

est, et revixit. Hunc morem oleique benedicti virtutem videant Agiomachi, quam recte ipsi calumniantur. Nos ad alia festinamus.

V. 592. *Quæ cineris sancti.* Rem hanc mire illustant Paulini Petricordii carmina lib. v de Vita S. Martini, ubi sic ait :

Namque ut sæpe solent præcauto corda fideles
Vasa oleo implere, et servandæ adducta saluti
Vel justis offerre viris, vel condere sanctis
Religione locis quibus aut operatio præsens
Martyris emeritos prodit virtute patronos.
His persæpe locis, quibus hoc vicinia præstat,
Pacificum exponunt per vascula pura liquorem
Desuper infusi mutandum nectare roris,
Quo fluit in sanctum cœlestis gratia succum.

Reliqua sileo apud præfatum auctorem legenda.

V. 592. *Pro nardo jaculis.* Mendum fortasse latet. *Jaculum* tamen ita explicarem, ut esset vas aut spongia aliqua in sepulchralem arcam per foramen injecta, ut inde immissa nardus, oleumve extraheretur : *Jaculum enim dicitur, quod ut jaciatur fit,* teste Varrone. Sic Plautus, Trucul. 3, *Rete jaculum* vocat :

Tenant benignusne, an bone frugi fles, quasi in piumam
Rete qui jaculum parat, quando ablit rete pessum ab-
[ducit.

Melius tamen ita emendarem paucis mutatis :

Mira novitate repletis

Pro nardo vasculis cumulum.

Vasculum pro *vasculum* dicere figura syncope sinit : *Manipulis* pro *manipulis*, *duxisti* pro *duxisti*, *dispostus* pro *dispositus*, *tablis* pro *tabulis*, *soldis* pro *solidis*, et sexcenta hujusmodi usurparunt antiqui poetæ. Hanc autem lectionem mirabiliter firmant Paulini alterius carmina nuper laudata :

Pacificum exponunt per vascula pura liquorem.

V. 599. *Cum pulvere multo.* Solitum tamen antiquitus fuit e sanctorum tumulis pulverem asportare, cui curationum virtus haud minor, quam ipsis reliquiis inerat. Beda lib. i Hist. Angl., cap. 3, beati Ceaddæ episcopi tumulus hisce describit : *Est autem locus sepulchri tumba lignea in modum domuncula facta, coopertum habens foramen in pariete, per quod solent hi qui causa devotionis illo adveniunt, manum*

- Altius expueret, sicut deserta per agros
Monstra solent terram rostris fodere intus acutis,
Et foveas circum cumulos effundere nigros ;
615 Sic et ab interno sancti Felicis operto,
Quo magis hoc mirum foret, intervalla dierum
Fecit congestæ miranda eruptio terræ.
Ergo die placita multis opus utile rebus
Arripitur. Cunctos transmittit episcopus ad nos
620 Presbyteros. His fabra manus spectantibus instat
Jussa sacerdotum facere. Est primus labor illis
Cancellis removere loco, curaque sequenti
Hærentes tabulas resolutis tollere clavis.
Verum ubi depressam sub tegmine marmoris
[arcam
625 Vidimus inrupta solii compage manentem,
541-542 Tunc secura fides dubio de corde
[periculum
Erroris pepulit, cum tactu oculoque probaret,
Incolumi solio numquam rimante sepulcro
Undique vallatum valido munimine corpus
630 Martyris emeriti nullis patuisse piaculis,
Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
Ossa, quibus sanctus numquam desistit adesse
Spiritus, unde piis stat gratia viva sepulchris,

suam immittere, ac partem pulveris inde assumere. De hac re consulendus Jo. Ferrandus e soc. Jcs., lib. 1, cap. 3, Disquis. reliq.

V. 603. *Scrutari et penitam.* Id est *intrinsicam*. *Penitus* adjectivum exemplis meliorum non caret. Plaut. Asin. 3 : *Age, quæso, hercle usque ex penitis faucibus.* Catull. in carm. nupt. : *At non minus quam tu pectore uritur intimo flamma, sed penita maioris.* Hinc *penitissimus* et *penitior* apud veteres Latinos.

V. 605. *Ne quid.* In ms. est *Et quid.* Emendavi.

V. 621. *Jussa sacerdotum.* Pritnis Ecclesiæ sæculis *sacerdotis* nomen episcopis solis tribui solitum. Mos iste paulatim fractus, et inde ad presbyteros vox passim delata; unde Rabanus lib. 1 de Instit. cler., cap. 5 : *Sacerdos vocari potest sive episcopus sit, sive presbyter.* Cui preiit Honorius Augustod. lib. 1, cap. 182. Apud veteres vero, puta apud Cyprianum, Augustinum aliosque, solis semper aut plerumque defertur hoc nomen episcopis. S. Ambrosius lib. v, ep. 30 : *S. Damasus Romanæ Ecclesiæ sacerdos.* Greg. Turon. lib. de Glor. conf., cap. 107, de Paulino nostro loquens : *Decedente sacerdote apud Nolanam urbem, ipse in locum episcopi subrogatus.* Paulinus ipse in Epith. agens de Emilio Beneventano episcopo hæc ait :

Posterior natus senior, quia sede sacerdos
Gestat apostolicam pectore cantilem.

Supra :

Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
Junguntur.

Hoc est Memoris episcopi. De hac re vide etiam la Cerda in Advers. sacr., cap. 39, n. 13. Appellabantur vero presbyteri *secundi ordinis sacerdotes*, ut videri potest apud Sidonium, ep. 25, lib. iv, et apud alios. Episcopi vero *primi ordinis sacerdotes* dicti. Hæc tamen vox presbyteros ipsos hic significare posset, quum plurali numero efferatur, et Nolæ tunc temporis unus memoraretur episcopus. Non ausim nihilominus asserere; sed potius pro *sacerdotum sacerdotis* reponendum arbitrarer.

V. 628. *Incolumi solio.* Octo sequentia carmina perperam ex Nat. xiv retulit Dungalus. Tu vide quanto hæc emendatiora nunc prodeant.

Quæ probet in Christo functos sine morte se- A
[pultos

635 Ad tempus placido sopiri corpora somno.
Ergo reformato Felicis honore sepulcri
Omnia sollicitè munita relinquimus, ut jam
Usque diem Domini, quo debita principe Christo
Excitis pariter radiabit gloria sanctis,

640 Inconcussa suo requiescant ossa cubili,
Quæque animam sanctam manet in regione su-
[perna

Pax, eadem in terra teneat venerabile corpus.
Quid superest quod adhuc referam? quasi vero
[vel ipsa,

Quæ cecini, digne ediderim, vel cuncta profusi
645 Munera retulerim pleno sermone patroni?

Multa latent, numero memorii tamen omnia nobis B
Pectore fixa sedent, et plurima jam memorata, 675
Plura etiam memoranda manent. Sed maxima
[multis

Excerptanda monet moderandi regula libri.

650 Omnibus exstructis operum, quæ stare videntur,
Diversis exstare modis excelsa per aulas,
Et per vestibula extensis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia munus aquarum
Teeta videbantur mæstis orare colonis.

655 Ipsum etiam, fateor, querula jam voce solebam
Felicem incusare meum, quasi segniter istis
Instaret votis, quod aquæ consortia nobis

543-544 Tam longum socia pateretur ab Urbe
[negari.

Verum inconsulta properantes mente trahebat C

660 Consilio potiore moras in tempora nectens
Congrua, sic etenim justa ratione petebat

V. 639. *Excitis pariter.* Quum tempore Paulini haud ita exploratum foret, statimne a morte, an post extremum Judicium piorum animæ ad visionem Dei, gloriamque perennem admitterentur, Paulinum suspicabar in hujusmodi quæstione ambiguum stetisse, et aliorum quorundam Patrum itidem hic accipitum exempla fuisse sequutum. Ex hoc versu satis ejus opinionem deprehendisse mihi videbar, et evidentius ex ep. 12 ad Sever., ubi de Claro, homine sancto jam defuncto, ita canit :

Sive Patrum s' n' us recubas, Dominivæ sub ara
Conderis, aut sacro pascaris in nemore;
Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Verum P. Eustachius a S. Ubaldo congr. erem. S. Aug. Excalc. V. C. et exquisita eruditione refertus, Paulinum, si ejus verba expendantur, recte sensisse me monuit. Et revera exandum poetam hoc versu completam illam beatitatem innuisse, qua post supremum judicii diem corpore etiam glorificati fruuntur sancti, facile nobis persuadere possumus. Memorata vero nuper carmina ad Severum de loco dumtaxat, ubi nunc delineantur fidelium animæ, Paulinum ambigere testantur; gloriam enim sanctis ante corporum resurrectionem collatam tantum abest ut eat inficias, quin illam expresse asserat, quum ait :

Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Hinc ejus opem apud Deum implorat. Sæpe vero S. Felicem cælo redditum canit Paulinus. Nat. 1 inquit :

Vectus in æthereum sine sanguine martyr lenorem.

Nat. III:

Ordo operum, prior esset ut his perfectio co-
[ptis,

Quæ circa sanctas venerandi martyris aulas
Sedula multijugo molimine cura parabat;

665 Cumque manum summam factis divina dedisset
Gratia, tunc pleno finitis ordine votis
Condita perductos rivaret in atria fontes.

Denique ut impleto stetit hic opus omne paratu,
Non extincta diu nostri sitis arida voti,

670 Moxque volente Deo populi prius aspera corda
Consensum facilem proclivi corde dedere.

Dicam igitur modo munus aquæ. Da nunc mihi,
[Felix,

A Domino exorans Verbo mihi currere verbum
Tam facili eloquio, quam largo flumine fontes

In tua vestibula, atque domos manare dedisti :
675 Omnia, quæ nobis te suffragante benignus
Contribuit Dominus, tali decoravit et auxit
Munere, quo fontes sitientibus intulit arvis.

Illa pio-rursus petra Christus ab ubere fluxit,

680 Antiquæ referens donum pietatis, ut omnem
Insolito siccam prius inroraret arenam,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Efficeret, sanctasque sui Felicis in aulas,
Hospitibus populis diversa gente coactis,

685 Per puteos simul, atque lacus, conchasque ca-
[paces.

Largiter infusus nova currere pocula rivis.

Quis mea te fons summa daret deserta rigare,
Pumiceumque mei cordis perrumpere saxum,
Exque petra fundare domum, et de te bibere
[undam,

690 Quæ pareret vivam mihi sicco in pectore venam

Occidit, et Christo superi est natus in æstris,
Cælestem nactus sine sanguine martyr honorem.

Nat. VI expresse S. Felicis gloriam testatur :

Superi Felicis mente fruuntur,
Corpore nos, animæque potentis spiritus illic
Vivit, et hic meritum.

Defunctum Felicem ait per angelos delatum

Regis in adspectum, summique parentis ad ora.

Tribus illum coronis donatum exhibet, subditque :

Tenet ergo et præmia passi
Quod prompta virtute fuit, nec pacis honore
Ornatuque caret.

Igitur de loco ubi fidelium animæ detinerentur, non vero de eorum beatitate aliquantulum dubitasse Paulinus videtur.

V. 655. *Ipsam etiam, fateor.* Hunc aquarum defectum tetigit Paulinus Nat. IX :

Forsitan hæc inter cupidus spectacula quæras,
Unde replenda sit hæc fontibus area dives,
Cum procul urbs, et ductus aquæ prope nullus ab Urbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Respondebo : nihil propria nos fidere dextra,
Nil ope terrena confidere : cuncta potuit
Deposuisse Deo, et fontes præsumere cælo.

V. 685. *Per puteos.* Hic est Nolanæ urbis usus, illatas per aquæductum undas, puteis et lacubus excipere, futurum æstivo tempore solatium. Capacius Hist. Neap. in fin. de aqua Nolanæ ex urbe Abella derivata agens hæc ait : *Non modo agrum alluit, atque ita ut, cum per rivos derivetur, immittatur in puteos, qui passim ubique conspiciuntur, cujusque aquarum bonitate, et frigiditate Abellani æstivis caloribus maximè cum*

- Æternum salientis aquæ? Sed et hæc mihi gutta A
Eloquii tenuis, quo te loquar, inde profecto
Ducitur, unde etiam fluviis exundat origo.
Nam quis vel modico te summa potentia summi
695 Christe Patris fari sine te queat? Ipse tuus te
Inspirat Christus dici quo lumine lumen
Et patris et nati par cernimus, ut duce sancto
Adspirante Deum fateamur cum Patre Christum.
Sed quia dum vivi fontis gero nomen in ore,
700 Gutta meum stillavit in os de flumine Verbi,
Forte aliquem referent ex hinc mea labra sa-
[porem,
Et nunc munus aquæ non siccis faucibus arens
Lingua, sed uberius velut humectata loquetur.
Omnibus instructis operum, quæ multa videntur,
705 Postulat iste locus devotæ nomen Abellæ
Indere versiculis, nam digna videtur honore
Nominis hujus, ut in laudem Felicis et ipsa
Laudetur, quia pro Felicis honore labore
Sponte sibi sumpsit, quod desudare sub æstu
710 Rupibus abruptis requiem, pretiumque putavit.
545-546 Parva quidem hæc muris, sed sancto
[magna feretro
Urbs opere hæc nostræ hinc sex millibus absita
[Nolæ
Altijugos montes interjacet, ex quibus ortas
Cominus haurit aquas, et in unam suscipit arcam:
715 Unde per insertos calices sibi prima fluentum
Vindicat, et reliquo Nolanam profluit urbem
Famine, multa rigans et in agris prædia passim.

voluptate recreantur, sed ad Nolanorum quoque cisternas, soluto pretio, deferatur.

V. 695. *Ipse tuus te.* Lectio sensusque non parva in caligine sedent. Medelam tamen aliis intentandam relinquo.

V. 705. *Nomen Abellæ.* Legendum *Abella*, non *Avella*, quippe quod apud Ptolomæum ac Strabonem, ut observat Cluver. in Ital. antiqua, lib. iv, p. 4185, scribitur Ἀβίλλα, non vero Ἀουίλλα. In marino vetusto apud Capacium legitur POPULUS ABELLANUS. Virgilius quoque, Æneid. lib. vii, Abellam memoravit:

Et quos molliferæ despectant mœnia Abellæ.

Servius tamen ad hunc Virgilii locum maliferæ legendum monet, nam *Nolæ Punica mala nascuntur.* Vide præterea Justinum Trogi abbreviatorem lib. xx, et Plinium lib. iii, cap. v.

V. 711. *Sancto magna feretro.* Nondum rescire datum est mihi, quodnam sancti corpus olim Abellæ conderetur, quicquid in hanc rem laboris impenderit eruditissimus vir, mihi que multum commendandus Hercules Barussius, qui nullum prætermisit, dum Neapoli ageret, officium, ut hujus eruditionis cognitionem attingeret. In codice nostro ita legitur: *Sed sancto mihi magna feret.* Ego defectum supplervi in postremo verbo, illudque mihi metro suadente expunxi.

V. 712. *Urbs opere.* Error fortassis in voce, quem tollere non audeo. Geminæ nunc temporis numerari possunt Abellæ. Nova una, vetus altera. Illa vix passuum sex millibus Nolanam ab urbe distat; hæc vero, ut ait, Capæ. Hist. Neap. lib. ii, cap. 30, vestigia vetusta pròdit, quæ *haud a nova longius absunt, murorum, turriumque reliquiis perspicua, 2½ jere stadiorum ambitu circumscripta.*

V. 715. *Altijugos montes.* Capacius loco laudato hæc habet: *In montium et collium theatro posita se-*

Sed redeam ad grates operis pro munere habendas; Namque operis ad aquæductum, quem longa [vetustas

720 Ruperat, ad sua vasa iterum formasque vocandum

Præbuit ubertim gratas operas. Locus altis Insertus scopulis, nullo neque calle viarum Jumentis etiam penetrabilis esse negabat;

Unde etiam mercede manum reperire paratam

725 Difficile immensi faciebant ardua montis; Quo major mercedis honor locupletat Abellam, Quod promte famulata sacro Felicis honori Effusa pietate manus impendit inentias. Cernere erat trepidas tota de plebe catervas

B 730 Ordinis et populi simul una mente coactas Mane novo excitos ad opus concurrere lætos, Certatimque alacres in summa cacumina ferri, Et sub fasce gravi cophini cervice subacta, Cæmentisque simul dumosa per ardua vectos,

735 Sole sub ardenti crebros iterare recursus, Et tota, quam longa dies æstate moratur, Tendere ab aurora seras in vespers horas, Pervigilesque animis, modica vix nocte reffectis Corporibus, rursus ante diem fabrilia ad arma

740 Surgere, nec sentire Deo vegetante laborem.

Denique sic operis processit gratia magni, Ut tamquam ludo paucis opus omne diebus Sumeret explicitum perfecto munere finem; Forma que longinquis a montibus aggeris, arto

C *det Abella in Campana planitie, et quamvis hyemæ montium juga rigeant, tanta nihilominus afflatur aeris amantitate, ut nunquam accollæ frigorum injurias pertimescant.*

V. 714. *Cominus haurit aquas.* De rivulis qui ex Abellanis montibus cadunt, et Nolam usque deferuntur, legendus Ambrosius Leo de Nola lib. i, cap. i, et Capacius loco memorato.

V. 715. *Per insertos calices.* Quid sit calix in aquæductibus glossæ et reliqui lexicographi silent. Frontinum tamen habeo docentem lib. de Aquæd. Romæ: *Est autem, inquit ille, calix modulus æneus, qui rivo vel castello inditur. Huic fistulæ applicantur, longitudo ejus habere debet digitos non minus 12, lumen, idest capacitatem, quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor aeris difficilior ad fluxum non temere potest laxari, vel coarctari.* Hanc vocem usurpat infra laudatus auctor: *Procurator calicem ejus moduli, qui fuerit imperatus, adhiitiis libratoribus signari cogitet.* Et rursus: *Circa collocandos quoque calices observari oportet, ut ad lineam ordinentur, nec alterius inferior calix, alterius superior ponatur.* Denique hæc notanda refert: *In quorumdam fistulis ne calices quidem positi fuerunt.*

V. 721. *Gratas operas.* Sic legendum arbitror pro eo quod est in ms. *gratis operis.*

V. 733. *Cophini.* Cophinus est viminea fiscella, aut quid simile. Vox apud evangelistas non modo, sed apud Latinos quoque meliorem occurrit. Juvenal. sat. 3, v. 15:

Nunc sacri fontis nemus, et delubra locantur
Judæis, quorum cophinus, f. numquam supellex.

Item repetit in sat. 6, v. 542. Egregiam de cophino eruditionem, nempe signum Judaicæ servitutis fuisse, pote a Laurentio Ramirez de Prado in Pentecont., cap. 40. In subsequenti versu pro *vectos* lego *vectis*.

V. 744. *Formæ canales structiles sunt,*

- 745 Quæ fuerat longe prius interrupta veterno, A
Undique fonticulis diversa ex rupe receptis
Collectam revocaret aquam sitientibus olim
547-548 Urbibus, et pleno per milia multa
[viarum
Tramite formarum, et nostri Felicis inundans
- 750 Læta novum calicem fluvio superante repleret.
Et quod divini documentum muneris egit
Largior æstivis huc mensibus unda cucurrit,
Quam prius hybernis ex imbribus ire solebat.
Hic ego te modo jure ream, mea Nola, patrono
- 755 Communi statuam, et blandæ pietatis ab ira
Mente manens placida motum simulabo patro-
[num,
Filiolam increpitans veteris sub voce querelæ.
Nam mihi, Nola, tui consortia justa petenti
Fontis, eo turbata metu, quasi dura negabas
- 760 Hospitium communis aquæ; divinaque jura
Respicere oblita, humanis mea vota putabas
Viribus, et mihi te, Felicem oblita, daturam
Credebas; ac, si tribuisses, mox tibi siccam
Subducto patriam potu fore mœsta gemebas;
- 765 Idque etiam moto damnabas sæpe, tumultu,
Nescia divinis opibus promotos fore fontes,
Sicut et experta es. Nam mox Deus ipse creator
Arguit ignavas Christo diffidere mentes,
Cum tibi post placitam pacem ut jam fluminis
[usum
- 770 Felici consorte pie partita teneres;
Quo magis exsuperante tuam bonitate querelam
Argueret. Non, ut metuebas, ille sitire
Divisa te fecit aqua, sed ut auctor, et altor
Rerum hominumque simul, qui condidit omnia
[verbo,
- 775 Ostendit tibi rem esse suam, quam tu ejus amico
Ut propriam Domino rerum diffusa negabas.
Vidisti certe [nam te res ipsa fateri
Compulsi] æterni sublimia jura parentis,
Cis potens . . . meritum cum larga sub æstu
- 780 Efflueret, damnoque pio, quo martyr is aulis
Tradideras partem, subitos crevisse meatus,
- A
Laxatoque suis in faucibus ubere fontis
Jussa fluentia tibi cum sænore reddita multe
Mœnibus influxisse tuis; et tempore in ipso,
785 Quo totiens undæ possessor egere solebas,
In multum referente Deo quod sumpserat a te,
Fluxit abunda tuis aqua potibus, atque lavacris.
Quodnam igitur tanto pro munere munus, Abella
Pauper opum, referam tibi? Saltem carmine
[nostro
- 790 Obsequium nomenque tuum dum prædico sig-
[nans,
Hoc pensabo tibi pretium mercedis honore,
Felicis sancti scribaris ut addita semper
Laudibus, et tanti memoreris alumna patroni,
Cujus donorum tibi portio maxima facta est.
- B 795 Nunc tuus iste labor, quo te Felicis adegit
Spiritus, ut tota tibi plebe vel ordine concors
Adgredereris opus magno sudore parandum,
549-550 Tempore et æstivo durum duplican-
[te laborem,
Molis ut antiquæ per iniqua cacumina formam
- 800 Præteritis notam seclis, jam vero sine usu
Deficientis aquæ, superactis undique multa
Congerie sylvis inter juga vasta latentem
Exuis aggeribus densis, oblitaque dudum
Munia restituis; sparsasque per avia venas,
- 805 Pumiceis alte quæ sorbebantur arenis,
Colligis, et sua quamque sequi vestigia rursus
Cogis aquam, et reducem formæ matricis in
[ora
- C
Invehis; et dudum vacuos cessante meatu
Exundare facis fluctu remeante canales;
- 810 Atque diu querulam subductis fontibus urbem
Jam desperato perfundis flumine Nolam.
Quæ fruitur Felicis aquis (quia copia non est
Hæc ipsi sua nunc urbi, quam nuper adepta est
Felicis studio) modicæ pro munere guttæ
- 815 Ex ope divina largis ditata fluentis.
Ergo et tu mecum parvam quasi mater Abellam
Nola fove, quoniam ut cognoscis, et ipsa tua-
[rum,

et arcuati, ut ait Vitruvius. Nomen hoc Sidon. Apoll. lib. viii, cap. vii, usurpavit: *Cujus mihi non solum formas, verum etiam naumachias ridebar epotaturus.* Frontin. lib. i et ii, Cassiod. ep. 21 et 31, Symmach. ep. 33, lib. x, Ammian. lib. xxvii, et alii meminere. D
Anonymus de Aqueduct. : *Nunc nomina aquarum, quæ usibus æternæ Urbis formarum constructionibus advectæ sunt, indicemus.* Palladius lib. ix, tit. 11: *Aqua si per formam ducetur, solidandus est canalus, ne per rimas possit elabi.* Hinc magistratus, cui comes formarum, et curator formarum nomen erat, in inscriptionibus vetustis non raro occurrens. De hoc vide clarissimum Du Fresnium in Gloss. med. et inf. Lat.

V. 748. *Per milia multa.* Milia pro milliaria vox nescio an melioribus nota, sed ævo Paulini usurpata. Hac noster supra usus fuerat:

Uris opere hæc nostræ hinc sex millibus absita Nolæ.
Ahibitam quoque invenio a Rutilio Numatiano,
lib. ii, qui Paulini ætate floruit:

Intervalla viæ fessis præstare videtur
Qui notat inscriptus: Milia multa lapis.

Ego a Græcis Latio illatum hoc nomen arbitror; apud illos enim in usu fuit *Μίλιον* pro *mille passibus*, quod vocabulum Strabo lib. vii usurpavit. De hac voce Suidas ait: *Μίλιον μέτρον τῆς γῆς. Τὰ δέκα μίλια ἔχουσι σταδία π'.* *Milium mensura terræ. Decem milia habent* 80 *stadia.* Idcirco Constantinopoli *μυλλίριον* appellabatur locus, unde viæ numerabantur, et ubi iterum meta fuerat sita, ad instar *Milliaris Aurei*, quod Romæ antiquitus erectum fuit, de quo vide erudit. Du Fresnium lib. i CP. Christ., cap. 24. Palladius propterea Paulino synchronus in Hist. Laus., cap. 6, 20 et 77, *mili* vocem pro *milliari* usurpat, quam Latinus ejus interpretes admodum vetustus retinuit. In codice nostro per unicum L scribitur hoc vocabulum. Ego non immutavi, quum maxime ad Græcorum lectionem accedat.

V. 763. *Credebas.* Forsan verbum aliqua indiget emendatione. Certe sensus clarior evadere posset.

V. 789. *Pauper opum.* Abellæ pauperiem tetigit etiam Silius Italic. lib. viii:

Sorrentum, et pauper sulci Cerealis Abella,

- Filia cum tua sit, tamen est tibi mater aquarum, **A**
 Cujus ab indigenis tibi montibus affluet omnis
 820 Copia, quæ fueras felicibus ante superba,
 Et qua post studio meliore ministra fuisti.
 Gaude igitur, mea Nola, tibi et gratare, profu-
 [sis
 Viribus exultans Christo, qui te per amicum
 Dilectumque suum Felicem fluxit, et auxit
 825 Natura famulante tuum manus alta decorem.
 Cerne tuam faciem, qua nunc nova pœnituisti,
 Ut noscas, dederisne aliquid Felicis honori,
 An magis a Felice Dei cumulata colaris?
 Asper ubi nudis arebat calculus arvis,
 830 Nunc mutata viret in adfectibus gratia glebis.
 Non istos tantum fontes tibi, Nola, profudit
 Felicis merito tibi dives gratia Christi:
 Cœlifluos etiam fontes huc ad tua duxit
 Mœnia, Felicisque sinu gaudente locatos
 835 Diffuere in multas effusus amnis urbes
 Urbe tua jussit. Famulos Christi loquor istos,
 Par inlustre Deo, par nobile nomine Christi
 Albina cum matre tuis modo finibus ortos,
 Pignora cunctorum sanctorum, et gaudia cœli
 840 Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.
 Hos Deus et natos Felicis, et ubera fecit,
 Ubera divinæ bonitatis proflua lacte,
 E quibus omnis inops alimenta fluentia sumit,
 Omnis item dives documenta salubria sumit.
 845 Hi sunt ecce pio Christi de flumine fontes,
 Qui non visibili per terram gurgite manant,
 De viva miserantis aqua pietatis abundant.
 Hos tu, Christe, tibi præsta ubertate perenni
 Scaturire tui Felicis in ubere fontes,
 850 Et numquam has ullo tenuari sidere venas.
551-552 Influe pectoribus semper tibi, Chris-
 [te, dicatis,
 Felicique tuo de peccatoribus ipsi
 Mandatis tribue, ut numquam pietas tua nostris
 Visceribus fontem hujus opis subducat, et ipse
 855 Fons a fonte tuo Felix nos largus inundet,
 Semper ut in nobis saliat, rex Christe, tuus
 [fons,
 Et nos de miseris et egenis sorte tui jam
 Nominis obtineat felices vivere Felix.

POEMA XXII.

Jovium docet providentiæ divinæ omnia subjacere; fatum vero et fortunam nihil esse. Illum ad Scripturæ sacræ lectionem hortatur.

Jam mihi polliceor sacris tua carmina libris
 Condere, teque Dei flammatum numine Christi

V. 820. *Copia quæ fueras.* Ita in codice.

V. 826. *Pœnituisti.* Pœniteo apud veteres Latinos usurpatum, ac propterea eleganter quoque a Paulino usurpatur. Testis est vetustiss. Priscian. lib. xi de Temp. et Form. particip., ubi de imperson. loquens, ait: *Sciendum tamen, quod hæc omnia inveniuntur perfectorum declinationem habentia in usu veterum teste Capro, pigeo, pudeo, tædeo, pœniteo.* Monuit etiam utriusque linguæ peritissimus vir, et summa refertus eruditione Michael Maddius magni viri Caroli Mariæ Maddii filius, apud Pacuvium se legisse *pœnitebunt.*

V. 840. *Piniadæ.* Hoc est Piniani, qui forte alterius

- Ora solaturum summo facunda parenti.
 Incipe divinis tantum dare pectora rebus,
 5 Subrectosque (a) Deo sensus attollere terra,
 Mox oculis cœlo nova lux oriatur aperto,
 Intrabitque sacer tacito per (b) aperta meatu
 Spiritus, et læto quietet tua viscera flatu.
 Eia age tende chelym, (c) fœcundum con-
 [cute pectus,
 10 Magna (d) movens: abeat solitis impensa fa-
 [cultas
 Carminibus: major rerum tibi nascitur ordo.
 Non modo judicium Paridis, nec bella gigantum
 Falsa canas: fuerit¹ puerili ludus in ævo
 Iste tuus quondam; decuerunt ludicra parvum.
 15 Nunc animis gravior, quantum provector annis,
B Aspernare leves maturo corde Camœnas,
 Et qualem castis jam congrua moribus ætas,
 Atque tui specimen venerabile postulat oris,
 Suscipe materiam, divinos concipe sensus.
 20 Si decus e falsis aliquid nomenque tulisti
 De vacuis magnum rebus, cum ficta vetustis
 Carminibus caneres, vel cum terrena referres
 Gesta triumphantum laudans insignia regum.
 Non equidem ex illis tu laudem sustinere dignus,
 25 Quos magis ornabas opulenti munere verbi.
 Quanto major ab his cedet tibi gloria ceptis,
 In quibus et linguam exercens, mentem quoque
 [sanctam
 Erudies, laudemque simul vitamque capesses?
 Dumque leges (e) catus, et scribes miracula
 [summi
 30 Verà Dei, propior disces, et carior ipsi
 Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
 Incipies, et amando Deum redamabere Christo.
 Hactenus illa tuæ vanos tuba vocis in usus
 Persona, divinos modo celsius intonet² actus.
 35 Nosse (f) moves causas rerum et primordia
 [mundi?
 Ne vagus innumeris (Epicuri somnia) mundos,
 Quos atomis demens per inane parentibus edit,
 Irritus in vacuum spatiato pectore quæras;
 Legifer antiquo venerandus nomine Moses,
 40 Compositus prima referens ab origine mundum,
 Instituyente Deo, curas tibi solvet inanes,
 Formatumque hominem limo, et spiramine sacro
553-554 Afflatum referens, cujus sis munera
 [cunctis
 Celsior in terra spirantibus, ipse docebit.
 45 Ne te ceu³ lapides Pyrrhæ, argillamve Prome-
 [thei⁴

Piniani filius erat, secundum patronymicorum nomi-
 num normam. Vide quæ dixi in Diss. vi.

¹ Alias subjungebatur epist. 16. Huc adscitum est.
 Scriptum ante annum 400, forte an. 398 aut 399.

(a) Mss. Vien., *Subrectos.* Ms. Reg. et ed. *Poelm., Subreptos.*

(b) Ita ms. Vien. et edit. Schot. t. V Bibl. PP.,
 pag. 978. Alii, *operta.*

(c) Ms. Vien., *facundum.*

(d) Ms. codex Viennensis, *vomens.*

(e) Ms. Vien., *caute.*

(f) Ms. Vien., *volens.*

- Contemnas, quem summa manus vultuque ani- A
 [moque
 Sublimem et propria dignatus imagine finxit.
 Cognosces (a) ibidem (ne pergas tradere fatis
 Arbitrium nostri) quæ nos sententia leto
 50 Vinxerit, et cujus vitam sub lege trahamus.
 Si mentem cœlo jacis altius, et super astra
 Scire cupis quid sit, vel quid fuerit prius ævo;
 Et mundo et seclis docet ulteriora Johannes *.
 Principio Verbum, inquit, erat: Deus obside
 [Verbo
 55 Gaudebat, Verbumque Dei simul et Deus idem
 Verbum erat Hoc Verbum est, sine quo nihil,
 [omnia per quod
 Facta vigent, quod cuncta regit, cui subdita pa-
 [rent B
 Omnia, et æterno natura omnis famulatu
 Strata Deo (b) Numen geniti et genitoris adorat.
 60 Cunctaque per gentes, in majestate paterna
 Regnantem Dominum jam lingua fatetur Iesum:
 Nomine quo fundata salus stat nostra, fidesque
 Nititur, æternæ tendens in secula vitæ b.
 Hujus divino mortales munere fulti
 65 Asequemur fragilem castis evincere factis
 Naturam, et rigidæ distumpere vincula mortis:
 Et non corporeis in corpore legibus uti,
 Sectantes divina Dei vestigia Christi:
 Mente animam corpusque sacris moderante sub
 [armis,
 70 Mens quoniam subjecta Deo capit arma salutis,
 Inque animam carnemque suam regnum obtinet; C
 [et fit
 Jure potens homo quisque sui: qui deditus uni
 Æternum (c) Domino proprios regnator in artus
 Efficitur, vitiis invictus et osor iniqui;
 75 Fortior adversis virtutibus, ordine justo
 Verus homo, quia mente potens, in qua ratio-
 [nis
 Lumen habet, famulos nullo certamine sensus
 Temperat, et placidis sua pectora flectit habenis:
 Tu, cui mens generosa superni (d) seminis
 [igne
 80 Ardet, in æthereis animo conscende recessus,
 Et gremio Domini caput insere: mox inbiantii
 Proflua lacte sacro largus dabit ubera Christus
 Divinoque tuam perfundet lumine mentem;
 Ut videas pulsa caligine magna tremendi
 85 Jura Dei, quibus omniparens sapientia Christus,
 In sese ipse manens semper novat omnia rerum.
 Atque ut vult, operum Deus arbiter ipse suorum,
 Continet et mutat species, et tempora vitæ
- Porrigit aut retrahit; cœlum, mare, sidera, ventos,
 90 Qua fecit virtute regens. Docet exitus ingens
 Ægypti, mersusque mari refluxente tyrannus. °
 Et prius ipse graves elementa per omnia motus
 Expertus quem cuncta tremant, cui cuncta mi-
 [nistrent °.
 Tempore namque uno tellus communis habe-
 [bat
 95 Judæos, quæ sola Deo tunc lecta fuit gens d; .
 Et tamen illa Dei gravis hostibus ira superbis
 Permixtos inter populos discreta cucurrit.
 Jam scio, non dicis, quod fors incerta procellas
 Et mare casus agat, mare cum discedere jussum
 100 Discessisse legas, siccamque rigentibus undis
 555-556 Inter aquas patuisse viam, rursus-
 [que solum
 Æquor ad imperium sancti virgamque prophetæ
 In liquidos remeasse sinus °. In utroque maris
 [vis
 Paruit, ut sanctis iter et vindicta daretur.
 105 Quid profugus Tharsum vates, quem sorte
 [pericli
 In mare dejectum spatioso bellua rictu
 Cepit, et innocuum vasta (e) eructavit f ab
 [alvo g;
 Nonne docet ditione Dei mare et astra moveri?
 Namque Deum frustra fugiens, quem cuncta te-
 [nentem
 110 Nemo fugit, movit cœli simul et maris iras.
 Omnipotentis enim Domini natura rebellem
 Cognoscens, timuit per se quasi conscia tutum °
 Ferre reum, et ventis fugitivum vinxit, et undis.
 Iste propheta Deo lectus terrere minaci
 115 Peccantes monitu ° populos; postquam grave
 [dixit
 Exitium, fregitque reos, avertit et iras
 Numinis; inpenso lavit sua crimina fletu,
 Extremumque diem fugit bene versa (f) Ni-
 [nive h.
 Num rex ille habuit fatum, qui morte pro-
 [pinqua °
 120 Oravit Dominum, quem leges noverat unum
 Flectere posse suas, consumtum ut tenderet
 [ævum
 Longius, et meruit tria ducere lustra, superstes
 Annis ipse suis, et non sua vivere secla?
 Nunc tria miremur texentem Fata i Plato-
 [nem,
 125 Aut Arati numeros, aut picta Manethonis astra?
 Dicant, quæso, ubi tunc rapidas nascentibus
 [horas

* Johan. i.

b Philip. ii, 1.

c Exod. xiv.

d Psal. lxxv, 1.

e Exod. xiv.

f Vide not. 258.

g Jon. i.

h Isai. xxxviii, 5.

i Vide not. 259.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit, Schot., pag.

978. Alii codd., *itidem*.(b) Ita ms. Viennensis. Alii codices, *geniti nomen genitoris*.(c) Ms. Vien., *Æterno*.(d) Ms. codex Vaticanus, *luminis*.(e) Sic ms. Reg. et edit. Schot. ms. Vatic., *jaclavit*. Alii, *ructavit*. Vide not. 258.(f) Ita mss. Reg., Vien. et edit. Schot., p. 979. Editi quinque, *Ninereæ*.

- Ponebant, et quæ quibus ibant sidera signis, A
 Cum pius Ezechias (a) fidi virtute (b) precatus,
 Verteret astrorum (c) cursus, cœlique meatus
 130 Turbaret (d) jussis retroacto lumine solis *?
 Vel ducis imperio sancti cum sisteret idem
 Dilata sol nocte diem, ut victoria sacri
 Profligaretur populi, stetit orbe (e) recurso
 Libra poli, ut magnos caperet lux aucta trium-
 [phos.
 135 Quid soboles, virtusque Dei, et sapientia
 [Christus,
 Nonne satis vanis curas erroribus aufert?
 Nosque simul monitis et factis edocet, unum
 Cuncta Deum regere, et nihil ut sine mente pu-
 [temus
 Principis esse Dei, dicens non arbore frondem, B
 140 Aere non volucrem sine jussu decidere? et cum
 Omnipotens verbo sternit mare, vel pede calcat,
 Et verbo morbos abigit, vel dæmonas urget,
 Aut reduces animas in corpora functa remittit,
 Jamque diu exanimos tumulis jubet ire reclusis,
 145 Integratque putres vita remeante sepultos :
 Nonne potestatem propriam satis indicat autor
 Qui solus naturam omnem vitamque gubernat b?
 His, precor, his potius studiumque operam-
 [que legis
 Scribendisque vove; cane grandia cœpta To-
 [nantis,
 150 Scribe creatarum verbo primordia rerum,
 557-558 Et chaos ante diem, primæque cre-
 [puscula lucis; C
 Quæque dehinc variis elementa per omnia se-
 [clis
 Dicta vel acta Deo per sancta volumina disces,
 Quæ docuit tabulis legalibus indita Moses;
 155 Aut evangelici quæ lex nova Testamenti
 Signat operta prius retegens mysteria (f) Chri-
 [sti.
 Tunc te divinum vere memorabo poetam,
 Et quasi dulcis aquæ potum tua carmina ducam.
 Cum mihi nectareos summis a fontibus haustus,
 160 Præbebunt Dominum rerum recinentia Chri-
 [stum,
 Atque tuam pollere Deo testantia mentem,
 Ut simul oris opes a te mentisque capessam;
 Et quem (g) cognatum junctum mihi fœdere
 [lætor, D
 Gratuler et sancta sub religione propinquum,
 165 Nec cum mortali solvendis corpore vincis

* Alias 22; quod autem erat 10, nunc 16. Scriptum anno 400, die 14 Januar.

a Jos. x, 12.

b Matth. x, 20; Luc. viii, 24; et Matth. xiv, 25; Ibid. iv, 24; Luc. vii, 15; Johan. xi, 39 et 44.

(c) Sic Bad. edit. et Sachin. Ceteri codices, fidei. Sed secundam syllabam in voce fidei semper producit Paulinus.

(b) Mss. Vatic. et Vien., *precatu* : quæ lectio etiam admitti potest.

(c) Ms. Reg. et edit. Poelm. in marg., *casus*.

(d) Ex ms. Viennensi et ex Sachino emendavimus *jussis*, id est, imperio suo turbaret cœli meatus re-

Perpetuo sanctum complectar pignore fratrem.
 (h) Lege felix Jovi in Christo Jesu Domino
 [nostro

POEMA XXIII. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN VII.

Obsessos a dæmone liberat S. Felix. Theridio oculum restituit.

- Ver avibus voces aperit, mea lingua suum ver
 Natalem Felicis habet, quo lumine et ipsa
 Floret hiems, populis gaudentibus; et licet atro
 Frigore tempus adhuc mediis hiberna pruinis
 5 Ducat, concreto terris canentibus anno :
 . Ista luce tamen nobis pia gaudia lætum
 Ver faciunt, cedit pulsus a pectore curis
 Mœror hiems animi : fugiunt a corde sereno
 Nubila tristitiæ. Sicut cognoscit amicos
 10 Mitis hirundo dies, et pinnis candida nigris
 Ales, et illa piæ turtur cognata columbæ,
 Nec nisi verè novo resonant acalanthida dumi
 Quæque sub hirsutis mutæ modo sepibus errant,
 Mox reduci passim lætantur vere volucres,
 15 Tam variæ linguis, quam versicoloribus alis :
 Sic et ego hunc agnosco diem, quem sancta
 [quotannis
 Festa novant justo magni Felicis honore.
 Nunc placidum mihi ver gaudente renascitur
 [anno,
 Nunc libet ora modis et carmina solvere votis,
 20 Vocibus et vernare novis : Deus influe cordi
 Christe meo, et superis sitientem fontibus explè.
 Sed de te vel gutta meis aspersa medullis,
 Flumen erit. Quid enim mirum, si rore pusillo
 Et minimam ¹ repleas animam, qui corpore
 [parvo
 25 Factus homo, æterno complesti semine mun-
 [dum,
 Et totum gutta servasti sanguinis orbem?
 Annue fons verbi Verbum Deus, et velut illam
 Me modo veris avem, dulci fac voce canorum,
 Quæ viridi sub fronde latens solet avia rura
 30 Multimodis mulcere modis, linguamque per
 [unam
 Fundere non unas mutato carmine voces.
 Unicolor plumis ales, sed picta loquelis;
 Nunc teretes rotat illa modos, nunc sibila longis
 Ducit acuta sonis, rursus quasi flebile carmen
 35 559-560 Inchoat, et (i) subito præciciens sine
 [querelam

troacto sole : imperio autem, quia ipse elegit signum. Ante erat *jussi*. Ms. Reg., *jussit*, mendose.

(e) Sic mss. Reg. et Vien. cum editis Grav. et Poelm. At ms. Vaticanus codex cum editis tribus, *recusso*.

(f) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *Christo*.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. cum tribus editis. Alii, *cognato*.

(h) Hæc desunt in ms. Vien. Edit. Schot., *Vale felix*, etc.

(i) Ita restitutum ex ms. codice Germ. Ante erat *sicut*.

Attonitas ^a rupto modulamine decipit aures.
 Sed mihi iuge fluat de te tua gratia, Christe.
 Et tamen illius mihi deprecor alitis instar
 Donetur variare modos, et jam mihi pacta ^a
 40 Carmina, mutatis uno licet ore Camoenis ^b,
 Promere; diversas quia semper gratia dives
 Materias miris Domini virtutibus addit,
 Quas Deus in caro Christus Felice frequentat,
 Clara salutiferis edens miracula signis.
 45 Cernitur illa dies spectari sueta per omnem
 Vipeream sobolem, sævos cum dæmonas urget,
 Occultaque manu (a) clamoros verberat hostes.
 Sed tamen hac ipsa mirum in virtute notatur,
 Quod licet in toto cruciatus dæmonas anno
 50 Exagitet, jubeatque hominum discedere mem-
 [bris,
 Producat plerosque tamen, quo longior hostes
 Pœna malos agitet; velut illi, qui meruere
 Vasa Malis fieri, ut meritum ^c, tardante medela,
 Plenius omne luant (b) dilato tempore crimen:
 55 Sive hoc natali studet indulgere diei,
 Ut paucis alias det opem, quo ^c plura benignus
 Natali det dona suo. Nam cum ista propinquat
 Elabente dies anno, tunc crebrior instat
 Et gravior. Videas tunc ægra examina cogi
 60 Densius, et certam repeti prope festa salutem.
 Tunc solito gravius succensi dæmones ardent,
 Flebiliusque ululant, et vi majore subacti:
 Ultima jam tormenta gemunt: nec abire sinun-
 [tur
 Excessu facili, sed miris ante agitati
 65 Et variis male suppliciis, tolluntur in altum,
 Suspensi solito sublimius, et (c) quatiuntur
 Aeris in vacuo, vinclisque latentibus hærent
 Pœnali per inane mora; per non sua quamvis
 Corpora, vexatos hostes sua pœna fatigat.
 70 Solvuntur pœnis, cum pœnas ferre videntur
 Corpora, et immunes animæ spectant aliena
 In membris tormenta suis: homo dæmone capto
 Liber agit, [(d) species pœnarum in corpore tan-
 [tum est;
 Sensus abest,] quia non hominis, sed dæmonis
 [est crux.
 75 Hostis amare quid insultas, qua spe uteris in
 [nos?
 Ecce Redemptoris nostri Malus arte vicissim
 Luderis illusor; dolus et tuus in tua cedit
 Vincla tibi; capiens caperis, nectensque ligaris.
 Fit laqueus laqueatus homo, et sua præda latro-
 [nem
 80 Decipit; et capti captivus corporis escam
 Dum petit illicitam, letalem devorat hamum.

^a Vide not. 261.

^b Pro *operimento*.

^c Vide not. 262.

(a) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice et ed. Schot. in marg. In editis quinque mendose, cum nosset; inde Rosweyodus correxerat *communes*. Vide not. 260.

(b) Ita ms. Germ. Edd. decreto.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. Alii

A His etiam potiora tamen spectata profabor.
 Ante alios illum, cui membra vetustior hostis
 Obsidet; ad sacri pia lumina martyris, ægra
 85 Excussum de plebe rapi, admotumque sacratis
 Ante fores sancti cancellis, corpore verso
 Suspensi pedibus spectantem tecta supinis.
 Quodque magis mirum atque sacrum est ^a, nec
 [in ora relapsis
 561-562 Vestibus, ut rigidis, aut ad vestigia
 [sutis,
 90 Corporis omne sacrum casto velatur operto ^b:
 Scilicet ut divini operis reverentia tectis
 Corporibus maneat, nec pœna dæmon in ipsa
 Qua cruciatur ovet, nudis prodorem pudorem
 Artubus, illæso gravius torquetur honesto,
 B 95 Recta licet versis sedeant cum tegmina ^c mem-
 [bris.
 Mira hæc sunt, et magna: quis abnegat? et ta-
 [men usq[ue
 Nota magis, minus auditu miranda videntur,
 Quamlibet et visu reverenda, et grandia facta.
 Ergo minuta mei simul et nova facta patroni
 100 Auscultate, precor, Dominus quæ Christus in illo
 Multimoda virtute gerit, quibus omnibus unam
 Confirmare fidem nobis studet; ut per aperta
 Arcanum documenta Deum videamus adesse,
 Resque hominum et mentes studio curare paterno
 Cœlestem Dominum, qui condidit omnia verbo.
 105 Det mihi prima meus narrandi exordia frater
 Theridius: nam quod potiusve priusve canendum
 Suscipiam Felicis opus, quam quod mihi tectis
 Ipse meis quibus est, idem Dominædus egit?
 110 Ex illa modo nocte diem cadit annus in istam.
 Nostis eum morem (e) quo jejunare solemus
 Ante diem, et sero libatis vespere sacris,
 Quisque suas remeare domos. Tunc ergo solutis
 Cœtibus a templo Domitii, postquam data fessis
 115 Corporibus requies sumta dape, cœpimus (f)
 [hymnis
 Exsultare Deo, et psalmis producere noctem.
 Interea meus iste choro digressus amico,
 Ut spirante foris aura depelleret æstum,
 Quem fumosa dabat ceratis cella papyris,
 120 Porticus angusti qua tenditur agmine tecti.
 Nocte licet nullo via lumine cæca lateret,
 Hic tamen intrepido per cognita limina passu,
 Heu! (nam vicini incautus discriminis) ibat.
 Comminus in medio tecti cameram inter hu-
 [mumque
 125 Nutabat solitus (g) lychnum ^e suspendere funis,
 Innectens trijugum supremo stamine ferrum,
 Quo vitreæ inseritur penetrabilis ansa lucernæ,
 patiuntur.

(d) Hunc versum addidimus ex ms. cod. Germ. Ante erat *Liber egit, quia*.

(e) Ita restitutum ex ms. Germ. Ante erat *ut*, contra legem metri.

(f) Ms. Germ. cum editis tribus, *hymnos*.

(g) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. faventibus Latinio et Ducæo. In editis, *lignum*, male. Vide not. 262.

- Auritusque calix tribus undique figitur uncis. A 175 Intra folliculum teretem liquido interfuso
Funditus albet aqua, super undam flavet olivo. Sub vitrea nigri latet albus imagine pupi ^b,
150 Stat liquor in (a) liquidis, subjecto labricus hu- Hic veluti radix oculum subeunte medulla
[mor Fulcit, et humecto venarum fomite pascit,
Fonte natat, neque juncta coit mixtura fluoris. Dum parili fontes oculorum sidere constant.
Et mirum, quod pingue natat; neque densa so- 180 At si forte gravi morbo disrupta, vel ictu
[lutum Heu! male dissiliat membrana fluentis ocelli,
Rumpit materies elementum, sed leve crassum Prosilit iste globus, succoque relictus alente
Sustinet, ut solido diluitor unda fluento, Deserit aridulam vacuata luce lacunam.
135 Subsistensque oleo, liquidis aqua fundamentum Interea puer excussus clamore dolentis
[est. 185 Accurrit, stratum somno fugiente relinquens,
Tantaque confusis intus discordia succis Accensamque manu prætendit ad ora lucernam.
Lucet, ut admistos videas distare liquores, Clauserat hic manibus vultus, et fronte supina
Communique sinu calicis discrimine claro Contigero ^c similis juveni spectabat in altum,
Quæque sui laticis (b) servet natura colorem. Ut daret immotum librato corpore funem,
140 Mergitur in medio plumbum tripes, et cavus illo B 190 Vulneris arbitrio trepidantia membra guber-
[nans,
Exstat apex uncti stipatus fomite lini. Dum timet adverso vulnus diducere motu,
Stuppa madens liquidum tenui face concipit Captivique oculi ex uno, quo liber agebat,
[ignem, Lumine discrimen sociali parte cavebat,
Et circumfusum spatio stagnantis olivi, Nec tamen audebat ducendum attingere ferrum,
In vitreis exile vadis funale coruscat, 195 Ne simul hærentem ductu mucronis et orbem
145 563-564 Et tremulo vibrans a vertice lumen Extraheret, neque jam poterat sub lumine fixi
[acutum, Ferre moram teli, sed desperante medelam
Leniter umbrosam jacit in penetralia lucem, Ex ope mortali, divina mox ope Felix
Et placido densas aperit splendore tenebras. Imploratus adest, quem tanto in vulnere pen-
Hoc ^a tamen emensa fuerat jam nocte remo- [tum, [dens
Productas quoniam pueris vigilantibus horas, 200 Advocat, et tali depromit voce querelam :
150 Consumto bibulum defecerat unguine lumen. Hei mihi! quanta meos urgent peccata labores,
Sed puer, exstincto abstulerat qui lumine lych- Qui tantam merui plagam Felice patrono,
[num, C Vicinoque simul, Felicis et insuper ipso
Quem deponendo funem laxarat, eundem Natali miser excipere? Heu! magno reus ingens
Neglexit solito adductum restringere nodo. 205 Crimine, quem tunc poenâ ferit, cum solvere
Laxior hinc humili fluitabat linea tractu, [suevit.
155 Gratæ lucis inops, et cæci plena pericli. 565-566 Sancte, precor, succurre tuo : scio proxi-
Nam laquei summum dentata minantibus uncis [mus adstas,
Armabatur, et his male tunc fuit obvia fratri, Et de contigua missis (c) huc auribus æde
Pene male, at nutu Christi bene, qui bene vertit Audisti, Felix, fletum infelicis alumni ;
Feralem nobis memoranda in gaudia casum. Sive modo excelso lateri conjunctus adhæres
160 Ergo (videte manum Christi) male pendulus ille Ante thronum magni regis confessor, amicus,
Per tenebras solito funis submitior ^a infra Pauperis hanc venerande tui trans nubila vocem
Aeris assuetum spatium pendeat ; et inde Accipis aure Dei, neque temnis, sed petis illic
E capitis regione pari libramine factus, Quam mihi deportes Christo miserante salutem.
Ut status ^a hujus erat, securam, heu! cuspidem Ergo veni, Felix, animæque perenne patronus ¹⁰,
[trina 215 Nunc pro corporeo medicus mihi curre periculo.
165 Excepit faciem venientis, et induit unco D Curre, precor, sanctasque manus oppone minanti
Occurrens oculum, teneroque per intima lapsus, Lapsam oculo, et fixum quod conspicias erue
Mucro subit cilio; qua vix solet arte medendi [ferrum,
Cauta manus levem trepido moderamine molem Quod propria revocare manu non audeo, ne me
Ducere, palpebramque levi suffundere tractu. Lumine ^d despoliem, dum conor solvere telo.
170 Percussus subito tam duri verberis ictu, 220 Sic etenim penitus mihi sentio fulmen adactum
Exclamat, trepidasque manus turbatus ad ipsum Inserto sub operta oculi penetralia clavo,
Fert oculum; et pariter clausum cum lumine Ut tantum divina manus, quæ condidit ipsos
[ferrum In nobis oculos, quæ te quoque dextra potentem
Continet, ut reprimat, vel si cadat, ut labentem Sanifera virtute dedit, qua dæmonas atros
Excipiat globulum, qui luminis intima servans, 225 Excruciando domas, qua corporis omne caduci

^a Id est *statura*. Vide not. 263.

^b Id est *pupilla*.

^c Vide not. 264.

^d Vide ep. 43, n. 4.

(a) Mss. Germ., in *liquido*.

(b) Ms. Germanensis codex, *servat*.

(c) Ita ms. Germ. tum edd. tribus. Editi codices duo, *hunc*.

- Pellere tormentum potes alto nomine Christi, **A** 275 Innocuamque aciem ferri, simul et leve pondus;
 Omnipotente potens Domino, quo præsule nunc
 [me
 Suscipesanandum; nec te mea crimina vincant,
 Sed magis a te victa cadant. Nam dignior isto
 230 Vulnere sum, fateor, placidi quam munere
 [Christi.
 Sed Domini ipsius verbum factumque memento.
 Qui peccatoris vitam moriendo ¹¹ redemit.
 Justitiæ si jure velis decernere mecum,
 Non sum uno tantum, sed lumine dignus utroque
 235 Multari, ut talis facie sim, qualis et intus
 Corde tenebroso, de quo male visibus utor
 Corporeis, cæcus justis *, oculatus iniquis,
 Et peccatorem luscum fateor decet esse,
 [(a) Si deceat talem esse tuum. Quocumque li- **B**
 [gatus
 240 Crimine fit dignus venia, jam si tuus esse
 Cœperit :] ut dudum cœpi pars esse tuorum,
 Quos ego non patriæ telluris amore secutus,
 Sed desiderio, quo me tibi, sancte, dicarem,
 Per maris et terræ contemta pericula veni;
 245 Exemploque boni, cognatæ vincula terræ,
 Ut tibi servirem, rupi, consortibus illis
 Cum quibus et me jacto tuum; quod et hac ope
 [monstra,
 Ne perdam tanto confixum vulnere lumen.
 Da, precor, indigno famulo tani nobile munus
 250 In laudem Domini : præsta hoc insigne diei
 Sanctæ tuo, ut, confessa tibi quem gloria Christi
 Luminis æterni natalem in secula fecit,
 Hunc habeam natalem oculi (b) [pariterque ce- **C**
 [lebrem
 Felicem et lumen mihi de Felice receptum.
 255 Talia dum plorat simplex, manus ecce beati
 Prospera mox Felicis adest,] dubiamque timentis
 Adspirans tacite firmat mentemque manumque,
 Ne timeat tuto ausurus producere ferrum.
 Vix hoc conatus fuit, et quasi lubricus uncus
 260 Ex oculo cadit absque oculo; tantum unda se-
 [cuta
 Evomuit lacrymis, quem suppuraverat, æstum.
 Mox oculus tanti purgatus nocte pericli,
 Tam puro enituit speculo, quam nunc quoque
 [sanus
 567-568 Cernitur æterni collucens munere Christi. **D**
 265 Et puto plus hodie solito niteat, quia lumen
 Addidit ipse dies qui reddidit. Ergo fideles
 Cernite nunc animis tanti discriminis instar,
 Et pariter tanti perpendite muneris actum.
 Vir jam maturo gravis ævo, et corpore celsus,
 270 Staminis uncino quasi piscis inhæserat hamo;
 Et vice suspensus lychni pendebat aperto
 Sed non sponte oculo, quem diducebat inuncans
 Subfixo clavus cilio, neque vulnus agebat,
 Divina prohibente manu, quæ lecerat illic
- 280 Fixum, impune diu tenuem pressisse metallo
 Pupillam, et nullo temeratum vulnere visum.
 Quæ tam subtilis digitis manus, aut opis arte,
 Quæ se tam tenui potuit discrimine junctis
 Inserere; et medio palpebræ oculique subactum,
 285 Inter utramque viam fragili per utrumque meatu
 Illæso penetrans oculo, suspendere ferrum,
 Quod solidi crasso totum complebat opertu ¹²
 Orbem oculi, figens acie, nec vulnere lædens;
 Quæ manus hoc potuit ¹³, nisi quæ manus om-
 [nia fecit?
 290 Spiritus ille Dei penetrator ubique per omnes
 Naturas rerum, tenui subtilior omni,
 Perdita cæcatis qui lumina reddidit, et qui
 Ex utero cæcum nova lumina fecit habere,
 Vultum imperfecti natura corporis implens
 295 Arte Creatoris, qua totum perficit orbem;
 Filius ille Dei, manus et sapientia Patris,
 Omniparens rerum fons : et constantia Christus.
 Ipse illum quondam non plenæ matris in alvo
 Finxerat, ut posthac homo factus et ipse Crea-
 [tor
 300 Hoc quoque divinis opus admirabile signis
 Adderet, ut vacuos expleret visibus orbis.
 Denique humi sputans limum facit, unde negatos
 Nascenti obtutus credenti reddat ¹⁴ alumno :
 Materiaque ^b eadem defecta in parte perornat
 305 Semiperactum hominem, qua toto corpore finxit;
 Ut seipsum nostra venisse in carne probaret,
 Qui cum Patre Deo communis imaginis ore
 Compositum limo, et flatu formaverat ¹⁵ Adam.
 Ipse opifex, lux nostra, Deus, Felicis amici
 310 Natalem tanta voluit decorare medela;
 Ut confessoris meritum sublime potenti
 Munere monstraret, non ut cumlaret honorem
 Martyris hoc opere, ingentes cui contulit olim
 Nobilibus titulis benedicto nomine palmas,
 315 Quas indefessis in eo virtutibus omni
 Tempore continuat Domini clementia Christi.
 Sed nobis voluit specialem tempore in isto
 Lætitiæ donare Deus, propriique patroni
 Tale aliquod propriis operans signum dare ser-
 [vis,
 320 Quo nos siderei proprios Felicis alumnos
 Proderet, ut merito illius curaque doceret
 Vivere, quo nostram servans custode salutem,
 Sæpius infestum nocturnis casibus hostem
 A nostris pariter membris et mentibus arceat.
 325 Denique jam nostri gaudemus honore pericli,

* Virgil. lib. viii.

^b Vide carm. 15, v. 334.

(a) Hi duo versus additi sunt ex ms. codice Ger-

manensi.

(b) Tres hosce versus supplevit ms. Germanensis codex.

569-570 Cernentesque pari splendentem lumina A

Quem pene amisso deformem vidimus uno,
Lætatur (a) tactis hoc sospite * fratre medullis,
Quem tanto (b) nobis donavit munere Christus.

350 Jure oculis hunc æquo meis, in lumine cujus
Felicitis manus in Christo mea gloria fulget.

O felix casus, bona vulnera, dulce periculum,
Per quod cognovi me curam martyris esse.
Tanti namque fuit lumen mihi pene perisse,

355 Ut modo Felicitis de (c) lumine lumen haberem.

POEMA XXIV.

De naufragio Martiniani scribit ad Cytherium, quem laudat quod filium suum Sulpicio Severo instituentem tradiderit.

MEROPIUS (d) PAULINUS CYTHERIO FRATRI IN CHRISTO B
SALUTEM.

Martinianum spiritu fratrem mihi,
Unaque germanum fide,
Quem tu disertis prosecutus litteris
Ad nos venire (e) miseris,

5 Nunc vix salutis compotem factum suæ
Scriptis inanem perditis,
Sed caritatis indicem plenum tuæ
Ut os tuum suscepimus.

10 Et veriore litteris epistolam
De corde signatam tuo.

Cum te referret spiritali littera,
Et mente et aure legimus.

Tunc ambo nexi ad invicem dextras ^b damus
In osculo pacis sacræ,

15 Et immolamus hostiam laudis Deo,
Gratesque Christo reddimus.

Quo liberante, nostra sospes e mari
Intrarat ¹ hospes limina :

20 Nam dira passus, et tamen miracula
Expertus in periculis.

Patria profectus cognita causa tibi
Iter pedestre legerat :
Sed longa secum spatia terrarum putans,
Vertit viæ sententiam ,

25 Et otiosam fluctuandi nauseam
Pedum labori prætulit.

Narbone solvit per truncem ponti viam
Fragili carinæ credulus.

Hinc ille gressu vir piger ² versa vice

30 Fit navigandi pœnitens.

Jamque ³ ut profectus continenti littorum ⁴
In alta processit freta,

Jam nocte densa, sed sereno lucida
Ridente tranquillo maris,

35 Cum sola cursus ordinarent sidera

* Alias 13 : quod autem 21 erat, nunc 18. Scriptum forte anno 400.

^a Vide not. 265.

^b Vide not. 266.

^c Virgil. viii Æneid. Vide not. 267.

^d Id est numero.

^e Id est elegisset.

(a) Mss. codices Belgic. et Gerin. cum editis tribus,

Absente tunc luna polo ;

571-572 Navem repente temporis longo^a putrem
Usus vehendi deserit,
Laterumque laxis solvitur compagibus,
Undasque rimis accipit.

40 Cunctis soporem suaserat tranquillitas,
Tantum gubernator vigil

Labente ^c blandis classe securus vadis
Iter secabat spumeum,
Et fortiores provehendis cursibus

45 Auras vocabat sibilo.

Interea navis altius decrescere
Crescente pletura sui,

Tabulisque sese latius laxantibus
Incurrit unda largior ;

50 Quibusque nulli de salo fluctus erant
In nave fluctus nascitur,

Et dormientum membra jam subterluens
Udo rigore suscitatur.

55 Ut sensit unus, mox et alter, omnibus
Formido somnum discutit.

Timent pavore mortis, et causas adhuc
Timoris ignorant sui.

Qua miseri fugiant pelagus infestum via ?
Merguntur in navi sua.

60 Si concitata ferveant ventis freta,
Navi teneretur salus ;

Intra carinæ viscera infuso mari,
Quo vita captetur loco ?

65 C Quis portus illis, queis et in navi mare est,
Quod intus pressos enecat ?

Sed aura, portus, et salus cunctis Deus
Manum paternam porrigit,

Et inter alta medii dorsa gurgitis,
Pietatis expandit sinum,

70 Quo abrupta mortis incidentes excipit,
Et in vado vitæ locat.

Scapham sequacem quadriremis machinæ
Ad hanc opem paraverat :

Ut quos ab illa plebe ^d navigantium
75 Servare legisset * Deus,

Susciperet illa, quæ dehiscentem mari
Classem adnatabat comminus.

Hanc ipse navis rector, et cum littore
In alta primo solveret,

80 D Novatianus ille, discissam fidem
In corde portans naufrago,

Homo mortis, et apta morti cogitans
De more suo voluit,

Ut esset onerum portio, in navem suam
85 Properat statim conscendere ;

Et cum periculo stringeretur ultimo,

testis hoc hospite. Vulgata lectio concinnior et verior visa est. Vide not. 262.

(b) Sic ms. Germ. et ed. Grin. et Poelm., optime. Ceteri codices, *Quem tanto ille bonis.*

(c) Manuscriptus Germanensis codex, *munere.* Utraque lectio bona.

(d) Ita ms. Reg. In editis deest *MEROPIUS.*

(e) Ed. Schot., *jusseras.*

Molitus est expellere,
 Ut fune rupto quo cohærebat rati,
 Dimitteretur æquori.
 90 Sed plurimorum voce victis obvia,
 Ab utroque mansit irritus,
 Quia prævalebat omnium sententia
 Autore Christo fortior,
 Ut mox salubri barca ^a perfugio foret
 95 Puppi superstes obrutæ.
 Inusitata naufragii facies erat,
 Mors navis, et pax æquoris.
573-574 Foris sedebat in freto tranquillitas,
 100 In nave tempestas erat.
 Non saxa classem, non procella fregerat :
 Sed his vetustas fortior
 Clavante ferro firma ligni ^b robora ^c
 Ævo terante solverat.
 105 Cælum serenis enitebat (a) vultibus,
 Astris renidebat mare.
 Verum quid illis læta ventorum simul
 Pelagique præstabat quies,
 Quos deserebat in profundo marmoris
 110 Vectura dilapsæ ratis?
 Bibit unda navem, navis undam combibit,
 Sorbentur, et sorbent aquæ.
 Inebriati navitæ potu salis,
 Tristi necantur crapula.
 115 Ridebat aliis mitis unda navibus,
 Unique sævibat rati.
 Sed in periclo plurimorum cernere est
 Cælestis actum examinis.
 Commune cunctos una quos navis vehit
 120 Periculum mortis manet;
 Et ecce variis dividuntur casibus,
 Ad mortem et ad vitam dati.
 Quod ne putetur forte permixtim ^d bonis
 Simul tributum vel malis,
 125 Constat perisse Christianum nevinent,
 Et interisse perfidos.
 Namque aut maligno corde Judæus perit,
 Reus aut superbi schismatis.
 Quemcumque Christi recta signavit fides,
 130 Hunc vita cognovit suum.
 Tamen fuere Christianis additi,
 Necdum hoc sacrati nomine,
 Quos de profundo juncta servavit fuga,
 Quia Christianis hæserant.
 135 Nam cum infideli plebe ^e navigantium
 Nullus fidelis mersus est.
 Ut clara magni veritas mysterii
 Ostendit in paucis Deus,
 Quod sine mundi dividendis gentibus
 140 Discrimen in cunctos erit,

^a Vide not. 268.

^b Id est *quercus*.

^c Id est *numero*. Vide v. 74, et carm. 10, v. 71.

^d Apoc. vii, 2 et 3.

^e Vide not. 269.

^f Vide not. 270.

(a) Ms. Regius codex cum editis quinque, *nubibus*.

A Cum prænotatos ora vexillo crucis
 Transibit ultor angelus ^d.
 Sic nave in illa nemo morti traditus,
 Qui veritate præditus.
 145 Vixero juncti Christianis impii,
 Vincente noctem lumine.
 Nam Christianos aggregare mortuis,
 Virtute (b) ^e cassa mors fuit.
 Quia fronte signum Christianis emicat
 150 Quo mors subacta corruit.
 Navarchus ipse perditæ princeps ratis
 Pereuntibus primus fuit.
 Namque ante pelago quam periret naufragus,
 Jam mente naufragaverat.
 Bis mersus ille, quem carina fluctibus
 B 155 Demersit, error inferis,
 Potuisset ille se periclo abrumperè,
575-576 Sed debitum morti caput
 Captiva dignis mens avari vinculis
 160 Adstrinxit in finem ligans.
 Nam ne superstes navis et mercis foret,
 Necem saluti prætulit.
 Martinianum jam supremo stamine
 Mergentibus mixtum viris
 165 Tumultuantis excitat ^f turbæ sonus,
 Somnoque mortis excitat.
 Qui tunc remoto fessus in proræ sinu, et
 Securus innocentia,
 Jonas ut olim ventre navis abditus
 170 Somnos anhelabat graves ^f.
 C Sed excitatus (c) luctuosus undique
 Pereuntium clamoribus,
 Pedibusque turbæ membra quassus omnia,
 Duro cubilli prosilit.
 175 Plerisque mersis intus in navis utero,
 Laterum per oras, qua solent,
 Ut vela tollant, sive contis subrigant,
 Nautæ expediti currere.
 Tabulis adhuc supernatabat extimis
 180 Operta navis gurgite;
 Viam salutis hac via rimantibus
 Martinianus jungitur,
 Et agente Christo de globo mortis fugax
 Comes sit evadentibus,
 D 185 Seseque saltu mittit in cymbam procul,
 Quæ plurimis portus fuit.
 Et pene morti derelictus hæserat,
 Cum classe mergendum mari,
 Nisi Christus illum ceu manū premsum sua
 190 Rapuisset e mortis lacu.
 Sicut recussis fugit olim vestibus
 Joseph furentem feminam,
 Sic hic, relictis omnibus, nudus, fuga

(b) Ms. codex Regius et ed. Schot. in marg., *Mors cassa virtutis fuit*. Vide not. 269.

(c) Ita emendavimus ex editione Schot. in marg. monente Heinsio in notis ad Prudentium, ubi eodem sensu *ejulatus flebiles*. Sic et Paulinus noster carm. 14, v. 26, *tristi clamore*

- Evasit infidam ratem ^a.
 195 Et sicut olim jussa Jonam obvio
 Exceptit ore bellua,
 Et hiulca late lubricum per guttura,
 Transmisit in ventrem suum,
 Incolume corpus dente suspenso vorans,
 200 Et quem vorabat non edens ^b :
 Sic hunc ab alta nave in undas cernuum
 Suscepit occurrens scapha,
 Tutoque (a) vexit fida per noctem sinu,
 Donec referret portui.
 205 Sed mentione magni vatis edita,
 In quo pii mysterii
 Imago mortem tridui funeris
 Reduci salute prætulit,
 Paucis reflexo carminis vestigio
 210 Recurrere ad Jonam libet ^c.
577-578 Commenta Domini mira : mersus
 [æquore
 Intactus undis fluctuat.
 Vivit voratus, quique glutivus manet
 Vivente jejunos cibo.
 215 Et præda cum sit, esca non est belluæ,
 Domoque ventris utitur.
 O digna sancto claustra fugitivo Dei!
 Capitur mari, quo fugerat,
 Altumque vastæ missis in ventrem feræ,
 220 Vivo tenetur carcere.
 De nave jactus perit, et undis navigat,
 Exsul soli, et hospes sali;
 Spatiatur antro belluini corporis
 Captivus, et liber reus.
 225 Nam liber undis, intra mare (b) et exter maris ^d,
 Natat in natante bellua,
 Claususque quamquam corpore exit ad Deum
 Volans propheta spiritu.
 Corpus tenetur corpore, at mentis fugam
 230 Terrena vincla non tenent.
 Inclusus alio carcerem rumpit prece,
 Auresque pertingit Dei;
 Orationi liber, et vinculus fugæ
 Fide sua sese arguit.
 235 Nam qui putarat per mare evadi Deum,
 Et nave celari Deo,
 Nunc iste et intra belluam mersam mari
 Adesse credit arbitrum.
 Jam me referre flexilis verbi pedem
 240 Oportet ad Jonam meum,
 Quem more ceti cymba suscepit capax,
 Uteroque conclusum suo
 Vexit trementem frigore et formidine,
 Salvumque terræ reddidit.

^a Gen. xxxix, 12.

^b Jon. ii, 1.

^c Matth. xii, 40.

^d Vide not. 271.

^e Vide ep. 30, n. 5.

^f Vide not. 361.

(a) Sic emendavimus cum J. F. Gronovio in *Observat. ecclesiast.*, c. 10; satis enim liquidum est ita

- A 245 Mirum renarrat, se per illud temporis,
 Cum puppe præceps ardua
 Saliens in illam decidisset nauculam
 Eoque venisset,
 Quo cymba ^e multam duxerat rimis aquam
 250 Olente sentinæ lacu,
 Statim foveante frigidus artus Deo,
 Quiete sopitum sacra.
 Nudumque et udum, fugere quæ somnus solet,
 Dormisse ^f lecto mollius.
 255 Spatioque toto quo relatus littori est,
 Somno fuisse deditum,
 Nec aqua excitatum qua madebat, nec gelu
 Quod nuditate traxerat :
 Licet esset anni tempus autumnus tepens,
 B 260 Sed naufragis hiems erat,
 Quos perditorum dura damna tegminum,
 Gelidusque quassabat tremor.
 Aliud stupendum, quo fidelem gratiam
 Martiniani colligas,
 265 Dilecte frater, accipe, et lauda Deum,
 Sanctumque fratrem amplectere :
 Ut adlabentem portui sensit ratem,
 Stridente arena littoris,
 Abeunte somno fit sui tandem memor,
 270 Recipitur sese, (c) expergitur,
579-580 Et adjacentes pectori tangit suo
 Epistolas Apostoli.
 Hunc in pavore codicem, sed nesciens,
 Rebus relictis sumserat.
 C 275 Vel ille codex spiritu vivens sacro
 Non sentienti adhæserat.
 Metire, quæso, quis nisi Christus suo
 Dedit hunc ministro præsullem ?
 Testatur iste nec cogitatum sibi
 280 Illo periculi tempore,
 Ut implicatam sarcinis membranulam
 Meminisset illinc tollere.
 Quod si subisset in metu mentem suam,
 Non et vacasset quærere.
 285 Sed in suarum litterarum corpore
 Paulus magister ^e adfuit,
 Amansque puro corde lectorem sui
 De mortis abduxit manu :
 Iterum eximendos e maris fundo viros
 D 290 Largitus est Paulo Deus.
 Quæ quondam in ipso navigante Apostolo
 Fuit potestas gratiæ,
 Hæc nunc per ejus suffragata ^f litteras
 Martiniano, et ceteris,
 295 Qui Christianis tunc cohæserunt fuga,
 Discrimen a discrimine

scripsisse Paulinum. Vide epist. 4, n. 4, tuto exiit sinu; et ep. 16 ad Jovium, n. 1, tutissimis sinibus exceperat.

(b) Addidimus et ex editione Schot. ut constaret versus, et ita legendum monet Barthius. Vid. not. 271. Vide. v. 34.

(c) Ita emendatum ex ms. codice Regio. Ante erat *expergitus*.

Tutum paravit, ut fideles impiis
 Discriminarat naufragos.
 Ergo ut biremis applicata littori
 300 Exposuit humentes viros,
 Vitam tenentes, et requirentes simul,
 Opem salutis flagitant,
 Ne sæviori fluctibus terræ dati
 Algu perirent et fame.
 305 Sed propter ^a inde posita Gallorum solo
 Massilia Grajum filia,
 Alumna sanctæ civitas Ecclesiæ,
 Pandebat humanos sinus.
 Urbem hanc petentes (^a) naufragi casum indi-
 [cant,

310 Ali tegique postulant.
 Martinianum suscipit fraternitas ^b,
 Tectoque apricat et cibo.
 Sed copiosa caritate pauperes
 Stipem pusillum commodant.
 315 Exigua ^c largus ^d pensat affectus data :
 Orando ditant hospitem,
 Et spiritali divitem viatico
 Cum pace dimittunt sua.
 Caligis tamen iste vilibus donatus est,
 320 Ne nautico erraret pede,
 Qui maluisset confoveri exalceus ^e,
 Quam calcari frigidus.
 Sed ire terra, quamlibet passus mare,
 Nudi pudore respuit,
 325 Reputans et illud, ne putaretur lucri
 Amore nudum fingere,
 Si veste Teucer pannea pervaderet
 Castella, vicos, oppida,
 581 - 582 Qualia vagari per mare et terras
 [solent

330 Avara mendicabula ^f,
 Qui dejerando, monachos se vel naufragos,
 Nomen ^g casumque venditant.
 Verum iste noster Christianus, quamlibet
 Et naufragus vere foret,
 335 Similis putari præcavens fallentibus,
 Aliosque falli non volens,
 Non vult viatoris sine re nomen novum
 Acquirat impostor sibi ;
 Mavultque vitæ ferre jactum ^h navigans,
 340 Quam frontis æstum inambulans.
 Panno ergo sordens, calceamento nitens,
 Fluitare rursus eligit,
 Repetitque (^b) portus, et ^g terræ tuto vic
 Prævertit ^h intutum maris ;
 345 Ut nave tectus usque voti littora,
 Velut expeditus navita,

A De nuditatis nauticæ consortio
 Nudi pudorem evaderet.
 Favens fideli rex Deus constantiæ,
 350 Prosequitur audacem fidem,
 Vicesque mutans, dura succedentibus
 Adversa pensat prosperis,
 Solidoque navem paginatam ⁱ robore ¹⁴
 Ad pervehendum præparat ;
 355 Pacem procellis imperat, nubes fugat,
 Cursumque in aura dirigit :
 Tali quiete temperans cælum et mare,
 Ne pace cursus hæreat,
 Periculosa nec ratem flatu gravi
 360 Perurgeat velocitas.
 Sic iste Christo blandiente molliter
 Emensus asperum mare,
 B Longinquiorem portum ab Urbe adlabitur,
 Cui Centumcellas ⁱ nomen est ;
 365 Ac inde navi promovendus longius,
 Intraret ut portum ^k ¹⁴ phari.
 Vix iste credens se potitum littore
 Telluris optatæ sibi ;
 Navi relicta lætus insultat solum,
 370 Romamque festinat pedes :
 Illic amica tecta fratrum, civium,
 Optatus hospes invenit :
 Respirat animo, conquiescit corpore ;
 Dat accipitque gaudia,
 375 Patria fruens invicem reddunt sibi ;
 Deo fatentur gratias.

C Martinianus moesta gaudens indicat,
 Tolerata narrans fratribus.
 Lacrymas in ipsis gratulationibus
 380 Miscent refuso pectore.
 Theridius ^l aberat inde tunc mecum meus,
 Vir, munus a Christo mihi,
 Vir pacis, et vir legis, et vir gratiæ,
 Requies, voluptas, mens mea,
 385 Hujus cohospes mente Paulinus pia
 In Urbe servabat domum :
 Martinianum hic veste nudat naufraga,
 Et veste cooperit sua ;
 583 - 584 Donumque tunice, qua sodalem
 [ornaverat,

390 Geminat cucullæ munere.
 D Largitor ipse tunc vicissim, ut naufragus,
 In veste mansit unica.
 Post hæc et ad nos pergere inceptat viam,
 Qua sternit aggerem silix,
 395 Cui munitor Appius nomen dedit :
 Terit terentem tramitem,
 Qui veste trita navigator venerat,

^a Id est *prope*.

^b Ἀδελφότης. Vide not. 272.

^c Vide not. 273.

^d Vide not. 274.

^e Licentia poetica.

^f Id est *facturam*.

^g Forte licentia poetica.

^h Id est *Prætulit*. Vide ep. 43, n. 19.

ⁱ Vide v. 103 et Var. Lect.

^j Vide not. 275.

^k Vide ep. 49, n. 8.

^l Vide ep. 16, n. 1, et ep. 27, n. 1.

(a) Ms. codex Regius cum editis quinque, *naufragii*. Duc. : Forte legendum *naufragi* loco *naufragii* ; ut ante dixit, *Discriminarat naufragos*.

(b) Ed. Schot., *portum, et terras*.

Pedes viator exerit ^a.
 Sed ne vel ista penitus immunis via
 400 Solitis vacaret casibus,
 Impune pigram non tulit sententiam,
 Qua tendere ingressu piget.
 Ab urbe Capua, quæ loco sedis meæ
 Bis dena distat millia,
 405 Nactus vacantem sarcina mulum (ut solent
 Jumenta revocari domum)
 Parvo breve per iter ære conductum sedet;
 Medioque mox spatio viæ
 410 Muli pavore sessor excusus procul
 Vectore subducto cædit.
 In ora lapsus, ora non lædit sua;
 In saxa fusus et rubos,
 Nec sente vultum, nec lapide artus contudit,
 Felicis exceptus manu;
 415 Qui jam propinquantem ædibus fratrem suis
 Non passus occursum mali,
 Suis periculum in finibus capessere,
 Hostem removit invidum,
 Et hunc fidelis compotem voti, suis
 420 Confessor induxit locis.
 Nostrisque juxta sedibus gratum intulit
 Felix patronus hospitem.
 Patriam hic rogatus indicat, casus refert,
 De te beata nuntiat:
 425 Referensque paucos de tuis scriptis logos ^b,
 Quasi labra melle asperserit;
 Sic de favorum mihi tuorum guttulis
 Dulcissimum gustum offerens,
 430 Magis coegit, quas aventi non dabat,
 Desiderari litteras,
 Sed cum ipse causa litterarum venerit,
 Et litteras vidi tuas,
 Non atramento calami, sed mentis stylo
 In fratre præscriptas bono;
 435 Ignotus ante, mox ut esse cognitus
 Cœpit, fit et carissimus.
 Ab intus ejus emicabat gratia,
 Sermone mentis nuntio.
 Bonus, inquit, omnis de bono profert bona,
 440 Et arborem fructu vides:
 Sic iste verbo suavis, et castus fide,
 Et fronte honesta lucidus,
 Dulci benignæ caritatis fluminæ
 In nostra fluxit viscera.
 445 Super hæc amicum merito se jactans tuum.
 Quo plus amaretur dabat.
 Nec enim ulla nocti et lumini concordia est;
 Lupus nec agno congruit.
 Hinc et propheta, Sicut, inquit, alites
 450 Pares in unum ^c convolant,
585 - 586 Sic semper apta qualitate moribus
 Justitia concurrat bonis.
 Marcinianum sic tibi longe parem

^a Id est *lærit*.

^b Λόγους, id est *sermones*.

^c Vide not. 276.

A Germana mens contextuit,
 455 Speculumque mentis et fidei instar tuæ
 Est talium dilectio.
 Benedictus autor fonsque sanctorum Deus,
 Non stulta jam tantum, neque
 Infirma mundi defluentis eligit,
 460 Ut alta mundi destruat:
 Sed, ut ipse dixit, cuncta jam sursum trahens,
 Et alta mundi vindicat.
 Quoniam ipse fecit et pusillum et maximum,
 Utrosque jungit gratia,
 465 Et quos Creator opere in uno condidit,
 Hos recreat uno munere.
 Communis omnes clausit infidelitas,
 Medeat ut cunctis fides.
 B Ut fiat omnis subditus mundus Deo,
 470 Omnisque lingua et dignitas
 Super omne Jesum nomen unum in gloria
 Regnare fateatur Patris.
 Huic jam et potentes seculi curvant genu,
 Deduntque cervices Deo,
 475 Regemque Christum confitentur principes,
 Et sceptra submitunt cruci.
 Coeunt in unum purpuræ et panni gregem,
 Pastore concordem Deo.
 Commune regnum, sanguis unus omnibus,
 480 Summis et imis Christus est,
 Qui te decorum gloriosus seculi
 Honore, litteris, domo,
 Ditavit humili corde, ut æternam tibi
 Conferret altitudinem;
 C Et ut coheres divitum cœlestium,
 485 Essem amator pauperum.
 Beatus es nunc mente pauper, sed spei
 Dives, qua gaudent pauperes,
 Qui defraudati lubricis mundi bonis,
 490 Cœli fruuntur gaudiis.
 Mos inter alto in Abrahamæ patris sinu
 Secretum ^d ab igne divitum, et
 Refrigerantem toribus vitæ locum,
 Deus vivorum præparat.
 495 Insigne tantæ jam spei certum tibi
 Magno coruscat pignore,
 Plantata Dominoin atriis Hierusalem ^e ^f,
 Tui propago germinis.
 D Namque ut fideli te patri componeret,
 500 A te poposcit filium,
 In semine Isaac semen adscribens tuum,
 Ipsumque ut Isaac expetens,
 Quem tu (a) Abramæ caritatis æmulus,
 Vivam dedisti victimam,
 505 Deoque tradens jam peremisti tibi,
 Ut salvum haberes firmius.
 Nunc iste vobis exter, et vester manet,
 Terrestris exors seculi.
 De matris alvo promptus ante, quam patrem

^d Vide ep. 49, n. 6.

^e Vide ep. 18, n. 5, et Var. Lect.

(a) Ms. Reg. et edd. quinque, *Abramæ*.

510 Matremque cognosset suam,
587-588 Bonumve saperet, aut malum dis-
 [cerneret.
 Beatus elegit bonum.
 Et nunc in aula parvulus ludit Dei,
 Et ore lactenti canit :
 515 De ventre matris, et die prima mihi
 Tu, Christe, protector meus ^a.
 Audistis et vos, quod beatis dicitur :
 Potens erit semen tuum ^b.
 Habes et illud : Ventris a fructu tui
 520 In sedibus ponam meis ^c.
 Qui sermo David quamlibet Christum sonet,
 In Christo et illis concinit,
 Qui Christiani corporis collegio
 In sede ponentur Dei.
 525 Vobis et Annæ sternitur consortium
 Infantis exemplo sacri.
 Samuel et iste crevit in templo Dei,
 Nunc agnus, et pastor dehinc.
 Contextat illi sedulæ matris manus
 530 Ephod ^d staturæ congruum,
 Quem spiritalis in Dei verbo sacris
 Doctrina texat licis.
 Sitque in superna veste Reginæ aureis
 Intextus ipse fimbriis,
 535 Sanctumque Christo Nazaræus ^e verticem
 Pastis ^d adornet crinibus,
 Animæque pulcrum crine virtutis caput
 Armetur operosa fide ^e.
 Nec hujus umquam desecans novacula
 540 Ascendat in damnum comæ.
 Et ut ille Samson vi capillorum potens
 Virtute crinitus sacra,
 Sternal leonem strangulatum fortibus
 Orationum brachiis,
 545 Dulcemque fructum nobilis victoriæ
 Decerpat ore mortui.
 Sed hoc ab exemplo monitus caveat sibi
 Aliena adire fœdera.
 Allophyla mulier est mihi lex carnea,
 550 Blandis dolosa retibus.
 Si lege mentis ista sit lex fortior,
 In jura peccati trahet ;
 Malesuada verbis fraudis arte dulcibus,
 Animum virilem effeminat ;
 555 Excæcat oculos mentis, et radit caput,
 Spolians et exarmans fidem.
 Hac parte Samson nolo sit noster puer :
 Nec misceatur copulæ,
 Quam consequatur protius captivitas,
 560 Infirmetas, et cæcitas.
 Licet ille fortis postea receperit

A
 Robur recretis crinibus,
 Manuque ductus de mola ad ludibrium
 Hostilis exsultantiæ,
 565 In cæcitate corporis mente intuens
 Vocarit ultorem Deum.
 Et restituto mox capillis robore,
 Prostravit (a) hostilem domum ;
 Cujus columnas fortior saxis manus
 570 **589-590** Ut clausit amplexu gravi,
 Collapsa fulcris tecta subductis humo
 Cecidere in ipsum ; sed tamen
 Et morte in ipsa præpotens heros Dei
 Hostes ruina miscuit ;
 575 Et gloriosa morte pensavit sibi
 Vitæ subactæ dedecus :
 B
 Qui ¹⁰ servus hoste gloriantè vixerat,
 Hoste obruto victor cadit,
 Et plura moriens interemit millia,
 580 Quam vivus interfecerat.
 Imitetur istam filius noster volo
 Sic morte mortem, ut permanens
 In carne carnem vincat, et vivat Deo,
 Peccata carnis opprimens.
 585 Sed nolo carnis gaudiis, ut noxiæ
 Dolis subactus feminæ
 Addicat animum, (b) postea fiat hostium
 Virtute nudus gratiæ.
 Samuel in ista parte sit, qua jugiter
 590 Sanctus, neque accisus comam
 Per tota vitæ tempora irrupto sacrum
 Pertextat ævum stamine,
 C
 Et inchoatam servitute infantiam
 Usque ad senectam pensitet.
 595 Occidat Amalech, et pie sævus Deo
 Peccata carnis immolet,
 Quibus peremtis interit quoque zabalus,
 Invisus æternum Deo.
 Saül in hoc deliciat et regnet David ;
 600 Pusillus altum destruat,
 Ut non sit altus spiritu superbiæ,
 Nec lividus zeli malo :
 Sed humile (c) cordis ^f, celsa virtutum gerens ^g.
 Ascendat in regni thronum,
 605 Et illa Samson gesta, quæ priora sunt,
 Sequatur ut restes novas,
 D
 Ceu fla rumpat, nec fidem prodat suam ;
 Ne perdat ignavus comam,
 Crinitus operum viribus coelestium,
 610 Prætentata rumpet vincula,
 Palos refiget ; mille prosternet viros,
 Una subactos dextera :
 Quia nostra virtus, et caput Christus Deus,
 Qui dextera et virtus Dei est ;

^a Psal. LXX, 6.

^b Psal. CXI, 2.

^c Psal. CXXXI, 11.

^d Vide not. 277.

^e Id est bonis operibus et fide.

^f Id est humilitatem cordis. Vide carm. 15, v. 318.

^g Omnes codices, Prostravit, ex nova periodo.

Sacchinus : Si conjungas superiori, lege *Prostravit*.

(b) Ducæus emendandum putat *præda*. At omnes codices *postea*. Vide not. 278.

(c) Sic emendavimus ex ms. Regio et veteri Badiana editione. Ante erat *humili corde*, violata lege metri.

- 615 Virtute cujus mille serpentem dehis
Nos appetentem vincimus.
Sit fortis anima mortificans asinum ^a suum,
Pigri jumentum corporis.
Decoctus humor sobrijs laboribus
- 620 Pallore vultum lividet,
Et tribulata carne victrix castitas
Consumat ignes ^b criminum.
Exterior etenim noster ut corrumpitur
Terente continentia,
- 625 Tunc innovatur qui intus est victi potens ^c
Infirmitate corporis.
Tunc mille a latere, dena a dextris millia ^d
591-592 Arente maxilla cadent,
Si mala nostra salva fiat otio,
- 630 Quæ est usu edendi mobilis:
Quia succulenti corporis licentia
Retunditur jejuniis.
Et tunc triumphus, fonsque nobis nascitur
In arefactis ossibus.
- 635 Maxilla telum prælianti quæ dedit,
Dat æstuanti poculum,
Jejuna succi carnis ossa mortuæ
Sancto rigante spiritu.
Sed quæ ante sanctis in figuram gesta sunt;
- 640 Nobis in actum scripta sunt ^e,
Ut quod parentes gestitarunt corpore,
Nos actitemus spiritu.
Fluxere vetera, cuncta facta sunt nova,
Vacuavit umbram veritas.
- 645 Adest salutis jam dies, hiems ablit
Et terra vernat floribus ^f.
Audita jam vox turturis, tempus canit
Incisionis adfore.
Epulemur ergo vetere fermento sine
- 650 In veritatis azymis ^g;
Quia Pascha nostrum Christus immolatus est,
Intraque nos regnum Dei est.
Quare vetustis absoluti legibus,
Jam non in umbra degimus.
- 655 Quos nube legis, et statutorum jugo,
Quasi comarum sarcina
Christus levavit ipse Deus, ille et suis
Factus redemptis in caput.
Quo capite liberi super tetrum caput
- 660 Dracone victo incedimus ^h.
Illos decebat impedimentum comæ,
Umbraculumque verticis,
Quibus tegebat corda velamen, sacra
Obnubilans mysteria.
- 665 At nos remoto litteræ velamine

^a Vide not. 279.

^b Vide not. 280.

^c II Cor. iv, 16, et xii, 10.

^d Psal. xc, 7.

^e I Cor. x, 11.

^f Cant. ii, 11.

^g I Cor. v, 8.

^h Psal. xc, 13.

ⁱ Vide ep. 23, n. 22.

^j Id est damnosum. Vide v. 705. Vide not. 281.

- A
In luce corporis sui
Enubilatum ⁱ veritatem cernimus,
Faciem revelati fide.
Puer ergo noster legis atque gratiæ
- 670 Alumnus, ex utroque sit
In spiritalem comparatus gloriam,
Ut (a) vetera promat et nova.
Fortis pudicis acibus crines agat,
Ferrumque damni ^j nesciat,
- 675 Ut a machæra noxiorum dogmatum
Conservet intactam fidem.
Sed rursus idem et evangelico desuper
Mentem relectus lumine,
Ponat ^k capillos oneris et velaminis
- 680 Servus fidei, et liber fide.
B
Hunc lacte primo per prophetarum ubera
Lex pædagogæ nutriat.
Hunc angelorum panis dulcis gratia
Et melle de petra cibet ^l.
- 685 Inebrietur sobriante poculo
De fonte sancti Spiritus.
593-594 Et ipse tu mox copulatus filius
Ut palma florescas Deo.
Et ecce conjux in jugo Christi, tua,
690 Ut vitis exundat bona ^m
Domui, Deoque: costa ⁿ fortis hæc tibi
Lateribus in domus tuæ,
Curas mariti sustineas, curans fidem,
Sancti corona conjugis,
- 695 In castitate liberos enutrients
Vitam novellantes Deo.
C
Hunc namque vestra vite fenum palmitem
Sic credo firmandum Deo,
Radix ipse ramus ut radix suæ
- 700 Secum suam stirpem trahat.
Ut ille quondam providentia Dei
Distractus in servum puer,
Ad arva frugum ^o missus est, ut et patrem
Præiret et fratres suos,
- 705 Qui mox per orbem consecutura fame,
Patris altor et fratrum foret.
Sic iste forsitan in sacram ^p panis doctum
Vos antecessit filius;
Ut et parentes pascat et fratres suos
- 710 In istius mundi fame.
D
Ubi terra tribulos parere nobis largior,
Eget honorum frugibus:
Et hic spadoni venditus dici potest,
Qui castitatis servus est;
- 715 Et qui in Severi jus manumque est traditus
Spadonis ob regnum Dei,

^k Id est Deponat. Vide carm. 14, v. 81.

^l Psal. lxxx, 17.

^m Psal. cxxvii, 3.

ⁿ Vide not. 282.

^o Id est frugifera. Vide v. 674.

^p Bethlehem.

(a) Ita correximus ex m.s. codice Regio et editis quinque, postulante metro. Ed. Rosv., veteri, meadose.

Quo nutriente, roboratus in fidem,
 Et charitatem masculam,
 Irrotentis ^a seculi pompam illicem,
 720 Ut impudentem feminam
 Casto superbus respuit fastidio,
 Nudaque vitavit fuga,
 Et antevertit ^a gaudiis letalibus ¹⁰
 Pœnas salutare pati.
 725 Ut ille quondam, sic modo iste carcerem
 Pro castitate perferat;
 Ut a juvena singulariter sedens,
 Tacitaque seclusus domo,
 730 Amet quietæ tecta solitudinis,
 Spinis et aures sepiat.
 Domibus ciborum præferat luctus domum,
 Ut gaudium fletu serat;
 Seseque duris sponte nectat legibus,
 Culpæ ut resolvat vinculis,
 735 Patientiæque compedem imponat sibi,
 Nec sede, nec sensu vagus.
 Et tunc ab humili celsa promerebitur:
 Quia qui superbos deprimit,
 Humiles inaltat, dansque parvis gratiam,
 740 Resistit arrogantibus.
 Sic ille Joseph ante parvus factus est,
 Ut magnus esset: et nisi
 Servus fuisset, non fuisset in sui
 Tellure servitii potens.
 745 Ubi sustinuerat servitum et carcerem,
 Ibi regnum opesque nactus est.
 Sed sustinendo iniquitatis vincula,
 Justitiæ cepit præmia.
595 - 596 Sit et hic probatus corporis cu-
 [stos sui

750 Ut claustra teneat carceris.
 Si vitia carnis strinxerit Christi metu,
 Quasi ^b vincularis ^c præerit,
 Aliisque mundi carceri inclusis adhuc,
 Et alligatis seculo,
 755 Ut liber ipse; jamque commissus sibi,
 Magister et custos erit.
 Namque ille jure qui suam servaverit,
 Aliorum habet custodiam;
 Non ut tenebris permanere carceris,
 760 Seu liberos vinctos velit:
 Sed ut receptos doceat exemplo suo
 Mundi catenis exui,
 Et facile, propriis absolutus vinculis,
 Solvi docebit crimine,
 765 Bonusque mentis vir gubernator suæ,
 Et Ecclesiæ ^d navem reget.
 Nam quomodo ille præsidebit proximis,
 Præesse qui nescit sibi?
 Sed sermo lapsus decurrit longius,
 770 Revertar ad Joseph meum.

^a Id est prætulit. Vide v. 344.

^b Vide ep. 50, n. 17.

^c Vide eandem licent. v. 871.

^d Vide not. 259.

^e Matth. xi, 30.

A Castus beatæ flore vernet gratiæ,
 Ut paradisi liliū:
 Ut corde puro cœlitis prudentiæ
 Potum pudicus hauriat;
 775 Responsa dubiis exserat mortalibus
 Arcanus interpret Dei,
 Et emicante gloria famæ bonæ
 Notescat in regis domo.
 Placitusque regi spiritu prudentiæ,
 780 Sumatur in regni ducem:
 Possessionis regiæ princeps eat,
 Præfectus in magna domo,
 Stolum sed iste byssinam et torquem aureum
 Gerat, apta Christo insignia;
 785 Textam supernæ gratiæ vestem induat,
 Stolatus innocentia.

B Contexta bysso vestis irruptam fidem
 Signat valenti stamine,
 Nam fila byssi fortiora et sparteis
 790 Feruntur esse funibus.
 Pro torque, collo caritatis aurea
 Prædulce circumdet jugum ^e,
 Quod suave Christo, nec molestum, pondere
 Adstringit colla, non premit.
 795 Hæc inter idem dona sumat, regii
 Insigne juris, annulum,
 Comtusque trino Trinitatis munere,
 Curru vehatar regio.
 Regalis etenim currus est Christi caro,
 800 Corpusque sanctum Ecclesia,
 Quo vehitur ipse millibus ketantium ^f
 Agitator Israel ^g Deus.
 Imitare Christum: fac bonum, vita malum,
 Cœli vitam in terris age ^h.

805 Et ipse te rex ponet in currum suum,
 Regni que consortem dabit.
 Et summa regni jura committet sui,
 Pandetque thesauros suos.
 Sed ante digna largietur pignora,
 810 Ut regiis insignibus
597 - 598 Ornatus altum regis ascendas thro-
 [naum.

Reseresque regales penus,
 Sapientiæ monile, gloriæ stolam,
 Fideique gestans annulum,
 D 815 Sed ut ille totam vir per Ægyptum potens
 Fuit exter Ægypti solo;
 Et iste, mundi viribus potentior,
 Sit fortis Ægyptum super,
 Ægyptiorum sed peregrinus domo,
 820 Sic mixtus, ut non mixtus sit,
 Distetque sanctum, sede communi licet,
 De gente non sancta genus,
 Tantumque (a) in isto, tamquam in Ægypto
 [situs,

^f Psal. lxxvii, 18.

^g Vide not. 283.

^h Psal. xxxvi, 27.

(a) Ms. codex Regius cum editis quatuor, *Nam tunc in isto*. Edit. Schot., *Nam nunc*.

- Sic demoretur seculo,
 825 Alienus ut sit seculi negotiis
 Cœlestis urbis incola,
 In carne vivens, vita carnis exsulet,
 In lege mentis ambulans,
 Totamque regni crediti terram sibi
 830 Peragret in libris sacris.
 Et sicut ille vir Dei Joseph pius
 Memphisiticis œnes obit,
 Et ampliatis horreis lætas opes
 Fecunditatis congerens,
 835 Exuberantum dives annorum bonis,
 Jejuna pavit tempora :
 Sic iste noster in sacratissimis litteris
 Perambulet regnum Dei.
 Scriptura namque sancto flata Spiritu
 840 Regni perennis mater est,
 Et iste cura spiritali providens
 Struat ampla mentis horrea,
 Ut dilatato larga vitæ perpetis
 Alimenta condant pectore;
 845 Et cum vitali divitem substantia
 Perfecerit terram suam,
 Tunc tu ut fruaris filii potentia
 Tamquam Israel ibis senex,
 Et introibis lætus, accito simul
 850 Cognationis agmine.
 Pascetque natus in domo regis tuam
 Partis a senectam panibus.
 Ut pullus aquilæ dicitur b repascero
 Cura parentes mutua,
 855 Quos vis senectæ rursus implumes facit,
 Nidoque pascendos refert :
 Donec replumi vestiantur corpore,
 Pennisque florescant novis.
 Versi vicissim more naturæ novo
 860 Sunt filiis pulli senes.
 At cum veterno defæcata fecerit
 Novos juvena præpetes,
 Desueta (a) longo remigia penarum senio
 Natis magistris inchoant,
 865 Mixtique pullis convolant altoribus
 Leni per auras impetu ;
 Liquidum sereno tractibus lentis iter
 Secare sublimi juvat.
 599 - 600 Placideque sudum ventilantes D
 {aerem,
 870 Ala pares immobili
 Dum se sequuntur, et vicissim præeunt c **,
 Serto coronant circulo,

a Vide not. 284.
 b Vide ep. 43, n. 1.
 c Vide vers. 752.
 d Vide not. 285.
 e Id est exemplum seu imaginem. Vide carm. 18, v. 181, et not. 286.
 f Vide not. 287.
 g Id est Christi. Vide carm. 17, v. 140, et carm. 32, v. 148.
 h Id est vanis. Vide carm. 22, v. 139.
 i Id est divitiis.

- A Utroque ** regni cœlestis d mysteria
 Mutæ loquantur alites,
 875 Sacrum potentis explican^e * instar crucis
 Suspensa pennis corpora.
 Volatus autem circumactus ambitu
 Spondet laboris præmium.
 Sic iste pullus f gratiarum filius,
 880 Vestræ salutis prævius,
 Avium per alta comœtantium nubila
 Sit spiritalis æmulus.
 Cornibus, et alis ardæ factus crucis
 Volet in coronam gloriæ.
 885 Qui fonte proprio est derivatus, ut suam
 Fons totus in venam fluat,
 Vestrumque proni rivulum sequamini,
 Ut (b) flumen e cunctis eat
 B Benedicta proles, sancta radix, et bonæ
 890 Rami feraces arboris.
 Deo dedistis nutriendum filium ;
 Et ille sic vobis alit,
 Vos ut vicissim nutriat (c) canos puer ;
 Senibus ** magister parvulus,
 895 Pietatis admirabili mysterio
 Factus parens parentibus.
 Deinde cuncti, tota sanctorum cohors,
 Ad corpus illud e verticis,
 Quo sicut aquilæ congregantur pii,
 900 Et vos volantes ibitis.
 Quod non valebunt, quos humo tolli vetant
 Patrimoniorum pondera.
 C Cum prima signum suscitandis mortuis
 Cœlo tuba intonaverit,
 905 Ili nunc obesi spiritu superbiæ
 Et opibus inflati cavis h,
 Humi manebunt compediti, nec suis
 Sese explicabunt (d) vinculis :
 Quibus infideles nunc ligantur, ut volant,
 910 Tunc attinendi ne volent,
 Quia sarcinatos et graves rebus i suis,
 Mundi caduci divites,
 Portare tenera non valebunt nubila
 Ad regis occursum Dei ;
 915 Sed hæsitantes in luto fœcis suæ
 Opumque pressos molibus,
 A meridiano incendio mundi repens
 Ruina mortis opprimet.
 Ne quæso Dominus talium virgam Deus
 920 Admittat in sortem suam ;
 Neque nos in horum divitum fructus sinat
 Manus iniquas tendere.

(a) Deest vox *longo* in editis Grin. et Poelm. Morbo incurabili medicinam facere non potui.
 (b) Hunc versum emendavimus ex editione Schot. et ms. Reg. Ante erat *Ut fluminibus cunctis eat*.
 (c) Ms. Regius codex cum editis Bad., Grav. et Schot., *canus puer*; non omnino male (ait Sacchinus), ut respiciat illud, *Cani sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata*. Sap. iv, 9.
 (d) Ms. Reg. et edd. 4, *vitiis*. Sacchinus: An *divitiis*? Sed rectum opinor *vinculis*, et numeri causa et allegoriæ.

Vos ergo, magna cura pectoris mei,
601 - 602 Paramini Christo leves.
 925 Jamque expediti sarcinis egentibus ^a,
 Laxate vinculis pedes;
 Ut copiosa luce vestiamini,
 Estote nudi seculo,
 Veniens ut hujus seculi princeps nihil
 930 Inveniat in vobis suum.
 Et vos prementum mole rerum liberos,
 Et labe pueros criminum,
 Facile allevantes perferant tenui sinu
 Nubes piorum bajulae,
 935 Sponsoque vectos obviam regi Deus ^b
 Fulgore perfundat suo,
 Ut sempiternæ clara vitæ gloria
 Mortale vestrum sorbeat,
 Et ad supernam restituti imaginem
 940 Herile (a) conformet decus,
 Ævum perenne, perpetes ut angeli,
 Cum rege vivatis Deo.

POEMA XXV .

EPITHALAMIUM JULIANI ET IÆ .

Julianum Memoris episcopi filium et Iam docet Paulinus quomodo in matrimonio se gerere debeant, quomodo domum instituere, seculi pompam fugere, honores declinare, etc.

Concordes animæ casto sociantur amore,
 Virgo puer Christi, virgo puella Dei.
 Christe Deus, pariles duc ad tua frena columbas;
 Et moderare levi subdita colla iugo.
 5 Namque tuum leve, Christe jugum est, quod C
 [prompta voluntas
 Suscipit, et facili fert amor obsequio.
 Invitis gravis est castæ pia sarcina legis:
 Dulce piis onus est vincera carnis opus.
 Absit ab his thalamis vani lascivia vulgi,
 10 Juno, Cupido, Venus, nomina luxuriæ.
 Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
 Junguntur: coeant pax, pudor, et pietas.
 Nam pietatis amor simul est, et amoris honestas,
 Paxque Deo concors copula conjugii.
 15 Fœderis hujus opus proprio Deus ore sacravit,
 Divinaque manu par hominum statuit.
 Quoque individuum magis assignaret amorem,
 Ex una fecit carne manere duos.
 Nam sopitus Adam costa privatus adempta est ^b, D
 20 Moxque suo factam sumsit ab osse parem:
 Nec lateris damnum, suppleta carne vicissim,
 Sensit, et agnovit quod geminatus erat;
 Sequæ alium ex sese sociales in corpore cernens,
 Ipse propheta sui mox fuit ore novo.
 25 Hæc, inquit, caro carne mea est: os ab ossibus
 [istud

^a Vide not. 288 et 289.^b Genes. II, 21.^c Genes. II, 23.^d Id est ornato.^e Isai. III, 24.^f Alias 14: quod autem 22 erat, nunc 20. Scriptum circa annum 400, ante 408.

Nosco meum: isthæc est costa mei lateris c.
 Nunc igitur, prisca quoniam sub imagine san-
 [ctum
 Fœdus Aroneis pignoribus geritur,
 Seria tranquillis agitentur gaudia votis:
 30 Christus ubique pii voce sonet populi
 Nulla per ornatas insultet turba plateas:
 Nemo solum foliis, limina fronde tegat.
603 - 604 Ne sit Christicolam fanatica turba
 [per urbem:
 Nolo profana pios polluat ambitio.
 35 Nulla peregrinis fragret nidoribus aura:
 Cuncta pudicitæ munditias oleant.
 Unguentum sanctis unum est, quod nomine
 [Christi
 Diffusum casto spirat odore Deum.
 Nolo supervacuis ornentur fercula donis:
 40 Moribus ornatur, non opibus prohibitas.
 Sancta sacerdotis ¹ nurus, et matrona (b) sa-
 [cratam

Jam puri dotem luminis accipiet ².
 Horreat inclusas ³ auro, vel murice vestes:
 Aurea vestis huic gratia pura Dei est.
 45 Respuat et variis distincta monilia gemmis,
 Nobilis ut Domino gemma sit ipsa Deo.
 Cervicem Christi Domini juga ferre dicatam
 Non premat invisæ pondus avaritiæ.
 Interiore magis mundo ^d placitura colatur,
 50 Comta salutariferis dotibus ingenium.
 Non cupiat lapidum pretium, non vellera Se-
 [rum,
 Incassum reditus dilapidare suos,
 Ornatur castis (c) animam virtutibus, ut sit
 Non damnosa suo, sed pretiosa viro.
 55 Namque ubi corporeæ curatur gloria pompæ,
 Vilesceat pretio depretiatus homo,
 Et male mens pravi cæcata libidine voti
 Sordescit nitidis corporis exuviis,
 Nec sentit quam turpe decus gerat improbus,
 [ut sit
 60 Veste sua levior, qui sibi veste placet.
 Absit ut (d) idolici videatur filia templi,
 Gentis apostolicæ filia facta domo.
 Non fucis male ficta cutem, neque lumina nigro
 Pulvere, nec flavo tincta colore comam.
 65 Purum naturæ decus aspernata superbo
 Crimine, divinum in se sibi damnat opus.
 Frustra hæc se mulier jactaverit esse pudicam,
 Quæ se tam variis ornat adulteriis.
 Vos autem, juvenes Christi, fugite omnia quorum
 70 In damno pretium est, usus in interitu.
 Credite divinis verbis, de cultibus istis
 Pœnalem cupidis surgere materiam,
 Isaias ^e rigida cingendas reste minatur,

(a) Ms. codex Reg. cum editis quinque, conformes.

(b) In ed. Schot. ex ms. codice Belgico. Ed. Rosv., sacratis, mendose.

(c) Hic loquendi modus Paulino familiaris, præsertim in hoc carmine. Vide v. 64, v. 162, et ep. 32, II, 6, v. 11. Ed. Schot., animus.

(d) Eadem licentia reperitur apud Prudentium lib

- Quæ modo purpureis serica mixta gerunt. **A**
 75 Quæ tunicas ostro rutilas, auroque crepantes
 Fluxis talari sine trahunt sinibus :
 Funibus accinctæ saccos sine sine gerentes
 Grandia pistrini carcere saxa molent.
 Quæque caput (a) pastis ^a cumulatam crinibus
 [augent :
 80 Turpe gerent nudo vertice calvitium.
 Talibus ornari fuge dotibus, o nova sancti
 Nupta viri : vacuis sensibus ista placent.
 Tunc (b) neque odoratis vaga vestibus atque
 [capillis,
 Naribus agnosci, qua gradiare, velis.
 85 Aut implexarum strue, tormentoque comarum
 Turratum sedes ædificata caput.
 Ne multis splendore tuo male sollicitatis
 Pestiferæ nequam sis caput illecebræ.
 Sed neque vel proprio per corporis incremen-
 [tum
 90 Tu cupias mentem fœda placere viro.
 Tu quoque, sancte puer, libris devote sacratis
 Corporei curam sperne decoris amans.
 Compensavit enim Christus tibi largiter, ornans
 Perpetuis pulcram divitijs animam,
 95 Vosque simul castis ornavit dotibus ambos
 Spe, pietate, fide, pace, pudicitia.
 Sermo Dei argentum est, et sanctus Spiritus
 [aurum,
 Mentibus et gemmæ clara honorum ope-
 [ram.
 Si tenuis cultus mentes offendit honestas,
 100 Et pretio ambiri corda superba juvat :
 Submoveant istum sanctorum exempla pudorem,
 Castaque primorum simplicitas hominum.
 Aspiciate antiquos paradisi in sede parentes,
 Quorum totus erat mundus, et unus ager.
 105 Attamen his ovium pelles tegumenta fuerunt :
 Nunc uti neto vellere texta pudet ?
 Pulcra Rebecca sacrum cum sponsa veniret ad
 [Isac ^b,
 Simpliciter velo tecta pudoris ^c erat.
 Non legitur variis venisse ornata lapillis,
 110 Sed super obducto prædita palliolo,
 Quo pudibunda suum textit velamine vultum,
 Oblatam sponsi virgo pavens faciem.
 An magis Herodias saltatrix virgo placebit,
 Baptistæ mortem nacta pedum pretio ?
 115 Impia maternæ sic ultra libidinis iram,
 Ut caput acciperet luxuriæ pretium.
 Illud nempe caput, de quo clamaverat index
 Vox populis Agnum propter ^d adesce Dei,
 Unde nefas tantum meruit, nisi ab illice cultu,
 120 Impia saltatrix, filia digna patre ?
 Quem tamen hoc vicit scelere, invitamque coegit
- In facinus placiti corporis illecebris.
 Convivas etenim dignos dape regis iniqui
 Duxit in assensum mobilis arte pedum.
 125 Nam sibi fulva leves texisset bractea plantas,
 Calcibus ut pictis luderet improbius,
 Et fluidam crispo duxisset syrmate vestem,
 Fronte micans gemmis, pone refusa co-
 [mam :
 Non ita corruptis spectantium mentibus intrans
 130 Callida ad infandum prævaluisset opus.
 Ipse quoque Herodes regali veste superbus
 Sacrilægis demens flatibus intumuit,
 Elatusque habitu divinum oblitus honorem
 Vulnere vermifluo fœtidus interiit ^e :
 135 Digna luens meritis, ut sordidus ulcere obiret,
 Qui se crediderat vestis honore Deum.
 Sed, cedo ut insani deceant regalia status
 Pectora, quæ nobis cum Pharaone manus ?
 Dissidet a nostris cava ^f mundi gloria regnis,
 140 Nec coit adversis lux pia cum tenebris.
 Clericus uxorem Christo comente decoram
 Diligat et pulcram lumine cordis amet,
 Auxilioque viri divino munere factam,
 Lector cœlesti discat ab historia ;
 145 Inque vicem mulier, sancto sit ut æqua marito,
 Mente humili Christum in conjugè susci-
 [piat,
 Crescat ut ^h in sanctum texta compagine corpus,
 605-606 Ut sit ei vertex vir, cui Chri-
 [stus apex.
 Tali conjugio cessavit servitus Evæ,
 150 Æquavitque pium libera Sara virum.
 Tali lege suis nubentibus adstat lesus
 Pronubus, et vini nectare mutat aquam.
 His Mariam ^g sponsis Domini decet adfore ma-
 [trem,
 Quæ genuit salva virginitate Deum.
 155 Namque Deus placitum sacrata in virgine tem-
 [plum
 Ipse sibi areano condidit impluvio,
 Descendit ^b tacito allapsu, velut imber ab alta
 Nube super vellus rore silente cadit.
 Nam nemo arcani fuit hujus conscius umquam,
 160 Quo Deus assumpsit virgine matre hominem.
 O nova ad humanam Domini commenta salu-
 [tem !
 Fit sine concubitu femina feta uterum.
 Sponsa viro tantum, non est subjecta marito,
 Et genitrix partu, nec mulier coitu.
 165 Fœdere erat conjux, sed corpore non erat uxor :
 Intemerata viro, mater erat puero.
 Grande sacramentum, quo nubit Ecclesiæ ⁱ Chri-
 [sto,

contra Symmachum, v. 611, et lib. II, v. 48 et 79.

^a Vide not. 290 et 277.

^b Genes. xxiv, 65.

^c Vide vers. 96 et ep. 23, n. 24 et 25.

^d Id est *prope*. Vide carm. 16, v. 158.

^e Mors Herodis.

^f Id est *tana*.

^g Vide carm. 6, v. 110.

^h Vide ep. 19, n. 3.

ⁱ Vide not. 239.

(a) Ed. Rosv., *passis*. Utraque lectio bona. Vide not. 290.

(b) Sic emendavimus monente J. F. Gronovio in Observat. Ecclesiast., c. 10, idque mens Paulini et

Et simul est Domini sponsa sororque sui. A
 Sponsa quasi conjux : soror est, quia subdita
 [non est.

 170 Inde manet mater ^b æterni semine Verbi
 Concipiens populos, et pariter pariens.
 Hinc soror et conjux : quoniam sine corporis
 [usu
 Mente coit, cui vir non homo, sed Deus est.
 Hac gemitrice senex æque generatur, ut infans.
 175 Ætatem et sexum non habet hæc soboles.
 Hæc etenim est benedicta Dei generatio, quæ
 [non
 Seminis humani, sed generis superi est.
 Iade magister ait : Quia jam nec femina, nec
 [mas
 In Christo, sed idem corpus, et una fides.
 180 Namque omnes unum corpus sumus : omnia
 [Christo
 Membra, quibus Christus corporis in caput
 [est .
 Et quia jam Christum induti, deponimus Adam,
 Protinus in speciem tendimus angelicam.
 Propterea hoc opus est cunctis baptismate natis,
 185 Perfectum ut capiat sexus uterque virum,
 Et commune caput stet ^a in omnibus omnia Chri-
 [stus,
 Tradens in regnum rex sua membra Patri.
 Nubere vel nubi fragilis jam deserit ^c ætas,
 Omnibus æterno corpore compositis.
 190 Ergo mei memores par inviolabile semper
 Vivite : sit vobis crux veneranda jugum.
 Illius ut matris nati, quæ sponsa sororque est,
 Sumite digna piis pectora nominibus,
 Et vobis fratri sponsi concurrite Christo,
 195 Sitis ut æterni corporis una caro.
 Hic vos neclat amor, (a) quo stringit Ecclesia
 [d Christum,
 Quoque vicissim illam Christus amore fo-
 [vet.
 Ipse pater vobis benedicat episcopus, ipse
 Præcinat hymnisonis cantica saucta choris.
 200 Duc, Memor ^e alme, tuos Domino ante altaria
 [natos,
 Commendaque precans sanctificante manu.
 Sed quis odor nares allabitur æthere manans? D
 Unde meos stringit lux inopina oculos?
 Quis procul ille hominum placidis se passibus
 [adfert,
 205 Plurima quem Christi gratia prosequitur?
 Quem benedicta cohors superis circumdat alum-
 [nis,
 607-608 Angelici referens agminis effi-
 [giem?

sensus subsequentes imperant. Ante erat *quoque*.

^a Hic deest versus.

^b Licentia poetica. Vide Prudentii Hamartig., v.
 208.

^c Gal. iii, 28; I Cor. xii, 27.

^d Vide not. 239.

Nosco virum, quem divini comitantur odores,
 Et cui sidereum splendet in ore decus.
 210 Hic vir hic est, Domini numero muneris Chri-
 [sti
 Dives, vir superi luminis Æmilius ^f.
 Surge, Memor, venerare patrem, complectere
 [fratrem,
 Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est,
 Junior et senior Memor est : mirabile magni
 215 Munus opusque Dei; qui minor, hic pater
 [est;
 Posterius natus, senior : quia sede sacerdos
 Gestat apostolicam pectore canitiem.
 Filius est, fraterque Memor : lætatur adesse
 Communem sibi pignorumque patrem.
 B 220 Justitia et pax se gemina vice complectuntur,
 Cum Memor Æmilio jungitur unanimo.
 Infula pontifices divino jungit honore :
 Humano pietas jungit amore pares.
 Hinc Memor, officii non immemor, ordine recto
 225 Tradit ad Æmilii pignora cara manus.
 Ille jugans capita amborum sub pace jugali,
 Velat eos dextra, quos prece sanctificat.
 Christe, sacerdotes exaudi, Christe, precantes,
 Et pia vota sacris annue supplicibus.
 230 Imbue, Christe, novos de sancto antistite nu-
 [ptos,
 Perque manus castas corda pudica juva,
 Ut sit in ambobus concordia virginitatis,
 Aut sint ambo sacris semina virginibus.
 C Votorum prior hic gradus est, ut nescia carnis
 235 Membra gerant; quod si corpore congrue-
 [rint,
 Casta sacerdotale genus ventura propago,
 Et domus Aron sit tota domus Memoris,
 Christorumque domus sit domus hæc Me-
 [moris.
 Esto et Paulini Therasiaque memor,
 240 Et memor æternum Christus erit Memoris.

POEMA XXVI .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN VIII.

Gothis Italiam vastantibus Paulinus in S. Felicis protectione confidit. Aliqua ejus miracula enumerat.

Ecce dies nobis anno revoluta peracto
 Illustrem revehit Felicis nomine lucem.
 Tempus erat lætis modo promere gaudia verbis,
 Anxia si lætas paterentur tempora voces.
 5 Sed tamen ista dies, licet inter prælia, nobis
 Lætitiæ pacisque dies erit; horrida longe
 Bella fremant, nostris pax libera mentibus adsit.
 Lætitiæ dulcem non obliviscitur usum
 Mens adsueta piis sua solvere pectora votis,
 10 Et Domino festis caste gaudere diebus.

^e Vide not. 291.

^f Vide not. 292.

^g Scriptum anno 401, die 14 Januar.

(a) Sic emendatum ex edit. Schot. Ed. Rosv., qui-
 Vide v. seq.

- Quare importunam, quamvis sub tempore A 55 Sic igitur modo nos turbato in tempore
[mœsto, [læti,
- Pellite tristitiam, bona gaudia, dulcia verba,
Omne pium lætumque die Felicis amemus,
Natali sine fine die, quia natus in ista est
- 15 Perpetuis Felix seclis, qua corporis ævum
Functus ^a, ad æternam migravit in æthera vi-
[tam.
- Ergo metus abeant tristes, redeantque re-
[fectis
Gaudia pectoribus; (a) decet omnia pellere san-
[ctum
- 609-610** Mœsta diem, tanti quem gloria con-
[fessoris
- 20 Insignem cunctis per tempora tota diebus
Elucere facit, populisque frequentibus ornat. B
Hunc ^b ego si Geticis agerem male subditus
[armis,
- Inter et immites celebrarem lætus Alanos,
Et si multijugæ premerent mea colla catenæ,
- 25 Captivis animum membris non jungeret hostis;
Pectore non (b) victo, calcaret triste superba
Servitium pietas. Licet inter barbara vincla,
Liber amor placitis caneret mea vota loque-
[lis.
- Nunc igitur, quamvis varias vaga fama per
[oras
- 30 Terrilicis pavidas seriat rumoribus aures,
Nos tamen in Domino stabilis fiducia Christo
Roboret, et recto fixis pede mentibus armet.
Nec pavor ater in hanc obducat nubila lucem, C
Quam Deus ætherio Felicis honore serenat.
- 35 Legifer ut quondam Pharii tellure tyranni
Pascha sacrum (c) Moyses prima sub lege dica-
[vit ^e,
- Sanctaque tunc Judæa (domo licet impius illos
Maturare fugam valida vi cogeret hostis)
Libertate tamen devoti pectoris audax,
- 40 Nec turbante metu jassum sollenne reliquit;
Sed trepidans fugiensque licet, divina peregit
Festa, salutifero lætis epulatus in agno
Cœtibus, et ficto Christi jam sanguine victor,
Duxit ovans lætas victo Pharaone choreas.
- 45 Inde fugæ memores etiam nunc azyma su-
[munt
- Judæi, solo retinentes nomine gentem,
Infermentatis pulsi quia panibus olim
Ægypto, fecere fugam: paribus modo signis
Per patrios, sed jam per inania sabbata, ritus
- 50 Antiqui recolunt vestigia grata timoris.
Nam frustra veterem vacua sub imagine legem
Exercent, verum nobis quia Pascha replevit
Unus pro cunctis Patri datus hostia Christus:
Et quia corpus adest vitæ, perit umbra figuræ.
- Mente pia festum dilecti martyris omnes
Collatis hilare studiis pietatis agamus.
Forte magis pietas nobis dabit ista salutem,
Si nostras ideo libeat deponere ¹ curas,
- 60 Ut confessori lætantia corda feramus,
Cujus honore Deus gaudet, quia martyr hono-
[rem
Contempsit proprium Domini pro nomine Chri-
[sti,
- Vilior ipse sibi, ut Christo pretiosior esset.
Propterea tali placeat gaudere patrono,
- 65 Natalemque diem sopsiti pace beata
Martyris expositis ^d lætantes ducere curis.
Hic quoque devotis aderit, si fortior exstet
Nunc ad lætitiæ affectus, quam causa timoris
Ad consternendas obducto pectore mentes.
- 70 Credite, non armis, neque viribus esse ti-
[mendos
Allophylum populos, quos propter crimina no-
[stra
Offensi movet ira Dei, ut formidine mortis
Excitet ad curam vitæ torpentia corda.
Ergo Deum initem sævo timeamus in hoste,
- 75 Absit ut hoste metus, quem formidare mere-
[mur
([d] Non metuendo Deum, placida quem pace
[remissi)
Negligimus, saltem vi compellente tremamus,
611-612 Placemus mœrore humiles, quem
[læta ferentem
Spernimus ex ipsa mox prosperitate superbi.
- 80 Prisca retractemus ^e sanctorum exempla
[parentum,
Qui merita immissis tolerant verbera bellis,
Non armis sibi, nec muris capienda (e) para-
[bant
Præsidia. Humanis opibus sperare salutem
Nulla salus. Nec enim mortem inortalia pel-
[lent.
- 85 Ergo quia est curæ tempus, sit cura pre-
[candi
Cœlestem Dominum, a quo mœsta aut læta pa-
[rantur;
Qui solus præstare potest ditone superna
Rursus ut exactis renoventur gaudia curis.
Hoc etenim regit et variat Deus arbiter usu
- 90 Res hominum, ut semper succedant nubila su-
[dis,
Atque iterum fugiant imbres redeunte sereno.
Quanta precum virtus, quæ sit medicina,
[parenti
Flere Deo, doceat luctu servata Ninive ^f,

^a Vide not. 331 et 332.

^b Subaudi diem.

^c Exod. xii.

^d Id est depositis. Vide vers. 59

^e Id est recolamus, seu revolvamus.

^f Jon. iii.

(a) Ms. codex Germ., *figant*, lege *fugiant*, *deceat*,
omnia sanctum Mœsta diem.

(b) M. Germ., *vincto*.

(c) Idem ms. codex Germ., *Moses*.

(d) Versus ille additus est ex ms. codice Germ.

(e) Ms. idem Germ., *putabant*, non male.

Et senis impensa Moysi prece victus Amalec ^a, A 135
 95 Et maledictus Aman sanctæ prece perditus Es-
 [ther ^b,
 Qui bene poenarum versa vice, quæ male san-
 [ctis
 Miscuerat, solus bibit impius, et cruce justa,
 Quam (a) famulo Domini prælixerat, ipse pe-
 [pendit.

Ergo fides innixa Deo trepidantia firmet
 180 Pectora, et in mœsto securum tempore tempus
 Præsumat confisa Deo, quia non metuendi
 Causa, timere Deum, quem quisquis non timet
 [unum,

Omnia jure timet. Fidant legionibus illi,
 Perfugioque parent reparatis mœnia muris,
 105 Nulla salutiferi quibus est fiducia Christi : B
 Nos crucis invictæ signum, et confessio munit,
 Armatique Deo mentem, non quærimus arma
 Corporis ; et quamquam membris videamur in-
 [ermes,
 Arma tamen gerimus, quibus et sub pace se-
 [rena

110 Contra incorporeos animis decernimus hostes.
 Nunc opus adjutore Deo, solusque timendus,
 Quo sine et arma cadunt, per quem firmantur et
 [arma ;

Ipse intra muros turris tibi, qui sine muris
 Murus crit. Recolamus abhinc signata sacratis
 115 Gesta patrum libris, et perspice qui potiore
 Præsidio fuerint, quos urbs circumdata magnis
 Absque Deo muris, an quos sine mœnibus urbis
 Vallabat socio virtus divina favore.

Illam dico urbem quam perdidit acer Ie-
 [sus ^c,

120 Mutatus proprium virtutis nomine nomen,
 Quam non militiæ solito de more subegit,
 Ut solitum est, longa dux obsidione laborans ;
 Verum ope divina, sacra per mysteria vibrans
 Tela, nec exercens, tactis exercitus armis

125 Lustravit cessante manu, septemque diebus
 Septenos iterans sibi circum mœnia gyros.
 Obtinuit captos numeri ^d virtute potentis,
 Atque sacerdotum lituis clangore tremendo,
 Fulmineos superæ tonitrus imitantibus iræ.

130 Tunc qui divitiis populus fidebat, et urbe,
 Interiit mixtis inter sua tecta sepulcris.

Sola Rahab meretrix castam quæ gessit ini-
 [qua

Gente fidem, non freta suis evadere muris,
 613-614 Sed pietate Dei, meritum pietatis
 [adepta est :

^a Exod. xvii, 11.

^b Esther vii.

^c Josue vi.

^d Id est *populi*. Vide carm. 16, v. 230.

^e I Reg. xvii, 49.

^f Exod. xiv.

^g Judith xiii.

^h Vide not. 534.

ⁱ IV Reg. xix.

(a) Editi codices, *populo*. At ex ms. codice Ger-

135 Qua famulis Domini tuto fuit hospita tecto,
 Celatisque pie cives illusit iniquos,
 Fraude bona fallax, animo mentita fideli.
 Hospitibus quia fida piis, infida profanis
 Civibus exstiterat, vitam, patriamque, donum-
 [que

140 Præfato contempta Deo mox cuncta benigno
 Repperit in Domino ; quæ, si posuisset in urbe
 Præsidium, patriis cecidisset mixta ruinis,
 Indefensa Deo : meretrix sed mystica Christum
 Provida pollutas emturum sanguine gentes

145 Puniceo proprium signavit vellere tectum,
 Excepitque suam patria pereunte salutem ;
 Significans illos mundo labente tegendos,
 Quos crucis invictæ signat cruor. Hinc capa
 [quantum
 Ipse cruor valeat, cujus salvabat imago.

150 Semper in omne bonum valuit confidere
 [Christo :
 Credere cuncta Deo virtutum ; ponere solum
 Omnia summa Deum ; talis super omnia semper
 Arma fides valuit ; tali puer ille pusillus
 Robore grandis erat, qui spretis fortior armis
 155 Perculit armatum silicis virtute gigantem ^e.
 Arma fide semper, numquam cognovimus
 [armis

Indiguisse fidem. Rupit mare virga fidelis,
 Quod vacua arma fide cum principe mersit ini-
 [quo ^f.

Femineas quoque personas virtute virili

C 160 Induit alma fides : mulier qua sancta peremit
 Terribilem Sisaram transfixum tempora palo,
 Terrentemque manu late populos Holofernem ^g
 Arte pudicitia deceptum callida Judith
 Risit, in impuro quæ non polluta cubili,
 165 Barbara, truncato victrix duce, castra fugavit.

Nuda fides armata Deo est ; virtute fidei ^h
 Fortior Ezechias paucis, quam millibus ille
 Sennacherib, cujus Babylon et opima Ninive
 Regnum erat ⁱ. Assyriæ vires et Medica regna

170 Moverat, et magnis legionibus omnia circum ^a
 Regna terens, sacram Domini tendebat ad urbem,
 Atque unam tota bellorum mole petebat.
 Dum parat hoc bellis retinentibus impia vota
 Impediente Deo, præmisit scripta superbis

D 175 Dura minis, quæ sumta dolens altaria circa ^a
 Intulit Ezechias Domino, lacrymisque profusis
 Dum recitat fera verba (b) lavans, prostratus, et
 [orans

Atrata cum plebe, Deum permovit ; et una
 Tam gravis exitiis victor prece perculit absens

manensi emendavimus *famulo*, scilicet *Mardocheo*,
 cui Aman paraverat patibulum, vide cap. vii Esther,
 v. 10 ; non autem populo Judæorum, quos die statuto
 interfici et gladio perire edixerat. Vide cap. iii Es-
 ther.

(b) Forte legendum, *levans*. Sacchinus : Non dis-
 picet intelligi *lavisse lacrymis scripta*. Sed et liben-
 ter legerim, *levans*, *prostratus*, ut intelligatur *levasse*
dum (ut Isaias ait) *expanderet coram Domino, et pro-*
stratus ipse oraret.

- 180 Assyrios, pugnante Deo; compendia tanta
Promeritus, ne nosset eum, quem vinceret, ho-
[stem.
Nam post Ezechiae querulos trans sidera
[fletus,
Et de corde humili missas super astra querelas
Voce pia impulsis summi Patris auribus, altæ
- 185 Ut patuere fores coeli, delabatur ales
Angelus, halantem (qua labitur) aera ducens,
Armatus verbi gladio, ferit impia castra,
Et sopitorum taciturna strage triumphans,
Centum octoginta dedit uni millia leto,
- 190 Et nox una fuit tam magni conscia belli.
Mane minax rex surgit adhuc; et mox miser,
[armis
615-616 Milite deleto vacuis, fugit agmine B
[raro,
Ezechiam fugiens alio procul orbe diremtum,
Cui modo præsentī fuerat sua vincla minatus.
- 195 Tunc velut Ezechiae fuit interventor Isaias ^a,
Ad Dominum nobis isto sit tempore Felix,
Jactemus nostras et transfundamus in ipsum ^b
Curas atque metus. Levis illi sarcina nostrum
Pondus erit, quia quod parvis onus, hoc leve
[magnis.
200 Sic Deus ipse hominum gessit peccata, nec hau-
[sit,
Et mortem passus, non pertulit in cruce cul-
[pam:
Perdidit ille, meam repararet ut in cruce, vi-
[tam; C
Ille reus factus, ne sim reus; inter iniquos
Condemnatus obit, nos ut discernat iniquis.
- 205 Morte pia Dominus mihi mortuus, ut sibi vi-
[vam,
Et merear semper viventis vivere vitam.
Sic potiora ejus venerando in corpore membra,
Martyres (in quibus est insigni robore Felix,
Inter divini capitis sacra lumina fulgens)
- 210 Jure Deo validi, quia Christo proxima passi.
Concurramus ad hunc spe conspirante pa-
[tronum;
Suscipiet nostras placida pietate querelas,
Et dum natalem ipsius celebramus ovantes,
Ille preces nostras meritis pius adseret altis,
- 215 Inque vicem flebit nobis, quia mente dicata
Nos lætamur ei. Non est cura hæc nova san-
[ctis
Exorare Deum pro peccatoribus ægris,
Vique boni meriti meritum superare sinistrum.
Sic legimus Moysen populo peccante pre-
[catum
220 Exstinxisse graves æterni Vindicis iras ^a.
Et cum Pentapolim ^b perfunderet igneus
[imber,
Exiguam Segor Sodomis secernit iniquis
- A Lot fugiens, castaque potens prece liberat ur-
[bem,
Electamque domo sumit; quia sede pudica
225 Integer incestæ permanserat incola terræ
Permixtus Sodomæ tectis, sed moribus exter.
Quid loquar Eliæ precibus clausum atque
[reclusum
Cælum, et sanctiloquo ^c sublimis in ore pro-
[pheta:
Terrarum mansisse famem, rediisse salutem?
230 Ut quondam hos habuit vetus ætas, sic mo-
[do nostra,
Felicem sortita salus, petat omne quod audet,
Quodque cupit, tali speret confisa patrono.
Sancte Deo dilecte, Dei tu dextera, Felix,
Esto, precor, nobis tu munitissima turris.
- 235 Nam Deus Abraham, Deus est tuus, et Deus
[Isac,
Et Deus Israel, Deus est tuus; ille Rubentis
Divisor pelagi, et dulcator fontis amari;
Ille dator mannae cælo, dator ortygis Austro,
Et sitiētis humi percussa rupe rigator:
240 Ipse tuus Deus est, qui per deserta sequentem
Præcessit populum, et prætentam nocte dieque
Temporis alterna mutavit lege columnam,
Quique quater denos inter deserta per annos,
Angelico plebem de cælis pane cibavit,
- 245 Et rupta in fluvios sitiētē cote refecit.
Posce, precor, placidum nostris accedere
[Christum
Partibus; ipse tuus Deus est, quo fortis Iesus
Stare suis jussit solem lunamque triumphis ^d,
Et tibi, cum Dominus Romani prospera regni
250 Annuerit, famulis elementis præcipe, Felix,
Ad nostrum servire bonum: procedat et astris
Stantibus aucta dies; sol stet tibi, lunaque con-
[cors
Hæreat obfixo suspendens sidera cursu,
617-618 Dum Romana suum capiat victoria
[finem.
255 Sicut in Assyria Daniel Babylone leones
Effusa domuit victor prece ^e; sic tibi, Felix,
Effera barbaries Christo frangente dometur,
Et tua captivi jaceant vestigia circum,
Ceu quandoque feræ circum jacuere prophetam,
D 260 Orantisque pedes linguis mulsero benignis,
Naturam mutante Deo, ut damnaret acerba
Mente feros homines humana pace ferarum.
Sic et crudelem confudit flamma tyran-
[num,
Sanctis spectantem pueris servire caminos;
265 Innocuos cantare reos, ardere ministros.
Quonam se miseri poterunt defendere re-
[ges,
Qui, tam degeneres humanæ mentis, in illos
Sævierint quibus et feritas et flamma pepercit?

^a Exod. xxxii.^b Id est urbes 5. Vid. ep. 13, n. 21; Gen. xix.^c Sic apud Prudentium Apotheos. v. 1006: Sancti-

loquus Lucas.

^d Jos. x, 15.^e Daniel. xiv.

- Sed velut æternos pueris recinentibus hym- A 315 Quin et funeream saniem * sitiebat, et ossa
[nos, 619-620 Lambebat, pecudum projecta cada-
[vera mandeus,
270 Roscidus accensos discussit spiritus ignes * ;
Obscœnus conviva canum. Hic modo dæmone
Sic nobis placido Felicis gratia flatu,
[tanto,
Adspirante Deo, bellorum temperet ignes,
Sobrius, ecce procul conductum exercet agel-
Ortaque Romuleis reprimens incendia terris,
[lum.
Sollicitos placida jam pace refrigeret æstus,
275 Fessaque restinctis absolvat pectora curis.
Et curante Deo sancta Felicis in aula
Sed cur insipiens, tamquam tibi sim rudis 320 Redditus ipse sibi, claro satis indice monstrat,
[hospes, Felicem meritis et Christi nomine fortem,
Oblitusque tui, veterum te posco parentum Immites domitare feras, et vincere flammæ.
Exemplis, ut opem tribuas in rebus egenis, Dicite qui testes operum Felicis adestis
Quam tibi dante Deo facies tu cedere nobis ? Nonne feras ignesque domat, cum dæmonas ur-
280 Sat mihi sunt, Felix, virtutum exempla tuarum, [get,
Nec tibi pauperior Christus cœlestia fundit 325 Qui vitiis animas, et morbis corpora frangant,
Munera quam patribus, quorum generosa pro- B Peccatisque vorant : istos cruciansque fugans-
[pago es, [que,
Nam patriarcharum Felix et filius æque Nonne feras ignesque domat ? fremit igneus ultor
Stirpis apostolicæ es, tanti non degener heres Agminis igniferi Felix, flammamque nocentem
285 Seminis, ut sanctæ legis simul atque fidei ^b Opprimat igne Dei : tenebrarum vincitur ignis
Confessor, patriis virtutibus æmula sanctus 330 Luminis igne pio : dæmon fugit, et Deus intrat ;
Signa geris : nec, si species operum tibi dispar, Et tibi homo bene versa domus, felicior aula,
Non similis virtus ; diversa est gratia vobis, Possessore Deo tetrum inficiata colonum.
Gloria par, quoniam sanctis fons omnibus unus, Candidus et medicans ignis Deus : hoc meus
290 Martyribusque sacris ; opera ut diversa fuerunt [igne
Tempora, nec coeunt siguis distantia causis Fervet, ut incensum restinguat dæmonia, Felix,
Gesta : Dei per dona sibi cœlestia distant 335 Laxatumque ^c hominem flagrante refrigeret ho-
[ste.
Æquales meritis. Si non eadem omnia Felix
Quæ Daniel gessit, vel pertulit, et lacus istum
295 Non habuit, nec terribiles cinxere leones ^e ;
Nec Daniel eadem pro nomine passus herili est, C
Verbera, vincla, metus, et noctem carceris atri,
Quæ Felix horrenda talit. Qui rostra ferarum
300 Qui fecit tepidos pueris orantibus ignes
Clausit, adoranti faciens mansueta prophetæ ;
Humidaque in mediis dedit indumenta caminis :
Ipse dedit celso Felicem jure potentem
Pestiferis Satanæ legionibus imperitare.
In quibus iste feras ^d omnes compescit et ignes.
305 Nam quæ non serpens, quæ non hæc bellua tur-
[ba est ?
Denique de multis unum loquar, ut sit ab
[uno
Discere, dæmoniis sensus constare ferinos.
Quidam homo, non longum tempus, tam
[prodigiali D
Dæmone distentus fuit, ut jam non modo no-
[tos
310 Ille cibos hominum, vel si congesta daretur
Multa mensa dape, in facili consumeret hau-
[stu,
Verum et gallinas habitantum limine raptas,
Mox ut sustulerat rapido discerperet ore,
Et pluma incoctas non suffocante voraret.

* Daniel. iii, 50. Vide carm. 17, v. 315, et not. 295.

^b Vide not. 334.

^c Daniel. vi, 22.

^d Vide not. 294.

^e Id est *cadaveris mortui*.

^f Exod. vii, 12.

(a) Hanc vocem, ut et in versu 345, emendavimus ex carm. 17, v. 32, juxta ms. codicem Germ. Vide ibidem, et præterea not. 214.

Ediderint documenta Dei, sine corpore vivum A
 In Christo Felicem agere, insignique potentem
 360 Mente animam, positi dum corporis ossa quie-
 [scunt,

Ante diem reditus claris prætere signis,
 Qualem pro meritis sit gestatura coronam,
 Cum steterit totus redivivo corpore Felix.

Omnes, quisque suo, radiabunt lumine san-
 [cti

365 Dissimili fulgore pares, nec iudice Christo
 Alter in alterius meriti dispendia crescent :
 Christus erit cunctis regnum, lux, vita, corona.

Cernite distinctos actus, sed honore jugatos
 Testamentorum Veterisque Novique magistros,

370 In quibus una dedit geminas Sapientia leges.
 Atque ita virtutes varias par gloria pensat.
 Non Petrus irrupit virga mare; sed neque Moses
 Æquoris incessit liquido : tamen unus utrisque
 Fulget honos, unus quoniam fuit autor utriusque

375 Scindere aquas virga, pedibus calcare fluentia,
 621-622 Qui Deus est veterum in sanctis,
 [Deus ipse novorum;

Quo data lex Domino est, ex ipso gratia venit :
 Ille Deus Danielis, et ille trium puerorum,
 Felicis Deus ipse Deus, nec se minor ipse est

380 In sancto Felice Deus : per quem bona dona
 Et medicas exercet opes terraque marique.
 Omni namque die testes sumus, undique cre-
 [bris

Cœtibus aut sanos gratantia reddere vota,
 Aut ægros varias petere ac (a) ambire medelas.

385 Cernimus et multos peregrino a littore vectos,
 Ante sacram sancti prostratos martyris aram⁷,
 Dum referunt grates, tolerata referre pericla,
 Testantes, validis collisa nave procellis,
 Se raptos miserante Deo, Felicis ut ipsa

390 Educente manu, maris emersisse profundo,
 Et desperatam placidos cepisse salutem,
 Felicis meritis et aquas et cedere flammæ.

Præterita ut taceam meriti documenta po-
 [tentis,

Novimus experti : pavor e terrore recenti
 395 Vibrat adhuc memores animos, recoalentibus illa
 Quæ tulimus pene absumentis incendia tectis :
 Quamlibet extinctæ recalent vestigia flammæ
 Mentibus et magni cumulant Felicis amorem ;

Quem prope corporeo præsentem vidimus actu

400 Objectare manus flammis, et nostra tueri
 Limina juncta suis, quæ tanquam territa sancti
 Obstantis facie prope tangens flamma pavebat,
 Pulsaque de nostri rapiendo culmine tecti,
 Comminus in tuguri vicina strage perarsit.

405 Mira loquar, stetit immotus sine flatibus æther,
 Nec nemorum foliis ullum dedit aura tremorem,
 Ne posset rapidus procedere longius ignis,
 Per contexta volans sociarum tigna domorum :
 Sed ventis deserta cadentibus ire negaret

Flamma, et consumto moreretur languida pasta,
 Consimili modo nos Felix ope solve periclis ;
 Nec domibus nostris propient mala ; pulsaque
 [per te

410 Horrida sanguineo longe sonet ira flagello.

Illam etiam virtutem arcendis indue bellis,
 Qua male labentem vicinis montibus amnem,
 Qui subitis aucto pluviis torrente redundans,
 Sic tua præcipitans in limina sæpe ruebat,

415 Ut tectis conjuncta tuis habitacula vastis
 Quassaret violentus aquis, ita flumine verso
 Fecisti mutare vias, ut nunc novus illum
 Alveus insolita ducat regione furentem,
 Nostraque longinquo vitantem tecta meatu ;

420 Sic modo bellisono venientes flumine pugnas ;
 De nostris averte locis. Manus impia sacris
 Finibus absistat, quibus est tua gratia vallum.
 Atque tuam timeant hostes quasi dæmones aulam,
 Nec cruor hæc violet, quæ flamma vel unda re-
 [fugit.

POEMA XXVII .

DE S. FELICE NATAL. CARMEN IX.

*De solennibus Christianorum festis agit. S. Nicetam
 Dacorum episcopum ad festum S. Felicis diem No-
 lam secundo venientem miris laudibus excipit.*

623-624 Nascere quæ tardo semper mihi
 [redderis ortu,
 Mox et in occasum properans fugis ; ægra re-
 [dire,

Ales abire dies. Nam te per longa morantem
 5 Tempora, dum tardi nitens^a rotâ vertitur anni,
 Sustineo intentis affecto pectore votis :
 Quam cuperem totis mihi præluce diebus,
 Vel si quando venis, ita compensare moras, ut
 Æstivis posses¹ spatiis producere lucem,

10 Aut illum pensare diem, qui sistere jussit
 Sideribus longo lassavit lumine mundum,
 Humanos duplicans dilatâ nocte labores.

Nunc te cara dies rapido nimis aere nobis
 Temporis hiberni lex subtrahit, et breviatas
 15 Cogit hiems horas cita lumine, pigra tenebris.
 Sed bene quod tibi sol, Felix, cui gratia perpes
 Illustrante micat Christo, propriumque coruscat
 Natali jubar ipse suo, neque conditur umquam
 Casibus occiduis, æterni splendor honoris.

20 I fugitiva dies, elabere, non revocabo :
 Nec te jam querar esse brevem ; quia te sine
 [Felix

Semper inextincto præsens mihi lumine fulget.
 Si natalis abest, plus est quod jugiter ipse
 Lux hujus natalis adest. Nec enim ille die fit

25 Sanctus, cujus honor celebrandi causa diei est.
 Quod si natalem reliquis præstare diebus
 Turba facit, solito quæ densius ad sacra currit
 Limina ; conferta prope semper plebe videmus
 Natalem Felicis agi. Nam quæ, rogo, votis

^a Id est *obnitens*.

⁷ Scriptum anno 402, die 14 Januar.

(a) Edd. Grav. et Schot. in marg., *sentire*.

30 Cassa dies oritur, vel magnis rara catervis?
Sed tamen hanc speciale decus retinere fatebor
Jure diem, expleto quondam qua contigit ævo
Ponere a terrenos habitus, et in alta b vocari
Sidera Felicem retinendum sede beata.

35 Firmat enim ratio ista fidem, quæ tempora
[certis
Distinguit titulis, sacrosque a per annua signat
Festa dies, quibus (a) ad Domini miracula quon-
[dam
Antiqui tremuere patres b, horrenda sinisteris,
Et semper celebranda piis; quia commoda san-
[ctis,

40 Dura fuere malis. Testis Memphitica tellus,
Et mare tunc factum sanctis humus, æquor ini-
[quis; B
Ceteraque his paria Ægypto multasque per oras
Gesta Deo memori nobis recoluntur amore.

Sic æque divina c feruntur (b) munere Christi.

45 Ut veneranda dies cunctis, qua Virgine natus,
Pro cunctis hominem sumsit Deus d; utque deinde
Qua puerum stella duce mystica dona ferentes
Suppliciter videre magi e: seu qua magis illum
Jordanis trepidans b lavit tingente Johanne,

50 Sacramentum cunctas recreandis gentibus undas f:
Sive dies eadem magis illo sit sacra signo,
Quo primum Deus egit opus, cum flumine verso
625-626 Permutavit aquas (c) prædulcis
[nectare vini g.

Quid paschale epulum? Nam certe jugiter omni
Pascha die cunctis Ecclesia prædicat oris,

55 Contestans Domini mortem cruce, de cruce vitam
Cunctorum: tamen hoc magnæ pietatis in omnes
Grande sacramentum b, præscripto mense quo-
[tannis

Totus ubique pari famulatu mundus adorat,
Æternum celebrans redivivo corpore regem i.

60 Hoc sollemne dies sequitur: septem nume-
[ramus

Hebdomadas, et lux populis festiva recurrit,
Qua sanctus quondam cælo demissus ab alto
Spiritus ignito divisit (d) lumine linguas,
Unus et ipse Deus (e) diversa per ora cucurrit,

65 Omnigenasque uno sonuit tunc ore loquelas,
Omnibus ignotas tribuens expromere voces,
Quisque suam ut gentem peregrino agnosceret
[ore, D
Externamque suo (f) sentiret in ore loquelam.

a Id est deponere. Vide carm. 14, v. 81.

b Exod. xiv, 22 et 27.

c Vide not. 295.

d Math. i, 6.

e Matth. ii, 11.

f Matth. iii, 16.

g Johan. ii, 9, 11.

h Vide not. 296.

i Matth. xxviii, 6.

j Act. ii, 2, 3, 4, 6, 8, 11.

k Vide not. 297.

l Vide not. 298.

m Marc. xvi, 19.

n *Μονογενής*. Vide carm. 5, v. 47.

o Act. ii, 2, 4, 6.

A Barbarus ipse sibi non notis nota canebat,
70 Verba suis aliena loquens i: sed in omnibus
[unum
Voce Deum varia laudabat spiritus unus k.

Ut citharis modulans unius verbere plectri
Dissona fila movet: vel qui perflantia textis
Labra terit calamis, licet unum carmen ab uno
75 Ore ferat, non una sonat, variosque magistra
Temperat arte sonos; arguta foramina flatu,
Mobilibusque regit digitis, clauditque, aperitque,
Ut rapida vice dulcis eat redeatque cavernis,
Currrens Æolio l modulabilis aura meatu,

80 Explicet irruptos animata ut tibia cantus:
Sic Deus omnisonæ m modulator et arbiter unus
Harmonix, per cuncta movet quam corpora re-
[rum,
Et naturæ opifex Deus omnis, et artis; in omni
Fons opere, et finis, faciens n bona, factaque ser-
[vans,

85 Ipse manens in se media pietate vicissim,
Qua Pater in Verbo, qua Filius in Patre regnat,
Quo sine nil factum, per quem sata cuncta in
[eodem
Consistunt, idem novat omnia principe Verbo.

Qui cruce purpurea pretiosi sanguinis ostro
90 Arduus ascensu volucris penetravit in alta
Nube super Cherubim volitans, seditque o Pa-
[renti
Dexter n, et (g) inde suis cœlestia dona profudit p,
Spiritus ab Unigena n sanctum et Patre proce-
[dentem.

Qui Deus ipse Deo veniens licet adsit ubique,
95 Conspicuo tamen allapsu ruit igneus illic,
Pubis apostolicæ concors o ubi cœtus agebat,
Moxque novo sonitu, multis ex urbe coactis
Omni ex gente viris, sedit quasi flamma per om-
[nes

Et simul in cunctis spiramine dissonus uno,
100 Ut lyricas facili modulatus pectine q chordas,
Dividuis eadem cecinit præconia linguis,
Incutiens varias humana per organa voces c.

Talis ubi lectas implevit crapula mentes,
Rugitavere sacras jejuno gutture laudes
105 Ebria corda Deo; quis me miseratus, ab isto
Flumine potabit, quod sobriat ebrietate?

627-628 Ergo velut cælum stellis, ut floribus
[arva,

(a) Correximus ad ex ms. codice Germ. Ante erat aut.

(b) Ms. Germ., munera, minus bene.

(c) Manuscriptus Germanensis codex cum ed. Grin., perdulcis. At vox prædulcis Paulino familiaris. Vide carm. 21, v. 792, et carm. 52, v. 220.

(d) Ita emendatum ex ms. codice Germ. Editi, flumine.

(e) Sic emendavimus ex eodem codice ms. Editi, divisa.

(f) Ita ms. Germ. Editi, nesciret. BIGN.: forte resciret.

(g) Sic ms. codex Germ., et editi Grav. Poelm. et Schot. Alii duo, et in servos. Utraque lectio recepta.

- Temporibusque annos Dominus; sic ipse¹¹ diebus A 155 Suscipiens humili metantem^b in pectore Chri-
Tempora distinxit festis, ut pigra diurnis [stum.
- 110 Ingenia obsequiis, saltem¹² discrimine facto,
Post intervallum reduci sollennia voto
Sancta libenter agant, residesque per annua
[mentes
Festa parent Domino, quia jugiter intemeratos
Justitiæ servire piget. Delinquere suetis,
- 115 Parcere peccato, labor est. Decurritur omni
Valle, per ascensum non est evadere cursu.
Hinc via labendi proclivior, et via vitæ
Durior; illa capax multis, hæc ardua paucis.
Inde bonus Dominus cunctos pietatis ut alis
- 120 Contegat, invalidis niti virtutis ad arcem,
Congrua sanctorum dedit intervalla dierum:
Ut saltem officiis mediocribus ultima Christi
Vestimenta legant, et eos sacra fimbria sanet,
Qui non extorres penitus regione salutis,
- 125 Intra perpetuæ stabulant præsepia vitæ,
Longinqui primis non longo fine secundis.
Primus enim (a) gradus est cælo, pertexere
[cunctos
Continua bonitate dies, et tempore toto
Pascha sacrum Christi cultu celebrare pudico.
- 130 Quod si mixta seges tribulis mihi germinat, et
[cor
Incultum stimulat terreni spina laboris;
Vel festis Domino studeam me offerre diebus,
Ut vel parte mei tangam confinia vitæ,
Corpore nec¹³ toto trahar in consortia mortis.
- 135 Quamquam igitur jugi nos qui statione pro- C
[pinqua
Accolimus, sancti potiamur honore patroni,
Quem et sine natali devota frequentia semper
Concelebrat; tamen ut proprii per herilia vernæ
Festa relaxemur curis, et vota canamus,
- 140 Hujus lætitiæ princeps psallentibus ibo
Fratribus, et socium ducam quasi signifer agmen.
Nam licet e varia populi regione frequentes
Comparibus votis hodie pia gaudia fundant;
Me tamen uberius decet atque insignius isto
- 145 Exsultare die: quia nemo obstrictior est me
Debitor huic, cui privato specialius astro
Ista dies tantum peperit sine fine patronum.
Salve, cara dies, salve, mihi lux mea, salve,
Semper festa mihi: sed in hoc mihi clarius anno D
- 150 Orta refulsisti, quia cum Felicis honore
Nicetam¹⁴ revehis, sanctorum ut amore duorum
Binum habeam natalem hodie, quo corpore
[sumti
Martyris excessum celebrans, et corpore promti
Ecce sacerdotis reditum satiatus adoro¹⁵,

^a Id est honoro. Vide not. 299.

^b Id est divertentem.

^c Licentia poetica. Cantic. II, v. 41 et 42. Virgil. eclog. 4. Vid. not. 300.

^d Cant. II, 11, 12. Virgil. Ecloga 4.

^e Prov. XXIII, 4.

^f (a) Manuscriptus Germanensis codex, *Primus enim vitæ gradus est.*

155 Suscipiens humili metantem^b in pectore Chri-
[stum.

Exsultet mea nunc anima, dicatque quod olim
Sponsa canebat amans Domino vocalis amanti:
Imber abit, discessit hiems, vox turturis altæ
In nostra tellure^c sonat, dat vitis odorem,

160 Florida et in terris miramur lilia cæli.

Unde repente, precor, versa vice temporis
[æther

Ver agit, et gelidis flores visuntur in agris?
(b) Unctus adest Domini Christi comitatus amicis
Nicetes, hinc vernat hiems, hinc undique nobis

165 **629-630** Spirat odoratos vegetabilis aura va-
[pores:

Hoc de corde venit benedicti spiritus agri.

Vita pudicitiae, et liquido mens candida vero,
Nicetam faciunt flores, et aromata (c) verna^d.

Munere quid tanto dignum, vel corde, vel ore

170 Pauper, et insipiens, et parvulus edere possim?

Ipsa nunc Felice opus est, et in hoc mihi munus,
Sumat ut a Christo, mihi quas impertiat ipse,
Ut digne sibi grater opes. Et nunc mihi velle
Viva perennis aquæ manarent flumina ventre,

175 Ut non ore meo, sed Christi munere possem¹⁶

Lætitiâ enarrare¹⁶ meam, quæ munere Christi
Uberius solito placidum mihi pectus inundat,
Natalemque mihi duplicat Felicis amore
Multiplici. Video præsentem lumine coram

180 Nicetam (d) rediisse mihi, visoque parente,

Cujus præ cunctis amor in me regnat, et ipse
Nicetes fio, benedicti nominis instar
Mente gerens, quæ nunc voto victore triumphat.

(e) Hunc ego conspiciens longo post tempore
[longo

185 Natali venisse tuo, clarissime Felix,

Nonne tua ducente manu adventasse fatebor?
Nam quis tam claro poterit non cernere siguo,
Hoc prece provenisse tua, ut, quod sumere votis
Vix poteram, aut ipso saltem mihi figere somno,

190 Nicetam¹⁷ rursus¹⁸ coram, Felicis in ipso

Natali, visu simul amplexuque tenerem,
Atque iterum sub eo canerem mea debita, Felix,
Auditore tibi. Sed quid faciam? rogo. Pauper
Divitis assideo¹⁹ mensæ, et miser audeo magnis

195 Insertare manum dapibus^f; neque cogito quod me

Talia consimili vice, qualia sumo, parare
Conveniat, dignumque isto dare iudice verbum.
Quare inopi da, sancte, tuo, ut te digna patrono,
Et pariter condigna tuo loquar (f) ausus amico.

200 Posco tuos, Felix, tecum ad tua vota parentes.

Quæ tua vota loquor, mea sunt, et verius hæc
[sunt

(b) Sic reposuimus refragantibus codicibus; quid enim sibi vult, *Junctus Domini comitatus*? Vide not. 300.

(c) Ms. codex Germ. *Christi*.

(d) Idem codex ms. cum editis quinque, *Niceten*.

(e) Sic restitutum ex ms. codice Germ. et editis Grav. et Schot. in margg. Ceteri:

Ergo conspiciens hunc longo tempore longe

(f) Ita reposuimus ex ms. codice Germanensi. Ante erat *usus*.

- Vota mea : at tibi celsus honor terrena requasat A 250 Ante lacum viventis aquæ ; sed et hic etiam tres
Gaudia. Sed quia nostra tuæ sunt gaudia palmæ,
Et tua digneris ^a tibi ducere vota tuorum,
205 Ergo tuos etiam, Felix, imploro parentes ;
Hic quoque ades, mihi nunc poscas ut ades ve-
[catos.
Qui colitis lætos paradisi (a) cœlitis hortos,
Quique sub excelsa Domini requiescitis ara,
Pulcher apostolici chorus agminis, et patriar-
[chum
210 Gens prior, ambo chori procerum, quos agmine
[bino
Per duodena Deus signavit nomina patres,
Gentibus et populis reguum ad cœleste vocandis:
Vos etiam, sancti, supplex depono, prophetæ,
In nostra qui carne Deum fore præcœnuistis : B
215 Vos quoque corporibus cæsis ^a, et sanguine fuso
Occisum et vivum testati martyres Agnum,
Omnes divinis a fontibus una propago,
Quos pius Abraham, sacer Isaac, lenis ^a Iacob,
Progenere Deo per non numerabile semen,
220 Et bifidum, meritis cœlestibus, atque caducis ;
Æquantes his astra poli, his telluris arenam ;
Credo equidem vos officio pietatis ad istum
631 632 Undique convenisse diem Felicia
[amore,
Ut confessoris socii celebretis honorem.
225 Non autem tanti mihi sum præsumtor honoris,
Ut sanctos idcirco meis modo protinus omnes
Sensibus adspirare precer, quasi munere tanto
Dignus, ut illa meo resonet vox turturis ore,
Quam totum tellus audivit læta per orbem :
230 Sed quia vox divina decet Felicis honorem,
Et quia Nicetes, Domini puer atque sacerdos,
Longinqua tellure mihi modo missus, ad istum
Ecce diem venit, vir tam bonus ore magistro,
Quam sacer est victore animo, vel corpore victo.
235 O mihi fulminea cherubim ^a si forcipe sumtum
Carbonem ex ipsa Domini procul (b) efferat ara,
Et peccatoris male pinguis labra perurat,
Ut defæcato concretis sordibus ore,
Non ut ab ore meo, sed ut auditoris ab ore
240 Ipsius hausta, meo depromam dignius ore ;
Nec peccatoris stolidi sermo asper et æger,
Et violet castas, et doctas (c) vulneret aures !
Sed quoniam lateri meus assidet ipse magister, D
Comminus e regione situm venerante frequenter
245 Lumine conspiciam ; forsán sapientis ab ore,
Ut quondam effætæ pecudes pastoris Iacob,
Concipiam sterili secundos pectore sensus.
Namque et Nicetes Domino benedictus, ut ille,
Mitis ; ut Israel ovibus quoque pastor et hædis
- 255 Insignita gregis (d) sancti fetura probetur.
At pecori Laban non est nota, sed nota vitæ ;
Nam nota mortis erit, Christo non esse (e) mo-
[latos.
Sic animas steriles in nomine gratia trino
Innovat, et verbi coitu vir Spiritus implet,
260 Conceptosque Deo notat intus ^c Ecclesia ^d fetus
Virgineo secunda utero, materque salutis,
Dum virgis intenta tribus bibit uvida Verbi
Semina, et æterni signatur lumine vultus ^e.
Ilic sterilis peperit septem ^f, et defecit abun-
[dans
265 Dilatante Deo tenues ^e, tenuante superbos.
Sic ego Niceta viso, quasi fonte reperto,
Sicut ovis sitiens ad viva fluentia cucurri
Aridus, et sensi mea protinus ubera tendi,
Attentusque diu pascentis in ora magistri,
270 Inspeci docto varias in pectore virgas,
Conspicuumque bibi per lumina fixa colorem,
Et me divinis sparsit mens roscida guttis.
Sed tamen in tribus his (quia venit mentio)
[virgis,
Si placet, inspiciamus adhuc mysteria regni,
275 Tres patriarcha sibi trina legit arbore virgas,
Spirantem (f) storacis, lævem platano, nuce fir-
[mam.
Spiritus in platano est, Virgo in storace, in nuce
[Christus.
633-634 Nam patulos platanus ramos expan-
[dit in umbras :
Sanctus inumbrata formavit Virgine Christum
280 Spiritus. Et storacis puto virga sit, arbore David,
Promisit odoratum quæ Virgo puerpera florem.
Virga nucis Christus, quoniam in nucibus cibus
[intus,
Testa foris, et amara super viridi cute cortex ^a.
Cerne Deum nostro velatum corpore Christum,
285 Qui fragilis carne est, verbo cibus, et cruce amarus.
Dura superficies, verbum crucis ; et crucis esca
[est,
Cœlestem Christi claudens in carne medullam.
Sed cruce dulcis item, quia protulit arbore vitam
Vita Deus noster : ligno mea Vita pependit,
290 Ut staret mea vita Deo. Quid, vita, rependam,
Pro vita tibi, Christe, mea ? nisi forte salutis
Accipiam calicem, quo te mea ^a dextra propinet,
Ut sacro mortis pretiosæ proluar haustu.
- (a) Isai vi, 6. Vide not. 301.
(b) Id est incisa.
(c) Vide not. 302.
(d) Vide not. 239.
(e) Psal. iv, 7.
(f) Vide not. 303.
(g) I Reg. ii, 5.
(a) Ms. Germ., cœlitus. Vide carm. 21, v. 775 et 873.
- (b) Sic ms. Germ. Ed. Rosv., adferat. Ceteri mendose, hac ferat.
(c) Ms. Germ. codex, verberet, minus bene post violet.
(d) Ms. Germ., Christi.
(e) Ita emendatum ex ms. Germ. et edit Schot. Alii, novatos.
(f) Ita emendatum ex ms. codice Germ. et editis quinque. Ed. Rosv., storace.

- Sed quid agam? neque si proprium dem cor- A
[pus in ignes,
- 295 Vilescamque mihi, nec ^{aa} sanguine debita fuso
Justa tibi solvam, quia me reddam tibi pro me,
Et quidquid simili vice fecero, semper ero impar,
Christe tibi: quia tu pro me mea, non tua, Christe,
Debita solvisti, pro servis passus iniquis.
- 300 Quis tibi penset amor? Dominus mea forma
[fuiisti,
Ut servus tua forma forem: et res magna pu-
[tatur,
- Mercari propriam de re pereunte salutem?
Perpetuis mutare caduca, et vendere terram,
Cœlum emere? Ecce Deus quanto me carius emit
- 305 Morte crucis? passus, dejectus imagine servi,
Ut viles emeret pretioso sanguine servos. B
Sed quid agam? (a) intuto temerarius evehor
[alto,
- Aus in excelsum fragili me credere penna?
Martyris egregii natalem (qui meus est mos)
- 310 Materia levioze canens, in summa repente
Eunicui, super astra volans, mentemque pro-
[cacem
Ad rerum fontem misso sermone tetendi.
Unde mihi hos animos? quæ me levat aura su-
[perbum?
Non agnosco tumens mea pectora; major agit
[mens,
- 315 Sentio Nicetam, qui proximus assidet, et me
Tangit, et adjuncto lateri vicinus anhelat.
Acer anhelantis juxta me spiritus intrat,
Insolitumque potens meditantis suscitât ignem,
Frigentes animans admoto fomite fibras.
- 320 Sed reprimam tumidos flatus, nec magna su-
[per me
Exiguus (b) sperabo loqui, referarque relicta
Parvus humo, et plano modici pede carminis ibo.
Quamvis Felicis meritum sublime profari
Non possim sine laude Dei, tu sancte paterno
- 325 Suscipe me Niceta sinu: et dum pectore docto
Sustineor, caput in blando mihi corde reclinans,
Sal tuus insulsum me condiat, et sitientes
Dives vena riget rivo mihi perpete sensus.
Dicam iterum gaudens, et adhuc vix muneris
[hujus
- 330 Credulus, ingeminabo rogans: Dic, quæso, re-
[disti?
Teque ipsum teneo, Niceta? in quo hactenus
[æger
Noctes atque dies animo tabente pendendi?
Venisti tandem quarto mihi redditus anno.
Sed grates Christo, quia te vel sero revertis.
- 335 Quam metui ne te mediis regionibus hostis
Disclusum opposita bellorum nube teneret?
- 635-636 Sed desiderii superantibus, obvia
[nobis
Vincula rupisti: nec te mare, nec labor ullus,
Nec Gothici tenuere metus, nec frigora longis
- 340 Dura viis: vere in tantis, Niceta, fuisti
Casibus affectu victus victorque benigno,
Fortis et infirmus pariter, sed utrumque po-
[tenter.
Victus amicitia, victus Felicis amore,
Vicisti duos tenera pietate labores.
- 345 Nunc age, sancte parens, aurem mihi dede
[manumque;
Nodemus ^{aa} socias in vincula mutua palmas,
Inque vicem nexis alterno fœdere dextris,
Sermones varios gressu spatiente seramus.
Enarrare libet simul, et monstrare parenti
- 350 Sollicito nostros toto quo defuit actus
Tempore. Nam cui jure magis mea gesta re-
[texam,
Felicisque manu nobis operata revolvam,
Quam cui cura sumus? gemino (c) qui jure ma-
[gistri
Et patris ut bene gesta probet, sic improba
[damnet:
355 Corrigat errata, et placidus disponat agenda:
Imperfecta juvet precibus, perfecta sacerdos
Dedicet; atque ita se Felicis in ædibus ultro
Atque citro referat, tamquam ipsum pectore toto
Felicem gerat, et patria se jactet in aula.
- 360 Ergo veni, pater, et socio mihi jungere (d)
[passu
Dum te circum agens operum per singula duco.
Ecce vides istam, qua janua prima receptat,
Porticus obscuro fuerat prius obruta tecto;
Nunc eadem nova pigmentis et culmine crevit.
- 365 Ast ubi conseptum quadrato tegmine, circa
Vestibulum medio raseratur in æthera campo,
Hortulus ante fuit male (e) culto cespite, rarum
Area vilis olus nullos præbebat ad usus.
Interea nobis amor incidit, hoc opus (f) isto
- 370 Ædificare loco: namque hunc deposcere cultum
Ipsa videbatur; venerandam ut martyris aulam
Eminus adversa foribus de fronte reclusis,
Lætior illustraret honos; et aperta per arcus
Lucida frons bifores perfunderet intima largo
- 375 Lumine, conspicui ad faciem conversa sepulcri,
Quo tegitur positus sopitus corpore martyr,
Qui sua fulgentis solii ^a pro limine Felix,
Atria bis gemino patefactis lumine valvis
Spectat ovans, gaudetque piis sua moenia vinci
- 380 Cœtibus, atque amplas populis rumpentibus aulas
Laxari densas numerosa per ostia turbas.
Ipsaque, qua tumultus sacrati martyris exstat,
Aula novos habitus senio purgata resumsit.

^a Vide not. 304 et 39.

(a) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice. Alias, *toto*.

(b) Ita ms. codex Germ. cum ed. Schot. Ceteri, *spirabo*.

(c) Sic ms. Germ. cum editis codd. Grin., Poelm. et

Sacchino. Alii, *quoque*.

(d) Ms. Germ., *gressu*.

(e) Ita emendavimus ex ms. codice Germ. et ed. Schot. in marg. Ante erat *casto*.

(f) Sic ms. Germ. Edit. codices quinque, *ipso*. Ed. Rosv., *isti*, mendose.

- Trina manus variis operata decoribus illam A
 385 Excoluit; bijugi laqueari et marmore fabri,
 Pictor imaginibus divina ferentibus ora.
 Ecce vides quantus " splendor ", velut æde
 [renata
 Rideat insculptum camera crispante lacunar ^b.
 In ligno mentitur ebur; tectoque superne " "
 390 Pendentes lychni spiris retineantur ahenis,
 Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
 Funibus; undantes flammæ levis aura fatigat.
 637-638 Quæque prius pilis stetit, hæc mo-
 [do fulta columnis,
 Villa mutato sprevit cæmenta metallo ^c.
 395 Sed rursus redeamus in atria: conspice rur-
 [sum
 Impositas longis duplicato tegmine cellas
 Porticibus, metanda bonis habitacula digne,
 Quos huc ad sancti justum Felicis honorem
 Duxerit " orandi studium, non cura bibendi.
 400 Nam quasi contignata sacris coenacula tectis,
 Spectant de superis altaria tota fenestris,
 Sub quibus intus habent sanctorum corpora
 [sedem.
 Namque et apostolici cineres sub cœlitate mensa
 Depositi, placitum Christo spirantis odorem
 405 Pulveris inter (a) sancta sacri libamina reddunt.
 Hic pater Andreas, hic qui piscator ad Argos
 Missus vaniloquas docuit mutescere linguas:
 Qui postquam populos, ruptis erroris iniqui
 Retibus explicuit, traxitque ad retia Christi,
 410 Thessalicas fuso damnavit sanguine Patras.
 Hic et præcursor Domini et Baptista Johannes,
 Idem Evangelii sacra janua, metaque legis:
 Hospes et ipse mei veniens Felicis ad aulas,
 Parte sui " cineris fratrum funus honorat.
 415 Huic dubius gemino Didymus cognomine ^d
 [Thomas
 Adjacet; hunc Christus pavidæ cunctamine
 [mentis
 ((b) Pro nostra dubitare fide permisit, ut et
 [nos
 Hoc duce firmati, Dominumque Deumque tre-
 [mentes)
 Vivere post mortem vero fateamur Iesum
 420 Corpore, viva suæ monstrantem vulnera carnis;
 Et " veniente die qua jam manifestus aperta D
 Luce Deus veniet, cruciata in carne coruscum
 Agnoscant trepidi, quem confuxere rebelles.
 Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela,
 425 Bis medicus Lucas: ut quondam corporis ægris
 Terrena curabat ope, et nunc mentibus ægris
 Compositus gemino vitæ medicamina libro.
 His socii pietate, fide, virtute, corona,
 Martyres, Agricola, et Proculo Vitalis adhærens,
 430 Et quæ Chalcidicis " Euphemia martyr in oris,
 Signat virgineo sacratum sanguine littus.
 Vitalem, Agricolum, Proculumque Bononia
 [condit,
 Quos jurata fides pietatis in arma vocavit,
 Parque (c) salutiferis textit victoria palmis,
 435 Corpora transfixos trabalibus ^f inclita clavis.
 Hic et Nazarius martyr (quem munere fido
 Nobilis Ambrosii substrata mente recepi)
 Culmina Felicis dignatur et ipse cohospes ^g,
 Fraternasque (d) domos privatis scēibus addit.
 440 Quamvis sancti omnes toto simul orbe per
 [unum
 Sint ubicumque Deum: quo præsentantur ubi-
 [que,
 Corporis ut sua membra Deo: sed debita " "
 [sanctis
 Sunt loca corporibus: neque tantum qua jacet
 [ora
 Totum corpus, ibi positorum gratia vivit:
 445 Sed quacumque " pii est pars corporis, et ma-
 [nus exstat,
 Contestante Deo meriti documenta beati.
 Magna et in exiguo sanctorum pulvere virtus
 Clamat apostolici vim corporis, indice Verbo ^h.
 His igitur vicinus erit, quicumque supernis
 450 Castus ager " tectis: et qui procul advena recto
 639-640 Percitus affectu sanctas præperarit
 [ad ædes,
 Cum volet " oratum Christo secretus adire,
 Sive die seu nocte velit sua promere vota,
 Impiger ⁱ attiguo de limine prodeat hospes.
 455 Hoc etiam mirare, domus (e) quod martyris
 [alta
 Lege sacramenti per limina trina patescit:
 Fassus enim est unum trino sub nomine regem.
 Et quod contextæ junctis sibi molibus ædes
 Fune pio signant: quoniam etsi culmina plura
 460 Sint " domibus structis; sancta et tamen unica
 [pacis
 Est domus, et multis unum concordia membris
 Corpus agit: (f) cui compago stat ^j vertice
 [Christo.
 Forsitan hæc inter cupidus spectacula quæras,
 Unde replenda sit hæc tot fontibus area dives,
 465 Cum procul urbs, et ductas aquæ prope nullus
 [ab urbe
 Exiguam huc tenui demittat limitæ guttam.
 cra Deo.
 (b) Ex ms. Germanensi codicæ hos versus duos
 addidimus, qui sensum olim interruptum completum
 reddunt et restituunt.
 (c) Sic emendatum ex ms. codice Germ. Edlti,
 Proque.
 (d) Ms. Germ., domus.
 (e) Ita ex ms. codice Germ. emendavimus cum
 Sacchino. Alias, quo.
 (f) Ms. codex Germ., compago suo stat.

^a Vide not. 305.

^b Vide not. 5:6.

^c Vide not. 307.

^d Vide not. 308.

^e Vide not. 309.

^f Vide not. 310.

^g Vide carm. 21, v. 585, et ep. 32, n. 6.

^h Vide carm. 18, v. 147.

ⁱ Vide carm. 15, v. 291.

^j Vide carm. 17, v. 140.

(a) Ms. Germ. codex, sacra sui. Editi quatuor, sa-

- Respondebo, nihil propria nos fidere dextra,
 Nil ope terrena confidere; cuncta potenti
 Deposuisse Deo, et fontes præsumere cælo.
- 470 Denique cisternas adstruximus undique tectis,
 Capturi fundente Deo de nubibus amnes:
 Unde fluant pariter ^a plenis cava marmora la-
 [bris.
 Quod si etiam interdum eveniat defectus
 [aquarum,
 Ordine disposito varias distincta figuras,
 475 Concharumque modis, et pictis florida metis,
 Forte erit et siccis spectabilis area vasis.
 Namque tenes etiam magna Salomonis in æde,
 Quam fuerit decori siccum mare ^b: quod sa-
 [piens rex
 Ære dedit solido, et tauris suspendit ahenis.
- 480 Aspice nunc aliud latus: ut sit porticus una,
 Et paries mediis spatio bipatente columnis,
 Culmine discretas aditu sibi copulat aulas.
 Tempus in hanc transire oculis peragrantibus
 [ædem,
 Quæ longum reserata latus, cum lumine cæli
 485 Acquirat spatium tecti, quod in atria juncta
 Panditur, insertos socians disjuncta per arcus,
 Et populis rigui præbet spectacula campi
 (Quem tamen includunt structo circumdata
 [septo
 Mœnia, ne pateant oculis sacra tecta ³⁷ profanis),
 490 Vestibulumque patens aura defendit operta.
 Nec mirere sacras spatiis accrescere caulas,
 Crescit ubique potens æterni gloria Christi: C
 Sanctorum cumulatur honor, Deus omnibus
 [unus,
 Noscitur: illustrat quia sanctus Spiritus orbem,
 495 Cumque cœterno regnat Patre Filius heres,
 Inde propagato pia gratia lumine veri
 Multiplicat populis æternæ semina vitæ.
 Et quia pastor oves auget bonus, ampla redemptis
 Creascere cum gregibus (a) favet altus ovilia
 [Christus.
- 500 Ingredere hæc psalmis recinens, antistes, et
 [hymnis,
 Et mea vota refer Domino, et tua gaudia votis
 Junge meis, celebrans communis festa patroni.
 Tempore oportuno pro peccatore rogabis
 Gaudentem Dominum de confessoris honore.
- 505 Hoc duce, proclivi tua tramite vota ferentur,
 Felix divinas tibi prævius ibit ad aures;
 Teque (b) sacris psalmis simul et devota li-
 [tante
641-642 Obsœquia, ^c placido descendet nu-
 [mine Christus,
 Ut populum templumque sacra caligine velet,
- A 510 Infundens niveam per operta sacraria nubem.
 Nunc volo picturas fucatis agmine longo
 Porticibus videas, paulumque supina fatiges
 Colla, reclinato dum perlegis omnia vulta.
 Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris,
 515 Non vacua fidam sibi (c) pascet imagine mentem.
 Omnia namque tenet serie pictura fideli,
 Quæ senior scripsit per quinque volumina Moses,
 Quæ gessit Domini signatus nomine Jesus,
 Quo duce Jordanis, suspenso gurgite, fixis
 520 Fluctibus, a facie divinæ restitit arcæ.
 Vis nova divisit flumen: pars amne (d) recluso
 Constitit, et fluvii pars in mare lapsa cucurrit,
 Destituitque vadum; et validus qua forte ruebat
 Impetus, adstrictas alte cumulaverat undas,
- B 525 Et tremula compage minax pendebat aque mons,
 Despectans transire pedes arente profundo,
 Et medio pedibus siccis in flumine ferri
 Pulverulenta hominum duro vestigia limo ^d.
 Jam distinguentem modico Ruth tempora libro,
 530 Tempora Judicibus finita, et Regibus orta,
 Intentis transcurrere oculis: brevis ista videtur
 Historia, at magni signat mysteria belli,
 Quam geminæ scindunt sese in diversa sorores!
 Ruth sequitur sanctam, quam deserit Orpha,
 [parentem;
 535 Perfidiam nurus una, fidem nurus altera mon-
 [strat:
 Præfert una Deum patriæ, patriam altera vitæ ^e.
 Nonne, precor, toto manet hæc discordia
 [mundo?
 Parte sequente Deum, vel parte ruente per
 [orbem?
 Atque utinam pars æqua foret necis atque sa-
 [lutis!
- 540 Sed multos via lata capit, faciliq; ruina
 Labentes prono rapit irrevocabilis error.
 Forte requiratur quam ratione gerendi
 Sederit ^f hæc nobis sententia, pingere sanctas
 Raro more domos animantibus adsimulatis.
- 545 Accipite, et paucis tentabo exponere causas.
 Quos agat ^g huc sancti Felicis gloria cætus,
 Obscurum nulli: sed turba frequentior his est
 Rusticitas non cassa fide, neque docta legendi.
 Hæc adsueta diu sacris servire profanis,
 D 550 Ventre Deo, tandem convertitur advena Christo
 Dum sanctorum opera in Christo miratur aperta.
 Cernite quam multi cœant ex omnibus agris,
 Quamque pie rudibus decepti ^h mentibus errent.
 Longinquas liquere domus, sprevere pruinas
 555 Non gelidi fervente fide; et nunc ecce frequentes
 Per totam et vigilantes extendunt gaudia noctem:
 Lætitia somnos, tenebras funalibus arcent.

^a Id est *simul*. Vide carm. 14, v. 109.

^b Vide not. 311.

^c Vide eandem licentiam carm. 15, v. 81.

^d Josue, III, 15.

^e Ruth, I, 14; II, 11.

^f Vide carm. 10, v. 12.

^g (a) Edd. tres, *foret*. Sacchinus legendum putat

facit.

(b) Ita restituimus ex ms. codice Germ. et editis quatuor. Ed. Rosv., *sacra psalmisque*.

(c) Ms. Germ., *pascit*.

(d) Sic reposuimus ex ms. Germanensi codice. Ante erat *recurso*. Vide caput III Josue, et Augustinum in psal. cxiii, 13.

Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis, A
 Nec sua liminibus * miscerent pocula sanctis.
 560 Quamlibet hæc ** jejuna cohors potiore resultet
 Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
 Personat, et Domino cantatam sobria laudem
 Immolat. Ignoscenda tamen puto talia parvis
 Gaudia quæ ducunt epulis, quia mentibus error
 565 Irrepat rudibus; nec tantæ conscia culpæ
 Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
643-644 Perfusis halante mero gaudere se-
 [pulcris.
 Ergo probant obiti, quod damnare magistri?
 Mensa ^b Petri ** recipit quod Petri dogma re-
 [futat?
 570 Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et
 [una B
 Mensa, domusque Dei. (a) Divendant vina ta-
 [bernis;
 Sancta precum domus est ecclesia: cede * sa-
 [cratis
 Liminibus, serpens: non hac male ludus in aula
 Debetur, sed poena tibi: Iudibria misces
 575 Supplicis, inimice, tuis: idem tibi discors
 Tormentis ululas, atque inter pocula cantas.
 Felicem metuis, Felicem spernis inepte,
 Ebrius insultas, reus oras; et miser ipso
 Judice luxurias, quo vindice plecteris ardens.
 580 Propterea visum nobis opus utile, totis
 Felicis domibus pictura illudere ** sancta;
 Si forte attonitas hæc per spectacula mentes
 Agrestum caperet fucata coloribus umbra,
 Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret
 585 Quod manus explicuit ** : dumque omnes picta
 [vicissim
 Ostendunt releguntque sibi, vel tardius escæ
 Sunt ** memores, dum grata oculis jejunia
 [pascunt;
 Atque ita se melior stupefactis inserat usus,
 Dum fallit pictura famem: sanctasque legenti
 590 Historias, castorum operum subrepat honestas
 Exemplis inducta piis; potatur ** hianti
 Sobrietas, nimii subeunt obliviam vini.
 Dumque diem ducunt spatio majore tuentes,
 Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
 595 Tempore, jam pauca superant ** epulantibus
 [horæ. D
 Quod superest ex his, quæ facta et picta vi-
 [demus **,
 Materiam orandi pro me tibi suggero, poscens,
 Rem Felicis agens, ut pro me sedulus ores.
 Et decet, ut quem mente pia comitaris,
 [eundem
 600 Et mentis facie referas, animoque sequaris

* Vide not. 312.

^b I Petr. iv, 5. Vide not. 313.

^c Id est *discede*.

^d Psal. lxxxvi, 1.

^e I Cor. xv, 48.

^f Id est *deposito*.

^g Vide ep. 18, 11, n. 5.

Par in amore mei **; nec enim miser ambigo
 [amari
 Martyre, vel modici dignatus amore catelli.
 Cum mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis,
 Sit Felix donante Deo; quo præsure posce
 605 Montibus in sanctis mea fundamenta ^d locari,
 Et cæptam peragi irrupto molimine turrem.
 De Genesi, precor, hunc orandi collige sen-
 [sum:
 Ne maneam terrenus Adam ^e, sed virgine terra
 Nascar, et (b) ^f exposito ** veteri, nova former
 [innago.
 610 Educare tellure mea, generisque mei sim
 Degener; et sponse festinem ad mella terræ
 Flumina, Chaldaei servatus ab igne camini.
 Sim facilis tectis, quasi Lot, ^g fore semper
 [aperta,
 Liberer ut Sodomis; neque vertam lumina retro,
 615 Ne salis in lapidem vertar, sale cordis egenus ^b.
 Hostia viva Deo, tamquam puer offerar Isac:
 Et mea ligna gerens sequar alium sub cruce
 [patrem,
 Inveniam puteos; sed ne, precor, obruat illos
 Invidus, et viventis aquæ cæcator Amalec ⁱ.
 620 Sim profugus mundi, tamquam benedictus
 [Iacob
 Fratris Edom fugitivus erat; fessoque sacrandum
 Supponam capiti lapidem, Christoque quiescam.
 Sit mihi castus amor, sit et horror amoris
 [iniqui:
 Carnis ut illecebras velut inviolatus Ioseph,
 625 Effugiam vinclis exuto corpore, liber
645-646 Criminis, et spoliū mundo carnale
 [relinquam.
 Tempus enim longe fieri complexibus; instat
 Summa dies: prope jam Dominus, jam surgere
 [somno
 Tempus, et ad Domini pulsum vigilare paratos.
 630 Sit mihi ab Ægypto bonus exitus, ut duce lege
 Divisos penetrans undosi pectoris aestus,
 Fluctibus evadam Rubris, Dominique triumphum
 Demerso Pharaone canam. Cum supplice voto
 Exsultando tremens, et cum formidine gaudens,
 635 Ipsius pia dona, meos commendo labores ^j.
 Adsere, Niceta, prece quod precor, et simul
 [omnes
 Qui simul huc sancta pro religione coistis,
 Devoti Domino, et gratantes dicite mecum:
 Hæc tibi, Christe Deus, tenui faciliq; paratu
 640 Pro nobis facimus; nec enim te, summe Creator,
 Facta manu capiunt, toto quem corpore mundus
 Non capit: angustum cui cælum, terraque pun-
 [ctum est.

^b Gen. xix, xxii.

ⁱ Vide not. 314.

^j Eccli. iii; I Cor. xxxv; Rom. i, 7; Luc. xii;
 Exod. vii, 14.

(a) Ms. Germ. cum edd. 4 in margg., *Discedant*.

(b) Leg. forte *exposita*, vel *exposito*. Illic *exponere*
 pro *deponere*, sicut et carm. 23, v. 66.

Sed sanctis sine fine tuis devota ferentes
 Obsequia, exiguo magnos veneramus honore :
 645 Sperantes illis exoratoribus, ut tu
 In nobis operum ponas perfecta tuorum
 Culmina : et exstructis habitator mentibus adsis.

POEMA XXVIII *.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN X.

Veteres S. Felicis basilicas novis ædificiis auget, novam eamque magnificam cum baptisterio construit; easque picturis et epigrammatibus ornat. Nova a Nolano episcopo Paulo consecratur, et in illu eodem die baptismatis et eucharistiæ sacramenta conferuntur.

In veteri nobis nova res adnascitur actu,
 Et solita insolito crescunt solemnia ritu ¹ :
 Materiamque simul mihi carminis, et simul almi
 Natalem geminans Felicis : in ædibus ejus
 5 Nata recens opera hæc, quæ molibus undique
 [celsis
 Cernitis emicuisse pari splendentia cultu.
 Istic porticibus ^a late circumdata longis
 Vestibula (a) impluvio ^b tectis reserantur aperto,
 Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.
 10 Illic adjunctæ ^a sociantur mœnibus aulae,
 Diffusoque sinu ^a simul et coeunte patentes
 Ænula consertis jungunt fastigia tignis,
 Et paribus variæ et speciosæ cultibus exstant
 Marmore, pictura, laquearibus, atque columnis.
 15 Inter quæ et modicis variatur gratia cellis :
 Quas in porticibus (qua ^b longius una coactum
 Porticus in spatium tractu protenditur ^b uno)
 Appositas lateri tria cominus ora recludunt,
 Trinaque cancellis currentibus ostia ^c pandunt :
 20 Martyribus mediam pictis pia nomina signant,
 Quos par in vario redimivit gloria sexu.
 At geminas quæ sunt dextra lævaque patentes,
 Binis historiis ornat pictura fidelis.
 Unam sanctorum complent sacra gesta virorum,
 25 Jobus vulneribus tentatus, lumine Tobit ^c.
 Ast aliam sexus minor obtinet, inclita Judith,
 Qua simul et regina potens depingitur Esther.
 Interior variis ornatibus area ridet,
 647-648 Læta super ^d tectis et aperta luce
 [serenis
 30 Frontibus, atque infra niveis ^d redimita co-
 [lumnis.
 Cujus in exposito præluces cantharus exstat, **D**
 Quem cancellato tegit ærea culmine tarris.
 Cetera dispositis stant vasa sub aere nudo
 Fonticulis, grato varie quibus ordine fixis
 35 Dissidet artis opus, concordat vena metalli,
 Unaque diverso fluit ore capacius unda.
 Basilicis hæc juncta tribus, patet area cunctis,
 Diversosque aditus ex uno pandit ad omnes,

^a Vide not. 315.

^b Id est, atrio. Vide not. 167 et 316.

^c Vide not. 317.

^d Id est ex marmore.

^e Vide not. 318.

^f Id est prope.

^g Gall., qui empèchaient la vue.

Atque itidem gremio diversos excipit uno
 40 A tribus egressos, medio spatiosa pavito :
 Quod tamen ordinibus structis per quinque ni-
 [tentum
 Agmina concharum ^e, series densata coacto
 Marmore, mira oculis aperit spatiantibus arte ^e.
 Sed circumjectis in porticibus spatium
 45 Copia larga subest, interpositisque columnas
 Cancellis fessos incumbere ; et inde fluentes
 Aspectare jocos ^f, pedibusque madentia siccis
 Cernere, nec calcare sola ; et certamine blando
 Mirari placido salientes murmure fontes.
 50 Non solum hiberno placitura in tempore præ-
 [sto est
 Commoditas, quia sic tecti juvat umbra per
 [æstum,
 ([b] Sicut aprica placent in frigore, siccaque in
 [imbre.)
 Parte alia patet exterior, quæ cingitur æque
 Area porticibus, cultu minor, æquore major.
 55 Ante sacras ædes longe spectabile pandit
 Vestibulum, duplici quæ exstructis tegmine cellis,
 Per contextarum coeuntia tigna domorum,
 Castelli speciem meditatur imagine muri,
 Conciliisque forum late spectabile pandit.
 60 Quale loco signum Felix venerandus in isto
 Ediderit nuper, celeri narrabo relatu.
 In medio campi, contra ^f venerabilis aulae
 Limina de ligno duo texta tigilla manebant,
 Importuna situ, simul et deformia visu ;
 65 Quæ decus omne operum perimebant, improba,
 [tædo ^g
 Objice prospectum cæcantia ^g : namque pa-
 [tentis
 Janua basilicæ, tuguri brevis interjectu ^h
 Obscurata, fores incassum clausa patebat.
 Hæc amoliri cupientibus obviam nobis,
 70 Verba dabant tectis qui metabantur in illis,
 Jurabantque prius vitam se posse pacisci,
 Quam cogi migrare locis. Temnenda quidem vox
 Ista videbatur : sed erat, fateor, mihi idipsum
 Invidiæ : tædebat enim vel vincere rixa.
 75 Interea quadam (c) priinam jam nocte quietem
 Cerpere sopitis cœptantibus : ecce relictis
 Prosilienis scintilla focus, conflavit in una
 Cellarum ipsarum latebra, de stramine fœni,
 Quo forte inciderat, subitum ignem : moxque
 [per ipsam
 80 Fusa casam, ut vires alimenta per arida cepit,
 Ingentem fragili rapuit de fomite flammam ;
 Et facili lapsu per putria ligna vetusti
 Culminis erumpens ; magnis incendia torsit
 Turbida verticibus ; calidamque per aera nubem

^h Scriptum anno 403, die 14 Januar.

(a) Ms. Germ. codex, *incloso tecti*. Editi quinque, in *clivo*. Vide not. 167 et 316.

(b) Hic versus additus ex ms. codice Germanensi.

(c) Ita correximus ex ms. Germ. Ante erat *prima*, mendose.

85 **Miscuit, et nigro subduxit sidera fumo.** A
 Ipsaque terribilem dabat insuper ira fragorem,
 Materix fragilis (a) crepitu graviore resultans.
649-650 Cunctaque vicinis circum metata
 [colonis ;
 Atque etiam vico ¹² submotos longius agros,
 90 Sic vapor afflabat, sic horrida lux feriebat ;
 Sic prope, sic longe sita culmina respergebat,
 Scintillis late volitantibus igneus imber ;
 Ut subito exciti nos planctibus undique moestis,
 Et circumfusis immani lumine tectis,
 95 Omnia circa nos lucere ut aperta videntes,
 Cuncta putaremus flammis correpta cremari,
 Ipsaque sanctorum simul igne palatia tanto
 Ferrere : et a tectis simul omnibus illa referri
 Fulgura, quæ sparsis etiam longinqua replebant B
 100 Ignibus, et multo terrebant (b) igne vapores.
 Ut quasi vicinas omnes sibi quisque timerent
 Ad sua tecta faces ardentem comminus æstum,
 Infectasque (c) trahens diris nidoribus auras.
 Nos trepidi, ut nostris domibus propiore pe-
 [riclo,
 105 Nil ope de nostra præsumimus, unde etenim
 [vis,
 Et manus infirmis foret, illam exstinguere
 [molem
 Sufficiens? cum (d) flamma suis ingentior iret
 Fomitibus, parvoque exorta repente tigillo,
 Culmina cuncta simul perfunderet igne minaci ?
 110 Currimus ergo, fide tantum et prece supplice
 [nixi, C
 Ad vicina mei Felicis limina : et inde
 Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
 Atque ab apostolici cineris virtute medelam
 Poscimus, impositis subjecti altaribus ora.
 115 Ipse domum remeans, modicum, sed grande
 [saluti ¹³,
 De crucis æternæ sumtum mihi fragmine lignum
 Promo, tenensque manu adversis procul ingero
 [flammis,
 Ut clypeum retinens pro pectore, quo tegerem
 [me,
 Arceremque hostem collato umbone relisum.
 120 Credite, nec donate mihi, sed reddite Christo
 Grates, et justas date laudes Omnipotenti :
 Nostra salus etenim cruce Christi et nomine D
 [constat,
 Inde fides nobis, et in hoc cruce nixa periclo
 Profuit, et nostram cognovit flamma salutem *.
 125 Nec mea vox, aut dextra illum, sed vis crucis
 [ignem
 Terruit, inque loco de quo surrexerat ipso,
 Ut circumseptam præscripto limite flammam

* Id est crucem quæ est nostra salus.

^b Id est sisti.

^c Vide not. 319.

(a) Manuscriptus idem codex Germ., *strepitu*.

(b) Ms. codex Germ., *rura pavore*.

(c) Ita ms. Germ. cum edd. Bad. et Schot. in marg.
 Ceteri codices, *infectas*.

Sidere ^b, et exstingui fremitu moriente coegit :
 Et cinere exortam cineri remeare procellam.
 130 Quanta crucis virtus ! ut se natura relinquat,
 Omnia ligna vorans ligno crucis uritur ignis.
 Multa manus, crebris tunc illa incendia vasis
 Aspergens, largis cupiebat vincere lymphis :
 Sed licet exhaustis pensarent fontibus imbres,
 135 Vi majore tamen, lassis spargentibus, omnem
 Vicerat ignis aquam : nos ligno exstinximus
 [ignem,
 Quamque aqua non poterat, vicit brevis astula ^c
 [flammam.
 Post ubi discessit metus, optatumque reduxit
 Lux operosa diem, processimus acta videre
 140 Noctis, et extinctæ quamvis, fumantia late
 Securis spectare oculis vestigia flammæ.
 Et credebamus nos plurima damna domorum
 Visuros, magni memores terroris et ignis :
 Sed cito conspectis decrevit opinio rebus :
 145 Et nihil exustum, nisi quod debebat aduri,
651-652 Cernimus, ex illisque unum flagras-
 [se ¹⁴ duobus
 Hospitiis, quæ nostra manus, nisi flamma tu-
 [lisset,
 Abstulerat : sed et hoc Felicis gratia nobis
 Munere consuluit, quod præveniendò laborem
 150 Utilibus ¹⁵ flammis, operum compendia nobis
 Præstitit ; inde parem incensæ, quam vicerat
 [illie
 Flamma domum, non ut pateretur stare, vel
 [ipsam
 Obstantem simili bipotentibus objice valvis :
 Verum ut et hæc illum puniret flamma colonum,
 155 Conservans illi, quod mox everteret ipse.
 Nam sua qui sanctis nuper gurgustia (e) te-
 [ctis
 Prætulerat, primum flamma mulctatus ¹⁶ in uno,
 Mox aliud propria ipse manu vastare tigillum
 Incipit, et celeri peragit sua damna furore,
 160 Dilectasque (f) domos, et inanes plangit amores.
 Qui simul aspiciens incensa, et diruta tecta,
 Dissimiles simili miratur in aggere labes,
 Ruderis et cineris (g) juncti bicolore ruina.
 Hunc nobis sine lite videns cessisse triumphum,
 165 Se tantum miser accusat, quem gratia nulla
 Manserit obsequii, et maneat confusio pœnæ.
 Nunc quia dimoto ¹⁷ patuerunt objice frontes,
 Eloquio simul atque animo spatiamur in ipsis
 Gaudentes spatiis, sanctasque feramur in aulas :
 170 Miremurque sacras veterum monumenta figuras :
 Et tribus in spatiis duo Testamenta legamus ;
 Hanc quoque (h) cernentes rationem lumine
 [recto

(d) Manuscriptus codex Germ., *flammam*.

(e) Sic emendavimus ex ms. codice Germanensi.
 Edd., *dictis*.

(f) Ms. Germ., *domus*.

(g) Idem ms. codex Germ., *juncta et bicolore ruina*.

(h) Ms. Germ., *credentes . . . certo*.

Quod nova in antiquis tectis, antiqua novis lex
Pingitur : est etenim pariter decus utile nobis
175 In veteri novitas, atque in novitate vetustas.
Ut ¹⁸ simul et nova vita sit, et prudentia cana.
Ut gravitate senes, et simplicitate pusilli,
Temperiem mentis gemina ex ætate trahamus,
Jungentes nostris diversum moribus ævum.
180 Est etiam interiore sinu majoris in aula
Insita cella ^a procul, quasi filia culminis ejus,
Stellato (a) speciosa tholo ^b, trinoque recessu
Dispositis sinuata locis; medio pietatis
Fonte nitet, mireque simul novat atque novatur.
185 Namque hodie bis eam geminata novatio comit,
Dum gemina antistes gerit illic munera Christi;
In geminos adytum venerabile dedicat usus,
Castifico socians pia sacramenta lavacro :
Sic pariter templum novat hostia, gratia fontem.
190 Fonsque novus renovans hominem, quod susci-
[pit, et dat
Munus; sive magis, quod desinit esse per usum,
Tradere divino mortalibus incipit usu.
Nam fons ipse semel (b) renovandi missus in
[usum,
Desinit esse novus : sed tali munere semper
195 Utendus, numquam veteres renovare facesset.
Hoc Domini donum, hanc speciem, qua mu-
[nere Christi
Idem homo fit novus, et vetus interit, ecce re-
[fectis
Cernite culminibus gemina Felicis in aula
653-654 Quæ fuerant vetera, et nova nunc C
[exstare videntur.
200 Nam steterant vasto deformibus agmine pilis :
Nunc meliore datis eadem vice sulca columnis,
Et spatii cepere, et luminis incrementa :
Depositoque situ reducem sumserunt juventam.
Namque et in his duplex spectandi gratia
[fulget
205 Qua renovata novis æquali lumine certant
Culmina culminibus, tectorum dissidet ætas,
Concordat species; veterum manus atque re-
[centum
Convenit; in facie simili decor unus utrumque
Ornat opus; coeunt olim fundata novellis.
210 Nec discrimen adest oculis, nitet una (c)
[venustas
Annosis ^e rudibusque locis; niger abditur hor-
[ror;
Et senibus tectis juvenem pictura nitorem

^a Vide not. 320.

^b Vide not. 327.

^c Id est novis. Vide ep. 23, n. 5, v. 23.

^d Vide not. 322.

^e Eccli. xxi, 2.

^f Vide not. 323.

(a) Sic emendatum ex ms. codice Germanensi; non enim *insita cella in sinu majoris aulae spatiosa* esse poterat, ut præferunt editi codices; sed *quasi filia culminis ejus, speciosa stellato tholo*. Quid autem sit *tholus* vide not. 321.

(b) Ita correximus ex eodem ms. codice Germ. Antè erat *renovandum missus in unum*, nullo sensu.

Reddidit, infuso variorum flore colorum.
Hinc operum tempus confunditur, et nitet extra
215 Parjetibus novitas, latet intus operta vetustas :
Fronte juventutis tegitur fucata senectus :
In pueram faciem (d) veterana reffloruit ætas.
Suntque simul vetera et nova; nec nova, nec
[vetera æque :
Non eadem simul, atque eadem, quæ forma futuri
220 Præsentisque boni est; namque et nunc utile
[nobis,
Deterso veteris vitæ squalore, novari
Mente pia, Christumque sequi, regnisque parari.
Tunc quoque cum dabitur ^d redeunte resur-
[gere vita,

Ille resurgentum potior numerabitur ordo,
B 225 Qui super illustri carnem perfusus amictu,
Servilem Domini (e) mutabit imagine formam :
Conformemque Deo conregnaturus honorem
Accipiet, Christo similis, sed munere Christi.
Hæc eadem species veterem deponere formam,
230 Et gestare novam monet, et retro acta abolere :
Inque futura Dei conversam intendere mentem,
Congrua præteritis obliviam ducere curis,
Cœlestumque animo regnorum inducere curam ;
Rebus et humanis, et amoribus istius ævi,
235 Mente prius quam morte mori; neque corporis
[ante
Nexibus absolvi, quam criminis. Ergo novemur
Sensibus, et luteos terrestris imaginis actus
Discutere a nostro properemus corpore longe
Vestibus excussis : puros, ut (f) sorde recussa
240 Corporis atque animæ, nitidi reddamus amictus.
Nec modo commissum peccati, sed medita-
[tum,
Sicut morbiferam de labe cadaveris auram,
Naribus obstructis tristem fugiamus odorem.
Ut faciem colubri, Salomon peccata timeri,
245 Horreri que monet ^e, dicens ¹⁹ armata leonis
Dentibus : et vere, quoniam velut ore ferino
Sæva vorant animam, quam vicerit ægra (g) vo-
[luptas
Corporis, (h) enectamque suæ draco duxerit
[escæ,
Qui vorat ^f Æthiopum populos, non sole per-
[ustos,
D 250 **655-656** Sed vitis nigros, et crimine nocti-
[colores.
Tales Æthiopus ²⁰ serpens edit, in quibus
[escam,

(c) Sic emendavimus ex ms. cod. Germanensi; id est *vetus ædificium quod picturis ornaverant eadem nitet* *bat venustate* qua nova. Quid enim significat, *nitet una vetustas?* quod præferant editi codices.

(d) Ita ms. Germ. Edd., *veterata*.

(e) Sic emendatum ex ms. codice Germ. Vide præcedentia et subsequentia. Antè erat *mutavit*.

(f) Ita correximus ex ms. codice Germ. Antè erat in ed. Rosv. *corde recusso*; in edd. 2, *recuso*; in tribus, *recussi*.

(g) Ms. Germ., *voluntas*.

(h) Ms. codex Germ. cum editis tribus, *evictamque*.

Quam capere est (a) donatus, habet : quia pec- A
[catorem,
Serpentisque cibum Deus uno nomine terram
Dixit : et inde vorans peccata, dracone voratur.
255 Tempus adest mutare vias, exurgere som-
[no a,
Et tandem vigilare Deo, dormire vicissim
Actibus his, quibus invigilat mens mortua Chri-
[sto.
Si nobis doctrina Dei de lumine verbi
Non aperit sensum, saltem capiamus ab ipsis
260 Ædibus exempla : et lapides et ligna magistri
Sint stolidis, ut quale manu confecimus istic
Tale fide faciamus opus : licet absit ab uno
Mentis opus manuumque labor, sed ab impare
[causa B
Par operis ¹¹ trahitur ratio ; ecce videte, pro-
[babo
265 Dissimiles simili specie concurrere formas.
Qua nova tecta sedent, multi meminere lo-
[corum :
Nam breve tempus id est, ex quo sunt omnia
[cœpta,
Quæ modo facta manent : annis sudata duobus
Tertius explicuit prece sanctorum, atque ope
[Christi.
270 Pars spatii brevis hortus erat, pars ruderis
[agger,
Quem collata manus, populo curante, removit :
Et viles olerum cum sentibus eruit herbas,
Ut nitido purgata patesceret area dorso,
Quæ modo marmoreis ornato jugere saxis
275 Late strata nitet, cultus oblita priores ¹².
Quam bene mutavit speciem ! post stercoreis
[usum,
Marmoris (b) ornatum, Parias post vilia con-
[chas
Brassica (c) fert ; et splendet aquis, quæ sorde
[nitebat.
Quoniam igitur nunc ista modo mihi fabrica
[formam
280 Præbebit, qua me colere, ædificare, novare
Sensibus, et Christo metandum condere pos-
[sim ?
Prompta quidem ratio est, quæ sit mea terra,
[quod in me D
Rudus, et unde meo spinæ nascuntur ¹³ in agro.
Terra cor est, culpæ pravi sunt rudera cordis :
285 Luxus iners, impurus amor, maculosa libido,
Rudera sunt animæ ; sic corporis anxia cura,
Livor edax, et avara fames, gravis ira, levis
[spes,

Prodigaque ambitio proprii, sitiens alieni,
Spinæ sunt (d) animo : quia semper inanibus
[augunt
290 Ancipites animas stimulis : quas jugiter urit
Defectus miseri metus, et miser ardor habendi.
Atque ita et inter opes inopes, quasi Tantalus
[ille
Inter aquas sitiunt, nec habent quod habere vi-
[deantur.
Nam partis uti metuunt, servata ¹⁴ relinquunt :
295 Dumque alimenta parant, vivendi tempora per-
[dunt.
Has igitur spinas, hæc rudera mentibus hir-
[tis
Egerere est opus, et (e) primam hanc evellere
[fibris
Cunctorum stirpem scelerum, (f) qua pullulat
[arbor
Infelix ; Domini radicitus illa securi
300 Icta ¹⁵ cadat ^b, nostris ut nunquam germinet
[arvis.
Hæc si præciso de nobis fomite radix
Aruerit, cadet omne nefas, vitium omne peribit,
Matricisque suæ casum mala cuncta sequentur,
657-658 Et moriente sua simul arbore poma
[peribunt.
305 Tunc bene purgato domus ædificabitur horto,
Et vivo fundata solo bene surget in altum
Fabrica divini moliminis. Ipse columnas
Eriget in nobis Christus, veteresque resolvet
C. Obstructæ pilas animæ ; spatiumque sibi Rex
310 Sensibus efficiet nostris, ut inambulet illis,
Tamquam in porticibus Salomonis quinque sole-
[bat
Ore pio medicos Sapiaentia ducere gressus :
Corpora tangendo (g) sanans, et corda docendo ^c.
Non igitur simus veteres inter nova tecta.
315 Ut qui corda habitat Christus, nova corda revi-
[sat.
Pejor enim scissura novo veterique coactis
Redditur, et nova vina novos bene dantur in
[utres ^d.
Vita prior pereat, pereat ne vita futura.
Sponte relinquamus mundum, non sponte caren-
[dum,
320 Sponte nisi fugimus : moriamur, ne moriamur :
Letalem vitam vitali morte tegamus.
Terrena intereat, subeat cœlestis imago,
Et Christo vertatur Adam, mutemur et istic,
Ut mutemur ibi : qui nunc permanserit in se
325 Idem, et (h) in æternum non immutabitur a se.

^a Rom. xiii, 11.

^b Matth. iii, 10.

^c Johan. v, 2 et 3.

^d Matth. ix, 16 et 17.

(a) Sic restitutum ex ms. Germanensi codice. Ceteri, *damnatus*. Vide not. 323.

(b) Ms. Germ., *ornatu*.

(c) Sic emendavimus ex editis codicibus tribus fa-

vente ms. codice Germ. Ed. Rosv., *Brassicla*. Alii, *Brassida*.

(d) Ms. Germ., *anima*.

(e) Ita ms. Germ. codex, Latinus, et tres editi. Alii, *primum*.

(f) Sic ms. Germ. Editi codices, *quia*, mendose.

(g) Ms. codex Germ., *curans*.

(h) Ita ms. codex Germanensis. Editi, *in æterno*.

POEMA XXIX :

DE NOLANA BASILICA S. FELICIS A SE AUCTA.

Parvus erat locus ante, sacris angustus agendis,
Supplicibusque negans pandere posse ma-
[nus :

Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet

Officiis medii martyris in gremio.

5 Cuncta Deo renovata placent, novat omnia sem-
[per

Christus, et in cumulum luminis amplificat.

Sic et dilecti solum Felicis honorans,
Et splendore simul protulit et spatio.

POEMA XXX*.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XI.
FRAGMENTA.

De sanctorum reliquiis per orbem diffusis.

Sidera si cælo, si possunt gramina terris
Defore, mella favis, aqua fontibus, uberibus
[lac;

Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,

In quibus et vitæ virtus, et gloria mortis

5 Ipse Deus; pro quo vitam voluere pacisci,
Et moriendo piam sancire fidem populorum.

Horum de numero procerum confessor in ista
Urbe datus Felix longe lateque per orbem
Nominis emicuit titulo : sed Nola sepulti

10 Facta domus, tamquam proprio sibi sidere
[plaudit.

Omnis enim, quacumque manet mandatus in
[ora

Martyr, stella loci simul et medicina colentum
[est.

Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Crea-
[tor

15 Sic sua disposuit terris monimenta piorum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina cælo.

Hos igitur nobis cupiens avertere
[morbos

Omnimedens Dominus, sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri

20 Edidit : utque suam divina potentia curam
Clarius exeret, potioribus intulit illos
Urbibus : et quosdam licet oppida parva reten-
[tent

Martyres, ad proceres Deus ipsos mœnibus am-
[plis

Intulit : et paucas functos divisit in oras ;

25 Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magi-
[stros.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per ur-
[bes.

30 Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Johan-
[nem,

Ut simul Europam atque Asiam curaret in illis,
Discuteretque graves per lumina tanta tenebras.

Parthia Matthæum complectitur, India Thomam :
Lebbæum Libyes, Phryges accipere Philippum :

55 Creta Titum sibi sumsit, et Antiochia et Ostia
[Lucam a :

Marcus, Alexandria, tibi datus, ut bove pulso,
[Lucam a :

Marcus, Alexandria, tibi datus, ut bove pulso,
[Lucam a :

Nam Constantinus b proprii dum conderet ur-
[bem

Nominis, et primus Romano in nomine regum
Christicolam gereret, divinum mente recepit

40 Consilium, ut quoniam Romæ mœnibus urbis
Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,
His quoque Romuleam sequeretur dotibus ur-
[bem ;

Ut sua apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus : tunc Andream devexit Achivis,

45 Timotheumque Asia. Geminis ita turribus ex-
[stat

Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ :
Verius hoc similis Romanis culmine muris
Quod Petrum, Paulumque pari Deum ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli

50 Discipulum, cum fratre Petri. Jam quanta per
[istam

Sanctorum per longa viam divortia terræ
Crevit utilitas ad nostræ munia vitæ,
Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati
Rheda capax oneris posita statione resedit :

55 Omnibus in spatiis quacumque aut mansio san-
[ctis

Corporibus, requiesve fuit vectantibus illos
Sacratos cineres, miris clamantia signis.

Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias, qua corpora sancta

60 Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide data copia fidis
Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora
[vellent

Ossibus e sanctis meritum decerpere fructum :
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris

65 Præsidia ad privata domum sibi quisque refer-
[ret.

Ex illo sacri cineres, quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis : quaque osse minuto
De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit ; ingentes illic pia gratia fontes,

70 Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.

* Vide not. 324.

b Vide not. 325.

c Iluc adscitum. Porro carmen 26, nunc 27. Script.

anno 403. Hi versus hodie exstant in eadem basilica.

** Alias 26 : quod autem 27 erat, nunc 28. Scriptum anno 404, die 14 Januar.

At Carthago potens Cypriano martyre gaudet,
Cujus et ore simul profusi, et sanguine fontes
Fecundaverunt Libyæ a sitientis arenas.

661-662 Nec minor occiduis effulsit gratia
[terris,

75 Ambrosius Latio, Vincentius exstat Hiberis :
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sumsit.
Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem.

80 Sic itaque et nostra hæc Christi miserantis amore
Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul : quia cæcis mixta ruinis
Orbis, et ipsa pari moriens in nocte jacebat.

Personæ exululant poenis qui numine falso

85 Dii fuerant ; et qui mentito nomine vivos
Ante Dei cultum sibi nil cœlestis videntes
Dediderant homines, hi nunc, ubi lumine Christi
Vera fides patuit, non possunt ferre sepultos.

Alpha itidem mihi Christus b et α : qui summa
[supremis

90 Finibus excelsi pariter complexus et imi,
Victor et inferna et pariter cœlestia cepit :
Effractisque abyssis cœlos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.
Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,

95 Vexillumque crucis super omnia sidera c fixit,
Corporeum statuit cœlesti in sede trophæum.

Nunc ad te, veneranda Dei crux d, verito loquelas,
Gratantesque tua concludam laude profatus.

100 Crux æterna salus hominum, crux terror ini-
[quis,

Et virtus justis, lumenque fidelibus : o crux
Quæ terris in carne Deum servire salutis
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti !
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.

105 Tu destruxisti credentibus eruta fana
Gentibus, humanæ concors tu tibia pacis,
Concilians hominem medii per fœdera Christi.
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera
[ferri.

Esto columna piis tu semper et anchora nobis :

110 Ut bene nostra domus maneat, bene classis aga-
[tur,
In cruce fixa fidem, vel de cruce nacta coro-
[nam.

a Id est Africa. Vide carm. 3, v. 2.
b Vide not. 326.
c Vide not. 327.
d Vide not. 328.
e Vide not. 329.
f Vide not. 239.

POEMA XXXI :

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XIII. FRAGMENTUM.

De Gothorum e exercitus cum suo rege interitu.
Pluribus hæc etenim causa est curata patronis,
Ut Romana salus, et publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres
[omnes,

Quos simul innumeros magnæ tenet ambitus Ur-
[bis,

5 Quosque per innumeras diffuso limite gentes
Intra Romuleos veneratur Ecclesia f fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit, sed summa petiti
10 Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

POEMA XXXII **.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XIV. FRAGMENTA.

S. Felici gratias refert maximas pro acceptis ejus in-
terventu Dei donis et beneficiis.

663-664 Nunc ad te, venerande parens, æterne
[patrone,

Susceptor meus, et Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas.
Multa mihi variis tribuisti munera donis.

5 Omnia, præsentis vitæ rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me memini debere : cui me
Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi flumineis facundia curreret undis,
Oraque mille forent centenis persona linguis,

10 Forte nec his opibus collato fonte reffectus
Omnia Felicis percurrere munera possem,
Quanta suo Dominus donavit Christus amico,
Et mihi confessor famulo transmisit alumno.

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam ,

15 Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.

Incolumi solio, et numquam rimante sepulcro,
Undique vallatum solido munimine corpus

20 Martyris et meriti nullis patuisse piaculis :
Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
Ossa, quia sanctis numquam desistit adesse
Spiritus : unde piis stat gratia viva sepulcris,
Quæ probat in Christo cunctos sine morte sepultos
25 Ad tempus placido sopiri corpora somno.

POEMA XXXIII ***.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XV. FRAGMENTA.

Narrat S. Felicis miracula, quibus ægri sanantur, et
corpora a demonibus obsessa liberantur.

Ver age carminibus : fluat articulata modestis

* Alias 27 : quod autem 27 erat, nunc 28. Scriptum
anno 406, die 14 Januarii.
** Alias 28 : quod autem 29 erat, nunc 30. Scriptum
anno 407, die 14 Januar.
*** Alias 29 : quod autem 30 erat, nunc 17. Scriptum
anno 408, die 14 Januar.

Vox numeris : ades, o dives mihi causa loquendi A
 Felix, et tacito mea corda illabere flatu.
 Spiritus ore meo curret tuus ; esto meis fons
 5 Eloquii : ego vero tuis ero fistula rivis,
 Quos mihi præbueris divini a flumine verbi.

Surge igitur, blandoque meum spiramine pectus
 Ingredere, o Felix pater, et domine atque pa-
 [trone ;
 Tu domus, et medicina mihi, et sapientia, Felix ;
 10 Tu nunc obtusam mihi longa per otia mentem
 Exacue, ignito vegetans mea lumine corda.

Sed mihi non isto fundendus in æquore sermo
 [est,
 Ut per sanctorum merita aut miracula curram,
 Et quæ per sanctos omnes ab origine rerum
 15 Præstat agitque Deus, versu pertexere coner,
 Quæ nec mens humana capit nec lingua profari.
665-666 Et quid in hoc mirum, si charta vo-
 [lumine toto
 Non capiat, quæ nec mundus capit omnia to-
 [tus ?
 Major enim mundo mundi sator ; ipse Deus rex
 20 Qui terram cœlumque implet, quem non capit
 [iste
 Mundus, eum capiunt sancti, non corporis am-
 [plo,
 Sed pietate humiles, et mundo corde capaces.

Nunc itaque ut divina mei bene gesta patroni
 25 Felicis referam, vel quæ mihi commoda vitæ
 Contulerit, vel quæ multis ope cœlitate præstans,
 Muneribus conferre piis non desinit omni
 Pene die, variis tribuens piâ munera signis :
 Christum laudari meritorum postulat ordo.
 30 Non hominem, sed eum potius laudare videbor,
 Quo Felix autore potens, venerabile nomen
 Obtinet, et medicas dat opes, quibus ægra revi-
 [sit
 Corpora, captivasque animas vi dæmonis atri
 Absolvit superante Deo : nec in hac ope tantum
 35 Munificus Felix operatur munera Christi,
 Et de vipereo fortissimus hoste triumphat.

POEMA XXXIV.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN. INCERTI FRAGMENTUM. D

S. Felicis virtus in tumultu : frequens ad eum populi
 concursus.

Et licet a veteri tumultis absconditus ævo,
 Qua mortalis erat, latuit telluris aperto,
 Viva tamen, vegetante Deo, membrisque su-
 [perstes
 Gratia divinum spirantia martyris ossa

a Id est, honorat. Vide carm. 27, v. 154.

b Id est obiret. Vide not. 330.

c Vide carm. 24, v. 37.

d Vide v. seq., carm. 15, v. 228, et not. 331.

e Vide not. 332.

f Vide v. 278.

5 Clarificat populis, merito vivente sepulti,
 Et magni solium breve confessoris adorat *
 Jugiter e variis congesta frequentia terris.

POEMA XXXV :

DE OBITU CELSI PUERI PANEGYRICUS.

*Pneumatium et Fidelem pueri Celsi parentes consolatur
 de obitu filii.*

Ante puer patribus claris, et nomine avito
 Celsus erat, sed nunc celsus agit merito :
 Quem Dominus tanto cumulavit munere Chri-
 [stus,

Ut rudis ille annis, et novus iret ^b aquis,
 5 Atque bis infantem spatio ævi et fonte lavacri
 Congeminata Deo gratia perveheret.
 Heu! quid agam? dubia pendens pietate laboro,
 Gratuler, an doleam? dignus utroque puer ;
 Cujus amor lacrymas, et amor mihi gaudia sua-
 [det,

10 Sed gaudere fides, flere jubet pietas.
 Tam modicum patribus, tam dulci e pignore fra-
 [ctum

Defleo in exiguo temporis ^c esse datum.
 Rursus ut æternæ bona volvo perennia vitæ,
 Quæ Deus in cœlo præparat innocuis,
 15 Lætor obisse ^d brevi functum mortalia ^e sæclo,
 Ut cito divinas perfrueretur opes.
 Ne terrena diu contagia mixtus iniquis

667-668 Duceret in fragili corporis ho-
 [spitio .

Sed nullo istius temeratus crimine mundi,
 20 Dignius æternum tenderet ad Dominum.
 Ergo Deo potius quam nobis debitus infans,
 Verum et pro nobis ille Deo placitus.
 Cœperat octavam producere parvulus annum,
 Prima citis agitans tempora curriculis.
 25 Jam puerile jugum tenera cervicè ferebat,
 Grammatici duris subditus imperiis.
 Quæque docebatur puer admirante magistro,
 Sorbebat docili nobilis ingenio.
 Gaudebant trepido præsagi corde parentes,
 30 Dum metuunt tanti muneris invidiam.
 Nec mora longa fuit, placitath Deus æthere Chri-
 [stus

Accessens merito sumsit honore animam,
 Et rapuit terris (a) subitum, quo dignior esset
 Associata piis vivere conciliis.

35 Causa fuit leti suffusus faucibus humor,
 Quo gravis inflavit lactea colla tumor,
 Inde repressus abit, sed lapsus ad intima fugit
 Corporis, et vitam visceribus pepulit.
 Terra suam partem tumulata carne recepit,
 40 Spiritus angelico vectus abit gremio.
 Deserti vacuum funus ^f duxere parentes
 Fletibus, in culpam ne pietas veniat.

* Alias 15 : quod autem 32 erat, nunc 3.

(a) E.J. Rosv., *subitam*. At juxta ms. codicem Regium et edd. quatuor restituimus cum Sacchino *subitum*, dictum pro *subito*, ut Paulinus carm. 35, v. 593, *long. m. dixit, et æternum*, v. 613, 630, et carm. 22, v. 241.

Impia nam pietas animam lugere beatam, A
 Gaudentemque Deo flere, nocens amor est.
 45 Nonne patet quantum tali pietate trahatur
 Peccatum? arguimur fraude tenere fidem,
 Aut reprobare Dei leges errore rebelli,
 Ni placeat nobis quod placuit Domino.
 Justius est istas hominum lugere tenebras,
 50 Quas facimus nobis degeneres animæ,
 Immemores primos celestis imaginis ortus,
 Quam revocat miserans ad sua regna Pa-
 [ter.
 Cujus amore meos suscepit Filius artus,
 Virgine conceptus, virgine natus homo,
 55 Cuncta gerens hominem, cunctos et corpore in
 [uno
 Cunctorum a Dominus suscipiens famulos. B
 Factus enim servi forma est, qui summus age-
 [bat,
 Forma Dei regnans cum rege Patre Deus.
 Suscepit formam servi, culpamque peremit,
 60 Qua poenæ et mortis quondam homo servus
 [erat.
 Et libertati famulum, sub imagine servi
 Nostra caro effectus restituit Dominus.
 Ut mihi per Christum celestis imago rediret,
 Qui cruce terrenum (a) despoliavit Adam.
 65 Carnem igitur mortemque meam meus ille Crea-
 [tor
 Pertulit, et carum morte redemit opus.
 Multa mihi dederat prius et promissa salutis,
 Et præcepta quibus per bona dirigerer.
 Sed quia nec, legis posito medicamine, primi
 70 Inveterata patris vulnera dilueram,
 Et neque præmissis divino ex ore prophetis
 Exspectare Dei munera credideram,
 Et genus humanum passim sine lege fidei b
 669-670 Desperata salus merserat in te-
 [nebras,
 75 Regnabatque simul peccatum in corpore nostro,
 Mors in peccato, dæmon i in interitu,
 Captivumque hominem tristis metus et miser er-
 [ror
 Altius in mortem præcipitare s dabant.
 Interea Pater ipse polo miseratus ab alto,
 80 Errantum lapsus pestiferos hominum,
 Serpentemque truci dominantem in morte ca-
 [dentum
 Non tulit, et Natum misit ad omne bonum.
 Paruit ille libens, Deus c omnia cum Patre con-
 [cors,
 Communem curans rem pietate pari.
 85 Advenit, et fit homo, et mixtum perfectus utro-
 [que

Ostendit d fragili carnis inesse Deum.
 Utitur officiis hominis, sed et intus operti
 Signa Dei medicis exserit imperiis.
 Voce hominis divina docet, mortalia vere
 90 Extra peccatum corporeus peragit.
 Quippe sui rem tantum operis sibi reddere cu-
 [rans,
 Naturam venit sumere, non vitium.
 Namque bonum natura hominem bonus ad bona
 [fecit,
 Mente sua lapsus se vitiavit homo.
 95 Quare opifex hominum mortali in corpore venit,
 Non et mortali crimine factus homo.
 Nam neque deleret culpas, nisi liber ab illis,
 Nec laxare reos posset et ipse reus,
 Nec peccatori mors cederet utpote vincum
 100 Peccati vinclis legitime retinens.
 Jure igitur cessit rumpenti tartara Christo,
 In quo, quod posset nectere, non habuit.
 Ipsaque iudicii injusti rea facta vicissim,
 Per scelus occiso jure subacta homini est.
 105 Palluit invidia serpens, inferna reducto
 Clastra homini, versa lege, reclusa videns,
 Inque vicem victa mortalem morte resolvi,
 Excussumque sua surgere corpus humo,
 Insuper et cælos redivivum scandere cernens,
 110 Dente truci frustra lividus infremuit.
 Et modo tabescit, cum, crebrescente piorum
 Agmine, per Christum perditor e ipse pe-
 [rit.
 C Ergo mei vitiosa animi sanavit, et ægra
 Corporis excepit, matre homo, patre Deus.
 115 Imbecilla quidem, sed naturalia carnis
 Gessit, et affectus corporis exhibuit.
 Sensibus humanis edit et bibit, et sua somno
 Lumina declinat, lassat f eundo viam.
 Tamquam homo, defuncto lacrymas impendit
 [amico
 120 Quem mox ipse Deus suscitavit e tumulo s.
 c Navigio vectatur homo, et Deus imperat au-
 [stris,
 Et virtute Dei permeat æquor homo b.
 Mente hominis trepidat vicinæ mortis ad ho-
 [ram,
 Mente Dei novit tempus adesse necis.
 125 In cruce fixus homo est, Deus e cruce terruit
 [orbem,
 Mortem homo, verum mors ipsa Deum pa-
 [titur i,
 In cruce pendet homo, Deus e cruce crimina do-
 [nat s,
 Et moriens vitam criminis interimit;
 Proque reis habitus h, pejorque latrone putatus,

a Id est per cuncta. Vide not. 333.

b Vide not. 334.

c Vide vers. 55 et not. 333.

d Id est in carne fragili. Vide carm. 15, v. 318.

e Id est serpens.

f Pro lassatur. Vide ep. 5, n. 18.

g Johan. xi, 35 et 44.

h Matth. xiv, 32 et 29; xxvi, 38.

i Matth. xxvii, 51.

j Id est condonat, simplex pro composito.

k Marc. xv, 28.

(a) Ita ex editione Schot. emendavimus cum Bar-
 thio. Sic ea voce alibi usus Paulinus, carm. 23, v.
 219: *Lumine despoliati*, et ep. 24, n. 2. Alias, *se*
spoliavit Adam.

- 150 Quem Judæa pio præposuit Domino ^a, A
 Credenti donat regnum cœleste latroni,
 Clausus adhuc terris jam paradisum aperit ^b.
 Nos igitur firmare animos, attollere mentem,
 Ignavosque decet trudere corde metus.
- 135 Pro quibus ecce animam posuit simul atque re-
 [sumsit
671-672 Filius ille Dei, quo sata cuncta
 [Deo.]
 De nostra victor Deus egit morte triumphum,
 Et nostrum secum corpus in astra tulit:
 Non sat habens, quod pro nobis mortalia cun-
 [cta
- 140 Hausit, ut auferret vulnera nostra suis.
 Sed ne me dubiæ suspenderet anxia mentis
 Cura, resurrexit corpore quo cecidit.
 Clara fides oculis patuit mortalibus, ipse
 Post obitum visus, qualis et ante obitum ^c.
- 145 Nam se discipulis dubitantibus obtulit ultro,
 Rimandumque oculis præbuit et manibus ^c.
 Nec ^d sine mente Dei dubitavit apostolus olim,
 Vivere post mortem nullus ut ambigeret.
 Firmavit dubitando fidem: dum comminus an-
 [ceps
- 150 Arguitur Thomas, omnis homo instruitur.
 Cernere quod Thomas coram et palpare jube-
 [tur ^e,
 Constante stabili credere disco fide:
 Mortem hominum Christi crucifixi morte sub-
 [actam,
 Spemque resurgendi corporibus positam; C
 155 Corporibus nostris, quia Christus victor in ista
 Carne resurrexit quam gero, qua morior.
 Meque docet, pro me dubitantibus ingerit artus,
 Et solidam carnem structa per ossa probat,
 Insuper et lateris, manuum quoque vulnera mon-
 [strat,
- 160 Et dubium digitos his jubet inserere.
 « Cerne, inquit, latus ecce meum, palmasque, pe-
 [desque;
 Ecce crucis clavos, cuspidis ecce viam.
 Ecce ipsam toto compagem corpore vivam
 Stare patet nervis, ossibus, ore, cute ^f. »
- 165 Ergo tenete fidem, quam cernitis, insuper et
 [quam
 Tangitis, et dubios pellite corde animos. D
 Et testes tantæ cunctis estote salutis,
 Cunctorumque hominum solvite corda metu.
 Omnibus intereat mortis timor, et simul omnes
 170 Ista resurgendi spes animet populos.
 Credentium tamen ista salus, qui corde fideli
 Suscipient, quæ vos lumine conspicietis.
- Nam postquam victa gessi de morte triumphum,
 « Mors superata (a) obiit, stat rediviva sa-
 [lus.
 175 Vitam ex morte dedi, mortem moriendo subegi.
 Et genus humanum sanguine restitui ^g. »
 Peccatum carnis superans in carne, peremi
 Materiam culpæ, justitiam peperit.
 Corpore mors cecidit, surrexit corpore vita,
 180 Qua prius occiderat, carne revixit homo.
 Et nunc ecce meo redivivum in corpore portans,
 Præfero victorem mortis et anguis Adam.
 Quæ, rogo, sufficient nobis solatia, vel quæ
 Sanabit fessos jam requies animos,
- 185 Si nec tanta potest ægris medicina mederi,
 Quæ vitas ^h obita morte redire docet?
 B Mœror, abi; discede, pavor; fuge, culpa: ruit
 [mors,
 Vita resurrexit, Christus in astra vocat.
 Morte mea functus, mihi mortuus, et mihi vi-
 [ctor,
- 190 « Ut mors peccati sit mihi vita Dei.
 Denique servatum jam de cruce duxit aperto
673-674 Limite latronem, qua paradisos
 [adest ⁱ, »
 Munere quo signum dedit et peccata piare,
 Et nemoris vetiti vincere septa fide.
- 195 Talibus exemplis, tanto sponse salutis
 Erectos lætis vertere mœsta decet ^j.
 Pellamus querulos ingrato corde dolores,
 Et redeant tersis lumina pura oculis.
 Credamus Christo, quod in ipso vidimus, iisdem
 200 Nos quibus occidimus surgere corporibus,
 Inde superfusa divini veste decoris,
 Sumere mutatos angelicam speciem.
 Quod si tanta animis nox caligantibus obstat,
 Et piger obtuso corpore sensus hebet,
- 205 Ut, quia corporeis oculis divina teguntur,
 Nullam dicatis scripta tenere fidem.
 Sed doceat Paulus quia non æterna videntur,
 Æterna humanis abdita sunt oculis.
 Insipiens, terrena vide, cœlestia crede,
 210 Obtutu mundum conspice, mente Deum.
 Hinc pretiosa fides; nam sicut gratia jam non
 Gratia, si meritis attribuatur, erit:
 Sic et nulla fides, nisi quæ quod non videt,
 [illud
 Credit, et æternam spe duce rem sequitur.
- 215 Mortales miseri, querulum genus, impia tan-
 [dem
 Pectora mollitis mentibus exuite.
 « Heu! quonam, precor, usque gravi mendacia
 [corde

^a Matth. xxvii, 21.^b Luc. xxiii, 43.^c Johan. xx, 20.^d Vide carm. 27, v. 417 et seqq.^e Johan. xx, 27.^f Johan. xx, 27; Luc. xxiv, 39.^g Osee. xiii, 14.^h Vide v. 174, et carm. 27, v. 568.ⁱ Luc. xiiii, 43.^j Vide vers. 407.(a) Sic reposuimus ex editione Schotti; aliud enim Paulinus ad illud Osee xiii, 14: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors.* Et bene quadrat, *Mors superata obiit, cum stat rediviva salus.* Ante erat *abiit*. At vide infra v. 186, *obita morte*, et v. 187, *mors ruit*.

Quæritis, et vani lubrica diligitis * ?)
 Commutate vias, disrumpite vincula mortis,
 220 Et date prædulci libera colla jugo.
 Sumite divinas pro libertate catenas,
 Crimine quæ solvunt, et pietate ligant.
 Qui sequeris tenebras, in aperto lucis oberras,
 Et quia nocte vides, lumine ^b cæcus agis.
 225 Ergo oculos mentis Christo reseremus et aures ;
 Ut mens, peccato clausa, Deo pateat.
 Nam quæ corporeis sua jam promissa revelat
 Visibus, et claris monstrat aperta Deus,
 Cuncta resurgendi faciem * meditantur in omni
 230 Corpore, et in terris germina, et astra
 [polo.
 Noctes atque dies, ortus obitusque vicissim
 Alternant : morior nocte, resurgo die.
 Dormio corporeæ sopitus imagine mortis,
 Excitor a somno sicut ab interitu.
 235 Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora ?
 [nempe
 Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
 Vere resurgentum cunctis nova rebus imago
 Post hiemis mortem vivificata redit.
 Quod semel est facturus homo, cui subdita
 [mundi
 240 Corpora, sub cælo cuncta frequenter agunt.
 Sed quærent quali reparetur mortuus omnis ^d
 Corpore, quoque modo fiat homo ex cinere.
 Si non sufficiunt sacris signata prophetis,
 Muta fidem clamant, credite conspicuis.
 245 Cernite nulla suis emergere semina campis,
 Ni prius intereant labe ^e soluta putri ^e.
 Nuda seris, vestita ^f legis ; jacis arida grana,
 Atque eadem fructu multiplicata metis.
 O perversa fides, et dissidentia nobis,
 250 Credere nos terris, et dubitare Deo !
 Et certa nil terra fide spondere nec ausa,
 Nec potuit ; quin et sæpe fefellit ager,
 Vix commissa sibi reddens sata ; nec tamen illi
 675-676 Credere deceptus spem segetis dubito ;
 255 Nec piget incertis certum sudare laborem
 Frugibus ^g, et nudo credere nuda solo.
 Quod si terra potest corruptum reddere semen
 (Quod tamen æterni lege facit Domini),
 Difficile Omnipotentis opus fore creditur, ut nos
 260 Ex nihilo factos, ex aliquo reparat ?
 Nullus eram, et faciente Deo sum natus ut es-
 [sem,
 Nunc jam de proprio semine rursus ero.
 Nam licet in tenuem redigantur et ossa favil-
 [lam,
 Corporis integri semina pulvis habet :
 265 Cumque etiam cineres vacuatis terra sepulcris,
 Cognato immixtos cespite sorbuerit,

* Psal. iv, 3.

^b Id est *die*.

^c Prudentii hymn. 10 Cathemerinon.

^d Id est *integer*. Vide v. 308.

^e Vide not. 335.

^f Vide not. 336.

Tunc quoque corporeis hominum vanescere visos
 Luminibus, solidos continet Omnipotens ;
 Inque die magno, quæ nunc absunta putamus
 270 Corpora, cernemus surgere tota Deo,
 Nulla cui natura perit : quia quidquid ubique
 [est,
 Omne Creatoris clauditur in gremio.
 Quos aqua fluminibus, pelagoque, et piscibus
 [haurit,
 Quos volucres, et quos diripuere feræ,
 275 Cunctos terra Deo debet : quia quos aqua mer-
 [sit,
 Littore vel fundo, strata recepit humus.
 Quæ licet una, tamen non uno sumta sepulcro,
 Sparsa locis laceri funeris ^g ossa tegit.
 Et quia consumtus simul et consumtor in uno
 B 280 Telluris gremio morte ferente cadunt ;
 Sive per egeriem, qua sese animalia purgant,
 Reddunt digestis membra vorata cibus :
 Humanum corpus transfunditur ex alieno
 Corpore, nec perdit vim proprii generis.
 285 Sed licet e membris in humum transmissa feri-
 [nis
 Membra hominum vivo semine salva ma-
 [nent ;
 Et moriente fera, cui forte cadaveris esca
 Humani fuerit, dividitur ratio.
 Namque animal rationis homo est, ideoque et in
 [ipse
 290 Rex aliis præstat corpore corporibus.
 C Inde licet possit mutis animalibus idem
 Præda dari, tamen his sorte coire negat.
 Sola resurgendi caro perceptura vigorem,
 Quæ rationalis vas animæ ^h fuerit,
 295 Ut reducem terris animam compage reflecta,
 Jam non lapsuro tegmine suscipiat.
 Et velut hic omni mens et caro jungitur actu,
 Sic et in æternam sint sociata diem,
 Ut carpant socio gestorum præmia fructu,
 300 Consortes meriti luce, vel igne, loci.
 Propterea, quamvis nos, et spirantia cuncta,
 Unam sortiti corpore materiem,
 Non tamen in vacuum revocamur mortè soluti,
 Exsortes animæ carnis ab occiduo :
 305 Sed clangente tuba, reddentibus undique terris
 Nostra ex arcanis corpora seminibus,
 Corpore, mente, anima, rursus in sua cœdera
 [nexus,
 Integri ⁱ Dominum sistimur ante Deum.
 Si dubitas cineres in corpora posse recogni,
 310 Et fieri reduces in sua vasa ^j animas ;
 † Ezechiel tibi testis erit, cui prodita dudum
 Tota resurgendi per Dominum facies.
 Illic aspicias toto ^k vivescere campo

^g Id est *cadaveris*. Vide vers. 41.

^h Id est *corpus*. Vide vers. 310.

ⁱ Vide vers. 241.

^j Id est *corpora*. Vide vers. 294.

^k Vide ep. 24, n. 18.

Peccato lugere juvat ^a, contractaque culpis A
 410 Vulnera profusis fletibus abluere.
 « Qualibus ille suum stratum omni nocte rigabat
 Multa gemens David, corde potens hu-
 [mili ^a. »
 « Si cinerem rex ille Deo dilectus edebat,
 Et sua miscebat pocula cum lacrymis ^b : »
 415 Quid facere, heu ! misero mihi competit ? unde
 [piabor ?
 Unde satisfaciam ? quam ope salvus ero ?
 Pumiceum cor eget lacryvis, cinis horret ad
 [escam,
 Deliciaeque juvant esuriente anima.
 Quis mihi suggeret ad lacrymarum ^c flumina ^d
 [fontem,
 420 Quo mea desferem facta meosque dies ^e ? B
 Nam mihi pro meritis actæ per crimina vitæ
 Ingentes plagas flumina flere opus est.
 Rumpe mei lapidem cordis, salvator Iesu,
 Ut mollita pio viscera fonte fluant ;
 425 Tu, precor, o fons Christe, meis innascere fi-
 [bris,
 Ut mihi viva tuæ vena resultet aquæ.
 Nam tu fons, quo vita fluit, quo gratia manat,
 Quo lux omnigenas funditur in populos.
 « Qui te, Christe, bibent, dulci torrente refecti,
 430 Non sitient ultra, sed tamen et sitient ^d. »
 Nam quos divini satiavit copia verbi,
681 - 682 Hos dulcedo magis pota sitire
 [facit.
 Te Domine ergo Deus panem, fontemque salutis C
 Semper et esuriant et sitiant animæ.
 435 Non jejuna fames, sed nec sitis arida vitam
 Consumet si te mens edat, atque bibat.
 Jugifluus semper biberis, turbamque, sitimque
 Potantum exhausto largior exsuperas.
 Totus enim dulcedo Deus, dilectio, Christe, es,
 440 Inde replere magis, quam satiare potes.
 Et desideris semper sitiendus avaris
 Influis, exciperis, nec saturatur amor,
 Atque ita perficitur pietas, sine fine ut ameris,
 Christe, tuis vitam qui sine fine dabis.
 445 Da mihi nunc lugere, Deus, fletuque salubri
 Præserere æternæ semina lætitiæ;
 Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in
 [ævo, D
 In quo quidquid adest per breve transit iter.
 Ite procul, læti, fletum consortia malo,
 450 Ut brevibus lacrymis gaudia longa metam.
 Si modo lugentem gravis hirtio tegmine saccus
 Caprigenum setis dum teget ^e, et stimulet,
 Tunc Patre placato meriti reddentur honores,
 Annulus, et cinget me stola lætitiæ ;
 455 Tunc mihi jure, Pater, vitulum mactabis ^f opi-
 [num,

^a Psal. vi, 7.^b Psal. ci, 10.^c Jerem. ix, 15.^d Johan. iv, 13.^e Vide carm. 23, v. 235, et not. 337.

Si modo jejunos justitiâ esuriam ^g.
 Malo famem panis, quam sancti ducere verbi ;
 Nolo domum vini, lucis aquam sitio ;
 Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
 460 Contractum pannis tristibus obsideat,
 Hic licet ante suas dives me transeat ædes,
 Sprenens vel micis me saturare suis.
 Nolo mihi Tyrio modo serica murice vestis
 Ardeat, arsuri corporis invidia ;
 465 Ne post purpureos me flamma perennis amictus
 Ambiat, et pretium vestis in igne luam.
 Hic potius miseri jaceamus in (a) aggere foedo
 Stercoris, et lambant ulcera nostra canes,
 Ut placida tristem post vitam morte solutos
 470 Mitis ad occursum angelus excipiat,
 Et patriarcharum sinibus deponatovantes,
 Unde gehenna procul sævit hiante chaos.
 Non commenta loquor vatium terreatia parvos,
 Latrantem in foribus per tria rostra canem,
 475 Terrentemque umbras tristi squalore Charon-
 [tem,
 Vipereis sævas crinibus Eumenidas,
 Æternam Tityon funesti vulturis escam,
 Arentemque siti Tantalum inter aquas,
 Volventem sine fine rotam, et revolvibile saxum,
 480 Cassaque sudantum dolia Danaïdum.
 Hæc inopes veri vanis cecinere poetæ.
 Qui Christum veri non tenuere caput.
 At nos vera Deus docuit, sator ipse suorum
 Ennarrans nobis omnia vera operum.
 485 Disce Evangelio loca pauperis, et loca ditis :
 « Pauper in Abraham ^h, dives in igne jacet.
 Justitia mutante vices, qui flevit istic,
 Gaudet ibi ; et, pleno paupere, dives eget.
 Iste bona requie fruitur, gemit ignibus ille,
 490 Dives opum pœnas, pauper opes recipit.
683 - 684 Mendicat dives modicum de paupere
 [rorem,
 Quem mendicantem spreverat in superis.
 Inde in eum ardentem nec parvi pauperis imo
 Stillavit digito gutta refrigerii,
 495 De magnis quoniam dapibus nec mica referto
 Esurientis in os pauperis exciderat ⁱ. »
 His monitis sanctam discamus vivere. ^k Christo
 Justitiam, et partem ponere pauperibus.
 Tu, cui sordet inops, qui viso horrescis egeno,
 500 Occursumque pii supplicis omen habes,
 Qui te miraris pretiosa veste nitentem,
 Nec sordere vides interiore habitu,
 Omnia mente geris, quæ in corpore pauperis
 [horres,
 Sordidior pannis, dives et ulceribus :
 505 Contemnis cæcum, leprosum tangere vitas,
 Dives avare, lepram diligit ipse tuam.
 Ille oculis hominum miser est, et debilis ; et tu

^g Luc. xvi.^h Vide carm. 26, v. 206.ⁱ (a) Sic reponendum mihi visum est ex edit. Schot. in marg. Alii codices, in agmine ; sed quid sit sedum agmen stercoris, non video.

- Turpis es ante Deum debilitate animæ. A **685-686** Sic et eos quicumque fide vivente
 Improbe, consortem naturæ spernis egentem, [quiescunt,
 510 Et facis exsortem partis avaritia. Adducet Christo cum remeante Pater.
 Quidquid, inique, tibi nullo supereffluit usu, 555 Hoc etenim in verbo Domini docet ille Magister
 Quod fosso abstrudis cespite, pars inopum Quo duce sidereas nitimur ire vias ;
 [est. Quod quibus in Christo fuerit modo vita pera-
 Cur aliena tenes, qua spe linquenda retentas, [cta,
 Nec retributa suis, nec potienda tibi ? lisdem cum Christo vita perennis erit.
 515 Tu, cui sordet inops, qui, nomine divitis excors, Cumque tuba signum Domini adventantis ab alta
 Triste levas crispa a fronte supercilium, 560 Sede Patris princeps angelus ediderit,
 Nec dignaris eos homines vel nomine fari Primi qui in Christo mortes obiere resurgent,
 Quos simili luxu non fluitare vides, Dignati occursum nubibus ire Deo ^k,
 Filius ille Dei qua venerit aspice forma, Cumque omnes in qua vixerunt carne revivent,
 520 « Qui cum esset dives, pauper in orbe « Non omnes verso corpore lumen erunt ^l.
 [fuit ^b. » 565 Namque resurgenus, sed non mutabimur om-
 « Et veniens non alta Deus, sed vilia mundi [nes : »
 Legit, ut infirmis fortia destrueret ^c. » Hoc discrimen erit gentibus ante Deum.
 Non jam divitiis dives, nec robore fortis, Incorrupta profanorum quoque corpora surgent
 Nec sapiens magno gaudeat ingenio. A tumulis, longo pabula supplicio.
 525 Nemo ope confidat ^d propria, aut de se sibi plau- Vita erit his, sine fine mori ; et mors, vivere
 [dat, [pœnis,
 Cum sata vel data sint omnia fonte Deo. 570 Et durante suas pascere carne cruces.
 Perfugium Christus personaque factus egentum, Ipse suos proprio peccator corpore gignet
 Divitibus pudor est, gloria pauperibus. Carnifices, et erit vermibus esca ^m suis.
 Hujus in ambrosios avidi curramus odores, At quos cœlesti pietas evexerit actu,
 530 Ut procul a nobis mortis odor fugiat. Participata gerent stemmata Rege Deo ;
 Quis mihi det pretiosum alabastro fundere nar- 575 Vestitique suum divino lumine corpus,
 [dum, Conformes Christo semper agent Domino.
 Et Domini sacros flendo lavare pedes ^e ? « Quod cum ita sit, capite ex istis solatia verbis ⁿ, »
 Vos precor, o mea cura, piis operam date curis, Et fidos veri spe recreate animos :
 Vosque date immenso jungere mente Deo. E Et pignus ^o commune superno in lumine Cœlum
 535 « Tempus adest ; prope jam Dominus : prope- 580 Credite vivorum lacte favisque frui.
 [rate parari Aut illum gremio exceptum fovet Abramio ^p,
 Regis ad occursum, dum brevis hora pa- Et blandus digiti rore Eleazar alit ^q ;
 [tet ^f. » Aut cum Bethlæis infantibus in paradiso,
 Utimini vestris opibus pietate benigna, Quos malus Herodes percudit invidia ^r,
 Radicemque mali vellite pectoribus. 585 Inter odoratum ludit nemus, atque coronas
 Corde inopum vestræ pretium concludite vitæ, Textit honorandis præmia martyribus.
 540 Et capita expensis ungitæ vestra piis. Talibus immixtus Regem comitabitur Agnum,
 Castaque lambentes Domini vestigia Christi, Virgineis infans additus agminibus.
 Detergete comis ^s ambo, lavate oculis. Celse, beatorum castæ puer incola terræ ;
 Si desiderium est Celsi sine fine fruendi, 590 Celse, dolor patribus, gloria Celse patrum ;
 Sic agite, ut vobis aula ^t eadem pateat. Celse, amor et desiderium, lumenque tuorum,
 545 Nam quem sancta fides, et nescia criminis ætas Celse, brevis nobis gratia, longa tibi.
 Et pia mens casto corpore continuit ; Sed tamen et nobis poterit tua gratia ^u longum
 Certa fides, illa superum regione potiri, Vivere, si nostri sis memor ad Dominum.
 Igneaquas sanctos protegit ara Dei. D 595 Namque in te parvi meritis ingentibus ævi
 « Nolumus ergo, boni fratres, de pignore ^v ve- Tempore vita brevis, sed pietate potens.
 [stro Talium enim cœli regnum Deus esse profatur,
 550 Vos ita tristari, tamquam homines vacuos : Qualis eras ævo mente fideque puer ;
 Nam si certa fides vobis, quia Christus Iesus Qualis et ille fuit noster, tuus ille beati
 Mortuus est, et nunc vivit in arce Dei ; 600 Nominis, accitus tempore quo datus est,

^a Id est *caperata*.

^b II Cor. viii, 9.

^c I Cor. i, 27.

^d Vide carm. 27, v. 468.

^e Luc. vii, 38.

^f Rom. xiii, 11.

^g Vide ep. 23, n. 35.

^h Id est *cœlum*. Vide carm. 13, v. 3.

ⁱ Id est *filio*. Vide carm. 18, v. 200.

^j Paulus Vide ep. 30, n. 5, et v. 353.

^k I Thess. iv, 13, 14, 15, 16.

^l I Cor. xv, 5.

^m Vide not. 358.

ⁿ I Thess. iv, 17.

^o Vide vers. 549.

^p Luc. xvi, 23 et 24.

^q Matth. ii, 16.

^r Vide vers. 613, et ep. 29, n. 8.

Exoptata diu soboles, nec præstita nobis,
 Gaudere indignis posteritate pia :
 Credimus æternis illum tibi, Celse, viretis ^a
 Lætitiæ et vitæ ludere participem,
 605 Quem Complutensi mandavimus urbe, propin-
 [quis
 Conjunctum tumuli fœdere martyribus ^a ;
 Ut de vicino sanctorum sanguine ^b ducat,
 Quo nostras illo purget in igne animas.
 Forte etenim nobis quoque peccatoribus olim,
 610 Sanguinis hæc nostri guttula lumen erit.
 Celse, juva fratrem socia pietate laborans,
 Ut vestra nobis sit locus in requie.
 Vivite participes, ^c æternum vivite, fratres,
 Et lætos dignum par habitate locos,
 615 ~~687-688~~ Innocisique pares meritis, peccata B
 [parentum,
 Infantes, castis vincite suffragiis ^d.

^a Vide not. 339.

^b Vide not. 340.

^c Vide vers. 593, 630, et carm. 25, vers. 235.

^d Vide carm. 21, vers. 293, et carm. 1 Append., vers. 74, et not. 341.

A Quot tibi, Celse, annis, totidem illi vita diebus
 Hausta; sed ille minor, qua prior est senior.
 Nam minor est, in quo vixit minus; attamen
 [idem
 620 Qua prior abscessit, nunc ibi te senior.
 Celse, tuo cum fratre tuis (quibus addimur)
 [adsta,
 Nam tua de patrio sanguine vena sumus.
 Cum patre Pneumatio, simul et cum matre Fi-
 [deli
 Dic et ^e Paulinum Therasiamque tuos.
 625 Ut precibus commune tuis miserante habeamus
 Præsidium Christo nos quoque, Celse, tui.
 Sed tamen et nobis superest operam dare, qua
 [te
 Possimus simili simplicitate sequi.
 Tum nostro socii (a) poterimus vivere Celso ^e,
 630 Dulcis et æternum ^f pignoris esse pares.

^e Vide not. 342.

^f Vide vers. 613.

(a) Ita restituimus antiquam et verissimam lectionem ex mss. codicibus Belg. et Reg. et edit. Schot. in marg. Omnes editi, *possimus*. Vide not. 342.

AD S. PAULINI POEMA ULTIMUM PRÆFATIO.

689 - 690 Præclarissimum hoc S. Paulini carmen in ethnico post XIII Natalem subsequitur in codice nostro. Multa ibi eruditio, et solitus poetæ eloquentissimi spiritus. Primum in Judæos, in gentiles deinde fertur, quorum numina, variam philosophiam, erroresque plurimos notat. Hoc opus innui certum arbitror in epist. 34 S. Augustini ad Paulinum ita scribentis: *Adversus paganos te scribere didici ex fratribus. Si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte, ut legamus; nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita et adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus.* Opinabatur forsitan Augustinus statutum fuisse Paulino universam ethnicorum confodere superstitionem, sed hujusmodi consilium poetæ sacro non obvenerat, cui tantum placuit paganorum explicare, non refutare dementiam. Fama aliud Augustino suavit, ut mirum non sit si a Paulino loquacissimas quæstiones explicatas opperiri se dicat. Certe si Paulinus egregium aliquod opus in paganos scribendum suscepisset, Gennadius ejus scripta recensens mentionem aliquam injecisset. Superest igitur ut ab eodem sancto exiguum hac de re opus elaboratum fuisse dicamus, cujusmodi est hocce poema. Quin et elucubratu libelli tempus conjecturam nostram tueri videtur. *Olybrio et Probino coss.*, inquit Prosper in Chron. (hoc est anno Domini 395) *Augustinus B. Ambrosii discipulus multa facundia, doctrinaque excellens Hippone Regio in Africa episcopus ordinatur.* Sux porro ordinationis tamquam nuper factæ certior Paulinum Augustinus facit in eadem supracitata epistola, dum ait: *Qua Ecclesiæ cura teneat, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius nec presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi coepiscopatus sarcinam imponeret,* etc. Hæc ergo Augustini epistola aut sub finem anni 395, aut sub initium subsequentis procul dubio scripta. Ut enim Chiffletius parte 2, cap. 8, Paulin. Illustr. ostendit, contigit ordinatio Augustini post medium Decembrem ejusdem anni 395. Itaque hoc anno adversus paganos Paulinus noster scriptis pugnabat. Nolum hic se receperat cadente an. Ch. 394, ibique maturato conversionis suæ consilio præstantissimam Christianæ vitæ methodum aggressus fuerat. Hoc vero idem consilium tangit hujus poematis initio his verbis:

Discussi, fateor, sectas, Antonius, omnes,
 Plurima quæssivi, per singula quæque cucurri,
 Sed nihil inveni melius, quam credere Christo.

Uberius hoc sequentia evincunt.

Hæc ego cuncta prins, clarum cum lumen adeptus,
 Meque diu incertum et tot tempestatibus actum
 Sancta saluari suscepti Ecclesia portu,
 Postque vagos fluctus tranquilla in sede locavit,
 Ut mihi jam liceat detersa nube malorum
 Tempore promisso lucem sperare serenam.

Et infra :

Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata.

En ut secessum Nolanum, novumque vitæ institutum nuper sibi electum nobis Paulinus insinuat. Itaque quum hos versus elucubravit eo tempore Paulinus quo totum animum Christo ejusque fidei devoverat, hoc est an. 394 aut 395, vides eosdem incidere in supra memoratum tempus quo Paulinus contra paganos scribere ab Augustino 691 - 692 etiam dicitur. Quis ille Antonius fuerit cui poema suum Paulinus inscribit, divinare nequeo. Ad primum operis conspectum pro Antonius legendum Ausonius suspicabar, quem utique arctissima familiaritate quondam complectebatur Paulinus, carminibusque non paucis etiamnum exstantibus est allocutus. Sed interruptum inter hosce duos egregios viros amoris commercium jampridem fuerat, et aliis sane verbis poeta noster usus fuisset, si ad Ausonium, suum olim præceptorem, ac pene parentem, scripisset. Antonium vero istum Christianorum albo fuisse inscriptum non ambigo, quum David illi in exemplum adducatur.

Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus.

Quum igitur incertum sit an Ausonius Christi religionem fuerit amplexus, atque non pauca ex illius carminibus Christianum poetam dedeant, propterea ipsum heic innui neutiquam puto.

POEMA ULTIMUM.

- 693-694** Discussi, fateor, sectas, Antonius,
[omnes,
Plurima quæsi, per singula quæque cucurri ;
Sed nihil inveni melius quam credere Christo.
Hæc ego disposui leni conscribere versu,
5 Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus,
Dicentes quæ sunt fugienda, sequenda, colenda,
Cum tamen in cunctis et res, et causa probetur.
10 Judaicum primo populum nec gratia movit
Mira Dei ; nam tum Pharaoni ereptus iniquo,
Et mare transgressus pedibus, lucente columna
Cum duce, qui mergi infestus vidit equestres,
Et cui desertis nihilum quoque defuit agris,
15 Manna cui e cælo, et fons de rupe cucurrit,
Post hæc ipse Deum præstantem tanta negavit,
Dumque aliud numen dementi pectore quærit,
Ignibus incensis quod misit perdidit aurum.
- A** Par quoque paganus lapides, quos sculpsit,
[adorat,
20 Et facit ipse sibi quod debeat ipse timere.
Tum simulacra colit, quæ sic ex ære figurat,
Ut, quando libitum est, mittat conflictæ monetæ,
Aut magis in species convertat sæpe pudendas.
Hinc miseræ mactat pecudes : mentesque de-
[orum,
25 **695-696** Quos putat irasci, calido in pulmone
[requirit
Atque hominis vitam pecoris de morte precatur.
Quid petit ignosci veniam, qui sanguine poscit?
Illud enim quale est ? quam stultum ? quamve
[notandum ?
Cum Deus omnipotens hominem formaverit
[olim,
30 Audet homo formare Deum. Ne crimina desint,
Hunc etiam vendit dominus, sibi comparat
[emptor.
Philosophos credam quicquam rationis habere,

Vers. 1. Antonius. Quem Paulinus hic adloquatur, quis me doceat ? Nominativum pro vocativo adhibitum ab antiquis, ostendit Vossius lib. iv, cap. 5, de Arte graminat.

Vers. 13. Qui mergi. Ni poetica licentia Paulinus est usus, carminis rationi aliquid deest. Fortasse pro mergi legendum mersos.

Vers. 15. Et fons. Hic quoque laborat aliquantum versus. Scriberem :

Manna cui e cælo, cui fons ...

Vers. 21. Ex ære figurat. Tertullian., in Apolog. cap. 13, idem ethnicis objiciebat : Domesticos deos, quos Lares dicitis, domestica potestate tractatis pignorando, demutando aliquando in cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus atque contusus est, dum diu colitum, ut quisque dominus sanctorum expertus est domestica necessitate. Publicos æque publico jure sædatis, quos in hastario vectigales habetis. Si Capitolium, si olitorium forum petatur, sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris divinitas addicta conducitur. Cacabulum Tertulliano memoratum, quod vas spurcitarum fuit, a Paulino modeste innuitur per hæc verba :

Aut magis in species convertat sæpe pudendas.

Vers. 24. Mentese deorum. In pecudum cæsarum extis deorum mentem stulte perquirebant gentiles. Ovid. lib. v Metam. :

Fibra quoque ægra notas veri, monitusque deorum
Prodiderat.

Hunc eorumdem errorem Seneca et ipse ethnicus improbat. Natur. Quæst. lib. ii : Nimis Deum otiosum, et pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponis, etc. Consule J. Cæs. Buleng. de Magia, etc.

Vers. 31. Etiam vendit. Ad hoc spectant rursus quæ ex Tertulliano nuper attulimus. Julius Firmicus de Err. prof. relig., cap. 16 : Vendebatur Deus, ut prædesset emtori, et emtor suppliciter adorabat quicquid paulo ante viderat subhastatum.

Vers. 32. Philosophos credam. Eleganter in banc rem scripsit S. Eucherius in Parænet. ad Valerian. Inter alia hæc habet : Brevis tibi liquebit, quanto hæc nostra, id est pietatis veritatisque, præcepta illis philosophorum præceptis præferri debeant. In illis namque eorum præceptis vel adumbata virtus, vel falsa sapientia, in his vero consummata justitia, solida veritas continetur. Unde licet dicere philosophiæ alios nomen usurpasse, nos vitam. Etenim qualia possunt ab his dari præcepta vivendi ? Causam nesciunt, etc.

Qui ratione carent, quibus est sapientia vana? A
Sunt Cynici canibus similes, quod nomine pro-
[dunt.

35 Sunt et sectantes incerti dogma Platonis,
Quos quæsitā diu animæ substantia turbat,
Tractantes semper, nec definire valentes;
Unde Platonis amant de anima describere li-
[brum,

Qui præter titulum nil certi continet intus.

40 Sunt etiam Physici naturæ nomine dicti,
Quos antiqua juvat, rudis, atque incondita vita.
Namque unus, baculum quondam et vas fictile
[portans,

Vers. 34. *Sunt Cynici.* Vulgo κυνικοί dicebantur hi
philosophi, hoc est canini, ἀπὸ τοῦ κυνός, a cane.
Diogenes Laert. in Antisthenis Vita hæc ait: ἐκ τῆς
πρώτης τοῦ κυνισμοῦ, Cynicam primus sectam instituit,
et in ea princeps fuit. Hinc de illo Ausonius canit:

Inventor primus Cynices ego. Quæ ratio isthæc?

Alicides multo dicitur esse prior.

Alicida quondam fueram doctore secundus,

Nunc ego sum Cynices primus, et ille Deus.

Idem vero Laertius in Proem. Cynicos ab ignominia
sic appellatos asserit: καὶ ἀπὸ σκαυμάτων, ὡς οἱ κυν-
ικοί. Snetonius in Vespas.: *Demetrium Cynicum in iti-
nere obrium sibi post damnationem, ac neque assurgere,
neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam nescio
quid, satis habuit canem appellare.* Eleganter quoque
Augustinus de Civ. Dei l. xiv, cap. 20: *Hoc illi cani-
ni philosophi, hoc est cynici, non viderunt, proferentes
contra humanam verecundiam, quid aliud quam canin-
am, hoc est immundam sententiam.*

Vers. 35. *Sectantes incerti.* Plato Socrati adhæsit,
atque idcirco inter Socraticos refertur a Laertio in
Prolegom. Quia vero τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημαίαν συστησά-
μενος, veterem Academiā instituit, sectæ novæ funda-
menta jecit. Hinc Platonicorum secta. Proprie ta-
men ii vocabantur Academici. Laertius in Platonis
Vita: Ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημαίᾳ, ἐν ἧ τὸν πλείστον χρόνον
διετέλει φιλοσοφῶν, ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσήγορη-
θη ἢ παρ' αὐτοῦ ἀρσιος. Sepultus est in Academia,
ubi plurimum temporis philosophatus fuerat, unde et
quæ ab eo fluxit secta Academica est appellata. August.
de Civ. Dei, cap. 12 lib. viii: *Cum Speusippus sororis
Platonis filius, et Xenocrates in scholam ejus, quæ
Academia vocabatur, eidem successissent, ob hoc et
ipsi, et eorum successores Academici appellabantur.
Recentiores tamen philosophi nobilissimi, quibus Plato
sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut
Academicos, sed Platonicos.*

Vers. 35. *Incerti dogma.* Prudentius in Apotheosi:

Consule barbati deliramenta Platonis,

Consule et hircosos cynicos, quos somniat, et quos

Textit Aristoteles torta vertigine nervos.

Vers. 36. *Diu animæ.* Versus aliquantum laborat.
Scriberem:

Quos animæ quæsitā diu substantia turbat.

Vers. 39. *Qui præter titulum.* Egregius utique, ce-
leberrimusque Platonis est liber, ubi de animæ im-
mortalitate questionem habet. Sed si cum Christiano-
rum assertis, certissimisque nostræ fidei documentis
componatur, nil certi continet intus. Homini ethnico,
et longe a vera religione posito magnum fuit sapien-
tiæ portentum, non irridendam omnino de ejusdem
animæ perennitate proferre sententiam, in quæ ta-
men quot errores erraverit non est meum hic inve-
stigare, sed monere tantummodo ibi in incertum
pleraque ferri. Theodoretus scriptor eruditissimus,
serm. 5 contra Græcos, hanc Platonis sententiam
acutissime examinat, ac nutantem sæpissime depre-
hendit. Addit porro: καὶ ὁ μὲν σοφώτατος Πλάτων περὶ
τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πᾶμπόλλους λόγους διεξελθὼν
ὡδ' Ἀριστοτέλη τὸν ποιετητὴν ἐπίειπε τόνδε στέρχει τὸν

Utile quod solum solumque putarat habendum,
Illud ut auxilii atque hoc esset causa bibendi,

45 Cum stare agricolam, manibusque haurire sm-
[pinis

Potandas vidisset aquas, vas fictile fregit,
Quo procul abjecto removenda superflua dixit.

697-698 Rusticus hunc docuit quod spernere
[posset et istud.

Hi neque vina bibunt, nec victu panis aluntur,

50 Nec lecto recubant, nec frigora vestibibus arcent,
Ingratiquè Deo, quod præstitit ille, recusant.

Quid dicam diversa sacra? Et dis, atque dea-
[bus

ὄρον. Ita vertit Acciaiolus: *Ac Plato quidem sapien-
tissimus, qui complures sermones de immortalitate ani-
mæ disseruit, ne Aristoteli quidem auditori suo per-
suasit eam positionem.*

Vers. 40. *Sunt etiam Physici.* φύσις Græce Latine
dicitur natura. Hinc Physici, seu naturales philoso-
phi. Laertius in Proem.: καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς περὶ φύ-
σιν πραγματείας φυσικοί προσήγορηθήσαν. Et alii, quod de
natura rerum scripsere, physici sunt appellati.

Vers. 42. *Namque unus baculum.* Laertius in Vita
Diogenis: Θεασάμενος ποτε παιδίον ταῖς χερσὶ πίνον.
ἔξήρριψε τῆς πήρας τὴν κοτύλην. Intuitus Diogenes
aliquando puerum canem bibentem manu, cotylum pera
productum abiecit. Hoc Diogeni universa scriptorum
cohors adjudicat, ac Seneca potissimum ep. 90, et
S. Hieronym. advers. Jovinian. lib. ii, qui Paulino
concordes, non puerum, ut Laertius habet, sed rusticum
Diogeni magistrum fuisse consentiunt. Quomodo
vero Antisthenis Cynicorum antesignium auditor iste
foerit, ac cynicam philosophiam sectatus Cynici su-
pra omnes cognomentum meruerit, utique miror
cur Paulinus Cynicos a Physicis aperte distinguens
cuidam postea e Physicis hoc Diogenis factum ad-
scribat. Neque reponatur veteres tripartitam coluisse
philosophiam, ac propterea physicam, quæ pars e tri-
bus erat, Cynicis etiam competere; siquidem Cynici
hanc philosophiæ partem aversabantur, ac uni ethi-
cæ operam dabant. Sunt Laertii verba in Menedemo:
Ἀρίσκει οὖν αὐτοῖς (κυνικοί) τὸν λογικόν, καὶ
τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν. μόνῃ δὲ προσέχειν τῷ
ἠθικῷ. Placet ergo illis (Cynicis) logicam, ac naturalem
philosophiam tollere, ac uni ethicæ animam intendere.
Quæ vero Paulinus addit, omnino Cynicis, non Phy-
sicis conveniunt.

Vers. 49. *Hi neque vina bibunt.* Expresse de Cynicis
id Laertius tradidit in Menedemi Cynici Vita: Ἐνοιὶ τε
γούν καὶ βοτάνοις. καὶ παντάσασιν ὕδασι χρῶνται. Ple-
rique etiam herbis, et aqua frigida utuntur. Et de
Diogene in ejus Vita sic ait: Ἐν οἴκῳ τε, ἰδίδιασιν δια-
κονεῖσθαι λιτῇ τροφῇ χρημύτους, καὶ ὕδωρ πίνονται.
Domi etiam ministrare docebat cibo levi, ac vili con-
tentos, et aqua.

Vers. 50. *Nec lecto recubant.* Celebre Diogenis Cy-
nici dolium etiamnum habetur, in quo philosophus
ille noctu didique recubabat. Hunc alii Cynici imitati.
Chresolius in Mystagog. lib. iv, cap. 20, sect. 3, de
his ait: *Inanissimæ gloriæ causa Cynici dormiebant
in herbaceis toris, aut nuda humo, ut ea vitæ duritate,
et fucata patientia omnium in se oculos converterent.*
Pallio itaque substrato incubare etiam isti solebant,
quod innuit Martial. lib. iv, epigr. 52, de Cynico agens:

Quem nudi tegit uxor abolla grabati.

Abolla autem pallium erat.

Vers. 50. *Nec frigora.* In vestibibus caruere Cynici,
quæ frigori arcendo inserviunt; tunica enim destituti
solo utebantur pallio. S. Cyprianus in his exerti, ac
seminudi pectoris inverecundam jactantiam arguit.
Vide August. lib. xiv de Civ. Dei, cap. 20.

Vers. 51. *Ingratiquè Deo.* Recte Seneca lib. de

Condita templa loquar? Quæ sint Capitolia A 60

[primum

His deus, uxorque dei, ipsamque sororem

55 Esse volunt, quam Vergilius notat auctor eorum

Dicendo: Etsoror, et conjux. Plus de Jove fertur,

Et natam stuprasse suam, fratricque dedisse;

Utque alias caperet, propriam variasse figuram;

Nunc serpens, nunc taurus erat, nunc cignus,

[et arbos.

Brev. vitæ, cap. 14, Cynicos ait *naturam hominis excedere*. Tot corporis ab his philosophis quæsitæ incommoda superbæ potius quam veræ sapientiæ miracula fuere. Diogenes fastum Platonis se aliquando calcare prolebat; cui Plato: *At fastu alio*. Tattianus Assyrius in elegantissima oratione advers. Græc. super his consulatur.

Vers. 53. *Quæ sint Capitolia*. Mutila hic, et absque interpunctione (qua totus codex ms. caret) non facile enucleanda oratio occurrit. Adderem tamen bium est, ac ita distinguerem:

Quæ sint Capitolia? Primum
His deus est, uxorque dei est, ipsamque sororem
Esse volunt.

Vers. 54. *Ipsamque sororem*. Vergilius hic a Paulino memoratus Æneid. lib. 1 sic Junonein de se loquentem inducit:

Ast ego quæ divum incedo regina, Jovisque
Et soror et conjux.

Greg. Nazianz. orat. 1 in Julian.: *Ἡρα τοῦ μεγάλου Διὸς ἀδελφή, καὶ ὁμόζυγος*. *Juno magni Jovis soror et conjux*. Hanc ethnicis impudentiam exprobrat August. lib. iv, cap. 10, de Civ. Dei. Minutius quoque: *Deos colitis incestos cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos*.

Vers. 55. *Vergilius*. Ita codex. Politian. Miscell. ep. 2, cap. 77, et lib. v, ep. 3, apertis testimoniis evincit, *Vergilium*, non *Virgilium* esse scribendum. Ita marmora plura, ita vetustissimi libri ferunt. Cæl. Rhodig. lib. vii Antiq. lect., cap. 4, Manut. in Orthogr. aliis exemplis prolatis contrariam tuentur sententiam. Horum rationes apud Dausquium in Orthogr. recollenktæ, apud quem *Virgilius* rectius sonat.

Vers. 57. *Natam stuprasse*. Non hic aliam intelligi quam Proserpinam Jovis e Cerere filiam, fatebuntur omnes, quum ista Plutonis deinde fuerit mancipata conjugio. Verum quis illam a Jove stupratam affirmavit? Eusebius Cæsar., lib. II de Præp. Evang., hæc habet: *Κυβὴ μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη. μίγνεται δ' αὐτῆς ὁ γυνήσας οὐσίαι Ζεὺς τῆ φεραπάρτη τῆ ἰδία θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα Διὸς, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύθους, καὶ μίγνεται δράκων γενόμενος*. Hoc est: *Ceres peperit, educatur filia; huic Proserpinæ filia a se genitæ rursus Jupiter post matrem Cererem immiscetur, prioris oblitus sceleris, ac draconis forma suscepta illum comprimit*. Hæc autem iisdem pene verbis Eusebius e Clemente Alexandr. in Monit. ad Gent. hausit, cui Arnobium advers. Gent. lib. v fuse rem hanc tractantem addere potes. Hinc lucem accipiet Ovidii locus vi Metamor. Inquit is Jovis adulteria recensens:

Aureus ut Danao, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, variisque Deoïda serpens.

Deoïis hic Proserpina est, Cereris ex Jove filia; Græcæ enim Διὸς ἀπὸ τοῦ δήω, hoc est *invenio*, dicitur Ceres, et inde patronymicum nomen Deoïdis Proserpinæ communicatur. Orpheus (seu quis alius sit auctor) ex hoc nefando concubitu Liberum genitum ait, cui ad stipulatur Diodor. Sic. lib. III Bibl. Hist.

Vers. 59. *Nunc serpens*. *Serpentis* figuram induit Jupiter, quum Proserpinæ, ut nuper vidimus, se miscuit; *Tauri*, quum Europam asportavit; *Cycni*, quum Ledam fecellit; ac denique *arboris* (nisi forte *arborum* pro *arbo* hic legendum sit) quum in aliam

Seque immutando, qualis fuit, indicat ipse;

Plus aliena sibi quam propria forma placebat.

Turpius his aquilam finxit, puerique nefandos

Venit in amplexus. Quid dicit turba colentum?

Aut neget esse Jovem, aut fateatur dedecus
[istud.

65 699-700 Nomen habet certe, quod nec ratione probetur.

Sacra Jovi faciunt, et Jupiter Optime dicunt,

quandam fominam nefandus adulter procubuit. Hæc et alia Ovidius exprimit lib. vi Metam.:

Fecit clorinis Ledam recubare sub alis;
Addidit ut Satyri celatus imagine pulcra
Jupiter implevit gemino Nyctæida fætu;
Amphitryon fuerit, cum te, Thyraibia, cepit;
Aureus ut Danaen; Asopida luserit ignis;
Mnemosynen pastor; variisque Deoïda serpens.

Venuste etiam Græcus quidam duobus hisce carminibus lusit:

Ζεὺς κύκνης, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δι' ἔρωτα
Λήδης, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fit Jupiter cycnus, taurus, satyrus, aurum propter amorem Leda, Europæ, Antiope, Danaes. Hanc Jovis procaciam ridet Nazianzen. in orat. 1 advers. Julian.: *Τὰ πάντα γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ὁ Ζεὺς, etc. Quidvis efficitur Jupiter ob impuritatem ac libidinem*. Plura pete ex Arnobio, Lactantio, Clemente, aliisque vetustissimis Patribus.

Vers. 62. *Turpius his aquilam*. Per aquilam Ganymedem rapuit Jupiter. De hoc Vergil. lib. III Æneid.:

Quem præpes ab Ida

Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uucis.

Quidam tamen ipsum Jovem in aquilam conversum hujus raptus auctorem faciunt. Est Græcum carmen:

Ἄιστὸς ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐκ' ἀντίθεον Γανυμῆδην.

Jupiter aquila factus volavit ad pulcrum Ganymedem. Ovidius quoque lib. v Metam.:

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit, et inventum est aliquid quod Jupiter esse
Quam quod erat mallet. Nullo tamen alite verti
Dignatur, nisi quæ portat sua fulmina terræ.

Est hæc Paulini nostri mens isto in loco.

Vers. 64. *Aut neget esse Jovem*. S. Justinus martyr in Apolog. prima, quæ hactenus habita secunda, sic loquitur: *Ἀπειθὴ δὲ σωφρονοῦσας ψυχῆς ἐνοια ταυτῆ περι θεῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα καὶ γεννιότα πάντων κατ' αὐτοῦς Δία, πατροφόντην, καὶ πατρός τοιοῦτον γρονέιναι, ἔρωτι τε κακίῳν καὶ ἀσχηρῶν ἡδονῶν ἡτῶν γενόμενον, ἐπὶ Γανυμῆδην, καὶ τὰς πολλὰς μοιχευθίσας γυναίχας ἔλθειν. Absit enim a casta mente hæc de diis cogitatio, videlicet ipsum eorum ducem, et patrem omnium secundum eos Jovem, parricidam, et patre tali genitum, et præ amoris impotentia a pravis, sædisque voluptatibus victum, ad Ganymedem, compluresque alias adulteris imminutas feminas venisse. Lactantius Ganymedis raptu memorato subdit: *Hæc qui fecit, viderimus an maximus, certe optimus non est*. Plura in hanc rem Aug. lib. vii, cap. 9, de Civ. Dei, et Arnob. lib. III advers. Gent.*

Vers. 65. *Nomen habet certe*. Quum tot sint Jovis flagitia, utpote qui stupris familias exagitet, et sæpe Jovem ethnici sine causa inimicum habeant, nomen Jovis huic deo nequaquam competere ait, sive, ut opinatur Lactantius Div. Inst. lib. 1, cap. 11: *Jovem Junonemque a juvando esse dictos Cicero interpretatur, et Jupiter quasi juvans pater dicitur: quod nomen in Deum minime congruit, quia juvare hominis est opis aliquid conferentis in eum qui sit alienus et exigui beneficii*. Tum demonstrare pergit quam parum summo Deo conveniat vocabulum istud.

Vers. 66. *Et Jupiter Optime*. Plinius in Paneg.,

Huncoque rogant, et Jane Pater primo ordine A
[ponunt.

Rex fuit hic Janus, proprio qui nomine fecit
Janiculum, prudens homo; qui cum multa fu-
[tura

70 Posset respicere, hunc duplici pinxere figura,
Et Janum geminum veteres dixere Latini.

*Parents, ait, hominum deorumque Optimi prius, deinde
Maximi nomine colitur. Erat cognomen hoc præci-
puum Jovis, illudque apud veteres scriptores sæpis-
sime occurrit. Nostram ad rem facit Lactant. lib. 1
Inst. Div., cap. 10, ubi inquit: Quid horum omnium
pater Jupiter, qui in solemnibus precatione Optimus et
Maximus nominatur? Et infra: Hæc qui fecit, videri-
mus an maximus, certe optimus non est. Arnobius
quoque lib. 1 adversus Gent.: Cum a vobis et Jupiter
Optimus, et Maximus habeatur.*

Vers. 67. *Jane pater.* Veteres, ut docet Brissonius
de Formul. lib. 1, a Jano precationes auspicantur.
Martial. lib. x, epigr. 23, de hoc numine agens:

Anorum, nilidique sator pulcherrime mundi
Publica quem primum vota precesque canunt.

*Aur. Victor. in Brev. Hist. Rom.: In sacris omnibus
primum locum Jano detulerunt usque eo ut etiam cum
aliis diis sacrificium fit, dato thure in altaria, Janus
prior nominetur, cognomento quoque addito Pater.
Paulus Festi abbreviator in verbo Σηλος: Unde Janus
destrata aspiratione nominatur, ideo quod fuerit
omnium primus, cui primo supplicabatur. Arnob.,
lib. III, de ipso agens: Atque ita per vos Dei nomen
credidit, quem in cunctis antepositis precibus. Hinc
Ovid. lib. x Fast.:*

Cur quamvis aliorum numina placem,
Jane, tibi primum thura merumque fero?

Consulantur Macrobi. lib. 1 Saturn., cap. 9; Horat.
ep. 16, lib. 1; Servius in vii Æneid., etc.

Vers. 69. *Janiculum.* Cyprian. lib. de Idol. vanit.
de Saturno agens: Hunc fugatum, ait, hospitio Janus
exceptit, de cuius nomine Janiculum dictum est. Solin.
Polyhist. cap. 2, Arnob. lib. 1, et August. lib. vii de
Civ. Dei, cap. 4, idem asserunt. Sed et Vergil. lib. vii:

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

*Minutius: Itaque latebram suam, quod tuto latuisset,
vocari maluit Latium, et urbem Saturniam de suo no-
mine, et Janiculum Janus ad memoriam uterque po-
steritati reliquerunt. Miror Dionysium Halicarnass.,
tam accuratum alioqui Romanarum antiquitatum
scriptorem, scriptis prodidisse a Romulo Æneæ fi-
lio, Ascaniique et Remi fratre, conditam, Ἀνεϊαν πό-
λιν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὴν ὑστέρων κληθεῖσαν Ἰανικῶν, hoc
est: Urbem Æneam a patre denominatam, quæ postea
Janiculum appellata fuit.*

Vers. 69. *Qui cum multa futura.* Est et hæc aliorum
opinio asserentium ideo bifrontem Janum fingi, quia
præterita respexerit, ac futura præviderit. Ovidius
tamen lib. 1 Fast., Macrobi. lib. 1 Saturn., August.
lib. vii de Civ. Dei, cap. 8, alique, diversas excogita-
runt rationes, quas recolvere volenti ad manum erunt
eorum volumina. Macrobius vero, lib. nuper laudato,
et potissimum cap. 7, Paulino adstipulatur.

Vers. 71. *Janum geminum.* Numa omnium primus
Janum Geminum dedicavit. Velleius, lib. II, ita illum
vocat: *Certæ pacis argumentum Janus Geminus clau-
sus dedit.* Plin. lib. xxxiv, cap. 7: *Præterea Janus
Geminus a Numa rege dicitur.* Idem, cap. 2, lib.
xxxiii: *Nota æris fuit ex altera parte Janus Geminus,
ex altero rostrum navis.* Ad hoc respiciunt sequentes
Paulini versus. Vide quoque Varronem lib. IV de Ling.
Latina, Sueton. in Neron. cap. 44, et Macrobi. cap.
9, lib. 1 Saturn.

Vers. 73. *Nummus huic.* Plutarchus in Quæst. Rom.
hac de re scribit: *Διατί τὸ παλαιὸν νόμισμα πῆ μὲν*

Hic quia navigio Ausonias advenit ad oras,
Nummus huic primum tali est excusus honore,
Ut pars una caput, pars scalperet altera navem.
75 Cujus nunc memores quæcumque nomismata
signant,

701 - 702 Ex veteri facto capita hæc, et
[navia dicunt.

*εἶχεν Ἰάνου διπρόσωπον εἰκόνα, πῆ δὲ πλοίου πύμναν, ἢ
πρώραν ἐγκεχαράγμην; πότερον (ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν)
ἐπὶ τιμῇ κρόνου πλοῖω διαπεράσαντος εἰς Ἰταλίαν. Cur
antiquum nomisma ab una parte Jani bifrontis imagi-
nem, ab altera navis aut proram, aut puppim inscul-
ptam habet? An, quæ vulgata opinio est, in honorem
hoc fit Saturni navigio in Italiam advecti? Ipse quidem
Plutarchus hanc rationem haud omnino probandam
ait; sed huic acquievire probatissimi autores. Ovid.,
Fast. lib. 1, cum Jano colloquens ita canit:*

Sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma diceps?

Janus respondet:

Causa ratis superest. Tuscum rate venit in amœm,
Ante pererrato falci ex orbe Deus.
At bona posteritas puppim formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Verum enim vero ab aliis dissidere videtur Paulinus,
quum ipsi Jano adventum in Italiam tribuit, quod alii
ad Saturnum referunt. Athenæus, Deipnos. lib. xv,
non Italice solum, sed et Græcice in usu fuisse asserit
hujusmodi nummos; ait enim, *Τὰς κατὰ τὴν ἑλλάδα
πολλὰς πόλεις, καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν, Ἑσπελίαν, ἐπὶ
τοῦ νομίσματος ἐγκεχαράττειν πρόσωπον διπρόσωπον, καὶ ἐκ
θατέρου μέρους ἢ σχιδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. Civi-
tates in Græcia multas, in Italia, Siciliaque monetam
cudere impressam bicipiti facie, et ex altera parte vel
rate, vel corona, vel navigio.* Similes nummi visuntur
etiamnum apud antiquitatis amatores, et præsertim
apud clariss. virum S. R. I. Com. Franciscum Medio-
barbum Biragum, qui amplissimum in re nummaria
thesaurum possidebat, præteritisque annis laudatissi-
mum emisit opus de Numism. imper., quo Oceanem
mirabiliter auxit. Sed, heu infortunium nostrum!
Ereptus e vivis est hoc anno vir iste doctissimus,
magnumque sui desiderium viris eruditus reliquit.

Vers. 75. *Nomismata.* Numisma et nomisma dici-
tur. Primum apud Horatium occurrit lib. II, ep. 1,
et Martial. lib. 1, epigr. 40. Alterum in antiquis glos-
sis, et apud autores præstantissimos. Certe melius
Græcæ orthographiæ accommodatur, quæ νόμισμα
habet.

Vers. 76. *Capita hæc et navia.* Est ludus apud Ita-
los puerulos, quem vocant *giocare a testa o arma*, aut
a testa o croce, et apud Gallos *jouer à croix ou pile*.
Ille ipse est qui apud antiquos. Accipe autoritatem.
Aur. Victor (seu quis alius autor ille sit) in lib. de
Orig. gent. Rom.: *Istum etiam, inquit, usum signandi
æris, ac monetæ in formam incutiendæ, Janus ostendisse
traditur, in qua ab una parte caput ejus impri-
meretur, altera navis, quæ vectus illo erat.* En ut autor
iste in Jani adventu Paulino concordat. Subdit: *Unde
aleatores, posito nummo oporteoque, optionem contu-
soribus ponunt enuntiandi quid putent subesse, cap-
ut, aut navem: quod nunc vulgo corruptentes navi-
andi dicunt.* Tu vocem hanc naviandi corrige, et
navia repone. His consonat Macrobius, lib. 1, cap. 7,
Saturn.: *Cum primus Janus æra signaret, servavit et
in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi sue-
rat adductus, ex una quidem parte sui capitis effigies,
ex altera vero navis exprimeretur. Æs ita fuisse signa-
tum hodieque intelligitur in alex lusu, cum pueri dena-
rios in sublime jactantes, capita, aut naviam, lusu teste
vetustatis, exclamant.* Andreas Schottus hic integre
legi naviam, non navim, ex 4 ms. Pithæorum ait; sed
mihi potius navia aut navium legere placeret, id ver-

- De Jove quid sperant, qui est a rege secundus, A
 Quique sacrificiis apponitur ore precantum?
 Hic habet et matrem captam pastoris amore,
 80 Nam prior est pastor, quam Jupiter, aut Jovis
 [ipse;
 Sed melius pastor castum servare pudorem
 Qui voluit, sprevitque deam, cui sæva viriles
 Abscidit partes, ne quando tangeret ille
 Alterius thalamum, qui noluit ejus adire.
 85 Hoc tamen hoc egit sententia justa deorum,
 Ne fieret conjux, qui non est factus adulter?
 Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt,
 Nec desunt homines, quos hæc contagia vertant,
 Intus et arcanum quiddam quasi majus adorant,
- 90 Idque vocant sanctum, quo si velit ire pudicus,
 Iste profanus erit. Sic artior ipse sacerdos
 Fæmineos vitat coitus, patiturque viriles.
 O mens cæca virum! De sacris sæuper eorum
 Scena movet risus, nec ab hoc errore rece-
 [dunt.
 95 703 - 704 Saturnum perhibeat Jovis esse
 [patrem, huncque vorasse
 Natos ante suos, et mox e ventre nefandas
 Evomuisse dapes, sed postea conjugis arte
 Pro Jove suppositum mersisse in viscera saxum;
 Quod nisi fecisset, consumptus Jupiter esset.
 100 Huncque Chronon dicunt, fæctæque Chronon,
 [quia tempus

sus Pauliniani metro inconcusse docente. Certe Jo. Isac. Pontanus in edit. Macrob. anni 1597 *navia* legit.

Vers. 77. *A rege secundus.* Ante Jovem filium Saturnus regnavit. Expulsus dein filio reliquit regni aut cœlestis, aut terreni habenas. Lactant. lib. 1, cap. 14 Div. Inst. : *Video alium deum regem fuisse primis temporibus, alium consequentibus. Potest ergo fieri ut alius sit postea futurus. Atqui divinum imperium, aut semper immutabile est; aut si est mutabile, quod fieri non potest, semper utique mutabile est.* Hinc Saturnia regna, ac ætas aurea Saturni imperio adscribitur.

Vers. 78. *Quique sacrificiis.* Quod superius innue- rat repetit, nempe ethnicorum precatōnes vota- que a Jani invocatione inchoari, deinde ad Jovem verti, quod sane numinum maximum, omniumque rectorem nunquam decebat.

Vers. 79. *Hic habet et matrem.* Atym pastorem de- perit Rhea, seu Cybele Jovis genitrix. Ille impudicæ nolens auscultare deæ, est eviratus. De hoc Ovid. lib. iv Fast. :

Phryx puer in sylvis facie spectabilis altis
 Turrigeram cæsto junxit amore deam.

Hoc deæ facinus ethnicis exprobrat Minutius in Octav. : *Cybeles Dyndima pudet dicere, quæ adulterum suum infelicitè placitum, quoniam et ipsa deformis, et ve- tula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum.* Augustin. lib. vi, cap. 7, de Civ. Dei : *Sacra sunt Matris deum, ubi Atys pulcher adolescens ab ea dilectus, et muliebri zelo abscissus, etiam hominum abscissorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur.*

Vers. 80. *Nam prior est pastor.* Tantis ambagibus ac discordiis gentilium theologia constat, ut se per illam extricare nemo facile possit. Euseb. Cæs. lib. ii, cap. 4, de Præp., ubi de Phrygum Theologia dis- serit, Cybelem ante deorum connubia Atydis amore correptam ait. Verum quot capita, tot sententiæ.

Vers. 80. *Aut Jovis ipse.* Jovis in recto casu recte dicitur. Prisciano testante, apud veteres Jovis solum dicebatur a *Juvando*, adjecto altero vocabulo dictus est *Jupiter*, quasi *Jovis pater*, seu, ut melius arbitrat Lactantius, *Juvans pater* Jovis in recto casu effertur apud Hyginum in lib. Fabul., Nonnium Marcel- lum aliosque, quos consulere potes. Quidam severis- simus censor Gallus N. A. libros quatuor de *Symbolo ad catechum.* Augustino abjudicat, quippe quod illi stylus ab Augustiniano, imo a grammaticorum dog- matis abhorre videtur. Inter exempla hoc profert : *Illic fingitur, quod idem Jovis Junonem habeat sororem, et conjugem, et nomen Jovis in nominandi casu usurpatum sugillat.* Verum decipitur, quum hujusc nominis usus apud gravissimos autores obvius fiat, ac propterea Augustinum non dedecet. Nos istis contenti ad alia pergimus.

Vers. 81. *Sed melius.* Magis ne placeret : *sed melior?*

Vers. 87. *Semiviri.* Hi sunt Galli Matris deum sacer- dotes, quibus virilia in Atydis evirati memoriam

B amputabantur. Lactant. lib. 1, cap. 17 : *Deum Mater, et amavit formosum adolescentem, et eundem cum pel- lice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit. Et ideo nunc sacra ejus a Gallis sacerdotibus celebran- tur.* Minutius Cybeles impuritate detecta subdit : *Propter hanc fabulam Galli eam et semiviri sui cor- poris supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra, tor- menta sunt.* Vide Juvenal. sat. 2, ipsumque Paulinum Nat. xi.

Vers. 88. *Nec desunt homines.* Totus est Augustinus lib. vi de Civ. Dei, et alibi, in confutanda hac ethni- corum vanitate ac subterfugio. Hi fabulas aniles in- ternis scaterè mysteriis, ibique philologicas veritates latere suo ævo objiciebant; sed suismet illi rationi- bus confundebantur : *Deinde*, ait cap. 8 S. doctor, *si ista sacra, quæ sceniis turpitudinibus convincuntur esse fœdiora, hinc excusantur atque purgantur, quod habent interpretationes suas, cur non etiam poetica similiter excusantur atque purgantur?* etc. Greg. Nazianz. in orat. 4 advers. Julian., enumeratis quibus- dam gentilium superstitionibus, hæc subdit : *Ταῦτα ἐπισκυνδίσθη τοῖς θεομαστοῖς τῆς θεολογίας ἀπροαίτις εἰς ἐπινοήσθη τοῦτοις ἀλληγορήματα, καὶ τερατίσματα, καὶ τῶν προκειμένων ἐκπίπτων ὁ λόγος εἰς βάρβαρα χω- ραῖτω, καὶ κρημνοῦς θεωρίας οὐκ ἐγούσης τὸ σάσιμν.* *Hæc eximii et admirandi divinitatis auditoribus in- culcentur; posteaque his allegoriæ, ac portentose in- terpretationes excogitentur, atque a propositis rebus aberrans oratio in barathra feratur, et præcipitia con- templationis nihil solidum habentis.*

Vers. 92. *Patiturque viriles.* Deesse versum hic sus- picor, sensus enim in ancipiti manet. Certe vox *ab- scindi* penitus hic necessaria, ut sit sensus : *patitur- que viriles abscindi partes.*

Vers. 94. *Scena movet risus.* Jul. Firmicus, de Error. profan. relig. cap. 13, hæc luculenter habet : *O faci- norosæ cupiditalis triste solatium! O hominum defenda persuasio! Scenam de cælo fecistis, et errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxistis.* Et infra : *Ad theatrum potius templa transferte, ut in scenis religionum istarum secreta tradantur; et ut nihil præ- termittat impietas, histriones facite sacerdotes.* Mitto Augustinum. ep. 5 ad Marcellin., et lib. vii, cap. 26, de Civ. Dei, et Tertullian. in Apolog. cap. 15.

Vers. 95. *Saturnum.* Rem fuse narrat Hesiodus in Theogonia, Natal. Com. in Mythologia lib. ii, et reli- qui ethnicæ theologicæ eruditionem scriptis prose- cuti.

Vers. 100. *Huncque Chronon.* Scribendum fuerat *Cronon*; Græce enim Saturnus est *κρόνος*. At quia tempus significare dicitur, *χρόνος* quoque appellatur. De hoc Macrob. lib. i Saturn., cap. 22, Dionys. Halicarn. lib. i Antiq., Cic. de Nat. deor. lib. ii, alique agunt. Arnobius tamen hanc denominationem minime probat lib. iii advers. Gent. : *Nam si Tempus, ait, significatur hoc nomen, Græcorum ut interpretes ar- tumant, ut quod Chronos est habeatur Cronos, nullum est Saturnium nomen. Quis enim est tam demens qui Tempus esse dicat Deum?* etc.

Quæ creat absunit, rursusque absumpta pro- A
[mittit.

Cur tamen oblique nomen pro tempore fingunt?
Hunc etiam, quod sæpe sibi de prole timebat,
Ab Jove dejectum cœlo latuisse per agros

105 Italix, Latiumque ideo tunc esse vocatum.
Magnus uterque deus! Terris est abditus alter,
Alter non potuit terrarum scire latebras.
Hinc Latiare malum prisci statuere Quirites,
Ut mactatus homo nomen satiaret inane.

110 Quæ nox est animi? quæ sunt improvida corda?
Quod colitur nihil est, et sacra cruenta geruntur.

Vers 101. *Quæ creat absunit.* Latinum reddidit
elegantè Orphei, seu Onomacriti versum de Saturno,
in ejus Hymno :

*Ὅς διαπαντός μὲν ἅπαντα, καὶ αὖτις ἔμπαλιν αὐτός.
Omnia qui profers, consumis et omnia rursus.

Pro voce promittit legerem remittit.

Vers. 105. *Latiumque ideo.* Vergil., Æneid. lib.
viii, de Saturno agens :

Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisse tutus in oris.

Vers. 108. *Latiare malum.* Crudelissimum hoc erat
ethnicismi piaculum. Jovi, quem Latiarem appella-
bant, humana immolabatur hostia. Tertull. in Apo-
log. cap. 9 rem prodit : *Ecce in illa religiosissima*
Urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem
ludis suis humano proluunt sanguine. Locum illustrat
egregie la Cerda. Minutius : *Hodieque a Romanis*
Latiaris Jupiter homicidio colitur ; et quod Saturni filio
dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur ;
et alibi : Cum Latiaris cruore perfunditur. Porphyrius
lib. II. *Περὶ ἀποχ. ἐμφ. "Ἄλλ' ἔτι καὶ νῦν τις ἀγροῖι κατὰ*
τὴν μεγάλῃν πόλιν τῆ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἱερτῆ σφραζόμε-
νον ἀνθρώπων. Quin et nostro ævo quis nescit, in ma-
gna Urbe Jovis Latiaris festo immolari hominem? Prudent.
lib. I in Synmachum :

Funditur humanis Latiari in munere sanguis.

S. Athanas. in orat. contra Gent. : *καὶ οἱ πάλαι δὲ*
Ῥωμαῖοι τὸν καλοῦμενον Λατιαρίον δια ἀνθρωποθυσίας
ἰθρήσκον. Prisci quoque Latini Jovem Latiarem vic-
timis humanis sunt venerati. Tatianus contra Græcos :
Εὐρών δὲ μὲν Ῥωμαῖοι τὸν Λατιαρίον δια λύθροις ἀνθρώ-
πων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκρασίων αἵματι τερπόμενον.
Item apud Romanos Latiarem Jovem humano cruore
et sanguine per homicidia fuso placari. Dionys. Halic.
lib. IV Antiq. Rom. sacra hæc Jovi Latiari facta com-
memorat, neque tamen victimæ hujus meminit. Hinc
disce rectius *Jovem Latiarem*, quam *Latiarem* dici,
quod quidam negant.

Vers. 112. *Et Invictum.* A Persis omnium maxime
Solis cultus usurpabatur. Hunc *Mithram* vocabant,
additumque illi *Invicti* cognomen. Plura apud Gru-
terum, pag. 33 et seq., et apud Reinesium, marmora
occurrunt *Deo Invicto, Deo Invicto Mithræ, SOLI*
MITHRÆ, SOLI INVICTO et SOLI INVICTO MI-
THRÆ posita. Jul. Firmicus, de Err. prof. relig.
cap. 5, Jovem in duas dividi potestates, quarum
unam (hoc est virilem) *Mithram* dici assertit. Hero-
dorus lib. I de Persis loquens : *Θύουσι δὲ οὐρανίῃ*
Ἀρροδίτῃ, ἣν καλοῦσι Μίθραν. Sacrificαντ ἑροὶ καὶ
ἑροῖ, ἃν καλοῦσι Μίθραν. Nicetas ad Steliteut.
Nazianz. : Τὸν Μίθραν οἱ μὲν τὸν ἥλιον, οἱ δὲ τὸν νεφρὸν
τοῦ πυρός, ἄλλοι ἰδικίῃν τενα δύναμιν ὑπολαμβάνουσι. Mi-
thram alii Solem, alii renem ignis, nonnulli peculi-
arem quandam potestatem esse volunt. Itaque quum non
Solem tantum, sed quid aliud per *Mithram* significari
videam, facile Gruterianam inscriptionem, pag. 22,
num. 42, explicabo. Ita se habet illa : D. I. M. ET.
SOLI. SOCIO. SAC. hoc est *Deo Invicto Mithræ, et*
Soli Socio sacrum. Pro *Mithra* hic aliud numen intel-
ligendum videtur, a Sole diversum, non ipsemet Sol

Quid quod et *Invictum* spelæa sub atra recon-
[dunt,

705-706 Quæque tegunt tenebris, audent
[hunc dicere Solem?

Quis colat occulte lucem, sidusque supernum,
115 Celet in infernis nisi rerum causa malarum?

Quid quod et *Isiacum* sistrumque, caputque ca-
[ninum

Non magis abscondunt, sed per loca publica
[ponunt?

Nescio quid certe quæerunt, gaudentque repertum,
Rursus et amittunt, quod rursus quæerere possint.

tamquam alienigena, uti opinatur Reinesius ad in-
script. 48, cl. 1. Legitur quoque in priscis inscriptioni-
bus *NANNÆ SEBECIO. DEO MITHRÆ* : quæ verba
B omnia ad Solem *Mithram* referenda censet J. Cæs.
Bulengerus, c. 4, lib. I de lic. et vet. *Magia.* Ego
tamen tribus diis dicatum marmor puto, ut *NANNA*
sit *Dianæ Nannææ* nomen, de qua lib. I, cap. VI,
et II, cap. I, *Machab.*, Hieronymus et Josephus mem-
minere. *SEBECIUS* pro *Jove Sabazio* intelligatur, de
quo Orpheus, seu Onomacr. in hymno :

κλῆθι πάτερ, κρόνον υἱὸν. Σαβάζην κώδεμ δαίμον.
Audi pater, Saturni filii, Sabazie inclyte dæmon.

Neque enim scio qua autoritate *Bacchum* etiam *Saba-*
zium dixerit Heinsius in Arist. *Sacr.* Sed hæc satis
superque.

Vers. 112. *Spelæa.* Græcum est verbum σπηλαῖον,
quod Latine spelunca dicitur ; sed Græcum nomen
aures etiam Ausoniæ toleravere. Vergil. eclog. 10 :

Certum est in sylvis inter spelæa ferarum.

Claudianus de Bello Get. :

Metuenda ferarum

C Spelæa.

Mithræ sacrificia secretissimis in antris peracta. Re-
ligioso silentio apud ejus cultores illic accepta my-
steria servabantur. Quin et iis sacris initiari volentes
multis cruciatibus probationem subibant. Hinc Sui-
das in verb. *MITHRA* ait : *Ὅτι ἂν ὄν εἰς αὐτὸν δυνήσασαί*
τις τελεσθῆναι, εἰ μὴ διὰ τινῶν βαθμῶν παρελθὼν τῶν
κολάσεων δεῖξαι ἑαυτὸν ὄσων καὶ ἀπαθῆ. Nullus autem
potest initiari, nisi per quosdam suppliciorum gradus
se sanctum et perturbationum immunem ostenderit.
Hoc idem confirmant Nazianz. orat. 3, Lamprid. in
Commodo, ac Tertull. cap. 15 de Cor. Mil. Sunt hu-
jus verba : *Erubescite, Romani commitiones ejus, non*
jam ab ipso judicandi, sed ab aliquo Mithræ milite,
qui cum initiatur in spelæo, etc. S. Justin. Martyr in
Dialog. cum Tryphone *Mithræ* sacra peragi bis ait :
Ἐν τόπῳ ἐπικαλούμενῳ παρ' αὐτοῖς σπηλαῖον, in loca
qui apud illos spelæum seu specus vocatur. Vide He-
ron. in ep. ad Lætiam ; Reines. cl. 1, n. 48, Inscript. ;
Bulenger. lib. 1, cap. 4, de lic. et vet. Mag. ; Selden.
de Diis Syris, synt. 1, cap. 6 ; Salmas. ad hist. Aug.,
fol. 349, 382, etc.

Vers. 113. *Quæque tegunt.* Scribendum potius vi-
detur *quemque tegunt tenebris.* Nihilò secius placet
sensus.

Vers. 115. *Celet, Celo* pro *lateo*, inusitatum ver-
bum. Tegendi tantum atque occultandi significa-
tione usurpatum invenio. Me tamen monuit erudi-
tissimus vir Michael Maddius clarissimi viri car. M.
Maddii dignissimum germen, apud Plautum in *Bacch.*
act. III, scen. 2, leg. :

Ut ut eris, moneo, non celabis.

Et a Scholiaste Lambino ita explicari : *non fallēs,*
non latebis. Certe si pronomen te hic subintelli-
gendum contendis, et ego in Paulini versu pronom-
en se subintelligam. Si cui placeret emendare, le-
gerem :

Celet in infernis ni se horum causa malorum.

120 Quis ferat hoc saplens, illos quasi claudere A

[Solem,

Hos proferre palam propriorum monstra deorum?
Quid Serapis meruit, qui sic laceratur ab ipsis
Per varios turpesque locos? Hic denique semper
Fit fera, fitque canis, fit turpe cadaver aselli,

125 Nunc homo, nunc panis, nunc corpore languidus

[ægro.

Talia dum faciunt, nihil hunc sentire fatentur.
Quid loquar et Vestam, quam se negat ipse sa-
[cerdos
Scire quid est? Imisque tamen penetralibus intus

Sane in cod. ms. non malarum, sed malorum est scriptum.

Vers. 116. *Isiacum*. In sacris Isidis sistra quatiebantur, et Anubidis caput caninum exponebatur. B Lucan., lib. vii, rem complectitur utramque :

Semideosque canes, et sistra iubentia luctum.

Ausonius ad Paulinum nostrum scribens epist. 25 :
Istacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Porro Anubis Cynocephalus etiam dicebatur, nomine ejus formam exprimente. Athanas. orat. contr. Græc. : 'Ο παρ' Ἀιγυπτίους κυνοκέφαλος Ἄνουβις. Apud Ægyptios canina facie Anubis. Ovid. Metam. lib. ix :

Cum qua latrat Anubis

Sistraque erant, nunquamque satis quæsitus Osiris.

De sistris consule Laurent. Pignor. in Mensa Isiac., et egregiam dissertationem Benedicti Bacchini eruditissimi et clarissimi. viri.

Vers. 118. *Nescio quid*. Locum Minutii expressit Paulinus. Inquit ille : *Mox invento parvulo gaudet Isis, exsultant sacerdotes. Cynocephalus inventor gloriatur, nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdant.* Jul. Firm. cap. 2 : *Nihil hic invenis, nisi quod iterum aut quæras, aut lugeas.* Ipse Paulinus Nat. xi :

Nam quid, rogo, cæcius illis,

Qui non amissum quæruunt, nusquamque inuentem
Inveniunt?

Vers. 122. *Quid Serapis meruit*. Hic aquam hære mihi lubenter fateor. Alicujus festi diei meminuit Paulinus, quo Seraphis multas induere figuras cogebatur. At hujus moris vestigia nusquam reperio. Certe Macrobius et Plutarchus in lib. de Isid. et Osir. nulla alia effictum forma Serapidem faciunt quam humana. Πενταχού ἀνθρωπόμορφον Ὀσίριδος ἄγαλμα : *Ubi que simulacrum Osiridis humana specie ostenditur.* Ab eruditoribus itaque expectanda solutio.

Vers. 127. *Quid loquar et Vestam*. Vestam esse ipsam terram sunt quidam arbitrati, alii domorum omnium servatricem, alii etiam per illam purum ætheris ignem significari opinabantur. Hinc Orpheus illam non Siculas habitare regiones, sed in æthere morantem aiebat.

Ἔστι εὐδυνάτοιο Κρόνου θύγατερ βασιλεία ,

Ἡ μέσον οἶκον ἔχει πυρὸς ἀνάγιο μεγίστου.

Vesta potentis Saturni filia regina,

Quæ mediam regionem ætheris magni ignisque ha-

[bitas.

Alii alia, ut mirum non sit si sacerdotibus ejus ignotum quoque quid illa sit, noster affirmet.

Vers. 130. *Cur ignis femina*. Vidisti supra ex Orpheo Vestam pro igne sumi; addo nunc Ovid. lib. vi Fast. :

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.

Et tamen is ante dixerat :

Vesta eadem est et Terra...

Augustin. lib. iv, cap. 40, de Civ. Dei, ita fatur : *Eandem Terram Cerearem, eundem etiam Vestam vo-*

Semper inextinctus servari fingitur ignis.

130 Cur dea, non deus est? Cur ignis femina fertur?

Ista quidem mulier, sicut commendat Hyginus,

707-708 Stamine prima novo vestem con-

[texuit olim,

Nomine de proprio dictam, quam tradidit ipsa

Vulcano, qui tunc illi monstrarat opertos

135 Custodire focos. Hic rursus munere lætus

Obtulit hanc Soli, per quem deprehenderat ante

Martis adulterium. Nunc omnis credula turba

Suspendunt Soli per Vulcanalia vestes;

Utque notent Venerem, tunc et portatur Adonis,

lunt, cum tamen sæpius Vestam non nisi ignem esse perhibeant, quod idem repetit lib. vii, cap. 16. Vide Cic. de Nat. deor., et in ii de Leg., Diodorum, aliosque. Miratur igitur ridetque Paulinus cur ignis femina dicatur.

Vers. 131. *Hyginus*. Augusti libertus fuit Jul. Hyginus ac Ovidii familiaris. Librum *Fabularum* scripsit, qui etiamnum exstat. Verum ibi adductum a Paulino locum nancisci non potui. Scripsit ille præterea libros *Genealogiarum*, et librum de *Penatibus*, quem laudat Macrobi. lib. iii, cap. 14, Saturnal., librum de *Proprietatibus deorum*, Macrobio itidem teste lib. iii, cap. 8, et *Confusaneas questiones*, Fabio Gellio, ac Diomedii memoratas, quæ nobis omnia temporum voracitas invidet. Ex hisce libris propositam eruditionem procul dubio Paulinus noster hauserat.

Vers. 138. *Suspendunt Soli*. Vulcanalia festa erant in Vulcani honorem. De his mentio exstat in vetustissimis Calendariis apud Gruter., pag. 133, 134 et 135, et in alio non dissimili apud Dempster. Rom. Antiq. in Paralip. ad cap. 4, lib. iv. Peragebantur autem x Kal. Septemb. Cum his Columella concordat de Re Rus. lib. xi, cap. 3 : *Ceterum, ait, Augusto circa Vulcanalia tertia satio est.* Meminit etiam Varro de Lingua Lat. In suo autem antiquis fuit idolorum cultoribus vestes falsis suspendere diis. Aristoph. in Avibus :

Τίς δὲ θεός

Πολιοῦχος ἔσται, τῷ ξαννοῦμεν τὸν πέπλον ;

Quis autem deus urbi præsidebit, cui dividemus vestes? hoc est : Cui deo vestes suspendemus? Apuleius, lib. vi Asin. Aur. : *Vides dona speciosa, et laciniis aureo litteratas, ramis arborum, postibusque suffixas.* Alex. ab Alex. lib. iii, cap. 18 : *In aliis mysteriis traditur mos, ut vestem, in qua quispiam initiatur, templis et numinibus dicaret.* Hæc et alia congerit Pinto Ramirez in Spicileg. sacr. tract. 1, cap. 2 et 22, § 15. Verum vestes Soli singulariter dedicatas apud neminem invenire potueram, quum eruditissimus abbas Franciscus Blanchinus, cujus curæ em. Othoboni bibliotheca demandata est, per clariss. Ciampium quemdam hac de re apud Herodotum exstare locum me monuit. Est autem lib. ii, ubi agit de Neco rege : *Ἐν τῇ δὲ ἰσθμῷ ἐτυχε ταῦτα κατεργασάμενος, ἀνέθηκε τῷ Ἀπολλωνί πέμπτας ἐς Βραγχιδας τὰς Μηδίων. In vestitu autem curiosus quum fuisset, illum Apollini dicatum ad Branchidas Milesiorum misit.*

Vers. 139. *Portatur Adonis*. Erant quidem Adonia apud gentiles, hoc est festa Adonidi sacra, de quibus meminuit Aristophanes in Pace, et Ovid. Metam. lib. x, eo versu per Venerem prolato :

Anna plangoris peraget simulamina nostri.

Præsertim vero Alexandriæ, ut asserit Nat. Comes lib. v, cap. 16, Mythol., Adonidis solemnia fervebant, cujus imago magna cum pompa ferebatur. Sed hic aliud innui tempus patet, quo Adonidis simulacrum portaretur, nempe in ipsis Vulcanalibus; ait enim : *Tunc et portatur Adonis.* Celebris est Veneris et hujus pueri fabula.

- 140 Stercora tunc mittunt, ipsum pro stercore ja- A
[ctant.
Omnia si quæras, magis et ridenda videntur.
Additur hic aliud : Vestæ quas virgines aiunt
Quinquennes epulas audis portare draconi,
Qui tamen aut non est, aut si est, diabolus
[ipse est,
145 Humani generis contrarius antea suasor.
Et venerantur eum, qui nunc in nomine Christi
Et tremit, et pendet, suaque omnia facta fa-
[tetur.
Quæ mens est hominum, ut pro veris falsa lo-
[quantur,
Qui linquenda colunt, contraque colenda relin-
[quunt?
150 Jam sat erit nobis vanos narrare timores. B
Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen ade-
[ptus,
709-710 Meque diu incertum et tot tempe-
[statibus actum
Sancta salutarî suscepit Ecclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquilla sede locavit,
155 Ut mihi jam liceat, detersa nube malorum,
Tempore promisso lucem sperare serenam.
Jam prior illa salus, quam perdidit immemor Adam,

Vers. 140. *Stercora tunc mittunt.* Fimo dii gen-
tium deonestari solebant. Nuper laudatus abbas
Blanchinus Othobonianæ bibliothecæ præfectus per
cl. virum Jo. Ciampinum Orphei, seu Onomacriti,
versum de ritu simili ut animadverterem monuit.
Habetur ille apud Nazianz. in Steliteit. 4 advers.
Julian.

Ζεὺ κύνειστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμίνε κόπρω.

Jupiter gloriosissime, deum maxime, delibute stercore.

Seldenus de Diis Syris, synt. 2, cap. 5, hunc eum-
dem recitat versum, sed ad *Jovem Stercoreum* non
magis attingere censet illud εἰλυμίνος κόπρω, quam Ver-
gili de Jove verba :

Totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Quasi utrobique Jupiter arcanis naturæ involutus di-
catur. Verum nil rei Latina carmina cum Grecis ha-
bent, et κόπρος ille, quo delibutus dicitur Jupiter,
hujusmodi ab explicatione abhorret. Dii Stercorei
suere præterea, atque, ut ibidem notat idem Selde-
nus, *Beelzebub* sonat *Dominus stercoreus*, et rabbi
Abraham Benkattun versum 33 cap. xxiii Exodi ita
explicat : *Non sines apud te habitare, qui colunt deos
peregrinos vel stercoreos.* Sed cur Adonis stercorea pat-
tiebatur? Causam invenisse mihi videor. Nonnulli
Adonidem semen tritici esse statuerunt, inter quos
Theocriti Scholiastes ita locutus est : Ὁ Ἄδωνις,
ἄγρον ὁ σίτος ὁ σπειρόμενος ἐξ ἡμῶν ἐν τῇ γῆ ποιεῖ ὑπὸ
τῆς σποράς, etc. *Adonis, videlicet frumentum satum
sex menses humi sub satione degit.* Tam bene igitur
Adonidi stercorea aptantur, quam tritico. Quia vero
inter Vulcanum Venerisque amasios inimicitiae inter-
cedebant, hinc Adonis male habitus, quum Vulcani
sacra peragebantur. Has ego propiores causas arbi-
tror cur adeo turpia ille in Vulcanalibus subire co-
geretur.

Vers. 145. *Quinquennes epulas.* Lipsium audi cap.
40 de Vesta et Vestal. : *In ambage, vel nube est, quod
in Sylvestri Actis quibusdam legitur : Draconis eum
ora clausisse, et perpetuo ergastulo mancipasse, cui
kalendis singulis a virginibus Vestæ suppeditari solita
sunt alimenta. Nam quis veterum tale aliquid? eoque
sperni, aut abjici a magnis viris ut falsa video. Me
cunctante, an non Tertullianus huc adspexerit ad*

- Tunc vero suadente malo, nunc remige Christo,
Eruta de scopulis semper mansura resurget.
160 Rector enim noster sic undique cuncta gubernat,
Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata ;
Unus enim Deus est, substantia Filius una,
165 Unus in utroque est unus vigor, una potestas.
Namque Dei Verbum patrio de pectore Christus
Emicuit, semperque fuit, qui non quasi natus,
Ore, sed egressus, chaos illud inane removit,
Et tulit informem contextæ noctis hiatum,
170 Distribuitque locis mare, terras, aera, cælum,
Hisque dedit geminam pulsa caligine lucem.
Ast ubi cuncta novum stupuerunt surgere Solem,
Quattuor hæc hausit variis exordia rebus.
Sunt homines terris, sunt addita sidera cælo,
175 Aere pendet avis, liquido natat æquore piscis.
Sic elementa suis decoravit singula formis,
Nexuit hæc, diversa licet, discretaque junxit,
Junctaque discrevit, quæ nunc divisa cohærent.
Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur;
[ipse
180 Axe sub æthereo medius concluditur aer.
Hoc etiam cælum, quod nos sublime videmus,

*Uxor. cap. 6, hisce verbis : Romæ quidem quæ ignis
illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia penæ
sue cum ipso Dracone curantes de virginitate censen-
tur.* Hæc Lipsius. Tu vero, sodes, intueri quantum
ponderis hisce omnibus a Paulino accedat. Quo-
modo vero *quinquennes epulas* vocet, fateor me non-
dum percepisse. Habetur quidem in codice nostro
scriptum *quinquennis*; at neque metrum, neque sensus
hanc lectionem patiuntur, scriptumque pro *quin-
quennis*.

Vers. 149. *Qui linquenda.* Similis locus Minutiano :
*Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere
quod lugeas?*

Vers. 151. *Ego cuncta prius.* Hic versum unum
pluresve deesse nemo distabitur; quippe verbo
priora in incerto manent, similemque sensum ut com-
pleantur requirunt : *Hæc ego cuncta prius dubia men-
te volebam, et probare nesciebam, clarum cum lumen
adeptus sum, etc.*

Vers. 153. *Ecclesia.* Ita effert alibi Paulinus hoc
nomen metri gratia. In Epithal. :

Grande sacramentum, quo nubit Ecclesia Christo.

Hic vos neclat amor, quo stringit Ecclesia Christum.

In Nat. iv quoque et alibi. Ita etiam usurpavit Ano-
nymus lib. ii contra Marcionem ius carminibus, quæ
D Tertulliano adscribuntur :

Sic et apostolico decurrit Ecclesia verbo.

Vers. 161. *Ut modo.* Tempus designat quo hæc scrip-
tis mandabat, nempe annum 395; se enim Nolam nu-
per contulerat Paulinus, ut ibi religioso pioque vi-
vendi instituto daret operam. Vide quæ disserui in
præf. ad hoc poema.

Vers. 176. *Sic elementa.* Vix erit quisquam cui
nova non videatur Paulini sententia. En aperte *mare,
terras, aera, cælum,* elementorum nomine distinguit,
neque hilum de igne cogitat. Res pulcra et disquisi-
tione digna. Consulat itaque lector Dissertationem
xx, quam idcirco posui, ut singularem eruditionis hu-
jus partem elucidatam facerem.

Vers. 180. *Medius concluditur aer.* Absit ut imagi-
nariam illam ignis sphaeram, quam Aristoteles ejus-
que sectatores lepide excogitarunt, ac etiamnum pro-
bant, Paulinus noster ad miserit. Hinc acrem non a

Sex aliis infra est spatio surgentibus æquo,
Postque thronos septem, post tot cœlestia regna
Cetera pars omnis, quæ cunctis eminet ultra,
185 Quæ super excedit, quæ passim tendit in altum,
Quæ sine fine patet, quam nec mens colligit ulla,
Lucis inaccessæ domus est, sedesque potentis
Sancta Dei, unde procul quæ fecit subdita cernit.

711-712 Omnia sic constant, dum spiritus
[omnia cingit ;

190 Hæc eadem, quorum nobis conceditur usus,
Quæ polus inferior magna complectitur Urbe.
Cuncta licet distent, una cum pace tenentur.
Denique nomen habent unum, sunt omnia
[mundus.

Hunc etiam Græci cosmon dixere priores ;

195 Hinc ita compositum distinguens utraque lingua **B**
Cosmon ab ornatu, mundum de lumine dixit.
Nam quo sol nitet, hoc totum sordebat in umbra,
Et manet exemplum, quotiens nox omnia fœdat,
Et docet ex tenebris quæ sit data gratia lucis.

200 Tot bona qui fecit, qui sic operatus ubique est,

commentitiis illis flammis, sed ab æthere cœlove
conclusum affirmat.

Vers. 185. *Postque thronos septem.* Non septem tantum, sed novem sub empyreo constitutos fuisse cœlos, vulgo dicimus. Septem ex iis errantia sidera tenent, ut habet versiculus :

Cynthia, Mercurius, Venus, et Sol, Mars, Jove, Satur.

Octavam a fixis sideribus occupatur; nonum vero primum mobile est, cui succedit empyreum. Nihilominus septem cœlos ante empyreum exstare diserte Paulinus sentit. Qua ratione quaeris? Poetica facultate respondeo; siquidem apud poetas in octavo cœlo, videlicet in sidereo cœlo, Dei summi domicilium statuitur. Vergil. lib. x Æneid. :

Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
Sideream in sedem.

Sidon. Apollin. in Panegy. Aviti de deorum concilio :

Ipsa pavementum sunt sidera, jam Pater aureo
Tranquillus sese solio locat.

Euripides in Ione Δὸς ποῦ ἄστρων ἔδος, *Jovis pavementum multisidereum*, appellat, cui adde Chrysost. orat. 2 de Dei Nat., aliosque. Fuit hæc quoque veterum Christianorum sententia. *De cœlorum diversitate* Philastrius Brixianus episcopus imaginariam hæresim recenset cap. 46, atque : *Sive ergo sex cœlos, secundum David, et septimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat; nam Salomon tres cœlos dicit, ita cœlum, et cœlum cœli. Paulus æque apostolus usque ad tertium cœlum se raptum fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, ut David, sive tres, sive duos, non errat.*

Vers. 188. *Unde procul.* Vergilium imitatur ita lib. x Æneid. canentem :

Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omnes
Castraque Dardanidum spectat.

Liteat quoque Italicorum vatum principem hic audire
lib. i Hler. liber. :

Quando dall' alto soglio il Padre eterno,
Ch' è nella parte più del ciel sinvera,
Gli occhj in giù volse, e in un sol punto, et in una
Vista mirò ei 'l' in se 'l' mondo aduna.

Vers. 191. *Complectitur Urbe.* Romani imperii fines eosdem ac orbis terrarum poetæ statuerunt. Rutil. in Itiner. eleganter :

Dumque offers victis proprii consortia juris,
Urben fecisti, qui prius orbis erat.

Scholias. in Dionys. de Situ orb. : Ὀπερ δὲ πόλις τοῖς αὐτῆς ὀρίοις, καὶ χώρας ἐστὶ, τοῦτο ἦδε ἡ πόλις τῆς

A Hic Deus est de corde Dei, hic Spiritus oris.
Sancti sermo Patris, tantarum fabrica rerum.
Nec se paganus laudet, si vitat idola,
Ac satis esse putat quod Numine credat in uno.
205 Quid colet ille Denm, qui Verbum non colit
[ejus?

Qui non Virtutem simili veneratur honore?
Quique invisibilem, incomprehensibilemque fa-
[tetur

Esse Deum, hic etiam Christum si cogitet, idem
Inveniet, quoniam Verbum comprehendere nemo,
210 Nemo videre potest, opera ejus sola videntur.
In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit,
Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.

Sic fuit, et steterit versus Salvator in ævum,
Qui tulit errores, qui fecit vera videri,

215 Placatorem Patri pereuntem reddidit orbem.
Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
Prætulit, atque diem jussit succedere nocti ;
Quodque in carne fuit, carnis peccata remittit.

ἀπάσης οἰκουμένης, ὡς περ αὐτῆς χώρας ἄστὴν κοῖνον ἀπο-
δεδειγμένη. Quod autem est suis finibus et regionibus
urbs aliqua, hoc Roma est totius orbis provinciarum, qua-
si commune totius habitabilis terræ oppidum. Hinc
Roma Claudiano dicitur quæ fundit in omnes impe-
rium. Sic Plin. cap. 5, lib. xxxv, Romam esse unam
cunctarum gentium in toto orbe patriam dixit. Plura
pete a Bulengero de Imp. Rom. lib. n, cap. 5.

Vers. 195. *Hinc ita.* Arrideret Hunc ita.

Vers. 196. *Cosmon ab ornatu.* κόσμος Græcis est
ornamentum. Ab hac significatione mundi, qui Græ-
cis κόσμος dicitur, nomen derivatum censet Paulinus,
quia revera est mundus venusta ornamentorum se-
ries. Alii ἀπὸ κόσμου, qui est ordo, seu modus, nomi-
nis hujus etymologiam deducunt, quum mundus re-
rum simul nexarum atque ordinarum vere sit status.
Tertullianus, advers. Marcion. lib. v, poetæ nostro
subscribit : Ὑτ ergo, ait, aliquid de isto hujus mundi
indigno loquar, cui et apud Græcos ornamentum et cultus,
non sordium nomen est.

Vers. 196. *Mundum de lumine.* Honor. Augustod.
lib. de Imag. mundi cap. 1 ; Isidor. lib. m Orig., cap.
28, et xiii, cap. 1, mundum quasi movendum, quia in
perpetuo sit motu, dictum putant. Sed rectius Varro,
Cic., Plin., Paulus J.C., et alii, a munditie appella-
tum volunt. Huic etymologiæ Paulinus accedit, dum
a lumine mundum dici ait.

Vers. 201. *Hic Deus est.* Hoc est divinum Verbum,
Deique Filius, per quem, ut supra cecinit, omnia facta
sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.
In ms. dicitur : *Hic deus de corde.* Apposui verbum
est. Adhuc tamen claudicat versus ; possem alterum
est adjicere : *Hic est Spiritus oris.*

Vers. 202. *Fabrica rerum.* Fabrica pro officina proprie
usurpari docuit Siptoninus. Ita forte capiendum
hic nomen istud. Mea tamen sententia aut error in
codicem irrepsit, aut versus aliquis excidit.

Vers. 205. *Nec se paganus.* De hoc nomine plura
pete a magno Annalium parente Baronio in Martyrol.
ad diem 31 Januar., a Gothofred. ad lib. vi C. Th.,
tit. 10, de Paganis, etc., aliisque scriptoribus. Seculo
Christi quarto nomen hoc gentilibus aptari cœpit,
quum iidem in pagis agrisque profanam adhuc reli-
gionem exercerent.

Vers. 205. *Si vitat.* In ms. legebatur : *Si qui idola
vitat.* Emendavi.

Vers. 204. *Numine.* Ita scribere placuit pro nomine,
quemadmodum habet ms.

Vers. 215. *Verus Salvator.* Illud versus mihi parum
arridet. Fortasse verus scribendum est.

- 220 *Cernit enim fragilem faciles incurrere lapsus,* A
Corripiensque tamen veniam dabit omnibus
 [unam,
 (Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit)
 Plusque pius quam justus erit. Si denique justus
 Esse velit, nullus fugiet sine crimine poenam ;
- 225 *Justus enim mala condemnat, pius omnia donat.*
Hoc facit, ut rata sint venturæ munera vitæ,
713-714 *Et quod culpa tulit, rursus indul-*
 [gentia reddat,
 Quæ si non fuerint plebi concessa roganti,
 Tunc prope nullus erit delicto liber ab omni,
- 230 *Qui possit meritis promissa luce potiri ?*
Tangere tunc lætis cœlorum regna licebit,
Tunc poterit mors ipsa mori, cum tempore toto
Vita perennis erit, quia tunc in sede beata B
Nullus peccandi locus est, ubi nulla cupido est.
- 235 *Gloria tanta manet populo servata fideli.*
Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque
 [munus,

Vers. 249. *Vita potestas.* Errorem aliis tollendum relinquo.

715-716 Post egregia hæc S. Paulini poemata hymnum quemdam subnectere placuisset, quem ab eodem sanctissimo vate in S. Ambrosii laudem compositum gemini bibliothecæ Ambrosianæ mss. vetustique codices affirmant. Ejus initium est :

Miraculum laudabile
 Canite, omnes populi,
 Quod datum est Ecclesiæ
 Fluctuanti in seculo.

Ille vero idem est hymnus quo etiãnum Ambrosiana Ecclesia utitur, quique in ejusdem Breviariis legitur recenti studio ex politus ac restauratus. Quum tamen plurima eidem hymno verborum barbaries insit, nullaque metri sit habita ratio, apertissime patet non a Paulini modo nostri stylo abhorrere, verum etiam humilem plane sætum sequioris ævi fuisse. Constat quidem, Gennadio teste, *Hymnarium* a Paulino elucubratum, sed ab edacissima ætate opus istud interceptum fuit, ejusque particulam opuseulum hoc non esse, quisque eruditus nullo negotio dignoscet. Itaque Dissertationes subdo, quas, ut major Paulini carminibus lux affulgeret, pro viribus elaborare studui. Ex eis autem quædam erunt viris doctissimis inscriptæ, quas, nullo inter eos præstantiorum delectu habito, sed secundum propositum poematum ordinem distribuendas censui. Utinam hujusmodi labor æquo gratoque animo ab humanissimis lectoribus excipiatur! tunc enim et de suscepto consilio mihi gaudebo, animusque ad majora in posterum suscipienda appelletur.

IN S. PAULINI NOLANI POEMATATA

VARIANTES LECTIONES.

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN POEMATATA I, II, IV.

¹ lin. 10, *quasi vero numerum.* Barthius legendum censet *quasi verum numerum.*

² Vers. 5, *mira.* Ed. Schot. et Vinet, *miros.*

³ Vers. 6, *alto.* Ed. Schot., *acto.*

⁴ Vers. 15, *epulis alludat.* Edit. Vinet., *epulisque* C
adludat.

⁵ Vers. 18, *tribuat.* Edd. Schot. et Vinet, *tribuit.*

IN POEMA V.

¹ In titulo. Ed. Grin., *Pontii Paulini Burdigalensis Precatio ad omnipotentem Deum.*

² Vers. 35, *perdidit.* Sic ed. Rosv., Latinius, et tres edd. in margg. At edd. 4, *prodidit.*

³ Vers. 35, *ætas.* Edd. tres in margg., *olim.*

⁴ Vers. 41, *æthera.* Edd. tres in margg., *aera.*

⁵ Vers. 52, *errori ipse.* Edd. Grin. et Poelm. in marg., *errorique.*

⁶ Vers. 64, *male.... bene....* Edd. Grav., Poelm. et Schot. in marg., *mala.... bona....*

⁷ Vers. 75, *voluptas.* Idem codices in margg., *voluntas.*

IN POEMA VII.

¹ Vers. 22, *imminentem.* Ed. Schot. in margg., *eminentem.*

² Vers. 38, *vitam tenebit.* Hi psalmi, itemque carmen de S. Johanne Baptista, ex hymnis, opinor, sunt quos condidit etiãnum rudis theologorum arcanorum. Itaque non mirum si videatur hic error significari eorum qui prave intelligentes locum I Cor. iii, putabant Christianos, quamvis malos, modo